

Structuurvisie Harderwijk 2031

“Op weg naar een sociaal en
economisch aantrekkelijke stad”

gemeente harderwijk

Achtergronddocument
ten behoeve van de
Structuurvisie Harderwijk 2031
Harderwijk, 18 oktober 2011

.....
.....
.....
Kerngroep Structuurvisie

1	Inleiding	6
1.1	Waarom een achtergronddocument?	6
1.2	Doel integrale structuurvisie	6
1.3	Doel van beleid: Waar doen we het voor?	6
1.3.1	Het doel van sociaal beleid	6
1.3.2	Doel beschrijven van economisch beleid	7
1.3.3	Doel beschrijven van het ruimtelijk beleid	7
1.4	Visie	8
1.5	Leeswijzer	8
2	Harderwijk in 2011	10
2.1	Sociaal: gemeente met opvang voor de regio	10
2.1.1	Cultuur	11
2.1.2	Sport	12
2.1.3	Veiligheid	13
2.1.4	Zorg	13
2.1.5	Onderwijs	14
2.1.6	Jeugd	15
2.1.7	Gezondheid	16
2.1.8	Arbeidsmarkt	16
2.2	Economie: Centrumpositie Harderwijk	17
2.2.1	De werkgelegenheid	17
2.2.2	De beroepsbevolking	19
2.2.3	Sectoren	20
2.2.4	De werklocaties	21
2.2.5	Bereikbaarheid	25
2.2.6	Samenwerkingsverbanden	26
2.2.7	Dynamiek, innovatiekracht	27
2.2.8	Profiel van de economie	27
2.3	Ruimte: centrumgemeente vanuit historisch perspectief (werktitel)	28
2.3.1	Ondergrond	29
2.3.1.1	Hoogte	29
2.3.1.2	Bodemkwaliteit	30
2.3.2	Netwerklaag	31
2.3.2.1	Kabels en leidingen	31
2.3.2.2	Verkeersinfrastructuur	32
2.3.3	Occupatielaag	36
2.3.3.1	Woningen	37
2.3.3.2	Mate stedelijkheid	45
2.3.3.3	Werklocaties	45
2.3.3.4	Openbaar groen	45
2.3.3.5	Tevredenheid woonomgeving	46
2.3.3.6	Schoonheid natuurlijke omgeving/nabijheid natuurgebieden	47
2.3.3.7	Historie/archeologie	47
2.3.3.8	Wijktypering	48
3	Autonome ontwikkelingen	59
3.1	Trendmatige ontwikkelingen	59
3.1.1	Demografische ontwikkelingen	59
3.1.2	Sociaaleconomische ontwikkelingen	60
3.1.3	Ruimtelijk-economische ontwikkelingen	65
3.1.4	Maatschappelijke ontwikkelingen	68
3.1.5	Beleidsontwikkelingen	70
3.2	Consequenties voor de drie pijlers	71
3.2.1	Consequenties van huidige trends voor de sociale pijler	71
3.2.1.1	Demografische ontwikkelingen	71

3.2.1.2	Sociaal-economische ontwikkelingen	71
3.2.1.3	Ruimtelijk-economische ontwikkelingen.....	73
3.2.1.4	Maatschappelijke ontwikkelingen.....	74
3.2.1.5	Beleidsontwikkelingen	75
3.2.2	Consequenties van de trends voor de economische pijler	76
3.2.2.1	Demografische ontwikkelingen	76
3.2.2.2	Sociaal-economische ontwikkelingen	77
3.2.2.3	Ruimtelijk-economische ontwikkelingen.....	77
3.2.2.4	Maatschappelijke ontwikkelingen.....	77
3.2.3	Consequenties van de trends voor de ruimtelijke pijler	78
3.2.3.1	Demografische ontwikkelingen	78
3.2.3.2	Sociaal-economische ontwikkelingen	79
3.2.3.3	Ruimtelijk-economische ontwikkelingen.....	80
3.2.3.4	Maatschappelijke ontwikkelingen.....	82
3.2.3.5	Beleidsontwikkelingen	83
3.3	Projecten in uitvoering.....	84
3.3.1	Waterfront	84
3.3.2	Drielanden-West	86
3.3.3	Locatie De Harder	87
3.3.4	Bedrijventerrein Tonsel (Drielanden-oost)	87
3.3.5	Bedrijventerrein Lorentz	87
3.3.6	Lorentz III	88
3.3.7	Mheenlanden / Hierdense poort	88
3.3.8	Stationsomgeving/ Weiburglaan/Westeinde	89
3.3.9	Uitbreiding Sint Jansdal.....	90
3.3.10	Kantorenlocatie bedrijventerrein Sypel	91
3.3.11	Hierden-dorp	91
3.3.12	Groene Zoom.....	91
3.3.13	Hoge Varen.....	92
3.3.14	Prinsenhof	93
3.4	Effecten van bovengenoemde projecten	93
3.4.1	Gevolgen verkeer	93
3.4.2	Gevolgen milieu	95
4	Harderwijk in 2010 vigerend beleid	97
4.1	Europees beleid.....	97
4.2	Rijksbeleid	99
4.3	Provinciaal beleid: positie Harderwijk binnen provincie	102
4.3.1	Algemeen: Centrumfunctie	102
4.3.2	Beleid sociaal	102
4.3.3	Beleid economie en leisure:	106
4.3.4	Ruimtelijk beleid:	106
4.4	Regionaal beleid: Regiovisie 'Carevalley'	106
4.5	Lokaal beleid.....	107
4.5.1	Sociaal	107
4.5.1.1	Cultuur.....	107
4.5.1.2	Sport	109
4.5.1.3	Onderwijs	109
4.5.1.4	Veiligheid.....	110
4.5.1.5	Welzijn en zorg.....	110
4.5.1.6	Vrijwilligerswerk en Mantelzorg	111
4.5.1.7	Maatschappelijke zorg.....	111
4.5.1.8	Jeugd	112
4.5.1.9	Gezondheid.....	112
4.5.1.10	Schuldhelpverlening	113
4.5.2	Economie en leisure.....	114

4.5.3	Ruimtelijk	114
4.5.3.1	Groen en landschap	114
4.5.3.2	Natuur	115
4.5.3.3	Cultuurhistorie	115
4.5.3.4	Milieu	115
4.5.3.5	Water.....	116
4.5.3.6	Verkeer.....	120
4.5.3.7	Wonen.....	120
5	Analyse.....	121
5.1	Inleiding	121
5.2	Sociale pijler	122
5.2.1	Definitie gewenste sociale kwaliteit	122
5.2.1.1	Cultuur.....	123
5.2.1.2	Sport	125
5.2.1.3	Veiligheid.....	127
5.2.1.4	Zorg.....	128
5.2.1.5	Onderwijs	129
5.2.1.6	Jeugd	129
5.2.1.7	Gezondheid.....	130
5.2.1.8	Arbeidsmarkt	130
5.2.2	Conclusie voor de sociale pijler	131
5.3	Economische pijler.....	133
5.3.1	Definitie gewenste economisch kwaliteit.....	133
5.3.2	Conclusie voor economische pijler	134
5.4	Ruimtelijke pijler.....	136
5.4.1	Gewenste ruimtelijke kwaliteit.....	136
5.4.1.1	Gebruikswaarde	137
5.4.1.2	Belevingswaarde	138
5.4.1.3	Toekomstwaarde	141
5.4.2	Conclusie voor de ruimtelijke pijler	143
5.5	Integratie pijlers.....	145
5.5.1	Demografische raakvlakken	148
5.5.2	Sociaal-economische raakvlakken	148
5.5.3	Ruimtelijk-economische raakvlakken.....	149
5.5.4	Maatschappelijke ontwikkelingen	149
5.5.5	Beleidsontwikkelingen	150
5.6	Opgaven	150

Kaart 1: Bedrijventerreinen in Harderwijk.....	22
Kaart 2: Kantorenlocaties in Harderwijk (Kantorennota)	24
Kaart 3: Hoogtekaart	29
Kaart 4: Bodembeheerzones bovengrond	30
Kaart 5: Hoogspanningsleiding en gastransportleidingen	32
Kaart 6: Wegencategorisering	33
Kaart 7: Openbaar vervoer in Harderwijk.....	33
Kaart 8: Fietspadenstructuur	34
Kaart 9: Occupatie gemeente Harderwijk	36
Kaart 10: Openbaar groen in Harderwijk (Handboek Harderwijks groen).....	46
Kaart 11: Projecten in uitvoering.....	84
Kaart 12: Plangebied Waterfront	85
Kaart 13: Structuurvisie Stationsomgeving	90
Kaart 14: Hoge Varen.....	92
Kaart 15: Beleidskaart EHS.....	98
Kaart 16: Natura2000 gebieden Veluwe en Veluwerandmeren.....	99

Kaart 17: In donkerblauw: gewenste toekomstige aanpassingen in de waterstructuur.....	119
Figuur 1: Raakvlakken tussen de pijlers	9
Figuur 2: Lagenbenadering	28
Figuur 3: Het proces van de watertoets	116
Figuur 4: Het cyclische proces van inwoners, werk en voorzieningen.....	121
Figuur 5: De gemeentelijke culturele infrastructuur van gemeenten in ringen.	125
Figuur 6: Het verhaal over spullen	142
Tabel 1: Ontwikkeling in de werkgelegenheid naar sectoren	18
Tabel 2: Werkgelegenheid Noord-Veluwe	19
Tabel 3: Opleidingsniveau in %	19
Tabel 4: Beroepsbevolking naar leeftijd.....	20
Tabel 5: Harderwijk aantal bedrijven.....	20
Tabel 6: Harderwijk aantal werknemers per bedrijf.	20
Tabel 7: Bedrijventerreinen in Harderwijk	21
Tabel 8: Winkelcentra in Harderwijk	25
Tabel 9: Voertuigverliesuren totaal (Autonoom 2020)	26
Tabel 10: Bodemgebruik in hectare	37
Tabel 11: Inkomensgroepen in Harderwijk.....	39
Tabel 12. Typologie van woonmilieus.....	49
Tabel 13: Overzicht wijzigingen Verkeersmodel Harderwijk t.b.v. planMER Structuurvisie Harderwijk 2031.	93
Tabel 14: Aspecten van de drie dimensies van ruimtelijke kwaliteit	137
Tabel 15: raakvlakken tussen de drie pijlers; sociaal, economie en ruimte	145
Grafiek 1: Gemiddeld inkomen vergeleken met waarde woningen.....	47
Grafiek 2: Aantallen jongeren en ouderen ten opzichte van de gehele bevolking	60
Grafiek 3: Energieprijzen vergeleken met verbruik	66
Grafiek 4: Huishoudensgrootte	79

1 Inleiding

1.1 Waarom een achtergronddocument?

Als uitwerking van de Stadsvisie Harderwijk 2031 dient een structuurvisie te worden opgesteld. Ten behoeve van deze structuurvisie is het noodzakelijk te inventariseren wat de bestaande situatie voor Harderwijk is voor de sociale, economische en ruimtelijke aspecten. Aangezien deze inventarisatie een enorme hoeveelheid informatie oplevert, is ervoor gekozen deze informatie op te nemen in een achtergronddocument. In de structuurvisie zal deze informatie verkort worden weergegeven en wordt voor verdere achtergronden worden verwezen naar dit document.

1.2 Doel integrale structuurvisie

Een stad is altijd in ontwikkeling. Om deze dynamiek sturing te geven wordt een structuurvisie opgesteld. In deze structuurvisie wordt de visie op het wonen, werken en leven in de gemeente Harderwijk weergegeven op de lange termijn. Hierbij wordt ingegaan op sociale, economische en ruimtelijke aspecten. Gekozen is voor deze integrale aanpak, omdat de verschillende beleidsterreinen meerdere aspecten bevatten die andere beleidsterreinen overlappen. Een strikte scheiding tussen ruimtelijk, economisch en sociaal beleid is daarom niet wenselijk. De economische en sociaal-culturele waarden dienen zo goed mogelijk en op duurzame wijze in de ruimte te worden verankerd.

Om te komen tot één integraal beleidsstuk is gekozen voor het planinstrument van de structuurvisie. De structuurvisie vormt feitelijk een kader of raamwerk, waarbinnen mensen en organisaties worden uitgedaagd zelf initiatief te nemen, met alle creativiteit, energie en gedrevenheid die daarmee gepaard gaat.

1.3 Doel van beleid: Waar doen we het voor?

In de Stadsvisie Harderwijk 2031 is de ambitie op sociaal, economisch en ruimtelijk gebied verwoord en is daarmee de koers aangegeven voor nieuwe ontwikkelingen. Daarvoor moeten de algemene doelen van sociaal, economische en ruimtelijk beleid worden vertaald in doestellingen. Het behalen van deze doelstellingen moeten leiden tot het verwezenlijken van ons gewenste toekomstbeeld uit de Stadsvisie Harderwijk 2031. Daar waar de Stadsvisie is geschreven in termen van beter, mooier, veiliger enzovoorts is de structuurvisie concreter met meetbare indicatoren in tijd en eenheid.

1.3.1 *Het doel van sociaal beleid*

Iedereen moet mee kunnen (doen) in de samenleving. De gemeente draagt zorg voor een voorzieningenniveau op het gebied van welzijn, zorg, kunst & cultuur, sport en onderwijs. Participatie, zelfredzaamheid en welbevinden zijn leidraad bij het (doen) realiseren van voorzieningen, waarbij speciaal gelet wordt op het bereiken van kwetsbare groepen.

De gemeente realiseert voorzieningen samen met of via maatschappelijke organisaties en particulier initiatief. Daarnaast zorgt de gemeente voor de handhaving en uitvoering van wet- en regelgeving op de gebieden veiligheid, welzijn, zorg, cultuur en onderwijs. Vanuit de primaire verantwoordelijkheid is er een nauwe samenhang met andere beleidsterreinen die direct raken aan de sociaal-maatschappelijke kwaliteit van de stad.

Onder de noemer 'sociaal' vallen in Harderwijk acht onderling zeer verschillende beleidsterreinen, elk met hun eigen ontwikkelingen, vraagstukken, relevante wet- en regelgeving en samenspel met andere partijen. Te onderscheiden zijn:

1. Cultuur
2. Sport
3. Veiligheid
4. Zorg en Welzijn
5. Onderwijs
6. Jeugd
7. Gezondheid
8. Arbeidsmarkt

1.3.2 Doel beschrijven van economisch beleid

Het doel van het economisch beleid is om de economische structuur van de stad te versterken. Die economische structuur heeft een kwantitatieve en een kwalitatieve kant. De uitdaging is om voor de langere termijn het economisch potentieel van de stad goed te benutten en hierbij rekening te houden met de ontwikkelingen in de nationale en mondiale economie.

Kwantitatief gaat het om:

- het vergroten van de economische activiteit,
- de groei van de werkgelegenheid en
- groei van de economische sectoren

Kwalitatief gaat het om bijvoorbeeld:

- het verbeteren van de vestigingslocaties,
- het beter aansluiten van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en
- de mate waarin de beroepsbevolking van de regio en de beroepsbevolking van de gemeente Harderwijk in het bijzonder in staat is om passend werk te hebben en te houden op voor hen acceptabele afstand van hun woning.

1.3.3 Doel beschrijven van het ruimtelijk beleid

Ruimtelijke ordening kan worden omschreven als het bewust ingrijpen in de ruimtelijke orde via fysieke maatregelen en regelgeving om ruimtelijke kwaliteit te behouden en daar waar mogelijk te verbeteren. Met ruimtelijk beleid wordt geprobeerd om alle claims op de beperkte ruimte van de verschillende functies, zoals bijvoorbeeld wonen, werken, verkeer, verblijven, recreëren en natuur een juist plek te geven of te laten behouden. De uitdaging is om voor de langere termijn de ruimte goed te benutten en daarbij rekening te houden met de veranderende wensen en behoeften van de samenleving.

De gemeente houdt zich op het gebied van ruimtelijke ordening vooral bezig met huidige en toekomstige ruimteclaims. Men wil namelijk de dynamiek in het gebruik en de inrichting van de fysieke ruimte, *de ruimtelijke kwaliteit*, in termen van gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde zo goed mogelijk waarborgen.

Hierin wordt onderscheid gemaakt naar:

- Gebruikswaarde: wonen, werken en leven
- Belevingswaarde: leefbaarheid en veiligheid
- Toekomstwaarde: duurzaamheid en milieukwaliteit

Het bevorderen van de ruimtelijke kwaliteit raakt hiermee dus de kern van de ruimtelijke planning.

1.4 Visie

Deze structuurvisie bouwt voort op de Stadsvisie 2031. In deze stadsvisie is gekozen voor het scenario 'Verdiepen'. Aan deze keuze is door de gemeenteraad toegevoegd dat de gemeente Harderwijk zich inzet voor het opstellen van een aansprekende regionale agenda. Verdiepen betekent kortweg dat de gemeente Harderwijk haar centrumpositie in de regio daar waar mogelijk versterkt, waarbij het belang van de regio een belangrijke rol speelt.

Dat betekent dat de gemeente zich inzet om een aantrekkelijke stad te zijn voor wonen, werken en sociale voorzieningen, voor haar eigen inwoners alsmede voor inwoners uit de regio. De groei en ontwikkeling van Harderwijk in het verdiepingsscenario zorgen voor de instroom van nieuwe mensen, kennis en cultuur. Dit verbetert het draagvlak voor maatschappelijke en commerciële voorzieningen in de gemeente. Dit sluit aan bij de ambitie van de gemeente die streeft naar een open en ondernemende stad terwijl het ontspannen karakter van de gemeente wordt behouden. In de structuurvisie wordt geconcretiseerd wat het scenario 'Verdiepen' inhoudt.

In de Stadsvisie is eerder al gekozen voor een integrale aanpak. Waar voorheen beleidsstukken sectoraal werden opgesteld is steeds gezocht naar de samenhang der dingen. De uitwerking in een structuurvisie kent daarom ook een integrale aanpak met daarin economische, sociale en ruimtelijke aspecten. We noemen deze aspecten in dit stuk de drie pijlers: Sociaal, Economie en Ruimte.

1.5 Leeswijzer

Het achtergronddocument is als volgt opgebouwd:

Hoofdstuk 2: Hoe hangt de vlag er nu bij?

Hoofdstuk 2 is een verkenning van de huidige situatie. Hoe staat de vlag er bij op sociaal, economisch en ruimtelijk gebied? Om te kunnen bepalen hoe de huidige stand van zaken is, wordt die stand van zaken zo feitelijk mogelijk beschreven. Dat wil zeggen dat de stand van zaken wordt beoordeeld door experts op het betreffende vakgebied.

Hoofdstuk 3: Waar moeten we rekening mee houden?

In hoofdstuk 3 worden nationale en internationale trends geïnterpreteerd en wordt beschreven met welke autonome ontwikkelingen de gemeente sowieso rekening moet houden. Daarnaast wordt beschreven wat de consequenties van deze trends en ontwikkelingen zijn voor de verschillende pijlers.

Hoofdstuk 4: Wat is het huidige beleid?

Hoofdstuk 4 verwijst naar relevant beleid dat is vastgesteld door rijk, provincie, regio, waterbeheerders en de gemeente zelf.

Hoofdstuk 5: Wat willen we graag bereiken?

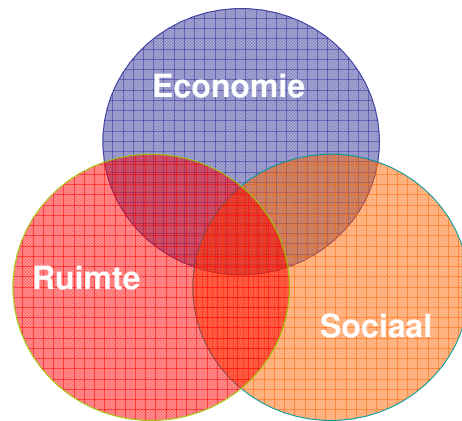
Om vervolgens te kunnen bepalen welke maatregelen of ingrepen noodzakelijk zijn om een betere, mooiere, veiliger samenleving te krijgen wordt beschreven welk SMART doel moet worden bereikt. Dit doel wordt beschreven als de gewenste sociale, economische en ruimtelijke kwaliteit. Daarmee wordt helder en transparant uiteengezet wat er in 2031 moet zijn bereikt.

Hoofdstuk 6: Wat moet er gebeuren en wanneer?

In hoofdstuk 6 wordt geanalyseerd of de huidige kwaliteit voldoet aan de gewenste kwaliteit of dat er, rekening houdend met trends en ontwikkelingen, ingrepen noodzakelijk zijn. Uit deze analyse volgt de conclusie waarmee een aantal opgaven worden geformuleerd.

Hoofdstuk 7: Wat hebben de verschillende pijlers met elkaar te maken?

Ten slotte worden de geformuleerde opgaven met elkaar in verband gebracht en wordt gezocht naar de raakpunten. Deze raakpunten leiden tot een aantal integrale thema's die de leidraad vormen voor de structuurvisie. In de visie wordt gekeken of deze thema's zouden moeten worden opgepakt in groter (lees regionaal) verband.

Figuur 1: Raakvlakken tussen de pijlers

2 Harderwijk in 2011

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de bestaande situatie is in de gemeente op Sociaal, Economisch en Ruimtelijk gebied. Harderwijk staat daarbij niet op zichzelf en wordt tevens gepositioneerd in haar regionale context.

2.1 Sociaal: gemeente met opvang voor de regio

Onder de pijler 'sociaal' vallen in Harderwijk acht onderling zeer verschillende beleidsterreinen, elk met hun eigen ontwikkelingen, vraagstukken, relevante wet- en regelgeving, samenspel met andere partijen, etc. Te onderscheiden zijn: Cultuur, Sport, Veiligheid, Zorg en Welzijn, Onderwijs, Jeugd, Gezondheid en Arbeidsmarkt

Voor het integreren van het sociale beleid in de uitwerking van de Stadsvisie in deze structuurvisie is het van belang om de verschillende beleidssectoren die als 'sociaal' worden bestempeld onder één noemer bij elkaar te brengen zodat er een meer eenduidige sociale lijn komt.

De kracht van de pijler sociaal als geheel is afhankelijk van de inhoudelijke bijdrage van de verschillende beleidssectoren. Voor de structuurvisie, maar ook voor toekomstig sociaal beleid in zijn algemeen, is het essentieel dat dit zijn basis vindt in goede deelvisies op de afzonderlijke beleidssectoren. Tot nu toe is het beeld tussen de sociale deelbeleidssectoren gefragmenteerd. Nog niet elke sector heeft al een volledig uitgewerkt en vastgesteld beleidskader.

In het eerste kwartaal van 2011 hebben intensieve gesprekken plaatsgevonden met de medewerkers van de afdeling WOS, gegroepeerd naar inhoudelijk beleidsclusters. Doel was om door middel van een zogenaamde 'snelkookpan procedure' in één dag tot een zo volledig mogelijk beeld te komen (beleid, situatie, ontwikkelingen, etc.) van de afzonderlijke clusters (samengevat in 2-3 A-4) zodat op basis daarvan tot een goede bijdrage vanuit Sociaal gekomen kan worden in het traject van de Structuurvisie.

Deze exercitie levert voor deze structuurvisie veel informatie op maar is ook relevant voor andere trajecten en voor de afdeling WOS zelf. In deze paragraaf is per deelsector beschreven wat de bestaande situatie is per deelsector. (zie paragrafen 2.1.1 tot en met 2.1.9).

2.1.1 Cultuur

- In Harderwijk zijn, voor wat betreft cultuur, de drijvende krachten de vele vrijwilligers die veel activiteiten organiseren. Er zijn meer dan 100 verenigingen op het gebied van cultuur zoals: koren, cabaret- en theatergroepen, bands en handwerkclubs. Het aantal actieve beoefenaars bedraagt volgens schatting zo'n 3.000-4.000 personen.
- Volgens landelijk onderzoek is 52% van de Nederlanders ouder dan 6 jaar te zien als kunstbeoefenaar, waarbij slechts 8% is ingeschreven bij een kunstinstelling. Aangenomen dat deze verhoudingen ook in Harderwijk gelden zou dat betekenen dat rond de 25.000 Harderwijkers als kunstbeoefenaar gezien kunnen worden.
- Daarnaast zijn professionele instellingen belangrijke spelers op het gebied van cultuur. Zij zorgen bijvoorbeeld voor cultuureducatie, waardoor vrijwilligers goed kunnen functioneren. Of bieden plek (podia) voor optredens.
- Vrijwilligers en professionele organisaties zijn niet los te zien van elkaar, ze hebben elkaar nodig. Er is een grote betrokkenheid bij kunst en cultuur van zowel bewoners als de professionals in Harderwijk. Iedereen kent elkaar, veel wordt geregeld zonder formele structuren.
- Er zijn acht professionele instellingen:
 - o Klooster
 - o Muziekschool
 - o Catharinakapel
 - o Theater
 - o Bibliotheek
 - o Stadsmuseum
 - o Poppodium Estrado
 - o Veluws Uitbureau (voorheen Cultuurpunt Uit)
- Het Klooster behoort bij de top van de Nederlandse centra voor de kunsten. Zij bieden een hoogwaardig en veelzijdig dienstenpakket aan (ook voor specifieke groepen als verstandelijk gehandicapten).
- Er is sprake van een redelijk veelzijdig aanbod aan culturele voorzieningen in Harderwijk, maar het aanbod past op een aantal onderdelen niet helemaal bij de vraag c.q. de omvang van Harderwijk. Met name met betrekking tot poppodia of programma voor de jeugd, het theateraanbod, expositieruimte.
- Zoals gezegd is een sterk punt de inzet van vrijwilligers, wat er nog beter kan is de ondersteuning die vrijwilligers krijgen als het gaat om het vinden van de juiste ruimte, het professionaliseren van de vrijwilligerstaken en bijvoorbeeld ledenwerving.
- Er worden verscheidene festivals en evenementen georganiseerd, die een behoorlijk bezoekersaantal genereren. Veel evenementen hebben een cultureel element in zich, dat zou wellicht versterkt kunnen worden, ook door relaties te leggen tussen verschillende elementen (Steunpunt/servicepunt amateurkunst speelt daarin een rol).
- Voor bepaalde groepen is het moeilijk om geschikte ruimte te vinden, bijvoorbeeld de fanfare, koren, opslag door theatergroep. Soms is er ook echt geen geschikte ruimte, maar er lijkt ook sprake te zijn van een afstemmingsprobleem: de vraag en het potentiële aanbod (schoolgebouwen, sporthallen) komen niet goed bij elkaar.

2.1.2 Sport

- Harderwijk kent zo'n 50 tot 55 sportverenigingen en heeft daarmee een breed aanbod aan sportmogelijkheden. De verenigingen hebben in 2010 ruim 12.000 leden (ongeveer een kwart van Harderwijker bevolking). In de afgelopen tien jaar is het ledenaantal met zo'n 20% gestegen. Dit is afwijkend in vergelijking met de nationale trend (waar sprake is van een afname).
- Gemiddeld kent elke vereniging zo'n 37 vrijwilligers (bestuursleden, trainers, arbitrage, organisatie evenementen, wedstrijden), totaal dus zo'n 2000. In dit getal zullen zeker dubbelingen zitten, maar tegelijkertijd geeft dit het belang van de sportvereniging aan in het 'maatschappelijk weefsel' van de Harderwijker samenleving. Eén op de vijf verenigingen geeft aan dat het aantal vrijwilligers in de toekomst waarschijnlijk terug zal lopen.
- Harderwijk heeft een zeer behoorlijk aanbod aan sportvoorzieningen (veel buitensporten zijn mogelijk, onder andere een atletiekbaan).
- Van de jongeren tussen 8 en 13 jaar doet 80% aan sport buiten school. Dit percentage schommelt de afgelopen jaren rond dit niveau.
- Een aantal aandachtspunten op dit moment hebben te maken met de verhouding tussen behoefte en aanbod:
 - o Binnensport: Er is meer vraag dan aanbod, met de bouw van Sytel 2 wordt dat in belangrijke mate opgelost. Anderzijds komen er verzoeken voor met name kleine initiatieven waar niet altijd een goed aanbod voor is (bijv. seniorensport, karate)
 - o Sportvelden: Weinig extra vierkante meters nodig, maar er zijn ook niet veel mogelijkheden meer om uit te breiden (ruimte is beperkt). Er is een trend op het gebied van investeren in meer duurzaamheid, bijv. kunstgras. Hiermee wordt ook intensiever gebruik van sportvelden mogelijk. Aandachtspunt is natuurlijk wel dat dit extra middelen vraagt die niet altijd voorhanden zijn.
 - o Commercieel aanbod: Er is een basisaanbod (sportschool, squash, dans, vechtsport), maar het aanbod is niet heel omvangrijk en weinig gedifferentieerd.
- Sport wordt in toenemende mate aangesproken op haar maatschappelijke rol. Dit maakt dat er ook meer samenwerking tussen de verschillende afdelingen binnen de gemeente en tussen de gemeente en instellingen en organisaties tot stand komt.
- Belangrijke partners in het 'sportveld' zijn:
 - o Welzijnsinstanties
 - o Sportverenigingen
 - o Scholen
 - o Sportorganisaties (dansscholen, sportscholen, etc.)
 - o Landstede
 - o Gemeenten in de regio (RNV)
 - o Gelderse Sportfederatie (GSF)
 - o Zorgverzekeraars
 - o Medische instellingen (o.a. fysiotherapie)
 - o Woningcorporaties
- Twee keer per jaar organiseert de gemeente het zogenaamde Sportplatform voor de verenigingen in Harderwijk. Zij probeert te zorgen voor een inhoudelijk relevante agenda om verenigingen te ondersteunen.

2.1.3 Veiligheid

- Harderwijk is een kleine stad met de daarbij 'passende' veiligheidsproblemen. In omvang en ernst van de problematiek is de gemeente onvergelijkbaar met de grote steden, maar in de eigen regio is Harderwijk wel 'koploper'.
- De regiofunctie van Harderwijk, en dus ook aandachtspunten voor het veiligheidsbeleid, blijken onder meer uit:
 - o de toeristische functie die Harderwijk vervult, wat betekent dat de stad veel bezoekers kent, met bijbehorende risico's
 - o de aanwezigheid van een grote discotheek (regionale/nationale uitstraling), waarvan de bezoekers soms overlast en hinder veroorzaken in de daarnaast liggende (Zee)buurt
 - o redelijk grootschalige evenementen die nadrukkelijk ook vanuit openbare orde en veiligheid om aandacht vragen (bijvoorbeeld crowd control in de oude binnenstad)
 - o en een relatief grote niet westerse gemeenschap, die als groep meer dan gemiddeld sociale problemen kent
- Binnen de gemeente zijn er geen wijken die ten opzichte van andere wijken erg slecht scoren. Wijken die onder het gemiddelde scoren zijn Stadsdennen, Tweelingstad en Tinnegieter.
- Er is wel sprake van negatief groepsgegedrag bij jongeren, maar dit neemt geen serieuze vormen aan in de zin van criminele of zwaar overlastgevend groepen. In 2010 is de zogenaamde Beke-methodiek gebruikt om groepen in beeld te brengen. Toen is er één groep geïdentificeerd als zogenaamde hinderlijke groep (rondom het centrum).
- Op individueel niveau zijn er wel jongeren die zorgen baren (minderjarige veelplegers), maar het totale aantal ligt niet op een hoog niveau
- Het aantal inbraken en diefstallen (woningen, fietsen, auto's) fluctueert. In lijn met de landelijke trend laten woninginbraken een enigszins stijgende lijn zien.
- De overzichtelijkheid van Harderwijk kan ook op het veiligheidsterrein als een kracht gezien worden. Het is moeilijk om in Harderwijk anoniem te zijn of te blijven (de overlastgevendende jongeren of veelplegers zijn vaak met naam en toenaam bekend), waardoor indien nodig ook effectief opgetreden kan worden. Ook worden er door bepaalde groepen zelf acties ondernomen om problemen aan te pakken. De overzichtelijkheid en de hechte sociale structuur betekent ook dat veiligheidsincidenten zich snel door de gemeenschap bewegen. De impact hiervan is dan relatief groot.

2.1.4 Zorg

Als gemeente staat Harderwijk er goed voor. Er worden aan mensen die willen volop kansen en mogelijkheden geboden om actief te zijn. Er is een breed aanbod aan (welzijns-) voorzieningen voor vele doelgroepen.

- De gemeenschapszin in Harderwijk is sterk. Mensen zijn betrokken bij elkaar. Het is geen anonieme grote stad. Er zijn nog voldoende vrijwilligers en mantelzorgers.
- De omvang van de sociale problematiek valt mee (geen grote groepen) en ook de ernst van de problematiek bij de individuen is minder erg dan die van grotere steden. Het lijkt er soms op dat ernstige gevallen naar de grotere steden vertrekken.

- Wel is er een relatief grote groep verstandelijk gehandicapten, vooral veroorzaakt door de grotere gespecialiseerde zorginstellingen en het geleidelijke uitplaatsen van de cliënten.
- Tegelijkertijd is Harderwijk in dit opzicht leidend (of lijdend?) in de regio. Ernst en omvang van sociale problematiek (verslaving, daklozen, schulden, etc.) zijn in Harderwijk beduidend groter dan in de andere regiogemeenten.
- De regio heeft als voordeel dat er in een aanpak 'massa' gemaakt kan worden (er wonen wel 160.000 mensen).
- Er zijn geen grote gaten in het huidige aanbod van zorgvoorzieningen in Harderwijk. Wel is sprake van enige wachtlijstproblematiek (met name op het gebied van gespecialiseerde zorg), maar dit wijkt niet in negatieve zin af van andere gemeenten. Aandachtspunten zijn:
 - o de uitstroom van maatschappelijke zorg (o.a. ex-gedetineerden)
 - o onvoldoende verbinding tussen jeugd en volwassenenzorg
 - o relatief grote groep kwetsbare jongeren.
 - o Tekort aan verpleeghuis capaciteit (regionaal probleem). Hierdoor ook weinig zorgplekken voor dementerende ouderen (te weinig plekken in instellingen waardoor men langer thuis moet blijven, wat weer voor een (te) zware belasting voor partners zorgt)
- Harderwijk kan met recht gezien worden als een 'zorgzame gemeente'. Zij probeert een zo passend mogelijk aanbod te (doen) creëren op basis van de behoeften van de bevolking (bijv. steunpunt Mantelzorg). Uitgangspunt hierbij is 'ieder mens een mens te laten zijn'.
- Harderwijk kent een relatief grote groep allochtonen (16%), zeker de ouderen maken weinig gebruik van het zorg aanbod.

2.1.5 Onderwijs

Onderwijsvoorzieningen/locaties:

- Basisonderwijs (24 locaties)
- Voortgezet onderwijs (5 locaties)
- Peuterspeelzalen (12 locaties)
- Er zijn 24 locaties voor basisonderwijs. Er is voldoende aanbod en het aanbod is goed gespreid (in iedere buurt aanwezig). Het niveau van het onderwijs is gemiddeld genomen goed.
- Er zijn vijf scholen op het gebied van voortgezet onderwijs:
 - o CCNV: Havo-VWO (gymnasium)
 - o RSG Slingebos: VMBO tl – Atheneum
 - o Christelijk VMBO (2 locaties: Focus en Spectrum): VMBO tl + p
 - o Mijn school: VO speciaal onderwijs
 - o MBO Landstede

Gezien de omvang van Harderwijk is er voldoende aanbod en voldoende keuze (er is bijvoorbeeld een gymnasium aanwezig). Daarnaast is er een landelijk opleidingscentrum bouw
- Een sterk punt wat de inzet van betrokken organisaties betreft, is dat het belang van de leerlingen centraal staat

- Aandachtspunt is wel dat de kwaliteit van de samenwerking tussen de verschillende betrokkenen soms te wensen over laat.
- Een opvallend punt is dat in Harderwijk (en de regio Noord-Veluwe) de sociaaleconomische status (SES) lager is dan in de grotere regio Gelre-IJssel: 30% van de kinderen in de regio Noord-Veluwe heeft een lage SES, 46% een gemiddelde SES en 25% een hoge SES¹.
- Het aantal kinderen met een 'gewicht'² neemt af: het percentage kinderen met een weging is tot en met 9 jaar lager dan het percentage bij kinderen vanaf 10 jaar: respectievelijk 11,6% en 16,1%.
- Het schoolverzuim in het VO in Harderwijk is relatief hoog in vergelijking met de andere gemeenten in de regio. In het schooljaar 2009-2010 22,3% ten opzichte van een gemiddelde van 14,3%.
- Voor wat betreft vroegtijdig schoolverlaten scoort Harderwijk relatief goed ten opzichte van de rest van Nederland. In het schooljaar 2008-2009 is het percentage VSV 2,9% ten opzichte van een landelijk gemiddelde van 3,3%.

2.1.6 Jeugd

- Over het algemeen kunnen kinderen en jongeren in Harderwijk op een gezonde en veilige manier opgroeien en deelnemen aan de maatschappij. Met een kleine groep is wel iets aan de hand. Bijvoorbeeld:
 - o Leeftijdsgroep 16-23/25 jaar: Het aantal jongeren in de opvang neemt toe (deze groep lijkt in Harderwijk meer dan gemiddeld aanwezig te zijn). In de gemeente Harderwijk is een aantal grote zorginstellingen met een landelijke functie. Jongeren uit deze instellingen blijven na ontslag geregeld in Harderwijk. Het gegeven dat er voor (alleenstaande) jongeren weinig aanbod op de woningmarkt is, zorgt voor problemen.
 - o Leeftijdsgroep 12-18 jaar: Hier speelt alcohol- en soms drugsgebruik, maar in procentuele zin niet verontrustend.
 - o Daarnaast is er sprake van een relatief kleine groep jongeren die frequent voor overlast en hinder zorgt (vallen binnen basisnetwerk jongerenoverlast).
 - o Leeftijdsgroep tot 12 jaar: Bij deze groep spelen geen specifieke problemen. De gemeente zet vooral in op het tegengaan en/of aanpakken van overgewicht.
- Typerend voor Harderwijk is het verenigingsleven en de rol van de kerk. Enerzijds kan een hechte gemeenschap (binnen een kerk) zorgen voor een groter risico op uitsluiting bij deviant gedrag, maar anderzijds zorgt deze hechte gemeenschap voor een grotere sociale cohesie, een maatschappelijk vangnet en een gevoel van verbinding. Door de bank genomen is de rol van het verenigingsleven positief.
- 21% van de 4 tot 12 jarige kinderen uit Harderwijk heeft mogelijk psychosociale problemen.
- De verschillen tussen de gemeenten in de regio zijn niet groot. Harderwijk is meer stedelijk, zo wonen er meer allochtonen en is Harderwijk minder kerkelijk dan de andere gemeenten in de regio, maar er zijn geen grote verschillen voor wat betreft jeugdproblematiek.

¹ De SES van de kinderen is gebaseerd op het opleidingsniveau van de moeder, omdat wordt aangenomen dat de moeder de meeste invloed heeft op de voeding, vrije tijdsbesteding, opvoeding e.d. van de kinderen.

² Een gewicht wordt afgeleid van het opleidingsniveau van de ouders van het kind: als één van de ouders meer dan twee leerjaren VO of een MBO, HBO of WO-opleiding heeft gevolgd krijgt een kind geen gewicht, als dat niet het geval is krijgt het kind een gewicht (gewicht 0,3 of 1,2, afhankelijk van het niveau).

2.1.7 Gezondheid

In algemene zin is er ten aanzien van de gezondheidsthema's in Harderwijk sprake van een gemiddeld beeld. Dat wil zeggen dat er geen echt uitschieters zijn voor een niet sterk verstedelijkte omgeving als Harderwijk is gemiddeld geen goede score.

- In de regio Noord-Veluwe komt overgewicht en minder lichamelijke activiteit onder jongeren meer voor dan gemiddeld in de grotere regio Gelre IJssel.
- In de regio Noord-Veluwe heeft 39% van de inwoners een laag opleidingsniveau. Dat is meer dan gemiddeld in de regio Gelre-IJssel (34%) en in Nederland (32%). De sociaaleconomische status (ses) wordt afgeleid van het opleidingsniveau. Mensen met een lage ses hebben een kortere levensverwachting en een slechtere gezondheid.
- Het lokale gezondheidsbeleid heeft tot nu toe een sterk projectmatig karakter (door extern projectgeld³) waardoor nog niet of nauwelijks gewerkt kan worden aan een duurzame benadering van de vraagstukken.
- Daarnaast speelt ook het probleem dat 'preventie' in algemene zin heeft. Het is niet goed mogelijk om de kosten en baten goed in beeld te brengen, waardoor het binnen de gemeente niet de prioriteit krijgt die het onderwerp verdient.

2.1.8 Arbeidsmarkt

- De werkgelegenheidsstructuur in Harderwijk kenmerkt zich door een zeer divers samengesteld aanbod van bedrijven (vele verschillende sectoren) en door een relatief kleinschalig aanbod (veel kleinere bedrijven, weinig grote werkgevers)
- Deze specifieke structuur lijkt minder gevoelig voor sectorale schommelingen en maakte in het verleden en ook nu, dat de gevolgen van crisissen enigszins gedempt in Harderwijk merkbaar waren en zijn.
- Kleinschaligheid wordt vaak gezien als voorwaarde voor flexibiliteit en innovatie. Hoewel kleinschaligheid aan de orde is in Harderwijk, is niet goed bekend wat exact de kracht is van deze bedrijven.
- Nadelig effect van de kleinschaligheid is dat het organiserend vermogen van het bedrijfsleven nog wat te wensen over laat. De paar grotere bedrijven die er zijn zouden wellicht meer het voortouw moeten nemen bij acties gericht op het versterken van de arbeidsmarkt.
- Vanuit het economisch profiel van Harderwijk gezien zijn groeisectoren de zorg en het toerisme, en dan vooral kleine groei bij een groot aantal bedrijven (dus geen schaalvergroting). Hierin zitten relatief veel banen voor lbo-niveau. Tegelijkertijd is er sprake van het verdwijnen van dit soort banen in andere sectoren. In algemene zin wordt 'het maken van dingen' minder.
- Het aantal werklozen en inactieven ligt in Harderwijk in vergelijking met landelijke cijfers op een lager niveau (4,6% tegen 6,6% niet werkende werkzoekenden, eind 2010).
- Dit betekent overigens niet dat 'inactiviteit' geen relevant vraagstuk is. Hierover zijn weinig harde cijfers beschikbaar, de inschatting is dat er relatief veel arbeidsongeschikten in Harderwijk wonen (mede a.g.v. de traditioneel lager opgeleide bevolking). Er is hierbij geen sprake van een oververtegenwoordiging in bepaalde wijken van de gemeente.

³ Er is 15.000 euro per jaar beschikbaar voor lokaal preventief gezondheidsbeleid,. Extra middelen komen beschikbaar via de provincie (RSP & GSO). Door goede samenwerking in de regio wordt efficiëntiewinst gehaald. Voor de taken van de GGD wordt jaarlijks € 650.000 beschikbaar gesteld.

2.2 Economie: Centrumpositie Harderwijk

Harderwijk is de centrumgemeente van de regio, de regio Noord-Veluwe. De stad Harderwijk heeft het grootste aantal inwoners van de regio Noordwest Veluwe en is in het Streekplan van de provincie Gelderland aangewezen als regionaal centrum (Provincie Gelderland, 2005, p.17). De stad wordt ontsloten door de A28, de N302, de Veluwerandmeren en de spoorlijn Zwolle-Amersfoort. Het ontbreekt de gemeente echter aan een snelle treinverbinding met de belangrijke economische regio's, zoals Utrecht en Amsterdam. De groei van de automobilititeit en het autobezit hebben ervoor gezorgd dat de grenzen van de verwerkingscapaciteit van het lokale wegennet zijn bereikt.

De gemeente Harderwijk heeft grote economische potenties. Gelegen tussen twee grote Natura2000-gebieden (Veluwe en Randmeren), nationale toeristische trekkers (Dolfinarium en Zwaluwhoeve) en de historische binnenstad zijn belangrijke kernkwaliteiten van Harderwijk. Harderwijk is een dynamische gemeente. De afgelopen jaren zijn ambitieuze plannen ontwikkeld en deels gerealiseerd, zoals het Waterfront, de aanleg van Walstein en aanpassing/verbreding van de N302.

Het imago van de gemeente wordt nu vooral bepaald door de toeristische sector. Het winkelaanbod is voornamelijk kleinschalig. De bevolking van de gemeente Harderwijk is relatief jong en de gemeente kent een laag werkloosheidscijfer. Het gemiddelde opleidings- en inkomensniveau is laag ten opzichte van vergelijkbare steden. Het aantal inwoners met een startkwalificatie is laag. Bovendien vertoont Harderwijk een daling van het gemiddeld opleidingsniveau, terwijl de vergelijkbare steden een stijging plaats vindt terwijl de stad al relatief veel laagopgeleiden heeft.

Er zijn voldoende potentiële vestigingslocaties voor uitbreiding van bestaande bedrijven en voor nieuwe ondernemingen. Deze liggen op gunstige locaties verspreid in de gemeente. Voor de economische pijler zijn een aantal thema's van belang:

1. de aanwezige werkgelegenheid, de omvang en de kwaliteit voor Harderwijk en de regio Noord-Veluwe,
2. de aanwezige beroepsbevolking, de omvang en de kwaliteit voor Harderwijk en de regio Noord-Veluwe,
3. de ontwikkeling in de sectoren van de economie,
4. de aanwezige werklocaties in omvang en kwaliteit,
5. de bereikbaarheid van de belangrijkste werklocaties,
6. de samenwerkingsverbanden tussen ondernemers, kennisinstellingen en overheid.
7. de aanwezige dynamiek, innovatiekracht en openheid,
8. het profiel van de economie.

Deze worden in de volgende paragraaf besproken

2.2.1 De werkgelegenheid

Een belangrijke indicator voor de economie is de beschikbaarheid van banen. De werkgelegenheid wordt elk jaar door de Provincie gemeten zodat de ontwikkeling over de jaren goed kan worden gevolgd.

Tabel 1: Ontwikkeling in de werkgelegenheid naar sectoren

Aantal banen per sector in Harderwijk	2004	2005	2006	2007	2009	2010
Landbouw/visserij	181	198		181	143	102
Industrie	2176	2203		2176	2260	2024
Nutsbedrijven	243	243		243	228	226
Bouwnijverheid	1662	1668		1662	1902	1782
Groothandel	1268	1339		1268	1482	1404
Detailhandel	2439	2500		2439	2787	2808
Vervoer/opslag	1116	1223		1116	1365	1379
Horeca	848	1013		848	1136	1171
Financiële instellingen	392	391		392	210	199
Zakelijke dienstverlening	2910	2853		2910	3221	3007
Openbaar bestuur	568	606		568	716	668
Onderwijs	1546	1623		1546	1802	1835
Gezondheidszorg	3839	3959		3839	4823	5042
Overige dienstverlening	859	848		859	958	1054
Totaal	20047	20667		22062	23033	22701

Bron: Werkgelegenheidsenquête provincie Gelderland 2010

- De werkgelegenheid (beschikbaarheid van banen) in Harderwijk heeft zich in de periode 2004 tot 2009 positief ontwikkeld. Er is elk jaar een lichte stijging van het totaal aantal banen geweest, van 20.047 in 2004 tot 23.033 in 2009. In 2010 zien we voor het eerst een daling van het aantal banen tot 22.701 een daling van bijna 1,5%.
- Gezondheidszorg, zakelijke dienstverlening, detailhandel en industrie zijn in 2010, net zoals in de voorgaande jaren, de sectoren met de meeste banen. In totaal zijn deze vier sectoren goed voor 12.000 van de 22.700 banen in Harderwijk. Momenteel zijn dit de dominante sectoren in Harderwijk.
- Met uitzondering van de sectoren landbouw en financiële instellingen is het aantal banen in 2010 in elke sector ten opzichte van 2004 gestegen. De grootste stijging zit in de sector gezondheidszorg. Het aantal banen in deze sector stijgt van 2004 tot 2009 met 1.200 banen en is hiermee een verklaring van 30% van de groei.
- De recessie heeft in 2010 gezorgd voor een kleine daling in het totaal aantal banen. Het aantal banen neemt af met 330, van 23033 tot 22701. Het verlies aan banen in de industrie (240 banen) en de zakelijke dienstverlening (215 banen) valt hierbij het meest op. De sectoren bouw en groothandelssector hebben ook banen verloren. Gezondheidszorg, onderwijs en de overige dienstverlening zijn in 2010 groeisectoren als het gaat om het aanbod van banen.
- In de tweede helft van 2010 is de economie uit de recessie geraakt. Naar verwachting daalt het banenaanbod in 2011 niet verder. Of dit in de industrie en zakelijke dienstverlening leidt tot banengroei is onzeker.
- Ruim een kwart van de werkgelegenheid van de regio Noord-Veluwe bevindt zich in Harderwijk. Dit aandeel is in de afgelopen jaren licht gestegen.

Tabel 2: Werkgelegenheid Noord-Veluwe

Banen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Landbouw/visserij	3030	3010	2920	2870	2750	2880	2650
Industrie	9780	9900	10100	10000	9570	9390	9040
Nutsbedrijven	460	420	430	480	490	450	450
Bouwnijverheid	7460	7620	8060	8440	8670	8580	8200
Groothandel	4240	4390	4470	4590	4890	4810	4650
Detailhandel	10340	10390	10330	10540	10870	10970	11260
Vervoer/opslag	3900	4140	4310	4450	4580	4740	4830
Horeca	4410	4550	4590	4620	5000	4820	4830
Financiële instellingen	1320	1210	1100	980	980	940	920
Zakelijke dienstverlening	7850	7530	7730	8330	8520	8750	8660
Openbaar bestuur	6340	6190	6470	6480	6600	6650	6230
Onderwijs	4160	4250	4370	4440	4560	4820	4850
Gezondheidszorg	14310	14560	14930	15240	15580	15720	16200
Overige dienstverlening	3310	3320	3360	3410	3520	3610	3760
Totaal	80720	81580	83170	84920	86650	86930	86570

2.2.2 De beroepsbevolking

De ontwikkeling van de beroepsbevolking is ook een belangrijke indicator voor de economie. De beschikbaarheid van mensen die kunnen deelnemen aan het arbeidsproces. De ontwikkeling van de beroepsbevolking wordt elk jaar door de Provincie gemeten, zodat de ontwikkeling over de jaren goed kan worden gevolgd.

De beroepsbevolking als totaal in Harderwijk is in de afgelopen jaren gegroeid tot bijna 20.000 mensen in 2010. Bijna 45% van de inwoners van Harderwijk behoort tot de beroepsbevolking.

- De beroepsbevolking bestaat nu uit meer mannen (56%) dan vrouwen (44%). De verwachting is dat het aandeel vrouwen tot 50%. In 2040 zal naar verwachting circa 53% van de beroepsbevolking vrouw zijn.
- In vergelijking met het Nederlands gemiddeld heeft Harderwijk meer laagopgeleiden en minder hoogopgeleiden. Het percentage middelbaar opgeleide mensen is gelijk.

Tabel 3: Opleidingsniveau in %

	Harderwijk	Noord Veluwe	Nederland
Hoog opgeleid	25	22	29
Middelbaar	41	46	47
Laag opgeleid	34	25	31

- De leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking is nagenoeg gelijk aan de landelijke opbouw.. Circa 60% van de beroepsbevolking is momenteel jonger dan 45 jaar. In 2020 zal 55% van de beroepsbevolking ouder zijn dan 45 jaar.

Tabel 4: Beroepsbevolking naar leeftijd

	Beroepsbevolking Totaal beroepsbevolking Totaal beroepsbevolking x 1 000	Beroepsbevolking Leeftijd 15 tot 25 jaar x 1 000	Beroepsbevolking Leeftijd 25 tot 35 jaar x 1 000	Beroepsbevolking Leeftijd 35 tot 45 jaar x 1 000	Beroepsbevolking Leeftijd 45 tot 55 jaar x 1 000	Beroepsbevolking Leeftijd 55 tot 65 jaar x 1 000
1996/1998	14,5	2	4,1	4,1	3,9	.
2000/2002	17,7	2,4	4,9	5,4	3,6	.
2006/2008	19,3	2	4,8	4,8	5,7	1,9
2007/2009	20,1	2	5,2	5,2	5,3	2,4
2008/2010	20,9	2,2	5,4	5,6	5	2,6

Bron: Statline

2.2.3 Sectoren

Tabel 5: Harderwijk aantal bedrijven

	2004	2009	2010
Totaal Bedrijven	2182	2872	2985

Bron: Werkgelegenheidsenquête provincie Gelderland 2011

- Het aantal bedrijven is in de afgelopen jaren alleen maar toegenomen. De groei deed zich voor in bijna alle sectoren. Dit is voor een belangrijk deel te danken aan de zeer snel groeiende zzp⁴-bedrijven in de verschillende sectoren. Een uitzondering hierop is de industriector. We zien dat in deze sector het aantal bedrijven licht is gedaald en dat het aantal werknemers per bedrijf ook is gedaald. De sector landbouw en visserij is in Harderwijk ook een sector die elk jaar iets kleiner wordt zowel in het aantal bedrijven als in het aantal banen. Er zijn nu nog een kleine 60 bedrijven met in totaal 100 banen in deze sector.

Tabel 6: Harderwijk aantal werknemers per bedrijf.

Grootte klasse	Aandeel 2010	Groei 2006- 2010
Geen of onbekend	5,2 %	43,5 %
1 werkzame persoon	54,8 %	59,8 %
2 tot 4	20,9 %	-0,8 %
5 tot 9	9,1 %	2,6 %
10 tot 19	4,9 %	3,5 %
20 tot 49	3,3 %	-2,0 %
50 tot 99	0,8 %	31,6 %
100 tot 199	0,8 %	15,0 %
200 tot 499	0,1 %	-33,6 %
500 en meer	-	-

Bron: Werkgelegenheidsenquête provincie Gelderland 2011

- Ook uit de bovenstaande tabel blijkt dat in Harderwijk het belang van de zzp-bedrijven groot is. Ruim de helft van alle bedrijven bestaat uit 1 werkzame persoon. De stijging in de

⁴ zzp is een afkorting voor zelfstandige ondernemers zonder personeel

periode 2006-2010 was in Gelderland nergens zo hoog. 85% van de bedrijven in Harderwijk zijn relatief kleine bedrijven met maximaal 9 werknemers. Harderwijk kent met het St. Jansdal Ziekenhuis met ca 1.200 werknemers slechts één bedrijf met meer dan 500 werknemers.

2.2.4 De werklocaties

In Harderwijk onderscheiden we drie typen werklocaties; bedrijventerreinen, kantoorlocaties en winkelconcentraties. Het beleid is er tot nu toe op gericht om de bedrijvigheid te concentreren op deze locaties. De belangrijkste reden hiervoor is de vrees voor de overlast die bedrijvigheid, de kantoren of de winkels in het algemeen met zich mee kunnen brengen en waarmee ze andere functies (met name wonen) zouden kunnen hinderen. Ook buiten de hierboven genoemde locaties wordt gewerkt. Het ziekenhuisterrein is bijvoorbeeld de grootste solitaire werkplek. Ook de scholen en het gemeentehuis behoren niet tot de hier genoemde werklocaties.

Een belangrijke nieuwe groep bedrijven die hoofdzakelijk buiten de hier beschreven terreinen werkzaam zijn, zijn de zzp-ers. Wel belangrijk voor de Harderwijkse werkgelegenheid maar niet of nauwelijks als zodanig zichtbaar. Deze kleinschalige werkgelegenheid bevindt zich ook op woon/werklocaties in woonwijken.

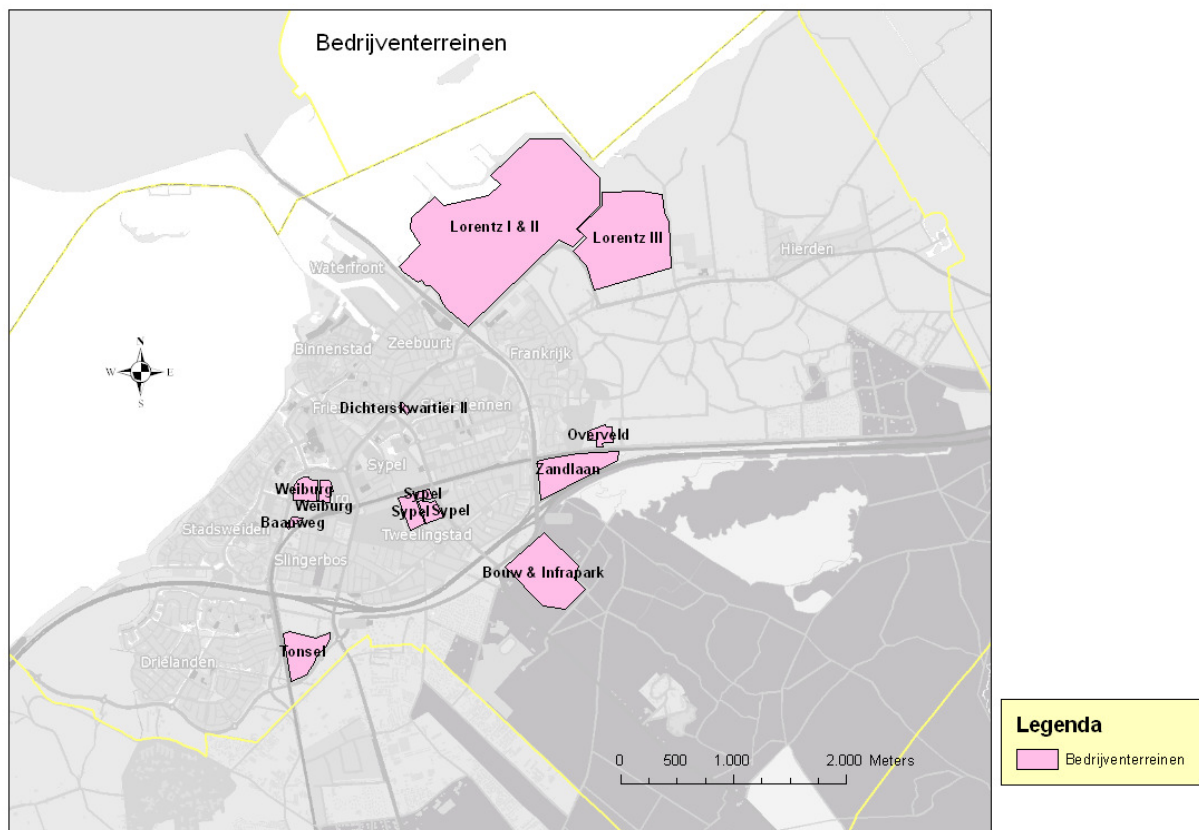
Een betrekkelijk nieuw gegeven is ook de vermenging van functies; detailhandel met productiebedrijven of kantoorfunctie met productiebedrijven of dienstverlening met detailhandel. De algemene beleidsregel hieromtrent is dat de hoofdfunctie past binnen de bestemming op de locatie en dat een combinatie met een andere functie mag mits deze functie ondergeschikt is aan de hoofdfunctie gerekend in vierkante meters.

In Harderwijk kennen we verschillende bedrijventerreinen.

Tabel 7a: Bedrijventerreinen in Harderwijk

Nr.	Naam	Omvang in hectare	Vrij	start	Type bedrijven
B1	Lorentz I	96	-	1965	Industrie, productie, groothandel en transport
B2	Lorentz II	31	1,8	1995	Industrie, productie en groothandel
B3	Lorentz III	45	43	2010	Industrie, productie en groothandel
B4	Lorentzhaven	18	18		Vervangingslocatie voor bedrijven uit het Waterfront
B5	De Sypel (werkgebied)	9	1	1950	Opslag, productie, groothandel, detailhandel kantoor
B6	Tonsel	10	2	2009	Gethematiseerd, automotive en PDV
B7	Dichterskwartier II (Handelsweg)	2	0	2004	PDV/GDV, groothandel en kantoor
B8	Weiburg	7	0	<1980	Opslag, productie, gedeeltelijk kantoor en GDV
B9	Overveld	2,5	0	1980	Opslag, productie en groothandel
B10	Zandlaan	14	0	<1980	Houtverwerking en nutsbedrijf
	Totaal	220	66		

- Het bedrijventerreinen Lorentz bestaat uit vier delen. Deze zijn niet alleen voor Harderwijk belangrijk. Het is ook voor de provincie Gelderland een belangrijke locatie. Het is het grootste aaneengesloten bedrijventerrein in de provincie én het heeft ook een haven. Deze bereikbaarheid over het water is een bijzonder uniek aspect van dit bedrijventerrein. Ook de bereikbaarheid over de weg is, zeker na het vernieuwen van de N302, uitstekend. Het oudste deel van Lorentz uit 1965 is in de afgelopen jaren gerevitaliseerd. De meeste werkzaamheden hiervoor hebben in 2009 en 2010 plaatsgevonden. Lorentz III is het nieuwste deel van het industrieterrein, de eerste fase is bouwrijp gemaakt en geschikt voor de verkoop. De eerste kavels zijn begin 2011 verkocht. Dit terrein is een regionaal bedrijventerrein, dat betekent dat er met name ruimte is voor bedrijven uit de regio Noord-Veluwe. Het is een modern terrein met over het algemeen grote kavels.
- Ook bedrijventerrein de Tonsel is een relatief jong terrein. Dit terrein is met name geschikt voor bedrijven in de automotive branche. Ook grootschalige PDV bedrijven kunnen hier terecht. Het terrein is nog niet helemaal vol. Er is nog 2 ha ruimte voor nieuwe bedrijven.
- Bedrijventerreinen de Sypel (Wittenhagen), Weiburg en Overveld zijn kleinschalige bedrijventerreinen in Harderwijk. Op deze bedrijventerreinen in Harderwijk bevinden zich verschillende typen bedrijven. Bedrijven die verschillen in omvang en naar aard. Het profiel van deze bedrijventerreinen is niet helder.
- Reeds lange tijd zijn er op bedrijventerreinen in Harderwijk ook enige zelfstandige detailhandelsbedrijven gevestigd, zoals bijvoorbeeld supermarkt Lidl, Telstar en het Babyhuis op Lorentz. Deze vallen onder het overgangsrecht. Dat wil zeggen dat de gemeente rechten verkregen in het verleden respecteert. Uitbreiding van deze bestaande bedrijven is onwenselijk. Nieuwe zelfstandige detailhandelsbedrijven en zelfstandige kantoorontwikkelingen zijn niet toegestaan op de bedrijventerreinen.

Kaart 1: Bedrijventerreinen in Harderwijk

- De recessie heeft ook gevolgen gehad voor de ontwikkeling van de bedrijventerreinen. De vraag naar nieuwe meters voor nieuwe of bestaande bedrijven is in 2009 en 2010 nagenoeg tot stilstand gekomen. Er is wat meer zichtbare leegstand en we zien bijvoorbeeld de kantooractiviteit op met name Lorentz groeien.
- De totale omvang van de kantorenmarkt in Harderwijk is circa 105.000 m² bvo⁵. Ruim de helft van de kantoren is gevestigd op één van de zeven kantorenlocaties in de stad. Daarnaast zijn er gemengde locaties waar kantoren tussen winkel/bedrijfsgebouwen staan en solitaire locaties zoals bijvoorbeeld het voormalige belastinggebouw en het gemeentehuis.

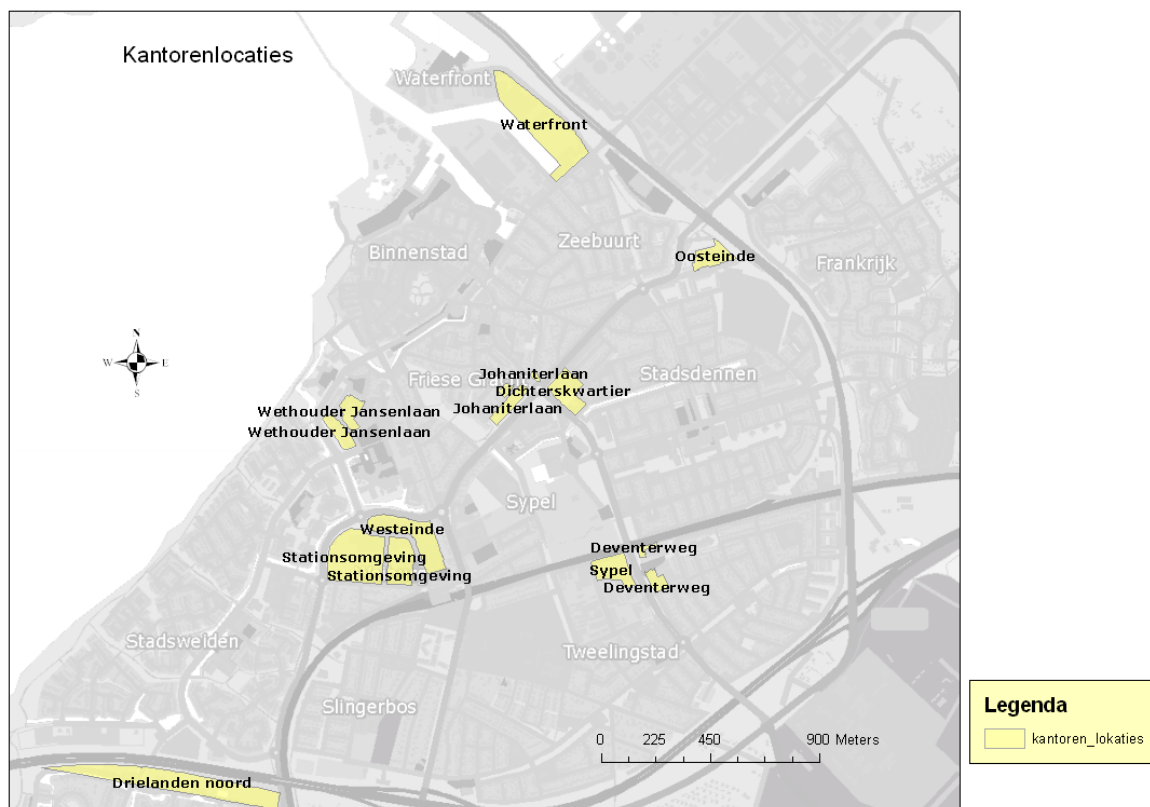
Tabel 7b: kantorenlocaties in Harderwijk

Nummer	Omschrijving plan	Aantal m ² bvo beschikbaar	Planologisch geregeld	Kantorennota	Gemeentelijk eigendom
K1	Dichterskwartier II,	6.000	ja	Ja	Nee
K2	De Harder	2.000-4.000	ja	Ja	Nee
K3	Werkgebied de Sypel	15.000	ja	Ja	Gedeeltelijk
K4	Waterfront fase 2	1.200	ja	Ja	Ja
K5	Groene zoom	5.000	nee, wel visie	Ja	Ja
K6	Zuidelijke stadsrand	18.000	nee	Nee	Ja
K7	Zandlaan	7.000	nee	Nee	Nee
K8	Boomkamp	1.500	nee	Nee	Nee
K9	Waterfront fase 3	10.000	Nee	Beperkt	Ja
K10	Drielanden Noord	4.500	nee, wel visie	Ja	Ja
K11	Stationsomgeving	25.000	nee, wel visie	Ja	Nee
K12	Westeinde	0	Ja	Ja	Nee
K13	Oosteinde	0	Ja	Ja	Nee
K14	Johanniterlaan	0	Ja	Ja	Nee
K15	Deventerweg	0	Ja	Ja	Nee
K16	Stephensonstraat	0	Ja	Ja	Nee
	Totaal	97.200			

- Een kenmerk van de geconcentreerde kantoorlocaties in Harderwijk is dat ze geen van allen echt omvangrijk en/of beeldbepalend zijn. De grootste kantoorlocaties is het Westeinde, gelegen in de stad van 13.000 m² bedrijfsvloeroppervlak (bvo). De meeste kantoorpanden op deze locaties zijn bescheiden van omvang en architectuur en zijn in gebruik bij één gebruiker. De kwaliteit van de locaties is over het algemeen goed, evenals de bereikbaarheid, zichtbaarheid en het parkeren.
- Op de aspecten uitstraling en herkenbaarheid scoren de locaties gemiddeld minder goed. Het onderscheidend vermogen van de kantorenlocaties is beperkt en de stedenbouwkundige samenhang op de bestaande locaties is matig.

⁵ bvo= bedrijfsvloeroppervlak

- Leegstand was lange tijd in Harderwijk geen issue. Deze bestond uit kortdurende leegstand van in totaal maximaal 8% begin 2009. Hiermee was de leegstand aanzienlijk lager dan elders in Nederland. De laatste twee jaar is de leegstand in Harderwijk ook gestegen maar nog steeds aanzienlijk lager dan in de grotere steden om de regio.
- Er zijn verschillende initiatieven voor nieuwe kantoorontwikkelingen in de stad. Initiatieven die veelal nog in een beginstadium verkeren, maar waarvoor interesse in de markt bestaat. De afgelopen drie jaar heeft geen nieuwe kantoorontwikkeling in Harderwijk plaatsgevonden.
- In de regio Noord-Veluwe is Harderwijk de enige gemeente met een kantorenmarkt van enige omvang. Concurrentie ondervindt Harderwijk van andere grotere steden in de regio zoals bijvoorbeeld Zwolle, Amersfoort en Apeldoorn.

Kaart 2: Kantorenlocaties in Harderwijk (Kantorennota).

- In Harderwijk onderscheiden we vijf winkelcentra en drie perifere detailhandelslocaties. In totaal gaat het hierbij om 80.000 m² winkelruimte en ongeveer 325 winkels. In de onderstaand tabel staan alle winkelcentra en de bijbehorende oppervlaktes op een rij.

Tabel 8: Winkelcentra in Harderwijk

		Totaal*	Dagelijks	Niet-dagelijks	Leegstand
Winkelgebied		m ² wvo	m ² wvo	m ² wvo	m ² wvo
Centrum Harderwijk**	Hoofdwinkelgebied	29.451	4.711	22.274	2.466
Drielanden	Wijkcentrum	4.327	2.782	1.545	0
Stadsdennen	Wijkcentrum	4.161	2.725	905	531
Tweelingstad	Wijkcentrum	2.400	1.456	944	0
Stadsweiden	Buurtcentrum	1.772	1.491	281	0
Bedrijventerreinen	Verspreide bewinkeling	22.977	1.018	21.359	600
<i>Waarvan op Lorentz</i>	<i>"</i>	<i>12.310</i>	<i>863</i>	<i>10.847</i>	<i>600</i>
Overige locaties	Verspreide bewinkeling	15.116	1.761	13.005	350
Totaal		80.204³	15.944	60.313	3.947

*incl. leegstand

**incl. de Bleek

Bron: Locatus Verkooppuntverkenner, mei 2011

- Ruim een derde van het winkelaanbod in Harderwijk ligt in het stadscentrum. Het aanbod is hiermee in vergelijking met andere vergelijkbare steden aan de lage kant. Gemiddeld hebben steden van circa 45.000 inwoners 10.000 m² winkeloppervlak meer.
- De regionale centrumfunctie van Harderwijk is niet zichtbaar in het winkelaanbod. De centra van bijvoorbeeld Nunspeet en Ermelo zijn niet zo heel veel kleiner. In het centrum van Putten is het aanbod zelfs groter. Detailhandelsvisie 2011: Nunspeet groter dan Harderwijk.

2.2.5 Bereikbaarheid

Voor de economie is bereikbaarheid een belangrijke randvoorwaarde. Die bereikbaarheid in relatie tot de economie heeft twee belangrijke aspecten: de bereikbaarheid van locaties en de bereikbaarheid van banen.

Bereikbaarheid van locaties

- Om te bepalen of op wegvakniveau sprake is van een knelpunt wordt veelal gebruik gemaakt van de intensiteit/capaciteit-ratio (kort: I/C-ratio). Deze I/C-ratio geeft inzicht in het gebruik van wegvakken door autoverkeer in relatie tot de capaciteit. Waarden tot 0,8 laten normaal gesproken een goede verkeersafwikkeling zien waarbij er weinig tot geen vertragingen optreden. Bij I/C-ratio's tussen de 0,8 en 0,9 is de verkeersafwikkeling matig en treden geregeld vertragingen op. Bij I/C-ratio's boven de 0,9 is de verkeersafwikkeling slecht te noemen en is structureel sprake van vertragingen.

Het verkeersmodel geeft twee locaties aan waar de intensiteiten de wegcapaciteit zo dicht nadert of overschrijdt dat dit tot problemen kan gaan leiden. Het zijn:

- Bleek (tijdens ochtend- en avondspits)
- Lorentzstraat (alleen tijdens avondspits)
- Het aantal voertuigverliesuren geeft aan hoe het verkeerssysteem functioneert. Grote aantallen voertuigverliesuren betekent dat het verkeerssysteem niet gedimensioneerd is op de verkeersstromen. Deze indicator wordt ook gebruikt bij kostenbaten studies om de economische impact van knelpunten te moneteren. De voertuigverliesuren komen

voort uit vertragingen op wegvakniveau en uit vertragingen op kruispuntniveau, beide hieronder apart benoemd.

Voertuigverliesuren (uren)		
	Ochtendspits	Avondspits
Wegvakniveau	124 (= 19%)	247 (= 26%)
Kruispuntniveau	531 (= 81%)	703 (= 74%)
Totaal	655	950

Tabel 9: Voertuigverliesuren totaal (Autonoom 2020)

Bereikbaarheid van banen

- Uit onderzoek van Marlet blijkt dat bereikbaarheid van banen de belangrijkste verklarende variabele is voor de aantrekkingskracht van een stad. Het gaat in dit document om banen die bereikbaar zijn voor inwoners van de gemeente met een maximale reistijd van 30 minuten. Een sterk punt van de gemeente Harderwijk is de bereikbaarheid van banen per auto. De bereikbaarheid van banen neemt de laatste jaren zelfs toe. Wel neemt het aantal files richting de Randstad stelselmatig toe. Files hebben een negatief effect op de bereikbaarheid van banen hebben. De bereikbaarheid van de banen met het openbaar vervoer is minder goed door het ontbreken van snelle verbindingen. Banen in Harderwijk zijn ten opzichte van vergelijkbare Gelderse steden met het openbaar vervoer minder goed bereikbaar.

2.2.6 Samenwerkingsverbanden

In Harderwijk zijn verschillende samenwerkingsverbanden actief. Samenwerkingsverbanden binnen sectoren (detailhandel, industrie, onderwijs, overheid, horeca en toerisme) tussen werkgevers en werknemers en samenwerkingsverbanden tussen de verschillende sectoren zoals de jonge ondernemers, startende ondernemers en verschillende serviceclubs (Lions, Rotary ed). Deze samenwerkingsverbanden worden zichtbaar in netwerkbijeenkomsten, evenementen en binnen projecten.

- Zo werd bijvoorbeeld in 2009 een gezamenlijke plan ontwikkeld om de gevolgen van de economische recessie op te vangen.
- Een aantal van deze samenwerkingsverbanden heeft ook formeel contact met de gemeente Harderwijk. Zo worden er regelmatig bijeenkomsten georganiseerd waarbij een afvaardiging van het college op bezoek gaat bij een bedrijfstak of onderneming. De wethouder verantwoordelijk voor economie bezoekt maandelijks samen met de bedrijfscontactfunctionaris een bedrijf en er vinden reguliere overleggen plaats met o.a. het MKB en de commissie Industrie. De gemeentelijke bedrijfscontactfunctionaris is de belangrijkste schakel tussen de ondernemers van Harderwijk en de gemeente. Daarnaast hebben ook vele bedrijven en ondernemers, alleen of in sector verband contacten met het college, het gemeentebestuur en de gemeenteraad.
- De laatste jaren is de samenwerking tussen de ondernemers onderling en tussen de ondernemers en de gemeente sterker geworden, men zoekt elkaar vaker op en er is meer behoefte aan inhoudelijke samenwerking. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk aan het aantal projecten waar ondernemers en bestuur gezamenlijk werken aan de toekomst, zoals

Kwaliteitsslag Binnenstad, Parkmanagement, Centrummanagement, Herinrichting van Lorentz I, Toeristische samenwerking in stichting Hart, enz.

- Samenwerkingsverbanden met kennisinstellingen zijn er wel maar staan over het algemeen nog in de kinderschoenen. De afgelopen jaren zijn er met name op het gebied van de arbeidsmarkt een aantal initiatieven ontwikkeld waarin kennisinstellingen in contact zijn gebracht met het bedrijfsleven en de gemeentelijk overheid.
- De dienstverlening vanuit de gemeente aan bestaande bedrijven en instellingen wordt over het algemeen als positief ervaren. Echter, deze dienstverlening komt vaak tot stand op initiatief van de ondernemers. Voor de komende jaren is het de uitdaging om actiever te worden in de dienstverlening, minder reactief.

2.2.7 Dynamiek, innovatiekracht

- Dynamiek, innovatiekracht zijn op individuele schaal van de bedrijven zeker aanwezig in Harderwijk. Een aantal toonaangevende bedrijven spelen op nationale en internationale schaal een rol van betekenis. Dit is tot nu toe door de gemeente niet als zodanig (h)erkend. Een rondgang langs de internetsites van de grotere bedrijven in Harderwijk levert een globaal beeld van de dynamiek en de innovatiekracht van deze bedrijven. Van de kleinere bedrijven is dit beeld er op dit moment niet, terwijl juist ook in kleine bedrijven vaak veel innovatiekracht schuil gaat.
- Voor het ontwikkelen van een duidelijk economisch profiel is het van belang om meer inzicht te krijgen in de dynamiek en innovatiekracht van alle bedrijven van Harderwijk.

2.2.8 Profiel van de economie

Harderwijk heeft momenteel geen sterk economisch profiel. Harderwijk heeft sterke bedrijven in verschillende sectoren en is bij het grote publiek vooral bekend vanuit twee toeristische trekkers: het Dolfinarium en de Zwaluwhoeve. Voor de ontwikkeling van de economie is een duidelijk economisch profiel belangrijk. Immers, een duidelijk profiel trekt en bindt ondernemers, trekt en versterkt innovatiekracht, zorgt voor een verdieping in het onderwijs en, dat geldt voor sommige sectoren bijvoorbeeld detailhandel en toerisme, trekt ook bezoekers. Dit alles is positief voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de stad en de regio.

- Een concreet voorbeeld waarin het belang van een economisch profiel duidelijk werd, is het opstellen van een marketing plan voor Lorentz III. Met een duidelijk profiel is een product, ook een kavel op een industrieterrein, beter te verkopen.

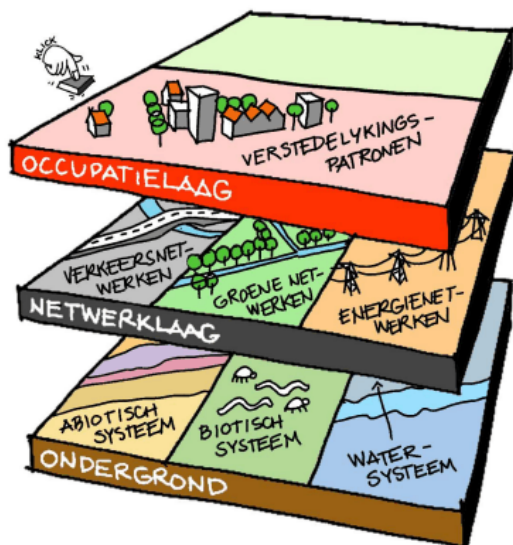
2.3 Ruimte: centrumgemeente vanuit historisch perspectief (werktitel)

De beschrijving van de ruimte wordt gedaan met de lagenbenadering. De lagenbenadering legt de ruimte uiteen in drie lagen: de ondergrond-, de netwerk- en de occupatielaag. Al die lagen zijn aan verandering onderhevig.

De occupatielaag met onderdelen die een hoge veranderingssnelheid kennen; veranderingen voltrekken zich veelal binnen één generatie (10 tot 40 jaar). Denk aan woonwijken en bedrijventerreinen.

De netwerklaag kent hoge aanloopkosten en lange aanlooptijden; belangrijke veranderingen in deze laag duren circa 20 tot 80 jaar. Denk aan spoorwegen, (snel)wegen en vaarwegen maar ook kabels en leidingen.

De ondergrond kent een lange ontstaansgeschiedenis; belangrijke veranderingen vergen al gauw meer dan een eeuw tijd. Denk aan het ontstaan en verdwijnen van veenweide gebieden, stuwwallen en vruchtbare deltagebieden. De ondergrond is veerkrachtig en kan negatieve effecten van ingrepen bufferen: negatieve effecten van ruimtelijke ontwikkelingen kunnen zich pas laat openbaren. Veel milieuthema's hebben een sterke band met de ondergrond, denk bijvoorbeeld aan (grond)waterkwaliteit en biodiversiteit / natuurontwikkeling.

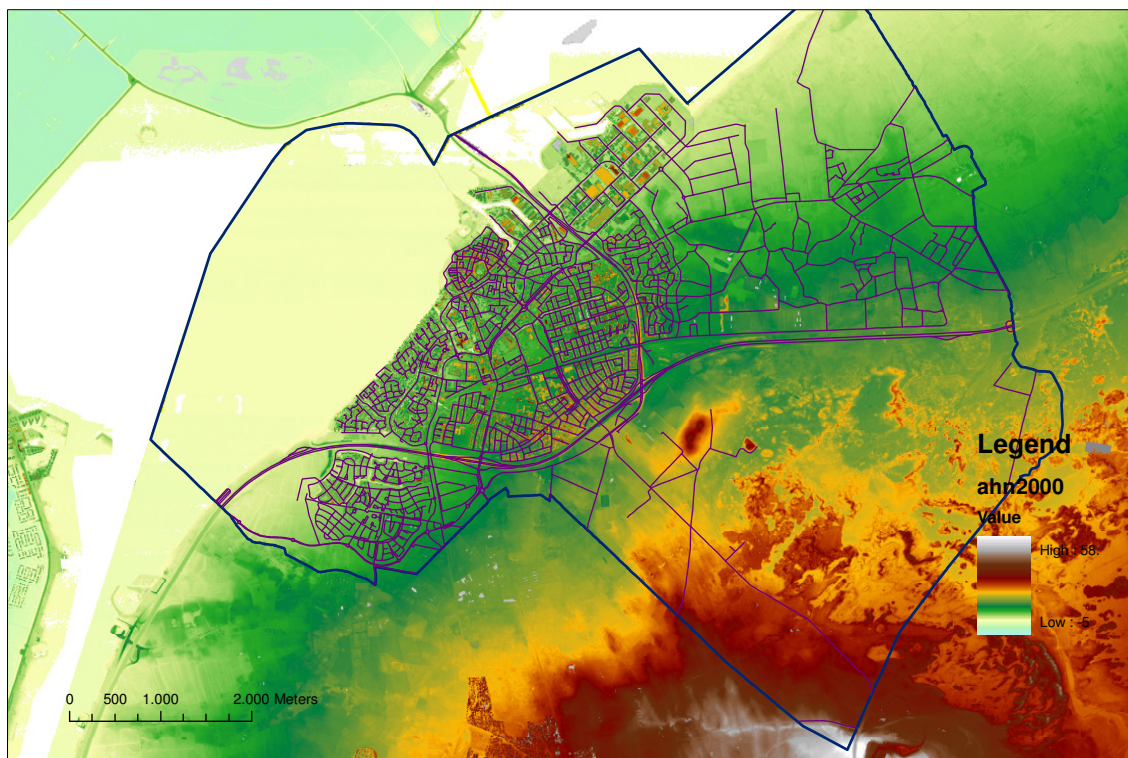
Figuur 2: Lagenbenadering

De voornaamste meerwaarde van de lagenbenadering zit in de manier waarop de factor tijd wordt meegenomen. Door de tijdshorizon van de processen in de ondergrond mee te nemen in de ruimtelijke planning en beheer, kunnen nadelige consequenties van de planning van het 'platte vlak' en op korte termijn worden voorkomen. Dit zijn bijvoorbeeld: hoge beheerkosten, wateroverlast, verlies aan landschappelijke identiteit, verzakkende straten en woningen, bodemvervuiling, lekkende bouwputten, bedreiging van het bodemarchief. Ook kunnen de kansen die de ondergrond biedt voor maatschappelijke thema's als duurzame energieproductie (geothermie en koude warmte opslag), voedselproductie landbouw, waterbeheer en klimaatverandering optimaal in de afweging van ruimtelijke keuzes worden betrokken. De lagenbenadering als instrument nodigt uit tot een duurzame afweging van alternatieven door de aandacht voor de effecten van ingrepen op de korte en de lange termijn.

2.3.1 Ondergrond

2.3.1.1 Hoogte

De gemeente Harderwijk ligt op de rand van de Veluwe aan het Veluwemeer en het Wolderwijd. In het gebied is een snelle overgang van de droge zandgronden van de Veluwe naar een kwelrijke oeverzone langs de Randmeren. De binnenstad van Harderwijk ligt op een hoger gelegen uitloper van de zandgronden. In de kuststrook is het zand deels afgedekt met een dunne laag klei of veen. Aan de noordwestzijde wordt het gemeentelijk grondgebied begrensd door het Wolderwijd en het Veluwemeer. De westelijke helft van de gemeente wordt in beslag genomen door het stedelijk gebied. Ten oosten daarvan ligt het buitengebied welke gekenmerkt wordt door diverse landschapstypen. Het zuidelijk deel van het buitengebied bestaat voornamelijk uit bos en natuurgebied en maakt deel uit van het Veluwemassief. Onderdeel daarvan is het Beekhuizerzand, één van de drie stuifzandgebieden in West-Europa.

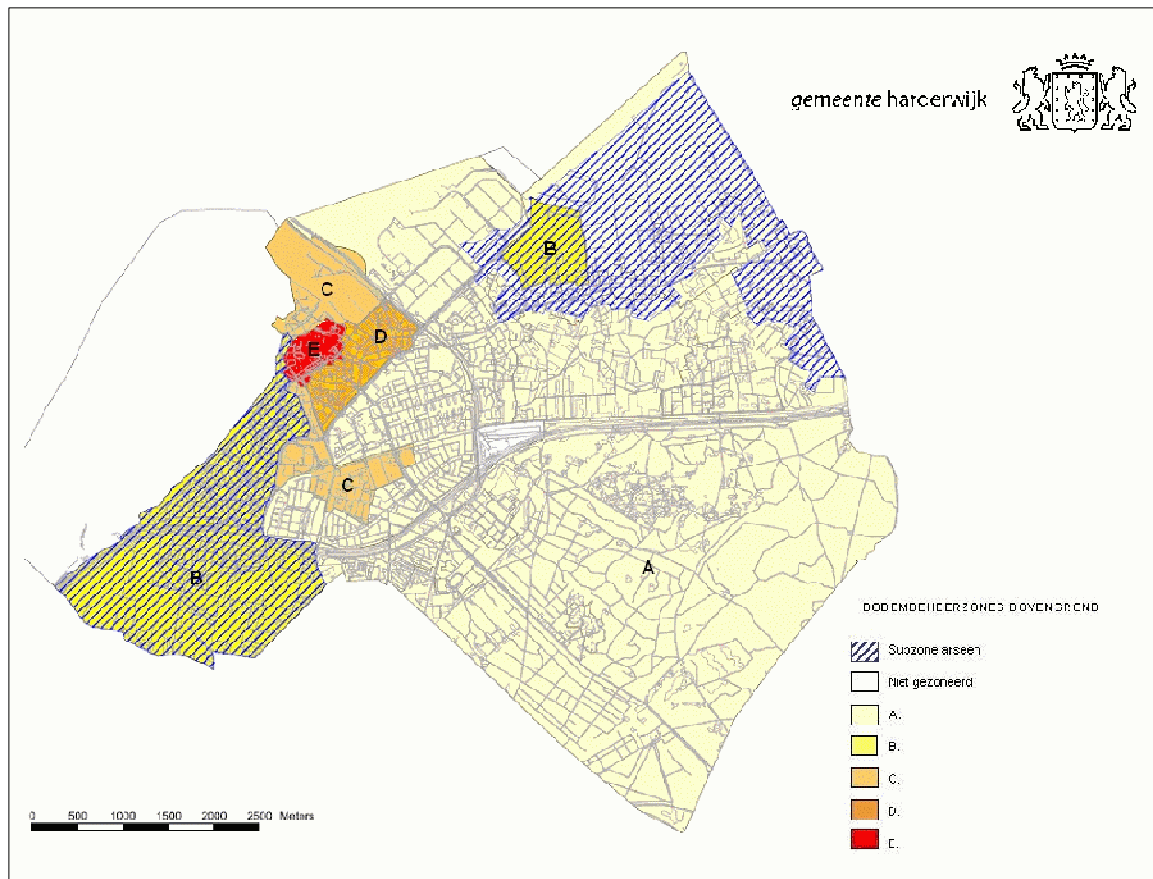

Kaart 3: Hoogtekaart

Naast het Beekhuizerzand kent de gemeente nog meer natuurlijke bijzonderheden, zoals de Hierdense Beek, Harderbroek en het Veluwemassief. In het noordelijke deel van de gemeente, de Mheenlanden, nabij de monding van de Hierdensche Beek is sprake van moerige grond. Als gekeken wordt naar het grondwater is te zien dat deze in noordwestelijke richting stroomt vanaf de Veluwe naar de randmeren. De kalkloze goed doorlatende zandgronden van de Veluwe lopen tot de kuststrook (Gemeente Harderwijk en Waterschap Veluwe, 2005).

2.3.1.2 Bodemkwaliteit

In de gemeente is een aantal gebieden met licht verontreinigde grond (Bodemkwaliteitskaart, 2005). De bodemkwaliteitskaart vormt de basis voor het vastleggen van de kwaliteitseisen die gelden op de locatie van toepassing. In sommige gevallen kan de bodemkwaliteitskaart ook gebruikt worden als milieuhygiënische verklaring.

Kaart 4: Bodembeheerzones bovengrond

Diepe ondergrond

Het geothermische benuttingspotentieel van de diepe ondergrond is indicatief in kaart gebracht door TNO.

Op hoofdniveau wordt onderscheid gemaakt tussen winning en opslag. Bij winning is verder onderscheidt gemaakt tussen conventionele winning en niet conventionele winning. Bij opslag wordt onderscheid gemaakt tussen permanente opslag (bv CO₂) en tijdelijke opslag (bv gasbuffering).

In Harderwijk is een beperkt benuttingspotentieel van de diepe ondergrond. Er is geen olie- en gaswinning mogelijk. CO₂ opslag is niet mogelijk omdat poreuze lagen in de diepe ondergrond en lege olie- of gasvelden ontbreken.

Tevens is er een lage potentie voor aardwamtewinning.

Ondiepe ondergrond

Tijdens een mastercase gebiedsgericht grondwaterbeheer (2011) is naar voren gekomen dat Harderwijk potentie heeft voor WKO (Warmte Koude Opslag). Echter zijn er vanaf de Veluwe stuwende grondlagen die het WKO minder geschikt maken. Daarnaast levert de snelle grondwaterstroming een mogelijk laag rendement op.

Door meer integraal het grondwater te beheren kunnen de mogelijkheden van duurzame energie binnen de gemeente beter worden benut. Waarbij niet alleen de energiewinning uit de ondergrond kansen biedt, maar ook het benutten van de restwarmte die in de gemeente aanwezig is. Daarnaast spelen in de gemeente waterkwantiteitsvraagstukken, waarbij wordt voorzien dat wateroverlast door hoge grondwaterstanden in de toekomst zal toenemen.

2.3.2 Netwerklaag

2.3.2.1 Kabels en leidingen

In de bodem bevinden zich netwerken voor gastransport en (deels) hoogspanning. Voor dit soort leidingen gelden verschillende normen waarmee rekening dient te worden gehouden in het kader van de volksgezondheid. Boven de grond gaat het om hoogspanningsleidingen, die vanaf de Maximacentrale in Flevoland richting het verdeelstation aan de Leuvenumseweg lopen. Hiervandaan wordt de hoogspanning verdeeld naar alle windstreken. Zie kaart 5.

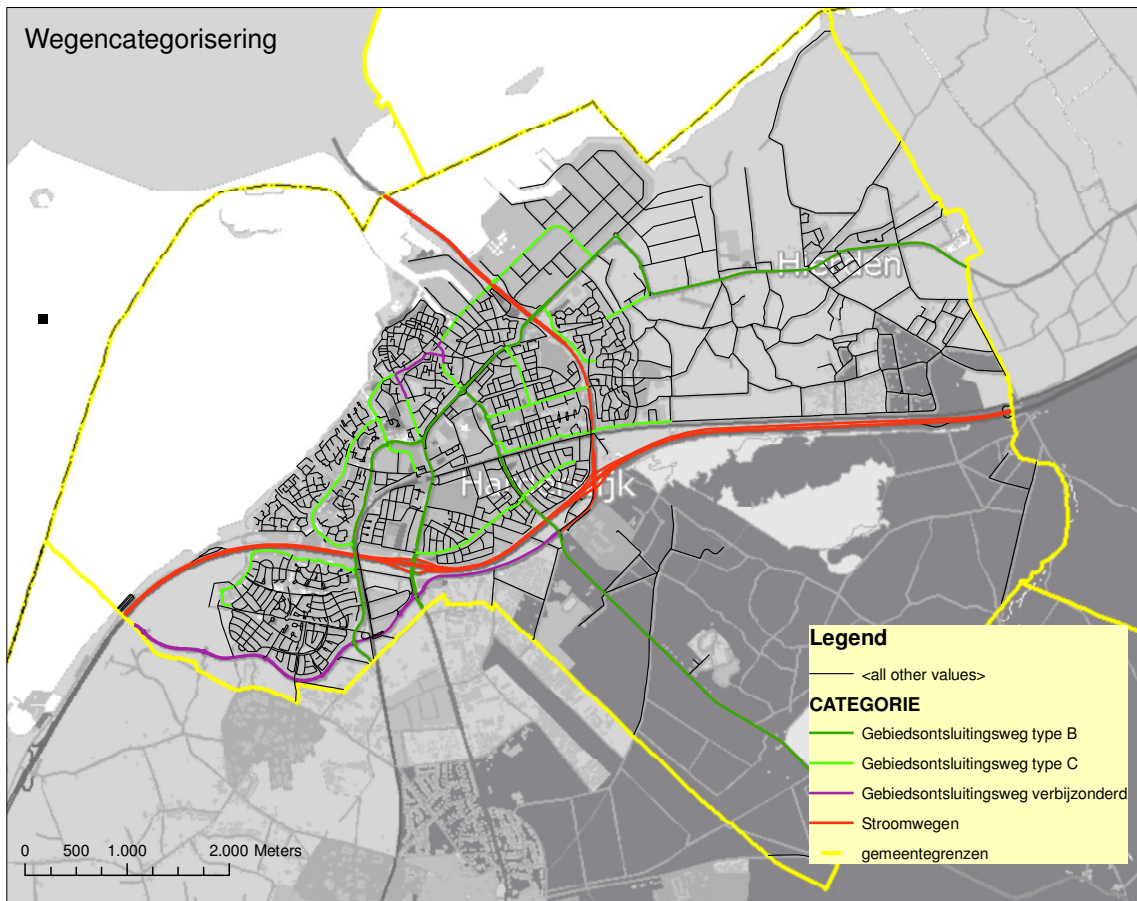

Kaart 5: Hoogspanningsleiding en gastransportleidingen

2.3.2.2 Verkeersinfrastructuur

Auto

- Aan de zuidzijde van de gemeente liggen belangrijke verkeersaders: de A28 en de N302. Door deze hoofdwegen is de stad ruimtelijk ingesloten waardoor ze een behoorlijke barrière vormen naar andere wijken als Drielanden en Frankrijk. De wijken Drielanden, Lorentz en Frankrijk liggen buiten de hoofdwegen en de wijk Drielanden heeft zelfs een eigen ontsluiting op de A28 via de Groene Zoomweg. Naast deze snelwegen heeft de gemeente een aantal hoofdontsluitingswegen: Newtonweg/Verkeersweg, Deventerweg/Hoofdweg, Oranjelaan/Stationslaan, Ceintuurbaan en de Westermeenweg.
- Er is met de opwaardering van de N302 een kwalitatief hoogwaardige oeververbinding met Flevoland. Het afwikkelingsniveau op de A28 en de N302 is momenteel voldoende. Het grootste knelpunt in de N302 bevindt zich bij binnenkomst van de provincie Flevoland waar de rotonde een belemmering voor een optimale doorstroming vormt.
- Het doorgaande verkeer door Harderwijk is met de totstandkoming van de vernieuwde N302 afgenomen. Voor lokaal verkeer blijven de routes Verkeersweg/Westermeenweg en Verkeersweg/Stationslaan en de Deventerweg/Hoofdweg belangrijke verbindingen.
- Buiten de binnenstad zijn bestemmingen over het algemeen goed bereikbaar en is er voldoende parkeergelegenheid. Met de realisatie van Waterfront en de Houtwalgarage wordt de bereikbaarheid en parkeergelegenheid van de binnenstad en het Dolfinarium sterk verbeterd.

Kaart 6: Wegencategorisering

Openbaar vervoer

- De regionale bereikbaarheid per spoor is momenteel gewaarborgd met een verbinding per half uur richting Zwolle en een verbinding richting Amersfoort ieder half uur. De regio Utrecht, provincie Gelderland, betrokken gemeenten en NS hebben ingestemd met de doortrekking van Randstadrail naar Harderwijk. In de toekomst zal de trein richting Amersfoort ieder kwartier aankomen en vertrekken.
- Harderwijk is met busvervoer goed verbonden met de regio. Er gaan vanaf het station zes buslijnen richting de regio Veluwe, Apeldoorn en Amersfoort (101, 104, 111, 112, 205 en 513). Daarnaast gaan er drie lijnen richting Flevoland (lijnen 144, 147 en 148) naar Zeewolde, Emmeloord en Lelystad.

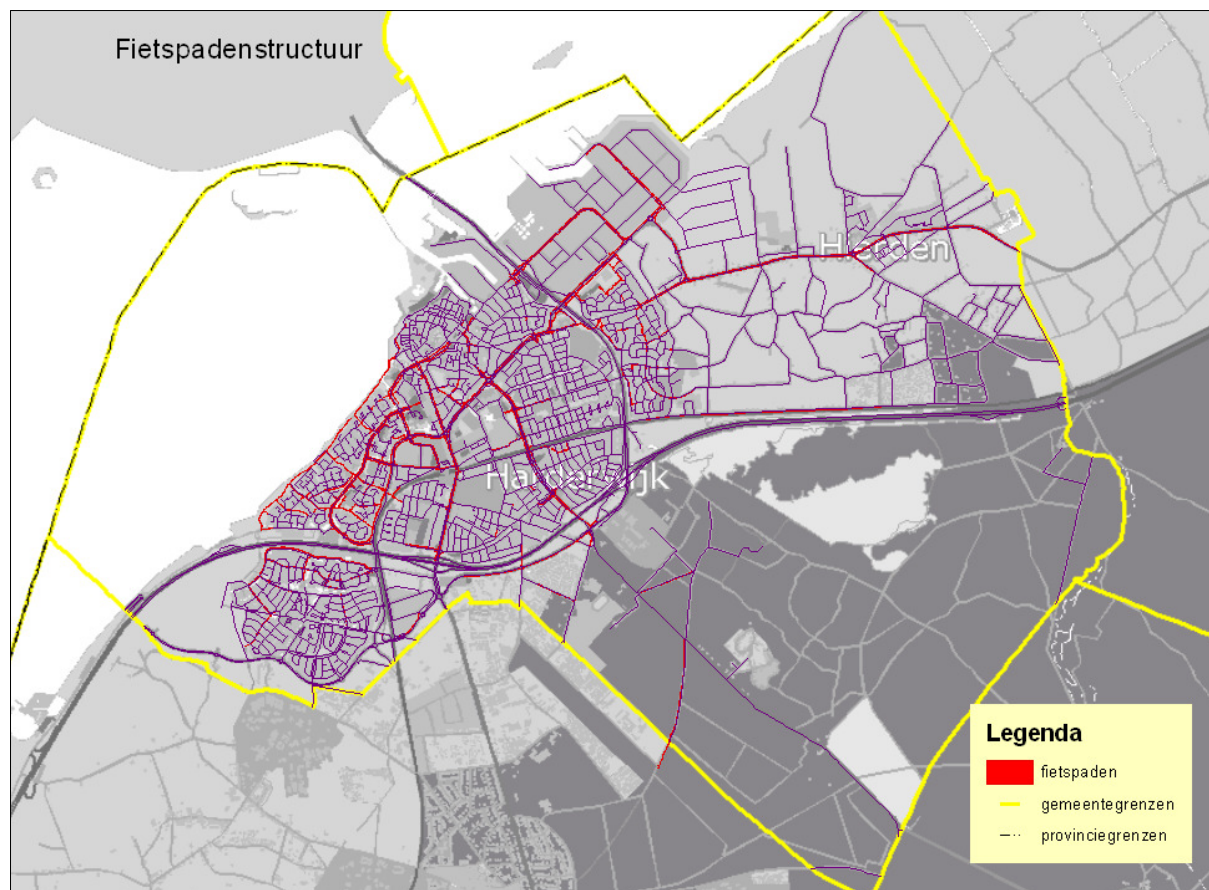
Kaart 7: Openbaar vervoer in Harderwijk

- De reistijd per bus naar Apeldoorn is 1 uur en 29 minuten waarbij 2 keer moet worden overstapt of wanneer de trein en de bus wordt gecombineerd 1 uur en 12 minuten. De

reistijd naar Arnhem per bus is 1 uur en 40 minuten en in combinatie van trein en bus 1 uur en 37 minuten. De vergelijkbare autoreistijd is respectievelijk 30 minuten en 1 uur.

- Lokaal kan de hele stad met stadslijn 1, 2 en 3 bereikt worden per bus. Het openbaar busvervoer wordt niet in alle wijken positief gewaardeerd (Marlet, 2010; Gemeente Harderwijk, 2010). Zo zijn de wijken Hierden en Buitengebied Hierden samen 62% van het aantal inwoners ontevreden over het openbaar vervoer. Ook de wijk Drielanden scoort niet goed als het gaat om het openbaar vervoer. Bovendien neemt de tevredenheid over het openbaar vervoer in de wijken Stadswelden, Slingerbos en Tweelingstad af. Deze waardering is van voor de nieuwe concessieverlening aan Syntus.

Fietsverkeer

Kaart 8: Fietspadenstructuur

- Door de compacte bouw is Harderwijk een ideale fietsstad. De fietsafstand van winkelcentrum Drielanden tot het centrum van Hierden is 7,2 km.
- Met betrekking tot de hoofdstructuur voor fietsers valt op dat deze voor het overgrote deel gekoppeld is aan de hoofdstructuur van het autoverkeer met uitzondering van de radiaal naar het centrum langs het Wolderwijd (het Zeepad), de route Hogeweg - Kampweg - Herman de Manstraat e.v. en de route Hierdenseweg - Oosteinde – Boomkamp. Dat geldt overigens niet voor de wijken Drielanden en Frankrijk waar fietsnetwerken gescheiden zijn van autoverkeer. Dat in het grootste deel van Harderwijk fietspaden gecombineerd zijn met wegen voor autoverkeer heeft voor een belangrijk deel te maken met de spoorlijn die door Harderwijk loopt. De overgangen van het spoor vormen voor het verkeer 'dwangpunten' voor zowel het gemotoriseerde als het fietsverkeer. Naast de overgangen die zowel door gemotoriseerd verkeer als fietsverkeer gebruikt worden, zijn geen voor langzaam verkeer

gereserveerde tunnels onder het spoor door (met uitzondering van de huidige tunnel in het Zuiderzeepad).

- De omrijdfactor⁶ voor fietsers is in Harderwijk 1,49. Dit is relatief hoog als gekeken wordt naar andere vergelijkbare kleine steden. Zij hebben gemiddeld een omrijdfactor van 1,37. De norm in Nederland is 1,25. Harderwijk wijkt dus ondanks de compacte bouw negatief af. Dit heeft te maken met de eerder genoemde spoorlijn Zwolle-Amersfoort die een barrièrewerking veroorzaakt. Daarnaast heeft kan er nog het nodige worden gedaan om de fietshoofdstructuur te optimaliseren. Voetgangers volgen ongeveer dezelfde routes als fietsers waardoor zij te maken hebben met dezelfde barrières.
- Door de vermindering van de barrièrewerking wordt fietsen gestimuleerd. Er bestaan voor fietsers verschillende gevaarlijke kruisingen. In februari 2011 maakte het Regionaal Orgaan Verkeersveiligheid bekend dat dertien verkeerskruisingen in Harderwijk zijn opgenomen in de Top 25 van gevaarlijke kruisingen in Gelderland. Harderwijk bezet daarin de eerste en tweede plaats met respectievelijk de verkeersoversteek Hogeweg/Scheepssingel/Grote Poortstraat en de rotonde Verkeersweg/Stationslaan/Westermeenweg.

Barrière

- De bestaande barrièrewerking van het spoor wordt in de toekomst opgelost door een ongelijkvloerse kruising aan te leggen ter hoogte van de Oranjelaan/Stationslaan. Ter hoogte van de Graaf Ottolaan en de van Brakellaan staan fietstunnels gepland.
- De barrièrewerking van de A28 wordt verbeterd door twee fietsbruggen van Drielanden naar Stadsweiden en naar het Zeepad en een kwalitatieve verbetering van de fietstunnel bij de Beukenlaan. De barrièrewerking van de N302 voor fietsers is met de aanleg van de fietsbrug ter hoogte van de Deventerweg, de Hierdenseweg, de Verkeersweg en de Burgemeester de Meesterstraat.
- De fietsverbindingen met de omgeving zijn redelijk, maar ook hier veroorzaken de A28, N302 en spoorlijn barrières tussen het stedelijke gebied en de omgeving.

Vliegveld Lelystad

- In de plannen van het kabinet wordt Lelystad Airport een belangrijke regionale luchthaven. De start- en landingsbaan wordt verlengd naar 2100 meter, zodat ook grotere vliegtuigen kunnen landen en opstijgen. Tegelijkertijd wordt luchtverkeersleiding ingevoerd met een CAT 1 ILS (Instrument Landing System), zodat onder bijna alle weersomstandigheden geopereerd kan worden. Tevens wordt er aan de noordzijde een terminal met platform en parkeerterrein gebouwd. Een openbaar vervoerverbinding wordt gemaakt naar het (toekomstige) NS-Station Lelystad Zuid. Met deze uitbreiding worden lijndiensten naar Europese plaatsen mogelijk. Lelystad Airport mag doorgroeien naar circa 2 miljoen passagiers. Daarbij hoort ook een nieuwe luchtroutestructuur met aanvlieg- en uitvliegroutes. Op dit moment is nog niet bekend of en zo ja, wanneer dit zal gaan gebeuren. De eigenaar van het vliegveld is NV Luchthaven Schiphol eigenaar van de NV Luchthaven Lelystad. De verwachting is dat Schiphol Lelystad pas gaat inzetten wanneer Schiphol Amsterdam capaciteitsproblemen krijgt.

Scheepvaart

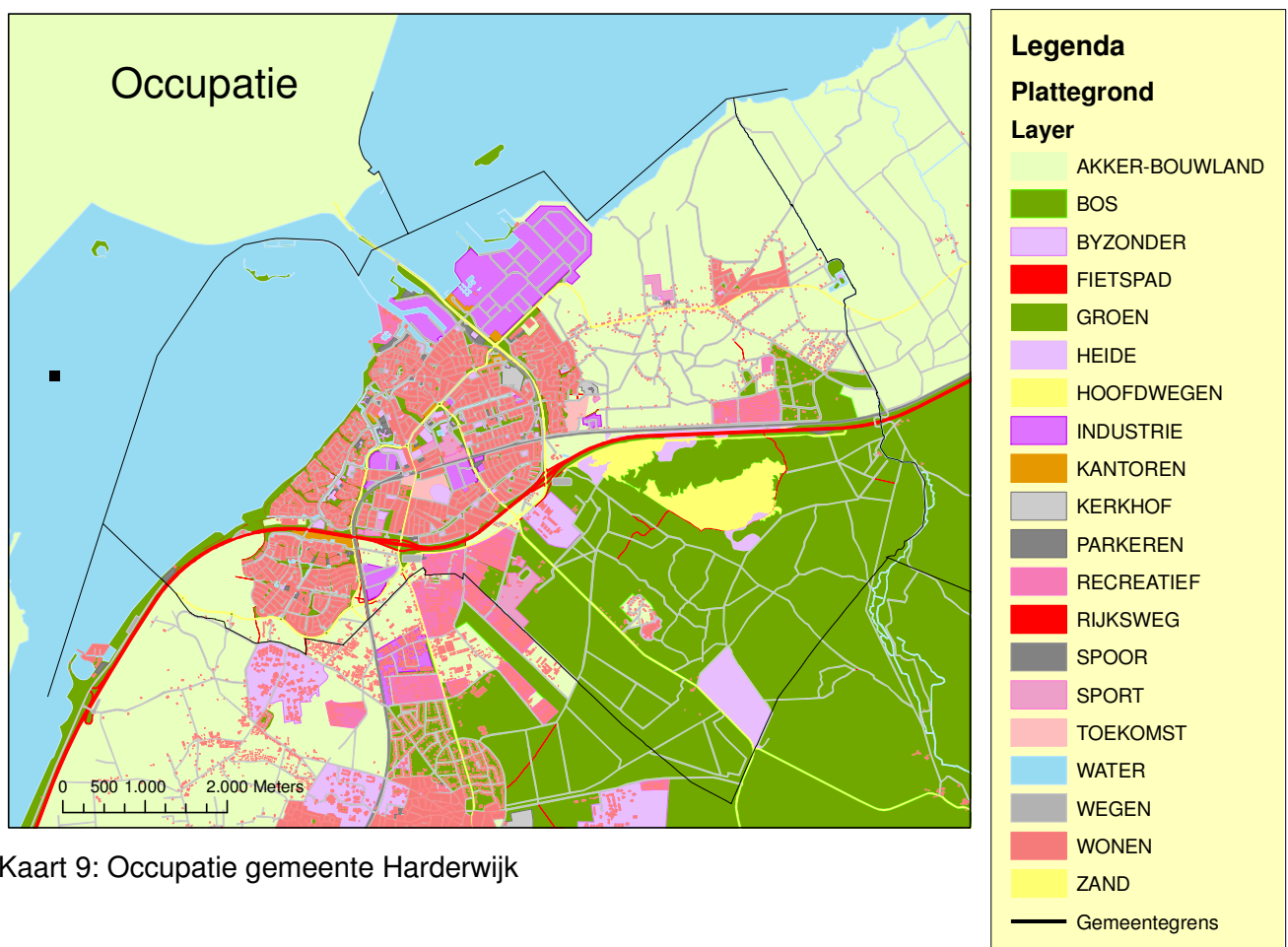
⁶ fietsafstand gedeeld door hemelsbrede afstand

- Harderwijk heeft een haven met overslagfaciliteit. Deze route ligt aan de scheepvaartverbinding door de Veluwerandmeren. Deze route is geen hoofdtransportas of hoofdvaarweg en valt onder overige vaarwegen. De route Amsterdam-Harderwijk is klasse V en daarmee zijn schepen toegestaan tot 3000 ton. Vanaf Harderwijk naar Kampen is lager gekwalificeerd met klasse III voor schepen tot 1000 ton.

2.3.3 Occupatielaag

Harderwijk is een stad met ruim 43.000 inwoners. Met diverse middelbare scholen, een ziekenhuis en een uitgebreid winkelbestand heeft Harderwijk een grote betekenis voor de regio. Met het Dolfinarium en de recreatieterreinen langs de Veluwerandmeren en de ligging aan de rand van de Veluwe heeft Harderwijk daarnaast aantrekkingskracht op toeristen uit het hele land. De meeste voorzieningen bevinden zich rondom de historische binnenstad en in de omgeving tussen de binnenstad en het station. Hier bevinden zich naast het NS-station, een aantal middelbare scholen, een sportcomplex, het zwembad, het cultureel centrum en het ziekenhuis.

Grootschalige bedrijvigheid is gelegen op het industrieterrein Lorentz. Het buitengebied heeft een agrarische functie die langzaam in betekenis afneemt. Natuur neemt daarentegen een steeds belangrijkere rol in, met name langs de oevers van het Randmeer (de Mheenlanden) en langs de Hierdense Beek. Verblijfsrecreatie bevindt zich met name langs de randen van de Veluwe bij de Duinen en Strokel. Een speciaal aandachtsgebied vormt het Eendengebied: een gebied met intensieve pluimveehouderij waarvoor de toekomstperspectieven gering zijn.

Kaart 9: Occupatie gemeente Harderwijk

Tabel 10: Bodemgebruik in hectare

Bodemgebruik; naar gebruiksvorm en gemeente					
Onderwerpen	Perioden	1996	2000	2003	2006
Totale oppervlakte	ha	4827	4827	4827	4827
Totaal verkeersterrein	ha	126	142	165	161
Spoortterrein	ha	17	17	17	16
Totaal bebouwd terrein	ha	859	874	875	915
Woonterrein	ha	551	557	544	580
Terrein voor detailhandel en horeca	ha	6	6	12	14
Terrein voor openbare voorzieningen	ha	96	90	81	58
Terrein voor sociaal-culturele voorz.	ha	56	52	49	57
Bedrijventerrein	ha	151	169	190	205
Totaal semi-bebouwd terrein	ha	57	55	75	57
Begraafplaats	ha	7	7	7	10
Bouwterrein	ha	41	37	55	32
Semi-verhard overig terrein	ha	9	10	13	15
Totaal recreatieterrein	ha	202	204	210	216
Park en plantsoen	ha	44	43	51	63
Sportterrein	ha	41	43	44	46
Volkstuin	ha	13	13	12	3
Dagrecreatief terrein	ha	36	36	36	36
Verblijfsrecreatief terrein	ha	67	68	67	68
Totaal agrarisch terrein	ha	1077	1065	1001	980
Totaal bos en open natuurlijk terrein	ha	1507	1506	1523	1530
Bos	ha	1292	1288	1279	1282
Open droog natuurlijk terrein	ha	196	199	218	215
Open nat natuurlijk terrein	ha	19	19	26	34
Overig binnenwater	ha	16	6	8	8

(Bron: CBS, 2011)

2.3.3.1 Woningen

In de gespreksnotitie ten behoeve van de woonvisie is de uitgangssituatie op de woningmarkt beschreven. Deze informatie is overgenomen in deze visie.

Bevolking

De bevolkingsgroei van Harderwijk is naast de natuurlijke aanwas toe te schrijven aan de instroom vanuit andere gemeenten in Nederland. Met name de hoge woningproductie in de jaren 2008, 2009 en 2010 heeft een aanzienlijke instroom op gang gebracht. Daardoor heeft Harderwijk in die periode een groeispurt doorgemaakt. Het aantal inwoners is toegenomen tot zo'n 45.000 aan het begin van 2011.

Naar leeftijd bekeken kent Harderwijk de laatste jaren in vrijwel alle leeftijdsgroepen een positief migratiesaldo. Ook de groep 15-24 jaar - die over het algemeen vertrekt vanwege studie of werk - kent geen negatief saldo. Het zijn dan met name de 25 tot 34 jarigen en de 35 tot 54 jarigen die instromen.

Naar richting bekeken doet zich de laatste jaren een opvallende verschuiving voor in de binnenlandse migratie. Harderwijk trekt namelijk meer personen aan van buiten de regio Noord-Veluwe.

De continue instroom van (relatief jonge) vestigers heeft een wat matigende invloed op het tempo van vergrijzing in Harderwijk.

Huishoudens

Het aantal huishoudens was in 2010 toegenomen tot 18.300. De meest opvallende ontwikkeling is dat het aantal eenpersoonshuishoudens en het aantal meerpersoonshuishoudens zonder kinderen toeneemt. Dit als gevolg van de vergrijzing (meer oudere alleenstaanden en gezinnen waarvan de kinderen de deur al uit zijn) en de toegenomen individualisering (meer personen gaan al dan niet tijdelijk alleen een huishouden voeren). Op dit moment bestaat 31 % van de huishoudens uit één persoon. Het aandeel huishoudens met kinderen is 39 %. En het aandeel meerpersoonshuishoudens zonder kinderen is 30 %. De gemiddelde huishoudensgrootte is inmiddels teruggelopen tot 2,3 personen.

De verschuivingen in de leeftijdsopbouw van de bevolking zien we natuurlijk ook terug bij de huishoudens. Van een kwart van de huishoudens is de hoofdbewoner 65 jaar of ouder.

Woningvoorraad

De gemeente Harderwijk telt op dit moment (2011) 18.300 woningen. Gedurende de looptijd van de huidige woonvisie (2005-2010) zijn 2.600 nieuwe woningen gebouwd. De nieuwbouw bestond voor 65% uit koopwoningen en voor 35% uit huurwoningen. De verdeling eengezin/meergezin was 70 %/30 %. In de huursector zijn vooral meergezinswoningen gebouwd en in de koopsector bijna uitsluitend eengezinswoningen. Naar prijsklasse bekeken ziet het beeld er als volgt uit:

Sociale huur	679	26 %
Vrije sectorhuur	241	9 %
Betaalbare koop	336	13 %
Middeldure koop	855	33 %
<u>Dure koop</u>	<u>487</u>	<u>19 %</u>
Totaal	2598	

De samenstelling van de woningvoorraad naar eigendomsverhouding is nu 61% koop en 39% huur, dat wil zeggen ruim 7.000 huurwoningen en ruim 11.000 koopwoningen. De sociale huursector beslaat 35% van de voorraad. In de regio Noord-Veluwe als geheel bestaat 67% van de voorraad uit koopwoningen en 33% uit huurwoningen. Harderwijk kent naar verhouding minder eigen woningbezit en meer huurwoningen dan de overige regiegemeenten.

De verhouding tussen eengezinswoningen en meergezinswoningen is in Harderwijk 68% / 32%. In de regio Noord-Veluwe is dat 83% / 17%. Harderwijk heeft op dit punt dus een wat meer uitgesproken stedelijk karakter.

Naar prijsniveau bekeken zien we het volgende beeld. In Harderwijk liggen de huurprijzen wat hoger dan in de regio. Dit is enerzijds het gevolg van een wat hoger streefhuurbeleid bij de corporaties en anderzijds zal dit te maken hebben met het feit dat er in Harderwijk veel nieuwe (en dus met een hogere huurprijs) woningen aan de voorraad zijn toegevoegd. In de koopsector daarentegen kent Harderwijk juist relatief veel woningen met een lage koopprijs, mede door het hogere aandeel meergezinswoningen. En aan de andere kant relatief weinig woningen met een hoge koopprijs. Met name het verschil in de prijsklasse boven de

€ 350.000,-- is erg groot. In Harderwijk beslaat dat segment 16% van de voorraad en in de regio is dat 27%.

Gerealiseerde verhuizingen

In de twee jaar voorafgaande aan het WoON 2009 konden per jaar zo'n 1.350 huishoudens - 450 starters en 900 doorstromers - aan een woning geholpen worden. Het aanbod voor deze huishoudens bestond uit de opgeleverde nieuwbouw en de vrijkomende woningen in de bestaande voorraad (als gevolg van doorstroming, vertrek naar buiten Harderwijk, opname in een instelling en overlijden).

Van de starters betrof 75% een meergezinswoning. Ongeveer 50% van de starters kon de wooncarrière beginnen in een koopwoning. Doorstromers zijn in twee van de drie gevallen naar een eengezinswoning verhuisd. De doorstromers richten zich overwegend op de koopsector. Uit het WoON 2009 blijkt dat 70% van de doorstromers een koopwoning heeft betrokken.

Door te kijken naar de woning die de doorstromers hebben achtergelaten krijgen we meer inzicht in de gerealiseerde doorstroming op de Harderwijker woningmarkt. Naar woningtype bekeken is de doorstroming binnen de eengezinssector de grootste verhuisstroom. Bijna de helft van de doorstromers verhuist van een eengezinswoning naar een andere eengezinswoning. Daarnaast zien we dat één op de vijf doorstromers de meergezinswoning verlaat voor een eengezinswoning. De doorstroming in omgekeerde richting, van eengezins naar meergezins, is even groot. De doorstroming binnen de meergezinssector is beperkt, één op tien doorstromers maakte deze verhuisbeweging.

Naar eigendomsverhouding bekeken is de doorstroming binnen de koopsector de grootste verhuisstroom. Bijna de helft van de doorstromers verruilde zijn koopwoning voor een andere koopwoning. Het aantal huishoudens dat de overstap maakte van koop naar huur was heel beperkt. De doorstroming van huur naar koop was aanzienlijk; één op de vier doorstromers maakte de overstap naar de koopsector. De doorstroming binnen de huursector lag op hetzelfde niveau.

Inkomen

In Harderwijk heeft 14 % van de huishoudens een minimuminkomen (ca. € 15.000,--), 21% een inkomen vanaf minimum tot modaal (ca. € 30.000,-), 24% van modaal tot 1,5 modaal (ca. € 45.000,-), 18% van 1,5 modaal tot 2x modaal (ca. € 60.000,-) en 23% meer dan 2x modaal (peildatum 2008). Voor wat betreft de drie middelste inkomensgroepen is de situatie in Harderwijk exact hetzelfde als in de regio. Bij de laagste en de hoogste inkomensgroep zien we juist wel verschillen. Harderwijk kent een hoger aandeel huishoudens met een minimuminkomen (5 procentpunt meer) en een lager aandeel huishoudens met een inkomen vanaf 2x modaal (3 procentpunt minder).

Tabel 11: Inkomensgroepen in Harderwijk

Inkomensgroepen	Percentage
minimuminkomen (ca. € 15.000,--)	14%
vanaf minimum tot modaal (ca. € 30.000,-)	21%
modaal tot 1,5 modaal (ca. € 45.000,-)	24%
1,5 modaal tot 2x modaal (ca. € 60.000,-)	18%
2x modaal	23%

Doelgroep Besluit beheer sociale huursector (BBSH)

Deze doelgroep bestaat uit huishoudens met een belastbaar jaarinkomen onder de grens waarop men in aanmerking kan komen voor huurtoeslag. De doelgroep in Harderwijk komt volgens het WoON 2009 uit op in totaal 4.460 huishoudens. Dat is 25% van het totaal aantal huishoudens in Harderwijk. Het gemiddelde huishoudinkomen binnen de doelgroep is € 17.050,-- per jaar (bij de niet-doelgroep is dat € 40.620,-- op jaarbasis).

Van de doelgroep wonen 1.000 huishoudens (20%) in een koopwoning. De overige 3.500 huishoudens wonen in een huurwoning. Daarmee wordt de helft van de huurwoningen bewoond door huishoudens die tot de doelgroep behoren.

Europese richtlijn

Naast de (klassieke) BBSH doelgroep (zie hierboven) valt nu ook een EC doelgroep te onderscheiden. De EC groep komt voort uit de beschikking van de Europese Commissie van eind 2009 (zie onder DEEL 1, par. 1.1.3.)

De inkomensgrens voor de EC doelgroep (€ 33.614,--) is ruimer dan die voor de BBSH doelgroep. De omvang van de EC doelgroep wordt door ABF geschat op 7.000 huishoudens (2010). Dat is 39% van het totaal aantal huishoudens. Van deze EC groep woonde in 2010 een aantal van 4.200 huishoudens (60%) in een huurwoning. Bij een huurvoorraad van ruim 7.000 woningen betekent dit dat ongeveer 60% van de huurvoorraad wordt bewoond door de EC doelgroep. Het aantal huurwoningen zou dus qua aantallen huishoudens die tot de EC doelgroep behoren voldoende moeten zijn, maar dit zegt niets over de beschikbare woningen voor nieuwe aanvragers.

Door de EC maatregel verschijnt er in feite nog een specifieke doelgroep op het toneel, namelijk zij die te veel verdienen voor een sociale huurwoning en te weinig om een woning te kunnen kopen. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat pas bij een inkomen van € 45.000,-- (1,5 x modaal) men in staat is om in Harderwijk een woning te kunnen kopen. Het aantal huishoudens met een inkomen vanaf 33.000 euro tot € 45.000,-- is in Harderwijk ongeveer 3.600. Van deze groep huishoudens woont ongeveer 60% (al) in een koopwoning. Tot nu toe is deze groep er dus toch redelijk in geslaagd om een koopwoning te betrekken.

Verhuiscapaciteit

Het aantal huishoudens met verhuisplannen is in de loop van de tijd aan het afnemen. In 2002 waren dat zo'n 5.300 en bij de meting 2009 nog 4.700. Dit is een opvallende ontwikkeling, omdat het aantal huishoudens in diezelfde periode met bijna 2.000 is toegenomen. De verhuiscapaciteit van de Harderwijker bevolking neemt dus langzaam af. Naast het feit dat er met name in de afgelopen jaren veel is gebouwd (ook al voorafgaand aan het WoON 2009) zou dit ook wel eens te maken kunnen hebben met de vergrijzing. Ouderen zijn over het algemeen veel minder vaak verhuiscapaciteit dan jongeren. Het afnemende aantal huishoudens dat wil verhuizen is vooral het gevolg van een kleiner wordend aantal starters dat de Harderwijker woningmarkt op wil. Het aantal doorstromers daarentegen neemt langzaam toe. Bij het WoON 2009 was ruim driekwart van de verhuiscapaciteit een doorstromer, dat wil zeggen een huishouden dat al over een woning beschikt (en ook een woning achterlaat als ze gaan verhuizen).

Huishoudens die beslist binnen twee jaar willen verhuizen en daartoe ook actie ondernemen worden als urgent verhuiscapaciteit beschouwd en huishoudens die zich rustig oriënteren worden als potentieel verhuiscapaciteit aangemerkt.

Het aantal urgent woningzoekenden is vanaf het WBO 2002 aan het afnemen. Met name het aantal starters dat op korte termijn wil verhuizen neemt af. Bij het WoON 2009 was van de urgent woningzoekenden een op de drie een starter. Het aantal potentieel verhuiscapaciteit

zien we nog enigszins toenemen. Dat betekent dat het aantal woningzoekenden dat op termijn iets wil nog onveranderd (hoog) is. Ook binnen deze groep neemt het aantal starters af. Bij het WoON 2009 was nog geen 20% van de potentieel verhuigeneigden een starter. Daarmee bestaat deze groep zo langzamerhand bijna geheel uit doorstromers.

Vraag en aanbod

Aan de vraagkant treden verschuivingen op, in de zin dat zich meer doorstromers aandienen en minder starters. Meer doorstromers betekent dat er ook aan de aanbodkant wat gebeurt. Er zijn dan immers ook meer verhuigeneigden die een woning achterlaten. Alleen al daardoor vermindert de spanning tussen vraag en aanbod, tenminste in kwantitatieve zin.

Bij het WBO 2002 was er een urgent tekort (het verschil tussen vraag en aanbod op de korte termijn) van 800 woningen. Bij het WoON 2006 was het urgente tekort zo'n 500 woningen. En volgens het WoON 2009 was het tekort nog verder teruggelopen, namelijk naar 240 woningen. Dat betekent dat er in 2009 bijna geen urgent woningtekort meer was. Ook het potentiële tekort (het verschil tussen vraag en aanbod op de langere termijn) is aan het afnemen. Weliswaar is de potentiële vraag nog even hoog, maar het potentiële aanbod is aanmerkelijk toegenomen (door meer doorstromers en meer woningverlaters). Bij het WoON 2009 komt het potentiële tekort uit op 420 woningen.

ABF heeft in het rapport over woningmarktverkenning 2010-2030 ook een berekening gemaakt van het (urgente) woningtekort. Zij komen tot de conclusie dat het woningtekort in Harderwijk in 2010 geheel is ingelopen. Dat wil overigens niet zeggen dat op alle deelmarkten vraag en aanbod in evenwicht zullen zijn.

Koopwens van huurders

Eén van de vragen die huurders voorgelegd krijgen in het WoON is of ze hun huurwoning tegen marktwaarde zouden willen kopen. In Harderwijk geven ongeveer 600 huishoudens aan interesse te hebben om hun huurwoning tegen marktwaarde te kopen wanneer dit aan hen wordt aangeboden. Nog eens 500 huishoudens willen de koop laten hangen van de marktwaarde. Bij elkaar is zo'n 16% van de huurders (potentieel) geïnteresseerd in het kopen van hun huurwoning. Het zijn met name de gezinnen met kinderen, met een midden of hoog inkomen, die nu in een eengezinswoning wonen die zouden willen kopen. Uit een nadere analyse van het WoON zal blijken of de koopwens reëel is gezien het inkomen.

Als voornaamste reden om de huurwoning te willen kopen wordt genoemd het verwerven van eigen bezit, het profiteren van de waardevermeerdering, dat kopen goedkoper is dan huren en dat men niet meer komt te staan voor huurverhogingen. Als voornaamste reden om niet te kopen wordt genoemd dat men te oud is om te kopen en dat de woning te duur is.

Particulier opdrachtgeverschap

In Harderwijk zijn zo'n 2.500 huishoudens geïnteresseerd in particulier opdrachtgeverschap. En dan vooral in de vorm van een privé bouwkwartier. De belangstelling voor collectief particulier opdrachtgeverschap is beperkt. Als particulier opdrachtgeverschap leidt tot een langere bouwperiode, dan is dat voor 60% van de geïnteresseerden acceptabel. Met hogere bouwkosten heeft men meer moeite. Bij 20% hogere bouwkosten zullen 2 van de 3 gegadigden afhaken. De helft wil de woning zelf ontwerpen samen met een architect. De anderen willen in ongeveer gelijke mate de woning helemaal zelf ontwerpen of uit een catalogus kiezen. Uit een nadere analyse van het WoON zal blijken welke koopprijs men in gedachten heeft.

Tevredenheid met de woning

Van alle huishoudens zegt 92% (zeer) tevreden met hun woning te zijn. Ouderen zijn wat vaker tevreden dan jongeren. Naarmate het inkomen hoger is, is men meer tevreden. Bewoners van eengezinswoningen zijn wat meer tevreden dan die in een

meergezinswoning. En kopers zijn meer tevreden dan huurders. Toch is in de huursector altijd nog 84% (zeer) tevreden. Binnen de huursector zijn overigens de bewoners van een sociale huurwoning duidelijk meer tevreden dan zij die een woning van een particuliere verhuurder huren. Naarmate de koopwoning duurder is, is men meer tevreden. In de huursector is dat precies andersom. Verder blijkt hoe groter de woning, hoe hoger de tevredenheid.

Van alle huishoudens zegt 89% dat de indeling van de woning OK is. Ongeveer 10% van de huishoudens vindt de woning te klein en zo'n 6% vindt zijn of haar woning te groot. Ongeveer 1.000 huishoudens zijn van mening dat hun woning slecht is onderhouden. Het gaat hierbij vooral om huurwoningen en in de goedkope koopvoorraad. Negen van de tien huishoudens vindt overigens dat hun woningen een goede sfeer ademt. Maar liefst één op de vijf huishoudens zegt over onvoldoende buitenruimte te beschikken. In de meergezinswoning is dat zelfs één op de drie. In de huursector ervaart men dit probleem wat sterker dan in de koopsector. Dat is mede te verklaren uit het feit dat in de huursector een groter deel van de voorraad tot de meergezinswoningen gerekend kan worden. 80% van de bewoners zeggen zeer gehecht te zijn aan hun huidige woning, kopers over het algemeen meer dan huurders.

Tevredenheid met woonomgeving

Van alle huishoudens zegt 85% tevreden te zijn met de woonomgeving. Huishoudens in eengezinswoningen zijn doorgaans wat vaker tevreden met hun woonomgeving dan huishoudens in meer-gezinswoningen. Kopers zijn meer tevreden over de woonomgeving dan huurders.

80% van de huishoudens zegt de bebouwing in hun buurt aantrekkelijk te vinden. Degenen die in een eengezinswoning wonen vinden de bebouwing doorgaans wat aantrekkelijker dan zij die in een meergezinswoning wonen. En kopers vinden de bebouwing in hun buurt aantrekkelijker dan huurders.

Van alle huishoudens is 82% tevreden met de bevolkingssamenstelling in hun buurt. Kopers zijn op dit punt meer tevreden dan huurders. De bewoners van eengezinswoningen zijn meer tevreden dan zij die een meergezinswoning wonen. Binnen de huursector zijn de bewoners van een particuliere huurwoning meer tevreden met de bevolkingssamenstelling dan zij die in een sociale huurwoning wonen.

Verkenning woningmarkt

Eind 2010 is aan ABF Research opdracht gegeven om een woningmarktverkenning voor Harderwijk op te stellen, waarin de kwantitatieve en kwalitatieve woningbehoefte tot 2030 worden geraamd.

Kwantitatief

De kwantitatieve woningbehoefte tot 2030 wordt geschat op basis van de trendmatige bouwprogramma's volgens de VROM-WWI Primos 2009 Trendraming. Deze trendraming sluit namelijk goed aan op het programma van Harderwijk en de afspraken zoals gemaakt in KWP 3 (met een uitbreiding van 2.500 á 2.600 woningen voor de periode 2010-2020). Er is in dit programma dus geen beleidsmatige afweging gemaakt over de wenselijkheid en mogelijkheid tot realisatie van de aantallen.

In de trendraming van Primos is voor Harderwijk tussen 2010 en 2020 een nieuwbouwprogramma opgenomen van 2.780 woningen en worden 250 woningen aan de voorraad onttrokken. Voor de periode 2020 tot 2030 gaat de trendraming uit van ruim 2.100 nieuwe woningen en een sloopaantal van 300 woningen.

De sloop wordt door ABF indicatief bepaald op basis van een verdeling van de woningvoorraad naar bouwperiode en van de gerealiseerde aantallen sloop in het recente verleden. Dat betekent dat de in Primos-raming opgenomen aantallen kunnen afwijken van de aantallen die daadwerkelijk gerealiseerd worden. Zo voorzien wij op dit moment geen sloop van 250 woningen in de periode 2010 tot 2020. Indien de sloop lager uitvalt, zal natuurlijk ook de nieuwbouwbehoefte lager zijn.

Ook de verkoop van huurwoningen, ook wel omzettingen genoemd, wordt in Primos trendmatig vanuit het verleden bepaald. Dat komt er voor Harderwijk op neer dat de Primos trendraming rekening houdt met een jaarlijks aantal omzettingen van tussen de 30 en 35 woningen. Deze omzettingen hebben geen invloed op de uitbreiding van de woningvoorraad, wel op de verhouding huur-koop.

Volgens de in de Trendraming opgenomen nieuwbouw neemt de woningvoorraad in Harderwijk in de periode 2010-2020 met 255 woningen per jaar toe en in de periode tot 2030 met 185 woningen per jaar. In totaal zo'n 4.300 woningen. Daarmee zou de woningvoorraad in Harderwijk nog met een kwart toenemen ten opzichte van 2010.

Met een dergelijk bouwprogramma maakt Harderwijk een flinke bevolkingsgroei door. Tot 2030 zal de bevolking kunnen toenemen met ruim 8.000 personen. In 2030 zou dan een inwonertal van ruim 51.000 bereikt worden. De verwachte bevolkingsgroei wordt voor het grootste deel gerealiseerd door een groot positief binnenlands saldo en door de natuurlijke aanwas. In vergelijking met de afgelopen 15 jaar gaat de migratie een iets grotere rol spelen in de bevolkingsontwikkeling.

De toename van de woningvoorraad vanaf 2020 blijft in Primos achter bij de toename van de huishoudens en daardoor dreigt er na 2025 een gering woningtekort. Dat betekent dat Harderwijk op de langere termijn een wat grotere uitbreiding van de voorraad zou aankunnen dan in Primos is opgenomen.

Overigens is Harderwijk de afgelopen jaren sneller gegroeid dan de Primos-raming aangeeft. Er zijn meer woningen en met name meer inwoners en huishoudens bijgekomen dan door de Primos-prognose is voorzien. Bij een nieuwe Primos trendraming, met een recenter startjaar, zal dit leiden tot wat hogere aantallen woningen, huishoudens en inwoners.

Kwalitatief

Om de kwalitatieve behoefte in beeld te brengen maakt ABF gebruik van het Socratesmodel. Socrates is een vooruitberekeningmodel voor de woningmarkt. In dat model staat de samenhang tussen demografie (aantal huishoudens), economie (inkomens), woonvoorkeuren woonconsument (wensen), en het woningaanbod (woonconsumentvolgend) centraal.

De uitkomsten van Socrates betreffen de vraagontwikkeling tot 2030 naar woningtype (eengezins/ meergezins), eigendomsvorm (huur/koop), prijssegment (goedkoop, middelduur en duur) en woonmilieu. Dit alles op basis van realisatie van het woningbouwprogramma en de demografische verwachtingen zoals die in de Primos Trendraming 2009 zijn opgenomen. Belangrijk is dat hierbij de specifiek voor Harderwijk geldende woonvoorkeuren zijn ingebracht. En verder is niet onbelangrijk dat rekening is gehouden met een blijvend minder gunstige economische ontwikkeling. Er is vanuit gegaan dat de inkomens ongeveer gelijk zullen blijven.

ABF gaat eerst in op de startsituatie: de bewoonde woningvoorraad, omdat naast de huishoudens-, leeftijd- en inkomensontwikkeling de huidige woonsituatie van een huishouden de toekomstige woningvraag mede bepaalt. Dan volgen de uitkomsten van de prognose: de

ontwikkeling van de huishoudens, de vraag naar woningen, de nieuwbouw en herstructurering en tenslotte het bouwprogramma.

Naar leeftijd is er sprake van een vergrijzingsproces onder huishoudens. De komende tien jaar neemt vooral het aantal 65-74 jarige huishoudens toe. Die tien jaar erna stijgt het aantal oudere ouderen (75+) iets harder, waardoor het aantal jongere ouderen en 75+-ers in 2030 ongeveer van gelijke omvang zijn. Tegelijkertijd met de vergrijzing is het aantal huishoudens van 45 tot 65 jaar relatief stabiel (stijging tot 2020, daling na 2020) en neemt het aantal jongere huishoudens licht af.

De komende jaren neemt in alle inkomensgroepen het aantal huishoudens naar verwachting in omvang toe. De komende tien jaren gaat het met name om huishoudens met een inkomen tot € 16.000 en tussen de € 24.000 en € 47.000. Na 2020 neemt met name het aantal huishoudens met een inkomen boven de € 24.000 toe.

De vergrijzing uit zich ook in de huishoudenssamenstelling. Met name de aantallen alleenstaanden en paren zonder kinderen zullen nog sterk in omvang toenemen. De voortgaande individualisering, ook door toenemende relatieontbinding, gaat gepaard met een daling van de gemiddelde huishoudensgrootte. Het aantal paren met kinderen, in Harderwijk nu nog de grootste groep, neemt de komende jaren nog toe, maar in mindere mate dan het aantal alleenstaanden en aantal paren zonder kinderen.

Dit alles leidt met name tot een toenemende vraag naar koopwoningen en dan vooral eengezinswoningen. Binnen de koopsector is er met name (ongeveer 60 %) vraag naar middeldure woningen (€ 215.000 tot € 350.000). Ca. 33% van de vraag heeft betrekking op goedkope woningen (tot € 215.000) en het overige deel (ongeveer 7 %) bestaat uit vraag naar dure koop (€ 350.000 of meer). De vraag naar eengezinshuurwoningen neemt af. Naar huurklasse bekeken is er vooral een afname van de vraag naar middeldure huurwoningen (€ 348 tot € 535 huur per maand). Ook de vraag naar goedkope huur zal iets dalen. De vraag naar dure huur (€ 535 of meer) neemt naar verwachting fors toe.

Om de bestaande voorraad aan te passen aan de toekomstige vraag naar woningen, kunnen nieuwe woningen worden gebouwd, bestaande woningen onttrokken of bestaande huurwoningen worden verkocht. De aantallen te slopen en te verkopen huurwoningen worden in Primos trendmatig bepaald. Aansluitend hierop wordt in het woningmarktmodel Socrates het nieuwbouwprogramma zo gedifferentieerd dat met het geheel van de hiervoor genoemde voorraadmutaties zo veel mogelijk tegemoet gekomen wordt aan de vraag naar woningen van de consument.

Tot 2020 wordt de nieuwbouwbehoefte in Harderwijk geraamd op bijna 2.900 woningen, tegen 250 te slopen woningen en 600 omzettingen. Tussen 2020 en 2030 is er een nieuwbouwbehoefte aan nog eens 2.200 woningen. In die periode is rekening gehouden met de sloop van 300 woningen en het omzetten van 430 huurwoningen naar koopwoningen. Door de sloop en de omzettingen zal het aantal huurwoningen in Harderwijk nauwelijks meer toenemen, met 300 in de periode 2010-2020 en 200 in de periode 2020-2030.

In het ABF-rapport wordt het volgens het woningmarktmodel meest optimale nieuwbouwprogramma samengevat. In de periode 2010-2020 moeten in de huursector vooral dure huurwoningen (vanaf 535 euro) worden gebouwd. En in de koop zou het overgrote deel van de nieuwbouw gerealiseerd mogen worden in het middeldure segment. In de behoefte aan goedkope koop wordt namelijk voor bijna tweederde voorzien door de verkoop van (met name middeldure) huurwoningen. Bij de gewenste nieuwbouw in de huursector ligt de nadruk op meergezinswoningen (60%). In de koopsector zouden vooral eengezinswoningen (circa 80%) moeten worden toegevoegd. Het beeld voor de periode 2020-2030 is min of meer hetzelfde.

Het hierboven aangegeven nieuwbouwprogramma volgt uit de consumentgerichte optimale transformatie van de woningmarkt. Hierbij wordt dus uitgegaan van bepaalde aantallen woningen die gesloopt dan wel omgezet (verkocht) worden van huur naar koop. Als er geen sloop en verkoop zal plaatsvinden, dan zal het nieuwbouwprogramma er ook anders uitzien. ABF laat ook zien hoe het nieuwbouwprogramma er dan uit zou moeten zien.

2.3.3.2 Mate stedelijkheid

Om te bepalen welke mate van stedelijk karakter Harderwijk heeft wordt gekeken naar het aantal adressen per vierkante kilometer (omgevingsadressendichtheid). Harderwijk kan volgens deze indeling getypeerd worden als een matig stedelijk gemeente, net zoals Tiel, Zutphen, Culemborg en Doetinchem (omgevingsadressendichtheid van 1000 tot 1500 per km²). De overige regiogemeenten worden getypeerd als weinig stedelijke gemeenten (CBS, 2008). Dat wil overigens niet zeggen dat Harderwijk overal matig stedelijk kan worden genoemd. Van alle Harderwijkers woont 35,7% in sterk stedelijk gebied (Friesegracht, Stadsdennen), 38% in matig stedelijk gebied, 18,3% in weinig stedelijk gebied en ten slotte 7,6% in niet stedelijk gebied (Gemeente op Maat 2008, CBS)

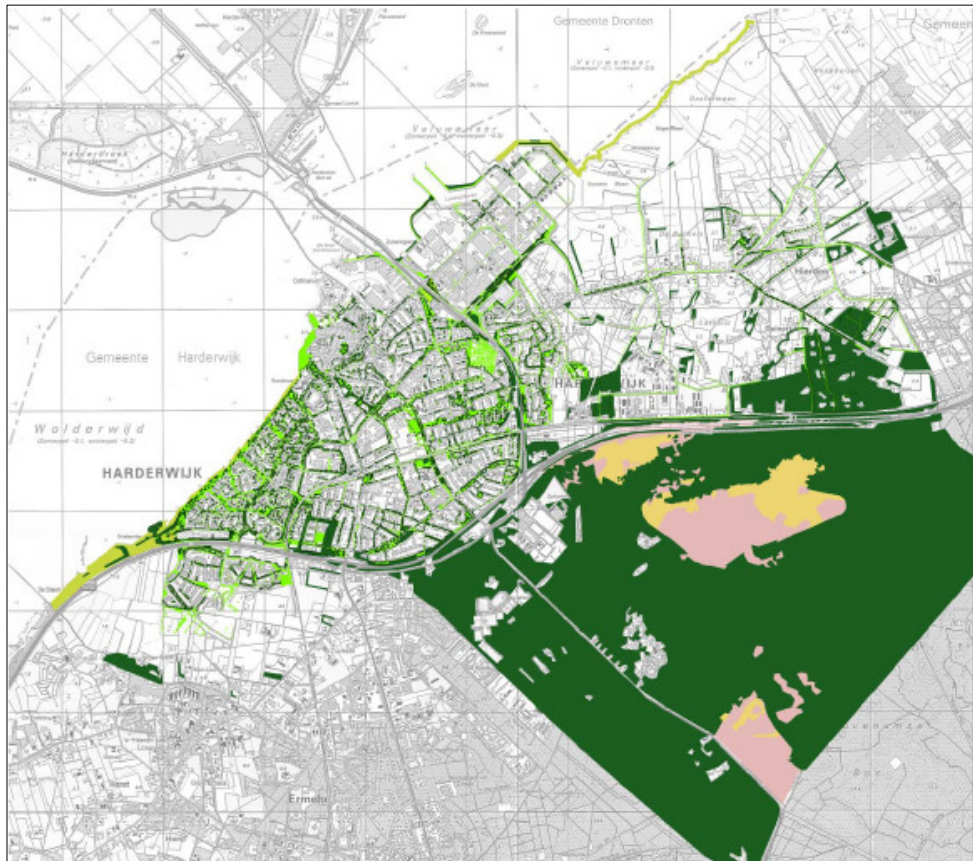
In 2009 was de woningdichtheid van de gemeente 448 per km². In 2008 was dat 434 per vierkante kilometer. Dit lijkt relatief hoog, Apeldoorn 191, Nijkerk 214, Ermelo 109 scoren veel lager, maar dat heeft te maken met de relatief kleine oppervlakte aan gemeentegrond (Bron: CBS, 2009).

2.3.3.3 Werklocaties

Werklocaties zijn in te delen naar bedrijventerrein, kantoorlocaties, detailhandel en overigen (veelal verschillende maatschappelijke voorzieningen). De werklocaties zijn 2.2.4 uitgebreid beschreven.

2.3.3.4 Openbaar groen

In het stedelijk gebied is er in de wijken ruimte voor groen, zoals plantsoenen en groenstroken. In Harderwijk zijn relatief weinig parken aanwezig. Zo is er in de gemeente ongeveer 63 hectare parken/plantsoenen in de bebouwde kom. Dit is ongeveer 5% openbaar groen, terwijl het gemiddelde van de 50 grootste steden van Nederland ongeveer 12% aan parken en plantsoenen is. Dit lage percentage wordt deels verklaard doordat Harderwijk ligt aan de Veluwe (Harderwijkerbos). Dit wordt niet gerekend tot parken en plantsoenen.

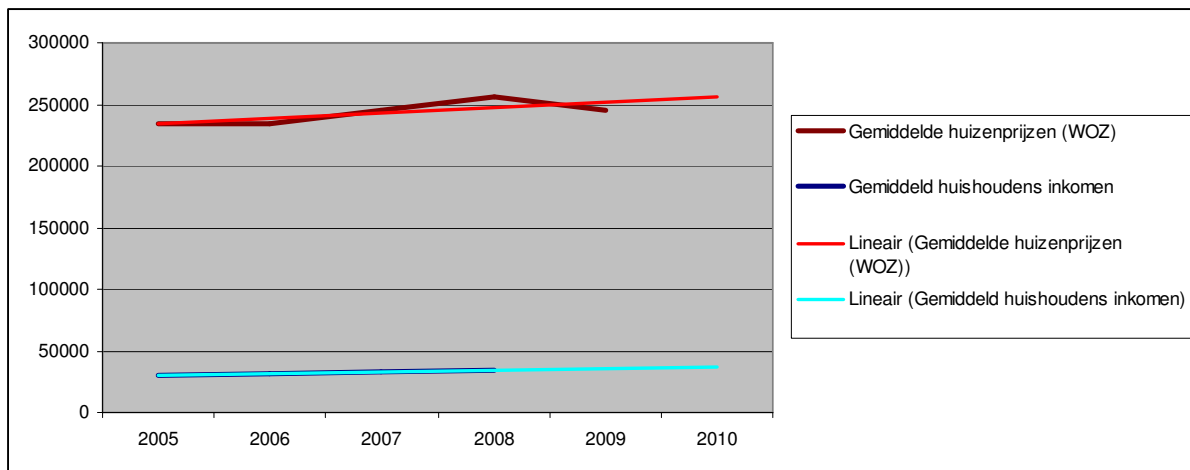
Kaart 10: Openbaar groen in Harderwijk (Handboek Harderwijks groen)

Het openbaar groen bestaat vooral uit groenstroken langs de (hoofd)infrastructuur. De druk op dat groen is groot en wordt vaak benut voor hondenuitlaatplekken, volkstuincomplexen, Cruyff-courts of Krajiceck-veldjes, langzaam verkeer en incidenteel evenementen. Slechts een klein deel binnen de bebouwde kom is park of plantsoen. Het Hortuspark, het Plantagepark en het Vondelpark vormen het belangrijkste openbaar groen. Wel zijn er talrijke groenstroken en plantsoenen en met het Slingerbos is er zelfs een restant oerbos binnen de komgrenzen aanwezig. Het beperkte percentage groen in de stad wordt grotendeels verklaard door de aanwezigheid van de Veluwe grenzend aan de stad waardoor de noodzaak minder wordt gevoeld.

2.3.3.5 *Tevredenheid woonomgeving*

De bewoners van Harderwijk geven volgens de Integrale Veiligheidsnota in 2009 een 7,4 voor hun woonomgeving. De rapportcijfers voor de woonomgeving in Harderwijk komen nagenoeg overeen met de gemiddelde cijfers voor heel Nederland (Gemeente Harderwijk, 2010, p.39). In Harderwijk is 87,9% (zeer) tevreden met de woonomgeving in 2006 (Zorgatlas, RIVM). Uit de Integrale Veiligheidsnota blijkt dat de bewoners van Harderwijk in het algemeen positief zijn over hun buurtbewoners. Ongeveer driekwart van de bevolking blijft graag in de buurt wonen en driekwart is tevredenheid over de bevolkingssamenstelling.

De tevredenheid over de woonomgeving blijkt ook uit de stijging van de huizenprijzen. Steden waar huizenprijzen meer zijn gestegen dan het inkomen zijn aantrekkelijk omdat mensen blijkbaar meer bereid zijn te betalen voor hun woonomgeving (Edward Glaeser). Het gemiddelde huishoudensinkomen is de afgelopen vijf jaar licht gestegen. De huizenprijzen zijn sterker gestegen alhoewel daar door de economische crisis een kentering waarneembaar is. Wel kan worden geconcludeerd dat Harderwijk een aantrekkelijke gemeente is om in te wonen (Grafiek 1).

Grafiek 1: Gemiddeld inkomen vergeleken met waarde woningen (Bron: Harderwijk in cijfers, 2011)

2.3.3.6 Schoonheid natuurlijke omgeving/nabijheid natuurgebieden

De nabijheid van natuur is belangrijk voor de aantrekkingskracht van een stad. Mensen hechten belang aan de mogelijkheid voor natuurrecreatie binnen acceptabele reistijd (Marlet, 2010, p.66). Harderwijk is gelegen tussen twee Natura2000 gebieden: de Veluwe en de Veluwerandmeren. Tot 1900 was de Noord-Veluwe een uitgestrekt stuifzandgebied. Nu bestaat de Veluwe vooral uit droge bossen, droge en natte heide en uit vennen en stuifzanden (Ministerie van LNV, 2010). De Veluwerandmeren zijn ontstaan door de drooglegging van Flevoland vanaf 1957. De Veluwerandmeren bestaan uit een aantal zoetwatermeren: Drontmeer, Veluwemeer en Wolderwijd/Nuldernauw. In het jaar 2000 is gestart met de aanleg van het aantal eilanden tussen Harderbroek in Flevoland en de Hierdense Beek in Gelderland. Ter hoogte van Horst bij Harderwijk is in het Wolderwijd met behulp van enige dammen kunstmatige luwte gecreëerd voor watervogels en ter bevordering van de groei van waterplanten (Ministerie van LNV, 2010). Naast deze twee Natura2000 gebieden beschikt Harderwijk over meer natuurgebieden zoals de Mheenlanden en de ecologische verbindingzone van de Hierdense Poort. Het totaal aantal vierkante km² natuurgebied bedraagt daarmee circa 2400 ha. Dat is ongeveer de helft van de totale oppervlakte van de gemeente. Dit is daarmee een buitengewone kwaliteit van de gemeente.

2.3.3.7 Historie/archeologie

Harderwijk verwierf in 1231 stadsrechten en is een oude Hanzestad. De ligging aan de vroegere Zuiderzee heeft ervoor gezorgd dat Harderwijk in de Middeleeuwen een belangrijke Hanzestad was. Rond 1500 was de Harderwijker vismarkt de belangrijkste van de Zuiderzee. Door het afsluiten van de Zuiderzee en het inpolderen van het IJsselmeer nam de betekenis van Harderwijk af. De Vischmarkt heeft haar historisch karakter behouden. Bovendien is Harderwijk tussen 1647 en 1811 een belangrijke universiteitsstad geweest waar onder andere botanicus Linnaeus en medicus Boerhaave promoveerden. De historische binnenstad van Harderwijk is te herkennen in het oude stadhuis en delen van de oude stadsmuur. In het jaar 1969 is de binnenstad tot beschermd stadsgezicht verklaard (VVV Harderwijk, 2007). Volgens Marlet is de aanwezigheid van een historische binnenstad een belangrijke verklaring voor de aantrekkingskracht van een stad (Marlet, 2010, p.65).

De gemeente Harderwijk bestaat naast de stad Harderwijk uit het dorp Hierden ten noorden van de stad. Waar Harderwijk vooral een stedelijk karakter heeft, heeft Hierden haar dorpse karakter behouden. Het dorp beschikt onder andere over veel boerderijen en bijzondere enken. Het dorp wordt doorkruist door de Zuiderzeestraatweg, welke ook de verbinding is

tussen Hierden en Harderwijk. De Zuiderzeestraatweg is aangelegd in de 19^e eeuw en diende voor de aanleg van de A28 als belangrijke verbinding tussen Amersfoort en Zwolle. De regio Noord-Veluwe wil deze cultuurhistorische route herontwikkelen (Regio Noord-Veluwe, 2010). In het dorp Hierden, langs de Zuiderzeestraatweg, staat kasteel Essenburgh.

Monumenten

Er bestaan twee typen monumenten: rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten. In de gemeente Harderwijk zijn 114 rijksmonumenten benoemd (Rijksdienst voor cultureel erfgoed). Dit zijn vooral objecten in de gebouwde omgeving. Daarnaast zijn er 345 gemeentelijke monumenten. Ten slotte zijn er 86 objecten die beeldbepalend zijn voor een beschermd stadsgezicht.

Voorzieningen en onderhoud

De meeste bewoners vinden dat het in de buurt buiten goed verlicht is en dat de wegen, paden en pleinen en de perken, plantsoenen en parken in de gemeente goed onderhouden zijn. Eén op de vijf bewoners is het hier echter niet mee eens. Ook zijn de bewoners overwegend positief over de speelplekken voor kinderen. Het minst te spreken is men over de voorzieningen voor jongeren: 21% vindt dat er goede voorzieningen voor jongeren zijn, maar ruim 40% vindt van niet. De cijfers van Harderwijk wijken veelal niet veel af van de landelijke cijfers en de cijfers voor de politieregio Noord- en Oost-Gelderland.

Als de bewoners een lijst met voorzieningen in de buurt wordt voorgelegd stemmen deze in het algemeen tot tevredenheid. Dat geldt bijvoorbeeld voor het basisonderwijs, winkels voor dagelijkse boodschappen, het openbaar vervoer en het onderhoud van speelvoorzieningen. De tevredenheid over de variatie in het groen en over voorzieningen voor ouderen is iets lager. Ongeveer tweederde van de bewoners is hierover tevreden. Door een veranderde vraagstelling is een vergelijking in de tijd niet helemaal zuiver. Het lijkt er op dat de beoordeling van de voorzieningen in 2009 op veel punten lager ligt dan in 2006 en 2003. Alleen over voorzieningen voor ouderen is men positiever dan in 2006 (Bron: Integrale veiligheidsmonitor Harderwijk, 2009)

2.3.3.8 Wijktypering

Wijken binnen gemeente Harderwijk

De gemeente Harderwijk is verdeeld in meerdere wijken. Aan de ruimtelijke structuur van de wijken is te zien in welke periode deze wijken ontwikkeld zijn. Thematische wijken ontbreken in Harderwijk. Met de bouw van het Waterfront ontstaat een wijk met een duidelijk thema: wonen aan water. Maar thematisch wonen als duurzaamheid, kindvriendelijk, autovrij, energieneutraal, vormvrij bouwen kent Harderwijk niet. In marketingtermen is Harderwijk daarmee geen bijzondere aanbieder op de woningmarkt.

De gemeente Harderwijk bestaat uit de stad Harderwijk en het dorp Hierden. De gemeente Harderwijk is verdeeld in 16 wijken: Binnenstad, Waterfront, Zeebuurt, Friesegracht, Stadsdennen, Sypel, Weiburg, Stadsweiden, Slingerbos, Tweelingstad, Frankrijk, Drielanden, Industriegebied, Buitengebied Harderwijk, Hierden en Buitengebied Hierden (kaart wijken). De wijken vertonen onderling (kleine) verschillen, zoals het verschil in woonmilieu (Tabel 12).

Tabel 12. Typologie van woonmilieus

Type woonmilieu	Kenmerken	Essentie	Voorbeelden
Centrum-stedelijk	(Historische) binnensteden City/nieuwe stedelijke centra Centra van nieuwe steden	Grootschalige complexiteit	Binnenstad, Waterfront
Buiten-centrum	Vooroorlogse etage Vooroorlogse tuindorpen Naoorlogse etage Naoorlogse grondgebonden	De stadswijk	Zeebuurt, Friesegracht, Stadsdennen, Sypel, Slingerbos, Tweelingstad Weiburg
Groen-stedelijk	Uitbreiding aan de stad Groeikernen Actuele uitleg	Huis met een tuin	Stadsweiden, Frankrijk, Drielanden
Centrum-dorps	Historische kernen Nieuwe kernen	Kleinschalige complexiteit	Hierden
Landelijk wonen	Villawijken Wonen in het landschap landgoederen	Villa Verde	Buitengebied Harderwijk, Buitengebied Hierden

Bron: VROM, 2000, p.47

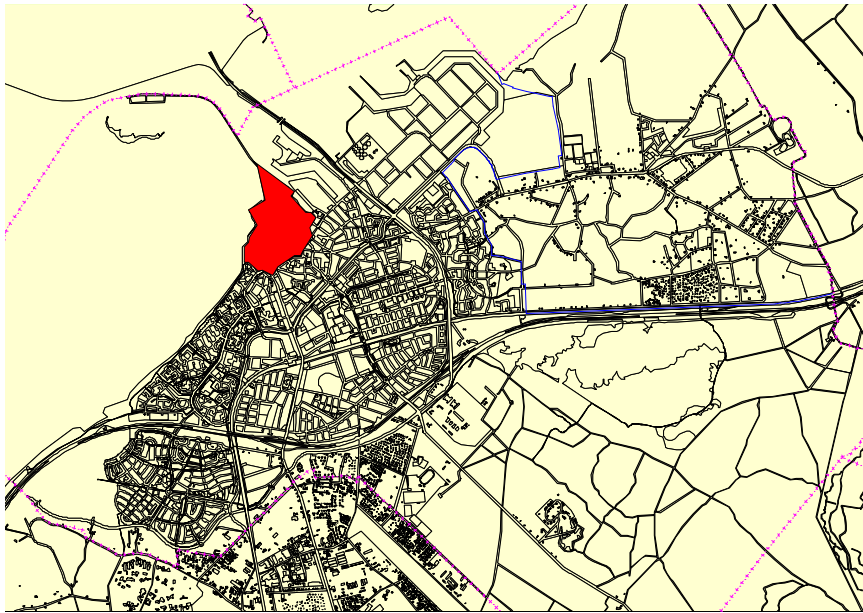
Totaal Harderwijk

Als gekeken wordt naar geheel Harderwijk is te zien dat de gemeente voor 58% uit koopwoningen bestaat. De gemiddelde waarde van de woning is €225.000 (inclusief recreatiewoningen). In Nederland is de gemiddelde woningwaarde €217.000. Ten opzichte van Nederland (31%) heeft Harderwijk (36%) relatief weinig eenpersoonshuishoudens tegenover. Harderwijk heeft juist meer huishoudens met kinderen (39%, NL:35%). De gemiddelde huishoudensgrootte in Harderwijk (2,4) ligt boven de Nederlandse huishoudensgrootte (2,2). Het percentage westerse allochtonen is in Harderwijk relatief laag (6%, NL 9%). Het aandeel niet-westerse allochtonen is ongeveer gelijk aan die van Nederland. De verdeling van werkzame mensen over de sectoren is vergelijkbaar met die van Nederland. Het gemiddeld inkomen per inwoner is in Harderwijk (€12.700) lager dan in Nederland (€13.300).

Wijken vergeleken

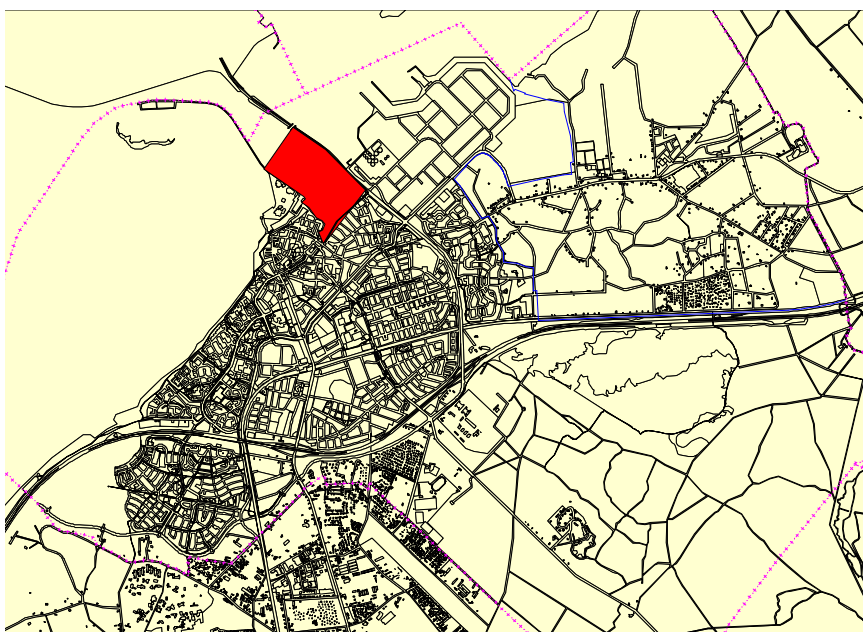
De analyse is gebaseerd op data van het CBS, de Integrale Veiligheidsnota (Gemeente Harderwijk, 2010) en Stadsfoto Harderwijk (Marlet, 2010). Beschrijven wijken past bij occupatielaag.

Binnenstad

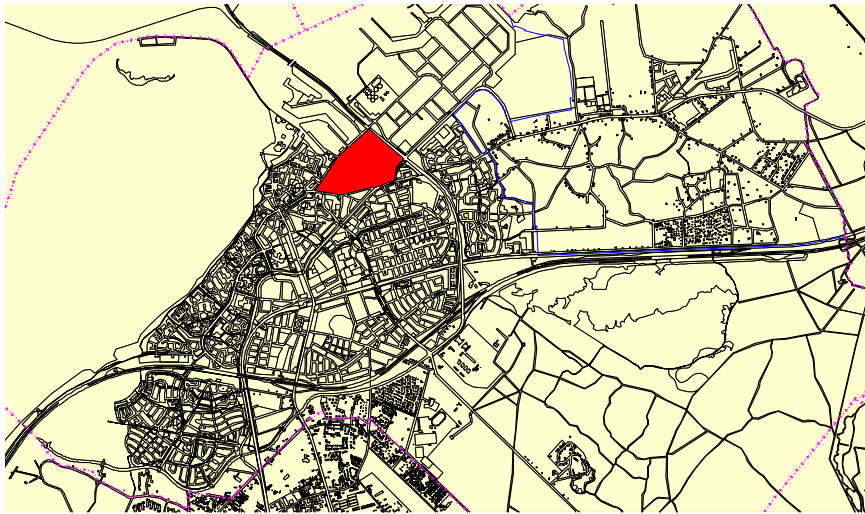
De binnenstad heeft als enige wijk in Harderwijk een centrumstedelijk woonmilieu. De wijk heeft relatief veel eenpersoonshuishoudens (51%) en weinig huishoudens met kinderen (22%). Dit is terug te vinden in de gemiddelde huishoudengrootte (1 persoon) en de aanwezigheid van relatief veel 25 tot 45 jarigen. De wijk kent een relatief hoog gemiddeld inkomen per inwoner (€15.800). In de wijk is een hoog percentage van de inwoners werkend en relatief veel inwoners in de commerciële dienstensector (55%) (CBS, 2010). De bewoners zijn in vergelijking met de andere wijken in Harderwijk erg tevreden over het openbaar vervoer. Ook de woonomgeving wordt gewaardeerd. Wel geeft 34% van de bewoners aan dat zij parkeeroverlast ervaren. Daarnaast is in de Binnenstad relatief veel overlast door jongeren (Gemeente Harderwijk, 2010).

Waterfront

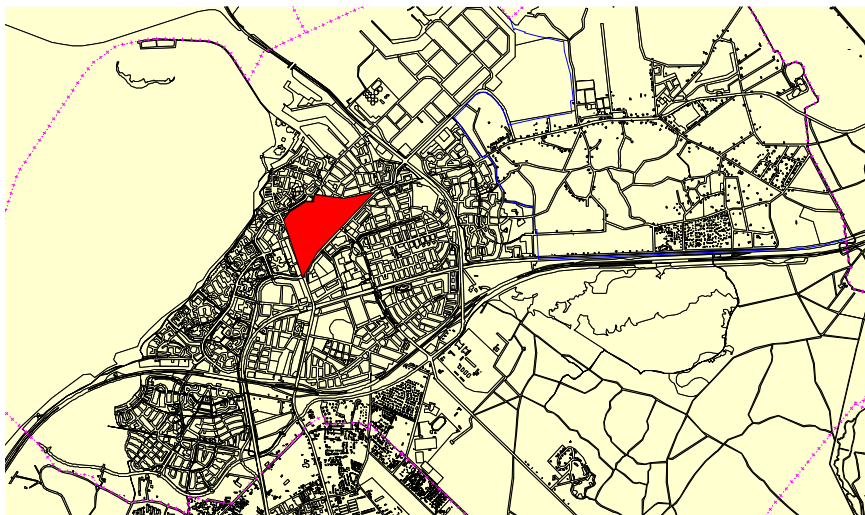
De wijk Waterfront moet nog grotendeels ontwikkeld worden en zal ook een centrumstedelijk woonmilieu krijgen. Aangeven kwaliteiten Waterfront?

Zeebuurt

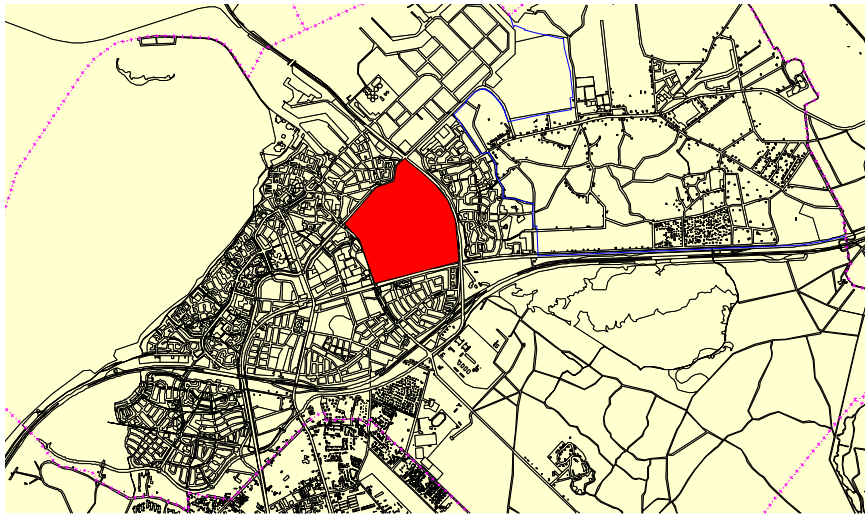
De wijk Zeebuurt heeft een buitencentrum woonmilieu en bestaat voor de helft uit koop- en huurwoningen. De gemiddelde woningwaarde is relatief laag (€195.000). Een groot deel van het aantal huishoudens zijn huishoudens met kinderen (40%) en dit is terug te zien in de gemiddelde huishoudensgrootte van 2,4. In de wijk zijn relatief veel niet-westerse allochtonen woonachtig (11%). Daarnaast kennen de inwoners van de Zeebuurt een gemiddeld laag inkomen per inwoner (€12.000) (CBS, 2010).

Friese gracht

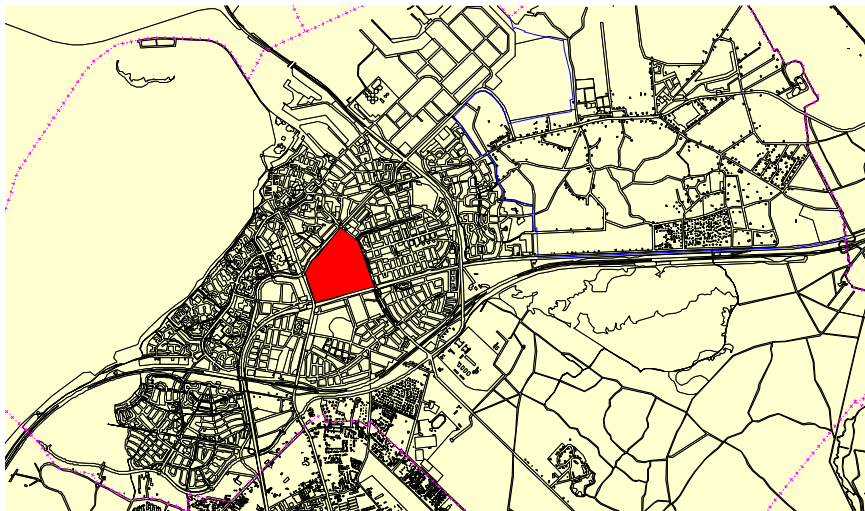
De wijk Friese gracht is net zoals de Zeebuurt een wijk met een buitencentrum woonmilieu. Deze wijk bestaat voor het grootste deel uit koopwoningen (62%). De gemiddelde woningprijs is relatief hoog (€284.000). Dit komt door de centrale ligging. Dit hangt samen met het relatief hoge gemiddelde inkomen per inwoner (€14.400) (CBS, 2010).

Stadsdennen

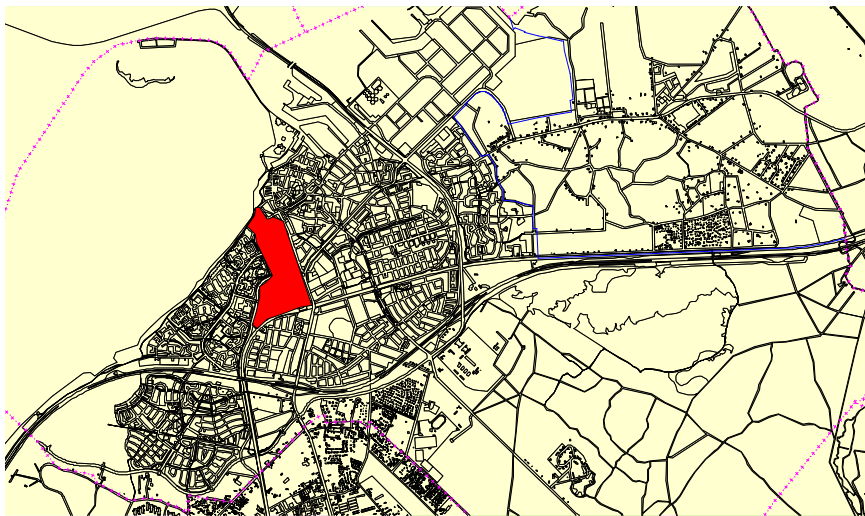
De wijk Stadsdennen is gebouwd in de jaren zestig en in het begin van de jaren zeventig. Ook de wijk Stadsdennen heeft een buitencentrum woonmilieu. Deze wijk kent geen oververtegenwoordiging van een bepaald type huishouden, maar heeft wel relatief veel 0-15 jarigen. De gemiddelde huishoudensgrootte ligt dan ook boven het Harderwijkse gemiddelde met 2,3. Stadsdennen heeft net als de wijk Zeebuurt een relatief hoog percentage niet-westerse allochtonen (19%). 23% van de werkenden in de wijk werkt in de sector industrie (CBS, 2010). Ook in Stadsdennen zijn de bewoners zeer tevreden over het openbaar vervoer. De gemiddelde waardering van de woonomgeving is lager dan in de overige wijken in Harderwijk. Door de inwoners wordt het te hard rijden in de wijk als grootste probleem ervaren. De inwoners van de wijk geven de veiligheid in hun wijk een 6,6 en dit is het laagste cijfer van alle wijken in de gemeente. Het gemiddelde is een 7,0. (Gemeente Harderwijk, 2010).

Sypel

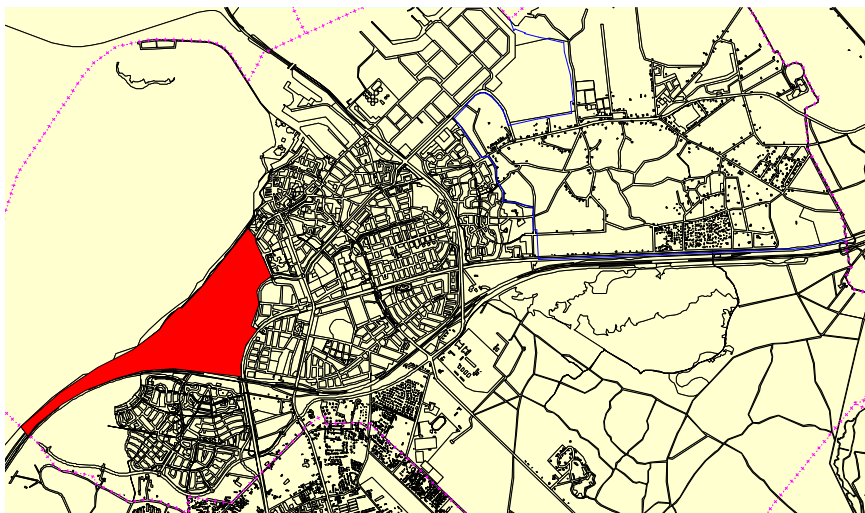
Sypel heeft volgens de typologie van VROM ook een buitencentrum woonmilieu. Naast Weiburg is ook Sypel een kleine wijk met slechts 540 inwoners. 51% van het aantal huishoudens zijn huishoudens met kinderen. Hierdoor is de gemiddelde huishoudensgrootte relatief groot, 2,6. De wijk heeft vooral veel werkenden in de niet-commerciële dienstensector (CBS, 2010).

Weiburg (Centrale Zone)

De wijk Weiburg is een kleine wijk met slechts 240 inwoners. De wijk bestaat voor 72% uit huurwoningen en heeft een relatief hoge gemiddelde woningwaarde van €254.000. 50% van het aantal huishoudens bestaat uit eenpersoonshuishoudens. Dit is terug te zien in de kleine gemiddelde huishoudengrootte van 1,9. Ook zijn in de wijk relatief veel westerse allochtonen woonachtig. Het aandeel niet-westerse allochtonen is echter zeer laag (2%). Opvallend is dat de wijk een zeer laag percentage werkenden (52%) heeft. Hiervan werkt 21% in de industriector (CBS, 2010).

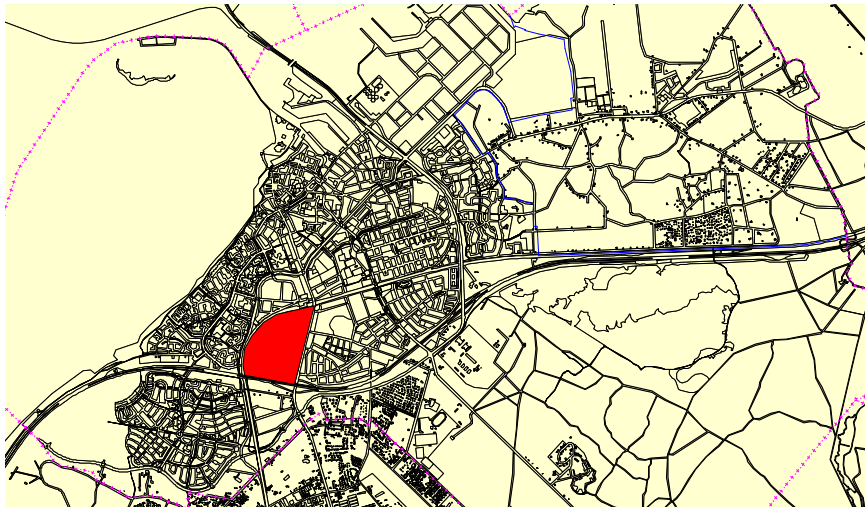
Stadsweiden

De wijk Stadsweiden heeft net zoals de wijken Drielanden en Frankrijk een groen stedelijk woonmilieu en is gebouwd in de jaren zeventig. Deze wijk bestaat voor de helft uit koopwoningen en voor de helft uit huurwoningen. De gemiddelde woningprijs is €202.000 en dat is relatief laag voor Harderwijk. In de wijk zijn relatief veel 0-15 jarigen. Gemiddeld is 9% in de wijk van niet-westerse afkomst. In de wijk zijn vooral inwoners werkzaam in de niet-commerciële dienstensector (CBS, 2010). De bewoners zijn tevreden over het openbaar vervoer, maar hun tevredenheid is wel afgenomen. De gemiddelde waardering voor de woonomgeving is lager dan in de andere wijken. In deze wijk is het parkeren het grootste probleem (26%). De wijk Stadsweiden scoort het laagst van alle wijken als het gaat om sociale cohesie. De inwoners van de wijk geven de sociale cohesie een 5,7 terwijl het

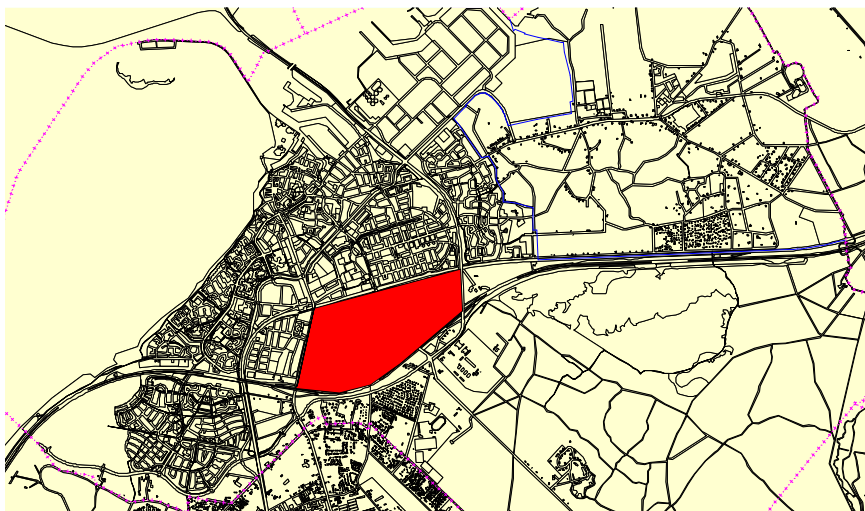
gemiddelde van alle wijken in Harderwijk een 6,2 is. Dit komt wellicht doordat slechts 52% van het aantal inwoners zich geïdentificeert met hun wijk (Gemeente Harderwijk, 2010).

Slingerbos

Ook de wijk Slingerbos is gebouwd in de jaren zeventig en heeft een stedelijk buiten centrum woonmilieu. De wijk heeft voornamelijk koopwoningen (70%). De wijk bestaat vooral uit huishoudens met of zonder kinderen en een gemiddeld huishouden bestaat uit 2,5 persoon. In de wijk zijn veel 0-15 jarigen en relatief weinig niet-westerse allochtonen. De inwoners hebben een gemiddeld hoog inkomen van €15.000. De wijk Slingerbos heeft relatief weinig werkenden in de commerciële dienstensector (37%) en relatief veel werkenden in de niet-commerciële dienstensector (CBS, 2010). Ook in deze wijk is de tevredenheid over het openbaar vervoer de afgelopen jaren afgenomen. De gemiddelde waardering van de woonomgeving is hoger dan gemiddeld. De inwoners van Slingerbos vinden het te harde rijden in de wijk het grootste probleem (28%) (Gemeente Harderwijk, 2010).

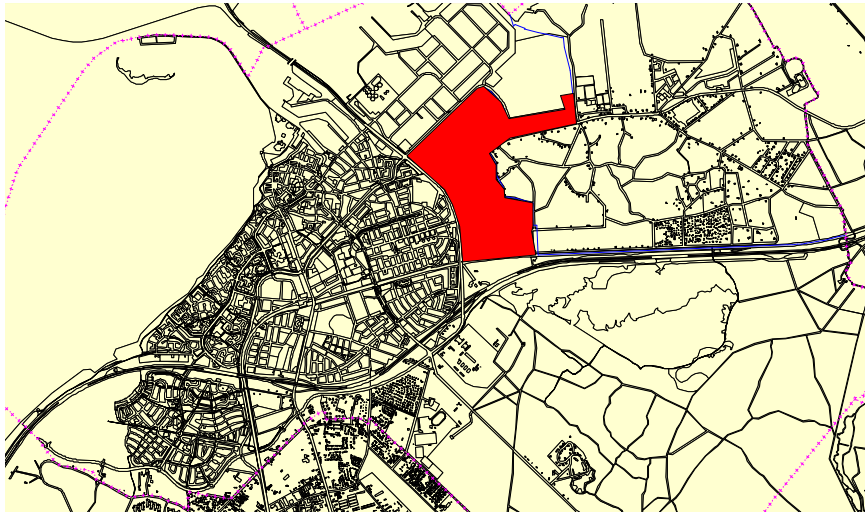
Tweelingstad

Het woonmilieu van Tweelingstad kan getypeerd worden als een buitencentrum woonmilieu. De wijk is ontwikkeld in de jaren vijftig tot de jaren zeventig. De wijk bestaat voor 41% uit huishoudens met kinderen en dat is terug te vinden in de gemiddelde huishoudensgrootte en het relatief grote aandeel van de 0-15 jarigen. Het gemiddeld inkomen in Tweelingstad is relatief laag met €11.200. In deze wijk zijn de meeste werkenden werkzaam in de industrie

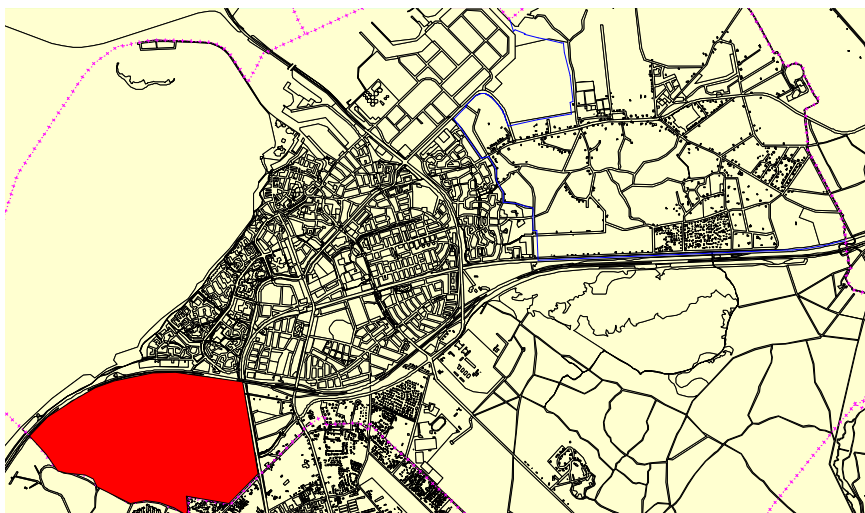
(CBS, 2010). De inwoners van deze wijk zijn het minst gehecht aan hun wijk (46%). Dit is terug te zien aan het lage cijfer dat zij geven voor de woonomgeving. Ook in deze wijk is de tevredenheid over het openbaar vervoer afgenomen. Volgens de inwoners is het te harde rijden het grootste probleem in de wijk (31%) (Gemeente Harderwijk, 2010).

Frankrijk

Frankrijk is gebouwd aan het einde van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig. De wijk Frankrijk heeft een groenstedelijk woonmilieu en bestaat voor 72% uit koopwoningen. De gemiddelde huishoudensgrootte is dan ook 2,5 en relatief veel 0-15 jarigen. De waarde van de woningen is ook relatief hoog met €268.000 (CBS, 2010). De woonomgeving wordt met een ruim voldoende gewaardeerd door de inwoners. Ook in deze wijk wordt het te harde rijden als grootste probleem gezien (33%) (Gemeente Harderwijk, 2010).

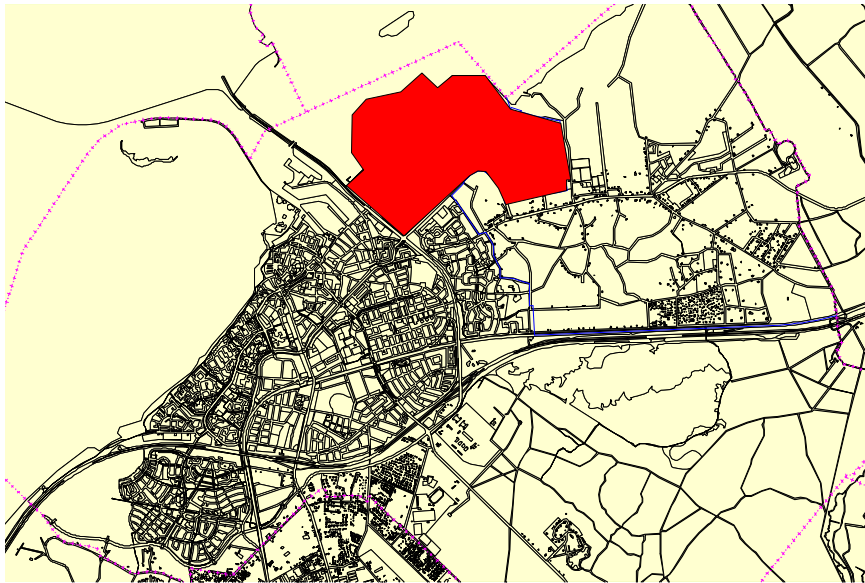
Drielanden

Ook Drielanden kent een groenstedelijk woonmilieu en is midden en eind jaren negentig ontwikkeld. Deze wijk heeft vooral koopwoningen (81%) en een relatief hoge gemiddelde woningwaarde van €263.000. In de wijk is 47% een huishouden met kinderen. De huishoudensgrootte in deze wijk is erg hoog met 2,7. De wijk heeft relatief veel 0-15 jarigen en 25 tot 45-jarigen. Door de vele gezinnen is het aandeel 65+-ers erg laag. Het percentage niet-westerse allochtonen is gemiddeld. Deze wijk heeft relatief gezien een hoog percentage

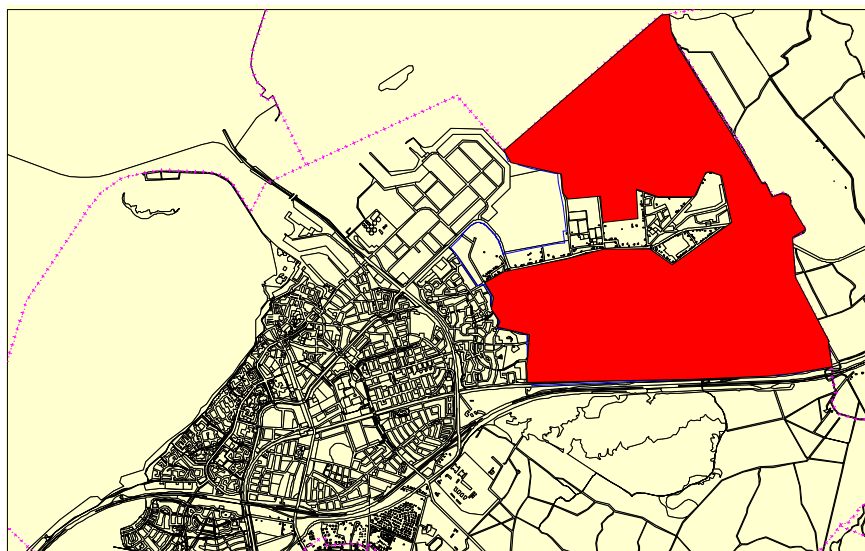
werkenden (CBS, 2010). De bewoners van Drielanden zijn het minst gehecht aan hun wijk in vergelijking met de overige wijken, maar de woonomgeving wordt hoger gewaardeerd dan het gemiddelde voor Harderwijk. Verklaring hiervoor is dat Drielanden een jonge wijk is. Ook voelen de inwoners van Drielanden en Frankrijk zich het meest veilig in hun wijk in vergelijking met de andere wijken. 52% is echter wel ontevreden over het openbaar vervoer. Ook in deze wijk is het te harde rijden het grootste probleem (34%). In Drielanden is slechts 51% van de inwoners tevreden met de winkels voor de dagelijkse boodschappen tegenover een gemiddelde van 77% voor geheel Harderwijk (Gemeente Harderwijk, 2010).

Industriegebied

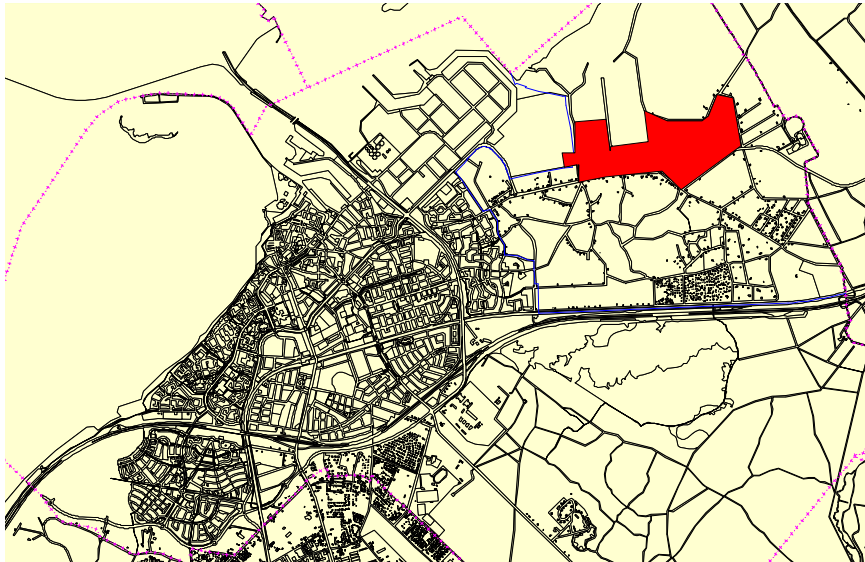
In het industriegebied zijn ongeveer net zoveel huur- als koopwoningen. De helft van de huishoudens is een huishouden met een kinderen. De gemiddelde huishoudensgrootte is het hoogste van de gemeente Harderwijk. De wijk kent relatief veel 15 tot 25 jarigen en veel 25 tot 45 jarigen (CBS, 2010).

Buitengebied Harderwijk

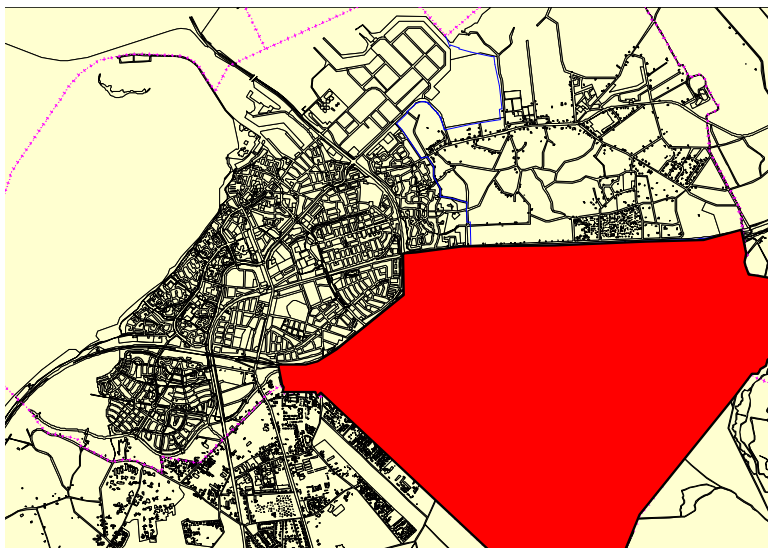
Het buitengebied van Harderwijk kan vooral gekenmerkt worden als landelijk wonen. Het gebied bestaat vooral uit koopwoningen (76%). De gemiddelde huishoudensgrootte is 2,1. In het buitengebied Harderwijk zijn relatief werkenden werkzaam in de landbouwsector (7%) (CBS, 2010).

Hierden

Het dorp Hierden kan gezien worden als een wijk met een centrum dorps woonmilieu. De wijk is vooral gebouwd in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Hierden bestaat voor 67% uit koopwoningen met een hoge gemiddelde woningwaarde van €343.000. Hierden heeft 49% huishoudens met kinderen en een grote gemiddelde huishoudensgrootte van 2,8. In Hierden zijn relatief veel werkenden werkzaam in de industrie (22%) (CBS, 2010). De bewoners van Hierden zijn gehecht aan hun wijk en waarderen hun woonomgeving met een ruim voldoende. De inwoners van Hierden en van het Buitengebied Hierden zijn echter niet tevreden over het openbaar (62%). Ook hier is het te harde rijden het grootste probleem voor de inwoners (Gemeente Harderwijk, 2010). Samen met het buitengebied Hierden hebben deze twee wijken de hoogste score voor sociale cohesie. De inwoners waarderen de sociale cohesie met een 7,0, terwijl het gemiddelde voor geheel Harderwijk een 6,2 is.

Buitengebied Hierden

Het buitengebied Hierden heeft een landelijk woonmilieu. De gemiddelde woningwaarde is erg hoog met €507.000. 42% van het aantal huishoudens bestaat uit huishoudens met kinderen. In dit buitengebied werkenden veel inwoners in de landbouwsector en in de industriector (CBS, 2010). Het Buitengebied Hierden wordt hoger gewaardeerd dan de gemiddelde wijk in Harderwijk.

Opvallend is dat de wijken in Harderwijk vooral bestaan uit koopwoningen met een hoge gemiddelde woningwaarde, met als uitzondering de wijk Weiburg. De wijken Binnenstad, Zeebuurt, Friesegracht vertonen dezelfde kenmerken en problematiek. De groenstedelijke wijken zijn de wijken waar vooral de huishoudens met kinderen zich gevestigd hebben. In de wijken Frankrijk, Drielanden, Slingerbos, Sytel en de beide buitengebieden zijn relatief veel koopwoningen (meer dan 70%). De wijk Weiburg heeft daarentegen relatief veel huurwoningen (CBS, 2010). Harderwijk heeft echter weinig sociale huurwoningen ten opzichte van vergelijkbare steden (Marlet, 2010). De wijk Zeebuurt heeft de laagste gemiddelde woningwaarde (€195.000 tegenover Harderwijks gemiddelde van €225.000). Hierden en de buitengebieden hebben een relatief hoge gemiddelde woningwaarde. Het hoogst scoort het buitengebied van Hierden met €507.000 (CBS, 2010).

Harderwijk heeft ten opzichte van Nederland relatief veel huishoudens met kinderen. Dit is ook te zien aan de gemiddelde huishoudensgrootte (Harderwijk 2,4; Nederland 2,2). Als gekeken wordt naar de verschillende wijken in Harderwijk hebben vooral de wijken Drielanden, Hierden en buitengebied Hierden grote huishoudens. Deze wijken hebben dan ook relatief veel 0-15 jarigen en weinig eenpersoonshuishoudens. In de wijken Stadsdennen en Tweelingstad wonen relatief veel niet-westerse allochtonen (respectievelijk 19% tegenover Harderwijk 10% en NL 11%). In de overige wijken wonen juist relatief weinig niet-westerse allochtonen. Alleen de wijken Zeebuurt, Stadsweiden en Drielanden zitten rond het landelijk gemiddelde. Als gekeken wordt naar het gemiddeld inkomen is te zien dat de wijken Zeebuurt en Tweelingstad een laag gemiddeld inkomen per inwoner hebben. Daarnaast valt op de inwoners van de wijken Binnenstad, Friesegracht en Slingerbos een gemiddeld hoog inkomen per inwoner hebben. De wijk Binnenstad heeft samen met de wijken Waterfront en Drielanden een hoog percentage werkenden (meer dan 80%). De wijk Weiburg kent daarentegen een laag percentage werkenden (52%). Ook is gekeken naar de verdeling van de werkenden over de sectoren. Uiteraard zijn in de gebieden buitengebieden Harderwijk en Hierden een relatief hoog percentage werkenden in de landbouw. In bijna alle wijken is het grootste aandeel inwoners werkzaam in de commerciële dienstensector. Alleen in de wijk Slingerbos is een groter aandeel inwoners werkzaam in de niet-commerciële dienstensector. In de wijken Sytel en Stadsweiden zijn ook relatief veel inwoners die in de niet-commerciële dienstensector werken (CBS, 2010).

De waardering voor de omgeving is in alle wijken ruim voldoende. De wijken Slingerbos, Drielanden en Buitengebied Hierden scoren hoger dan een ruim voldoende. In vergelijking met Nederland komen er in Harderwijk minder buurtproblemen voor (Gemeente Harderwijk, 2010). Het te hard rijden en de parkeeroverlast wordt ervaren als het grootste probleem in de wijken. Het percentage inwoners dat aangeeft last te hebben van die problemen ligt net boven het Nederlands gemiddelde (Gemeente Harderwijk, 2010).

3 Autonome ontwikkelingen

In deze paragraaf worden autonome ontwikkelingen beschreven. Autonome ontwikkelingen zijn die ontwikkelingen die moeten worden beschouwd als vaststaande ontwikkeling (er is geen weg terug) of ontwikkelingen waarop de gemeente slechts indirect invloed heeft maar waarmee in de beleidsvorming terdege rekening dient te worden gehouden.

Te onderscheiden zijn:

- Trendmatige ontwikkelingen
- Projecten waarvan de uitvoering reeds zijn gestart en als autonoom beschouwd kunnen worden
- Effecten van bovengenoemde projecten

3.1 Trendmatige ontwikkelingen

In deze paragraaf worden trends/ontwikkelingen beschreven welke momenteel in de maatschappij worden waargenomen. Sommige trends blijken ook cyclische vormen aan te nemen. Dat wil zeggen dat er ups en downs in de trend waarneembaar zijn die met enige regelmaat terug keren. De economie lijkt daar bijna een schoolvoorbeeld van met perioden van crisis en periodes van opportunisme.

De trends zijn ingedeeld naar vijf invalshoeken:

- Demografische ontwikkelingen
- Sociaal-economische ontwikkelingen
- Ruimtelijk-economische ontwikkelingen
- Maatschappelijke ontwikkelingen
- Beleidsontwikkelingen

3.1.1 Demografische ontwikkelingen

Stabiele of beperkte groei van de regio

Volgens de bevolkingsprognose 2010 van de Provincie Gelderland (2010) zal de bevolking in de regio toenemen van 195.300 inwoners in 2010 tot 212.300 inwoners in 2040. Harderwijk neemt met een groei van 43.226 inwoners in 2010 naar 53.671 inwoners in 2040 ruim 61% van de bevolkingsgroei in de regio voor haar rekening. Hiermee versterkt Harderwijk haar centrumpositie in de regio.

Vergrijzing en ontgroening

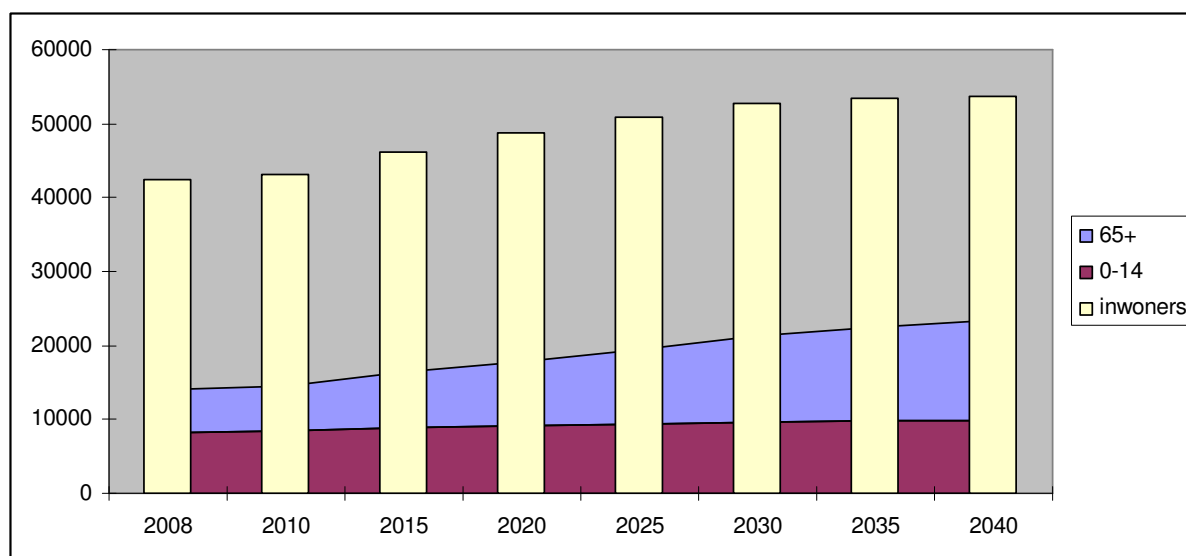
De leeftijdssamenstelling van de bevolking ondergaat forse veranderingen in Gelderland. In de afgelopen twintig jaar is er sprake geweest van een sterke ontgroening. Dit is een relatieve afname van het aantal jongeren ten opzichte van de totale bevolking.

De vergrijzing van de bevolking zal doorzetten en versnellen als in 2010 de naoorlogse babyboomgeneratie de leeftijd van 65 jaar bereikt. Deze generatie heeft voor een minder omvangrijk nageslacht gezorgd dan voorheen waardoor de vergrijzing versneld wordt.

In de periode 2010-2040 zal in Harderwijk het percentage ouderen toenemen van 14,2% naar 25,2% van de totale bevolking (Grafiek 2). Het percentage 0-15 jarigen neemt licht af en stabiliseert vanaf 2030 (Provincie Gelderland, bevolkingsprognoses).

Bevolkingsgroei in relatie tot huishoudensgroei

De verwachting is dat de woningvoorraad, de bevolking en het aantal huishoudens in Harderwijk toe gaat nemen (Woningmarktverkenning Harderwijk, ABF, 2011). Harderwijk hoeft zich voorlopig daarom geen zorgen te maken over krimp. Met het voorliggende bouwprogramma zullen bevolking en huishoudens de komende twee decennia verder groeien. De woningvoorraad neemt tot 2030 met ongeveer een kwart toe (2010 circa 17.600 woningen - groei circa 4.400 woningen). Ook de bevolking stijgt (+8.300 personen). Dit komt door een positieve natuurlijke aanwas en vooral het gunstige binnen/andse migratiesaldo. De groei van het aantal huishoudens volgt hiermee de groei van de woningvoorraad. Het aantal huishoudens neemt sterker toe (+27% tot 2030) dan de bevolking (+19% tot 2030). Dit duidt op individualisering (zie Maatschappelijke ontwikkelingen 3.1.4). Omdat de groei van de woningvoorraad vanaf 2020 in Primos⁷ achterblijft bij die van de huishoudens dreigt er na 2025 een gering woningtekort. Dat betekent dat Harderwijk een grotere uitbreiding van de woningvoorraad als in Primos is opgenomen aan zou kunnen.

Grafiek 2: Aantallen jongeren en ouderen ten opzichte van de gehele bevolking

3.1.2 Sociaaleconomische ontwikkelingen

Economische crisis

Gemeenten draaien op voor de gevolgen van het kabinetsbeleid van de komende jaren. Het kabinet gebruikt haar bezuinigingsopgave als aanleiding voor grootschalige veranderingen en vernieuwingen in o.a. de sociale zekerheid en zorg. Dit vernieuwen kost geld. Het kabinet is echter onrealistisch over de snelheid en de benodigde investeringen hiervoor en legt de rekening op het bord van de gemeenten. Dit zullen hun inwoners nadrukkelijk gaan merken in het voorzieningenaanbod dat gemeenten nog kunnen bieden.

⁷ Primos is een bevolkingsprognose. Deze is uitgegroeid tot dé standaardprognose in Nederland. De resultaten zijn in modules beschikbaar op gemeenteniveau; de meeste ook op ABFbuurt- en CBS-wijkniveau met daarin prognoses voor:

- Bevolking: naar leeftijd, geslacht, huishoudenpositie en etniciteit
- Demografische ontwikkeling: natuurlijke aanwas en migratie
- Huishoudens: naar leeftijd, type huishouden en etniciteit
- Woningvoorraad (nieuwbouw en sloop): naar eigendom en type

Voor gemeenten zijn het ook financieel krappe tijden. Vorig jaar bleek dat gemeenten voorzieningen moesten treffen voor € 1 miljard aan directe verliezen op grondexploitatie. Gemeenten hebben dat al voor ongeveer € 800 miljoen gedaan. Een positieve ontwikkeling, omdat gemeenten op deze manier hun financiën gezond houden. Dit najaar verschijnt een nieuw rapport over de grondexploitatie en de verwachting is dat daaruit zal blijken dat de verliezen vorig jaar te voorzichtig zijn ingeschat. Gemeenten staan dus ook voor nieuwe grote opgaven. De verliezen op de grondexploitatie hebben een negatief effect op de financiële reserves van gemeenten.

Daarnaast zullen de bezuinigingen van het kabinet en kortingen op het Gemeentefonds de komende jaren de financiële positie van gemeenten verder verslechteren. Uit de septembercirculaire blijkt dat het accres voor gemeenten € 179 miljoen lager uitvalt dan in het voorjaar verwacht. Hierboven op hebben gemeenten het afgelopen jaar al meerdere rekeningen van het kabinet gepresenteerd gekregen; € 200 miljoen korting op de Wmo; € 669 miljoen tekort op de WWB en € 50 miljoen korting (oplopend naar € 100 miljoen) op de algemene uitkering die het kabinet toeschrijft aan de vorming van regionale uitvoeringsdiensten. Bij elkaar al een rekening van € 919 miljoen.

Uit de bestuurlijke afspraken die gemeenten met dit kabinet hebben gemaakt blijkt duidelijk het financieel realisme van de gemeenten. Bij de decentralisatie van jeugd en zorg accepteren gemeenten omvangrijke taakstellingen. Dit realisme blijkt ook uit de terugkeer naar de 'trap op, trap af' systematiek voor het Gemeentefonds. Voor de ambities van het kabinet op het gebied van werk zijn geen bestuurlijke afspraken gemaakt. Dit omdat de gemeenten geen verantwoordelijkheid willen nemen voor de bezuinigingen op de SW en re-integratie.

Dat herstructurering op bepaalde terreinen verbeteringen kan opleveren, bestrijdt de VNG niet. Het kabinet weigert echter onder ogen te zien dat de kostenvoordelen van hervormingen pas optreden nadat is geïnvesteerd in een verantwoorde en realistische overgang van de taken naar gemeenten. Ook de onafhankelijke Commissie Toekomst en Transitie Sociale Werkplaatsen bevestigt dit. Uit haar rapport blijkt dat het eindbeeld van het kabinet voor de SW realistisch is, het beoogde tijdpad wederom de rekening bij de gemeenten neerlegt.

Werk

De bezuinigingen op dit terrein zijn enorm. Herstructurering van het domein is noodzakelijk en wordt aangepakt door gemeenten, bijvoorbeeld bij de herstructurering van sw-bedrijven en de samenwerking in arbeidsmarktregio's. Het tempo en de bijbehorende financiële afspraken waarin het kabinet deze bezuiniging wil realiseren komen niet overeen met het tijdpad en de benodigde financiën die nodig zijn om de herstructurering verantwoord te laten verlopen.

De bezuinigingen betekenen een groot financieel risico dat door het kabinet grotendeels bij gemeenten wordt gelegd. Nu al komen gemeenten miljoenen te kort op de Wwb. Op iedere uitkering die gemeenten moeten verstrekken, leggen zij zelf al € 570 per jaar toe. Daar bovenop worden gemeenten ook nog aanzienlijk gekort op de re-integratiebudgetten.

Het kabinet meent dat iedereen die kan werken ook moet werken, maar door gemeenten de re-integratiebudgetten hiervoor te ontnemen, legt zij de kosten voor haar ambitie bij gemeenten neer. En door invoering van de gezinsbijstand (het invoeren van een huishoudtoets) zullen meer en meer gezinnen een beroep moeten doen op gemeenten voor schuldhelpverlening.

Zorg

Het kabinet wil in volle vaart doorzetten met de decentralisatie van de begeleiding vanuit de AWBZ naar de Wmo, maar kan nog steeds niet aangeven met welk budget gemeenten deze omvangrijke operatie moeten uitvoeren. Het bedrag zweeft ergens tussen de 2 en 3 miljard, een fors bandbreedte waarover voor gemeenten dus nog helemaal geen zekerheid is. Ook is er nog geen zekerheid over de inhoud van de wet die hieraan ten grondslag ligt, want die is nog steeds niet naar de kamer gestuurd.

Burgers maken zich bovendien grote zorgen over de afschaffing van pgb's per 2013. Gemeenten zijn hierover net zo bezorgd, in de eerste plaats omdat dit hun inwoners treft. Maar ook omdat gemeenten straks de consequenties hiervan aan hun inwoners mogen uitleggen aangezien de afschaffing juist ingaat op het moment dat de begeleiding overgaat naar de gemeenten.

Het kabinet slaagt er nog steeds niet in aan te geven welke risico's deze afschaffing met zich meebrengt voor de regelingen die door gemeenten worden geboden. Met alle financiële risico's voor gemeenten. Daar bovenop komt de structurele korting van 200 miljoen euro die dit jaar is ingegaan voor de huishoudelijke hulp in de Wmo. Een korting die zeer tegen de zin van gemeenten leidt tot snijden in de Wmo-voorzieningen met pijnlijke effecten voor burgers tot gevolg, het vertrouwen van gemeenten schaadt en zorgt voor een valse start van de overdracht van de AWBZ naar de Wmo.

Politie en veiligheid

De ruimte voor lokale prioriteiten in de politie inzet hoort verankerd te worden in de bedrijfsvoering van de politie. In het politiebestedel moet volstrekt transparant zijn welke politiezorg en dienstverlening lokaal kan worden geleverd. Daarnaast moet het gebiedsgebonden karakter organisatorisch geborgd worden, op lokaal maar ook bovenlokaal niveau. Sommige voor gemeenten belangrijke veiligheidsproblemen kunnen alleen op bovenlokaal niveau worden aangepakt, maar hiervoor wordt in het wetsvoorstel weinig concreets geregeld.

Het wetsvoorstel introduceert wel een regionaal veiligheidsplan, voor 4 jaar en op het niveau van de tien nieuwe arrondissementen/politieregio's. Dat is een schaal die voor gemeenten niet werkbaar is omdat deze niet aansluit op de schaal van samenwerkingsverbanden op het gebied van veiligheid. De toelichting op de wet laat weliswaar de ruimte open dat in de driehoek afspraken kunnen worden gemaakt over prioriteiten voor onder andere het dienstverleningsniveau van politie aan burgers en informatie-uitwisseling, maar regelt dat niet in de wet zelf. Wij wensen een aanvullende wettelijke bepaling.

Ook vinden we dat (regio)burgemeesters niet een keer in de vier jaar, maar jaarlijks kunnen meebeslissen over de verdeling van politie-inzet. Tevens worden gemeenten ernstig getroffen door de korting van het kabinet op het veiligheidsbeleid. Investerings in veiligheid en leefbaarheid leveren meer op dan alleen een hogere veiligheidsbeleving. Ze brengen en houden mensen op het rechte pad en voorkomen hogere uitgaven voor repressie en opsporing. Ook in tijden van economische krapte kan hier niet op bezuinigt worden.

Identiteitskaarten

De uitgifte van de Nederlandse identiteitskaart is door een uitspraak van de Hoge Raad gratis geworden. Alle gemeenten hebben deze verandering m.b.t. het niet meer mogen heffen van leges, per direct uitgevoerd. De rekening, voor het uitvoeren van de wettelijke verplichte taak voor gemeenten, dient echter volledig door het kabinet te worden voldaan. Deze rekening (€ 40 miljoen) kan niet bij de gemeenten worden neergelegd.

Ten slotte worden gemeentengeconfronteerd met grote bezuinigingen, terwijl zij voor aanzienlijke maatschappelijke opgaven worden gesteld. Zelfs in die lastige omstandigheden laten gemeenten financiële realiteitszin zien en kiezen zij er niet voor de lokale lasten te verzwaren. Het kabinet heeft ook aangegeven dit van de gemeenten te verwachten. Het is dan extra zuur dat het kabinet wel ingrijpt in het gemeentelijke belastinggebied door de precariobelasting af te schaffen.

Gemeenten kunnen bezuinigingen alleen realiseren als hun autonomie in stand blijft, daarvan is een substantieel eigen belastinggebied een essentieel onderdeel. Maar hoe dan ook zullen de inwoners stevig geraakt gaan worden door de bezuinigingen van het kabinet. (Bron: VNG 15 september 2011)

Percentage beroepsbevolking t.o.v. totale bevolking daalt

Vanuit de demografische cijfers valt op te maken dat door vergrijzing het percentage ouderen toeneemt van 14,2 tot 25,2%, terwijl het aantal jongeren tot 15 jaar slechts licht afneemt met iets meer dan een procent tot 18,2%. Wanneer deze 2 groepen bij elkaar worden opgeteld is in 2040 het percentage mensen dat niet meer/nog niet participeert op de arbeidsmarkt toegenomen tot 43,4%. Dat betekent dat een kleinere groep werkenden de lasten moeten opbrengen voor een grote groep jongeren en gepensioneerden.

Schooluitval, lagere startkwalificaties

Te veel jongeren ondervinden problemen in hun leerloopbaan, waardoor ze te vroeg stoppen met hun opleiding en geen startkwalificatie halen. Het behalen van startkwalificatie geeft een beter perspectief op de arbeidsmarkt en een eigen plek in de samenleving. Dit is goed voor de jongere zelf, goed voor de maatschappij en goed voor de economie.

Voor de Regio Noord-Veluwe (inclusief Zeewolde) is zichtbaar dat er sprake is van een lichte afname van vroegtijdige schoolverlaters. Toch zijn er in het schooljaar 2008-2009 nog altijd 519 (3,0%) leerlingen in de regio vroegtijdig gestopt met hun opleiding. In Harderwijk ligt de score met 2,9% iets onder het regionaal gemiddelde. Al met al is daarmee de doelstelling voorlopig nog niet gehaald.

Veranderende vraag in onderwijsaanbod

Er gebeurt veel in scholen en er komt veel op scholen af. Schoolleiding en docenten proberen het onderwijsaanbod af te stemmen op de veranderende vraag. De samenleving vraagt om ondernemender onderwijs dat in connectie staat met de wereld om de school heen.

In het basisonderwijs komt steeds meer aandacht voor de behoefte van het individuele kind. Zo doet adaptief onderwijs haar intrede: de leerkracht bekijkt waar het kind behoefte aan heeft. Dan kan ondersteuning zijn in verband met faalangst of dyslectie maar ook behoefte voortkomend uit hoog begaafdheid.

Meer dan voorheen wordt bij het aanbod van voortgezet onderwijs rekening gehouden met de behoeften van de arbeidsmarkt en de leerlingen. Dat uit zich in de wens om doorlopende leerlijnen, variatie en differentiatie in onderwijs en een krachtige beroepsgerichte leeromgeving. Die differentiatie uit zich in het voortgezet onderwijs bijvoorbeeld door aanbod van tweetalig onderwijs, sportklassen, theaterklassen en naast het al langer bestaande gymnasium, een technasium en Marco Polo-onderwijs. Enerzijds gestuurd vanuit de scholen om daarmee potentiële nieuwe leerlingen te trekken, anderzijds om scholieren in een vroeg stadium meer keuzemogelijkheden te bieden.

Het beroepsonderwijs moet ook een betere aansluiting op de beroepspraktijk krijgen. Scholen richten zich meer op specifieke sectoren zakelijke dienstverlening, zorg, toerisme en horeca. De kern is gelegen in werken en leren en de verbinding daartussen.

Minder middelen overheid en andere partijen

Vanwege de kredietcrisis moet de overheid kritisch kijken naar haar uitgaven. Dat betekent concreet dat overheden terugvallen op het uitvoeren van kerntaken. Dat zijn die taken die van rijkswege zijn opgelegd en/of behoren tot de standaard werkzaamheden van de overheid. Middelen om kwalitatieve verbetering door te voeren worden schaarser of drogen zelfs op. Recentelijk uit zich dat vooral in de sectoren welzijn en cultuur.

De overheid zoekt daarom partners in de maatschappij om projecten te kunnen uitvoeren. Dat kunnen semi-overheden zoals corporaties en sociale organisaties zijn maar ook commerciële partijen zijn nadrukkelijk in beeld.

Verschraving uitkeringen/wegvallen vangnetten

De nadruk in de samenleving komt te liggen op zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. Mensen die niet in staat zijn hun leven op orde te houden worden ondersteund.

Toename kwetsbare groepen

Mensen met een lage sociaal-economische status leven gemiddeld bijna vier jaar korter en zij brengen tien tot vijftien jaar minder lang door in goede gezondheid dan mensen met een hoge sociaal-economische status (Van Herten et al., 2002).

Mogelijke verklaringen van in Nederland bestaande sociaal-economische gezondheidsverschillen:

- Laagopgeleiden zijn ongezonder
- mogelijke oorzaken lagere ses-groepen ongezonder?
 - relatief vaak in een ongezonde omgeving wonen en werken,
 - een ongezonder leefstijl hebben,
 - minder (kwalitatief goede) zorg ontvangen en/of
 - dat er sprake is van een ongunstige invloed van biologische of genetische factoren

Lage sociaal-economische status groep wordt groter

De onderklasse in de samenleving groeit. Deze groep bestaat voornamelijk uit eenouder-gezinnen, alleenstaande vrouwen, arbeidsongeschikten en ouderen. Het tegengaan van de groei van deze klasse moet door onderwijs-, participatie- en inkomensbeleid gebeuren. (Godfried Engbersen, 2006)

Afnemende werkgelegenheid in de maakindustrie/ Toenemende werkgelegenheid in de diensten en de kenniseconomie

Door technische vindingen (informatietechniek en elektronisch verkeer) is afstand een steeds minder belangrijke component in de bedrijfsvoering. Het is voor bedrijven daarom aantrekkelijk om hun productie te verhuizen naar lage lonen landen.

Onderzoeken laten zien dat in ieder scenario de prognose is dat in de industrie de grootste daling te zien al zijn en dat voornamelijk bij de commerciële dienstverlening en in de zorg de grootste groei te verwachten is.

De opkomst van de kenniseconomie

Nederland wil bij de top 5 van beste kennislanden horen. Volgens Kenniseconomie Monitor 2010 zijn er vijf tegenstellingen die samenhangen met de opkomst van de kenniseconomie. Dit zijn bestaande maatschappelijke tegenstellingen die door de opkomst van de kenniseconomie scherper worden, maar ook nieuwe tegenstellingen die zullen ontstaan. Hoe we als land met deze tegenstellingen omgaan, bepaalt in hoge mate onze kansen op welvaart in de toekomst, en hoe Nederland er straks uitziet. Deze vijf tegenstellingen zijn:

- Jong versus oud
- Hoog versus laag
- Open versus gesloten

- Materieel versus immaterieel
- Krimp versus groei

3.1.3 Ruimtelijk-economische ontwikkelingen

Toename (auto)mobiliteit

Het totale percentage huishoudens met tenminste 1 auto is in de afgelopen 20 jaar toegenomen van bijna 70% tot bijna 80%. Van die 80% bezit meer dan 23% 2 auto's of meer. Dit is een verdubbeling ten opzichte van 20 jaar geleden. De totale verplaatsingen per auto is in 20 jaar toegenomen met ongeveer 30% waarvan de helft van de toename te maken heeft met woon/werk verplaatsingen en daarnaast vooral visites/logeren en recreatieve hebben een belangrijk aandeel in de toename. Gelderland wijkt daarin niet af van het landelijke beeld evenals dat steden met een matige stedelijkheid als Harderwijk daarvan afwijken. De verplaatsing per trein is de afgelopen 20 jaar zelfs verdubbeld

Deze toenemende mobiliteit belast in hoge mate de infrastructuur van zowel lokaal, regionaal als landelijk niveau. Stimulering van het gebruik van openbaar vervoer is een mogelijkheid maar zal slechts tot marginale effecten leiden.

Klimaatverandering

Wereldwijd is er sprake van klimaatverandering. Klimaatverandering op zich is niet vreemd en gerekend naar aardse maatstaven is daarmee niets vreemds aan de hand. Het is een steeds terugkerende beweging van perioden van koude en warmere perioden. Denk daarbij aan ijstijden en aan de relatief warme periode in de middeleeuwen.

Ten aanzien van de menselijk maat ligt dat iets minder eenvoudig. De mens is in staat gebleken een uitstekend aanpassingsvermogen te hebben. Dat neemt niet weg dat de klimaatverandering van de laatste eeuw volgens wetenschappers zich veel sneller voltrekt dan in het verleden. De vraag wat daarvan de oorzaak is, is voor deze visie niet relevant. De mogelijke gevolgen wel. Over die gevolgen gaan we slechts in voor die zaken waar me op de gemeentelijk schaal rekening mee moeten houden.

Ten gevolge van klimaatveranderingen zal de zeespiegel in de loop van deze eeuw waarschijnlijk gaan stijgen. Omdat het IJsselmeer afwatert in de Waddenzee, heeft een zeespiegelstijging gevolgen voor de afwateringssituatie van het IJsselmeer. Het peil van het IJsselmeer zal moeten stijgen wanneer er onder vrij verval moet worden afgewaterd op de Waddenzee. De lozingssituatie van het IJsselmeer bepaalt nu nog voor een belangrijke deel ook de lozingssituatie van de randmeren. In het Nationaal Waterplan is opgenomen dat het Markermeer en de Veluwerandmeren worden losgekoppeld van het IJsselmeer. Dat betekent dat in de toekomst de peilstijging van het IJsselmeer losstaat van de Veluwerandmeren. Dat zou in de toekomst kunnen betekenen dat het peilverschil tussen IJsselmeer en Veluwerandmeren kan oplopen naar een meter of meer.

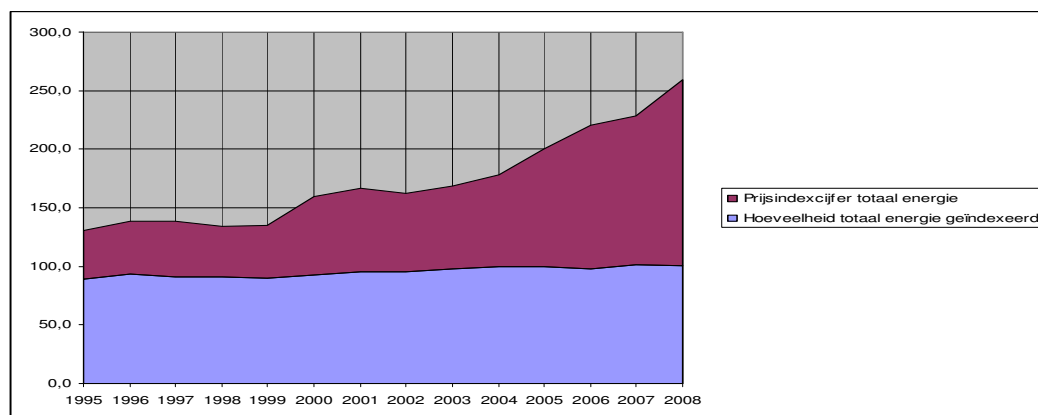
De verwachting is dat we te maken krijgen met extremere weersomstandigheden. Meer regen in een kortere periode zal betekenen dat de Veluwse beken meer water zullen moeten afvoeren. Ook zullen de rioleringsstelsels zwaarder worden belast.

Ook de natuur zal waarschijnlijk reageren op klimaatverandering. Soorten uit zuidelijker gebieden, met name exotische insectensoorten, zullen ons land opzoeken terwijl inheemse soorten wellicht verdwijnen. De komst van de eikenprocessierups is daarvan een voorbeeld. Door het mildere klimaat kunnen deze soorten goed overwinteren. Bovendien zijn de natuurlijke vijanden van deze soorten (nog) niet in ons land waardoor de soorten snel kunnen uitbreiden.

Door het warmer worden van het oppervlaktewater zal de hoeveelheid schadelijke algen sterk groeien met negatieve gevolgen voor de visstand, de waterplanten en de kwaliteit van het zwembadwater.

Stijgende energieprijzen

Volgens cijfers van het CBS zijn de prijzen vanaf 1995 flink gestegen terwijl dat nauwelijks invloed heeft gehad op het gebruik daarvan (Grafiek 3). Zo zijn de prijzen in 2008 bijna het viervoudige van dat van 1995 en het dubbele ten opzichte van 2004. Met andere woorden de prijzen stijgen exponentieel. Het verbruik daarentegen is redelijk stabiel. Dat laatste heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat ondanks dat energieverbruikers steeds zuiniger in het verbruik zijn, we in Nederland wel steeds meer energieverbruikende apparaten gebruiken. Of zoals dat zichtbaar in de automobiellindustrie: de motoren worden steeds zuiniger en efficiënter maar de auto's steeds veiliger en dus zwaarder waardoor het verbruik niet of nauwelijks daalt. De verwachting is dat de industrie maar ook de bouwwereld deze trend voortzet. Dat wil zeggen door apparaten, machines en gebouwen steeds zuiniger en energie vriendelijker te maken.

Grafiek 3: Energieprijzen vergeleken met verbruik

Duurzaamheid

Vanwege de sterk gestegen energieprijzen en geholpen door de economische crisis is momenteel hernieuwde belangstelling voor het duurzaamheidsthema. De indruk bestaat dat deze belangstelling enerzijds voortkomt uit financieel belang: de economische crisis heeft de consument meer kostenbewust gemaakt. Anderzijds is ook een besef ontstaan dat we zouden moeten 'consuminderen'. De economische crisis heeft pijnlijk duidelijk gemaakt dat consumenten vaak worden verleid tot meer en grotere uitgaven dan hun inkomen toelaat. Het gevolg daarvan is geweest dat huizenprijzen exorbitant zijn gestegen terwijl inkomens daar geen gelijke tred mee hebben gehouden.

Voor hun woonwensen is daarmee de betaalbaarheid zeer belangrijk geworden waarbij niet langer uitsluitend naar de prijs van de woning wordt gekeken maar sinds de introductie van het energie prestatie certificaat (de EPC norm) ook naar het energieverbruik van de woning. Door net als bij auto's inzichtelijk te maken wat een huishouden voor een woning betaalt (aanschaf, rente en aflossing en energieverbruik), kunnen de huidige problemen in de financiële wereld in de toekomst beter worden voorkomen. Energieneutrale woningen worden met de sterk stijgende energieprijzen steeds aantrekkelijker in de aanschaf. De meerprijs van een dergelijke woning kan in steeds kortere tijd worden terugverdiend.

Afnemende agrarische bedrijvigheid

De jaren vanaf 2005 laten een gestage afname van het aantal agrarische bedrijven in Nederland zien. De regio Noordwest-Veluwe wijkt daar niet van af. Volgens cijfers van het

CBS had Harderwijk nog 65 agrarische bedrijven ingeschreven staan. Van deze bedrijven zijn er 53 vergunninghouder. Daaruit kan worden afgeleid dat deze nog in zekere mate het agrarisch bedrijf voeren. Er is niet bekend hoeveel van deze bedrijven nog zorg dragen voor het volledige inkomen van de agrarisch ondernemer.

Sterke profilering van steden groter dan 80.000

De grootte van steden bepaalt vaak het voorzieningenniveau van een stad. Steden groter dan 80.000 inwoners hebben daardoor vaak net iets meer aantrekkingskracht op woon- of vestigingsplaats zoekenden. Daarnaast hebben de voorzieningen een aantrekkingskracht op consumenten. Voor Harderwijk zijn Apeldoorn, Zwolle, Amersfoort en Lelystad steden waar rekening mee moet worden gehouden.

Internationalisering

In de huidige samenleving opereren veel bedrijven buiten de grenzen van Nederland. Door het scheiden van de productieprocessen en verlaging van de transportkosten wordt deze ontwikkeling mogelijk gemaakt. Het ontstaan van deze multinationale netwerken zorgt voor economische verwevenheid. Ook internationalisering heeft directe effecten op het sociale leven. Door invoering van wereldmerken kan er een mondiale levensstijl ontstaan van een wereldburger. Tegelijkertijd zorgt dit voor tegenbewegingen en hechten burgers meer waarde aan lokale kwaliteiten. Internationalisering heeft gevolgen voor de ruimte, zoals een toename van de mobiliteit, productie over de nationale grenzen. Grote bedrijven zijn niet meer land geboden. De overheid heeft ten opzichte van de belangrijkste spelers een minder sterke positie gekregen (SCP, 2004).

Toename van Midden- en Oosteuropese arbeiders op de Nederlandse arbeidsmarkt

Doordat in het nieuwe Europa grenzen vervagen is er in Nederland een toename van arbeiders afkomstig uit het voormalig Oostblok. Deze arbeiders verblijven soms kort maar ook langere tijd in Nederland. Voor de huisvesting zijn zij vaak afhankelijk van de werkgevers. Deze zijn vaak aangewezen op bestaande accommodaties op recreatieparken. Dat verblijf leidt meer dan eens tot spanningen tussen arbeiders en recreanten. Het eigendom van recreatiewoningen op deze parken is versnipperd waardoor moeilijk grip is te krijgen op deze problematiek. De verhuur aan arbeiders in plaats van toeristen op deze parken betekenen het verlies van de toeristische mogelijkheden.

Economische impuls uitbreiding luchthaven Lelystad

In de plannen van het kabinet wordt Lelystad Airport een belangrijke regionale luchthaven. De start- en landingsbaan wordt verlengd naar 2100 meter, zodat ook grotere vliegtuigen kunnen landen en opstijgen. Tegelijkertijd wordt luchtverkeersleiding ingevoerd met een CAT 1 ILS (Instrument Landing System), zodat onder bijna alle weersomstandigheden geopereerd kan worden. Tevens wordt er aan de noordzijde een terminal met platform en parkeerterrein gebouwd. Een openbaar vervoerverbinding wordt gemaakt naar het (toekomstige) NS-Station Lelystad Zuid. Met deze uitbreiding worden lijndiensten naar Europese plaatsen mogelijk. Lelystad Airport mag doorgroeien naar circa 2 miljoen passagiers. Daarbij hoort ook een nieuwe luchtroutestructuur met aanvlieg- en uitvliegroutes.

3.1.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

Individualisering

Het accent van ieders leven ligt steeds meer bij het individu zelf en ligt steeds meer op zelfontplooiing (Van Kempen, 2000). Volgens het SCP is er sprake van een breuk met oude tradities en is in de samenleving sprake van detraditionalisering (SCP, 2004, p.53). Hierdoor gaan mensen op een andere manier met elkaar om en ontstaan nieuwe sociale verbanden (Ossewaarde, 2006). Deze traditiebreuk kan gevolgen hebben voor de grootte van huishoudens, gebruik en bezit van auto's. Op deze manier wordt druk uitgeoefend op de ruimte om ons heen. Het individu zoekt naar de herkenbaarheid van de eigen identiteit en uit dat graag in materiële zaken zoals de woning, auto en andere lifestyle gerelateerde zaken.

Daarnaast leren deze nieuwe sociale verbanden ons dat de verhoudingen tussen mensen, maar ook tussen overheid en burger verandert. Veranderingen van deze aard hebben direct gevolgen waarop overheden plannen, wie in die processen betrokken moeten worden en hoe mensen in die processen betrokken worden. De toon en aard van de plannen en daarnaast de manier waarop ze tot stand komen zal in het verlengde van deze trend moeten liggen.

Een zichtbaar gevolg van individualisering is dat verenigingen minder leden krijgen. Op dit moment wordt dat effect nog teniet gedaan door de bevolkingstoename. Er is daarnaast een tendens zichtbaar dat mensen graag actief zijn op het moment dat het hen uitkomt. Dat betekent dat commerciële instellingen op vooral het gebied van sport en cultuur op een brede belangstelling kunnen rekenen.

Informalisering

Naast individualisering delen mensen ook door informalisering hun sociale leven anders in. Het sociale netwerk is onder andere door een verbetering in de welvaart informeler geworden. Verschillen tussen mensen zijn kleiner geworden, worden minder bepaald door stand, verstand en welstand en meer bepaald door persoonlijke voorkeuren. Het informele is in de afgelopen decennia de norm geworden, maar behoefte aan een vorm van formalisering neemt toe. Daarnaast zorgt informalisering voor een minder strikte scheiding tussen privé en openbaar, thuis en werk, en tussen vrije tijd en arbeid. De overheid als 'formalist' heeft het zwaar bij deze trend. 'Een teveel aan formalisering vertraagt het maatschappelijke en economische leven, een te weinig kan via het mechanisme van gedogen leiden tot het aanvaarden van uiteindelijk onaanvaardbare risico's. Het binnendringen van marktmetaforen in het overheidshandelen is te zien als een verschuiving in de richting van informalisering, maar in de wereld waar de regels van de markt werkelijk gelden, is er juist sprake van een sterk wordende vorm van formalisering (SCP, 2004, pp.56-57).

Internationalisering

In de huidige samenleving opereren veel bedrijven buiten de grenzen van Nederland. Door het scheiden van de productieprocessen en verlaging van de transportkosten wordt deze ontwikkeling mogelijk gemaakt. Het ontstaan van deze multinationale netwerken zorgt voor economische verwevenheid. Ook internationalisering heeft directe effecten op het sociale leven. Door invoering van wereldmerken kan er een mondiale levensstijl ontstaan van een wereldburger. Tegelijkertijd zorgt dit voor tegenbewegingen en hechten burgers meer waarde aan lokale kwaliteiten. Internationalisering heeft gevolgen voor de ruimte, zoals een toename van de mobiliteit, productie over de nationale grenzen. Grote bedrijven zijn niet meer land geboden. De overheid heeft ten opzichte van de belangrijkste spelers een minder sterke positie gekregen (SCP, 2004).

Informatisering

De Nederlandse bevolking behoort tot de meest geïnformatiseerde landen ter wereld. Informatisering versterkt de individualisering, maar helpt ook om de nadelige effecten van individualisering op te lossen. De wensen van de mensen en de mogelijkheden van de informatica beïnvloeden elkaar. Daarnaast past informatisering bij de internationalisering vanwege de mogelijkheden tot communicatie op allerlei plaatsen (SCP, 2004, pp.58-60). Dat betekent dat thuiswerken steeds vaker een goed alternatief vormt waardoor werken steeds minder plaatsafhankelijk wordt. Ook kan de informatisering grote invloed krijgen op een ander patroon van consumptie. Internetaankopen nemen snel toe. Het onderzoeksrapport Retail Market 2009 wijst uit dat over drie jaar 8 procent van de winkels leegstaat. Voorla winkels op het gebied van boeken, cd's, elektronica en reizen krijgen het moeilijk.

Intensivering

Intensivering doelt op een versterking van de beleveniseconomie en kan gezien worden als een proces van culturele verandering. Er moet veel meegemaakt worden en het dagelijks leven mag niet eentonig zijn (SCP, 2004, 63-65).

Minder tolerantie tussen groepen

Volgens sociologen van de Radboud universiteit Nijmegen is het beeld van Nederland als supertolerant land jaren lang te positief geweest. Dat betekent dat de tolerantie ten opzichte van minderheden niet zo zeer gedaald is maar dat het huidige beeld meer past bij de werkelijkheid. Nederland staat daarmee in de middenmoot van tolerante landen in Europa.

Hoger opgeleiden zijn over het algemeen toleranter dan lager opgeleiden. Dit heeft deels te maken van de concurrentie die lager opgeleiden ondervinden bij het vinden van banen en woonruimte. Uitzondering hierop vormt het fenomeen van de 'witte' scholen waarbij juist hoger opgeleiden vaker een school voor hun kinderen selecteren op basis van de etnische samenstelling van de leerlingen.

Verharding van de maatschappij

De maatschappij verhardt. Dit uit zich bijvoorbeeld door de populistische taal die door landelijke politici wordt gebezigd. De media besteden daar meer dan gemiddeld aandacht aan. De gemeente ervaart een afnemend vertrouwen in instanties (waaronder de gemeente). Mensen zijn argwanend en hebben geen vanzelfsprekend vertrouwen in de overheid daar waar het gaat om de bescherming van hun belangen. Vaak komt dat omdat individuele belangen ondergesneeuwd raken door het collectieve belang. Om te voorkomen dat dit gebeurt worden burgers uitgenodigd om te participeren in projecten. Deze grotere betrokkenheid helpt de soms schijnbaar tegengestelde belangen weg te nemen en draagvlak te creëren.

Toename vrije tijd

De vergrijzing werkt een toenemende behoefte aan vermaak in de hand. De groei van de vrijetijdsindustrie is al geruime tijd gaande en groeit gestadig. Zoals eerder al is aangegeven zal deze groep de komende jaren fors groeien. Het oprekken van de pensioensgerechtigde leeftijd zal voor deze groep niet of nauwelijks effect resulteren aangezien de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd waarschijnlijk gefaseerd zal worden ingevoerd.

Financiële crisis

De financiële crisis heeft grote gevolgen voor de maatschappij. De crisis heeft duidelijk gemaakt dat in het verleden door banken te gemakkelijk leningen werden verstrekt. Enerzijds was de dekking onvoldoende, anderzijds waren de hypotheeknemers niet in staat om de lasten op te brengen. Dat heeft tot gevolg dat kopers op de huizenmarkt voorzichtiger zijn

geworden. Met koopt pas wanneer het eigen huis al is verkocht. Daarnaast vragen banken meer zekerheden, is aflossingvrij lenen in de ban gedaan en wordt door banken aan ondernemers zeer hoge zekerheden gevraagd. Dit heeft tot gevolg dat de bouwsector met een vrijwel tot stilstand teruggelopen woningmarkt kampt. Hierdoor vallen gebiedsontwikkelingen stil door het ontbreken van programma. Onzekerheid voor wat betreft de hypotheekrenteaftrek versterken dit effect. Het gevolg is dat de inkomsten voor de schatkist zijn terug gelopen en dat de overheid hard moet bezuinigen. Er zijn daardoor minder middelen om in voorzieningen te investeren.

3.1.5 Beleidsontwikkelingen

Decentralisatie

Sinds de jaren '80 is er al sprake van decentralisatie van overheidstaken vanuit het subsidiariteitsbeginsel. Het subsidiariteitsbeginsel is een organisatiewijze of regel in taakverdeling tussen 'hogere' en 'lagere' openbare overheden. Het houdt in algemene zin in dat hogere instanties niet iets moeten doen wat door lagere instanties kan worden afgehandeld. Veel taken zijn uitvoerbaar op lokaal niveau waardoor veel meer maatwerk geleverd kan worden. Gemeenten zijn veel beter op de hoogte van lokale situaties en kunnen veel doelgerichter te werk gaan. Bij decentralisatie van taken gaan niet altijd voldoende middelen mee waardoor gemeenten meer taken moeten doen met dezelfde middelen. Dat betekent enerzijds dat gemeenten de samenwerking gaan zoeken met andere gemeenten⁸ en/of anderzijds dat gemeenten gedwongen zijn zich hoofdzakelijk bezig te houden met hun kerntaken. Daardoor wordt er meer appèl gedaan op civil society en zelfredzaamheid (WMO).

Vaak worden oplossingen gezocht en gevonden in samenwerkingsverbanden tussen verschillende organisaties waarbij de dienstverlening aan de burger wordt gebundeld. Dat kan fysiek in multifunctionele accommodaties, door samenwerking van overheden of door koppeling van wetgeving (bijvoorbeeld de nieuwe omgevingsvergunning, Wabo)

Regionale samenwerking

Steeds vaker doet de provincie 'zaken' met de regio in plaats met afzonderlijke gemeenten. De provincie verplicht gemeenten uit de regio samen te werken en afspraken te maken. Deze samenwerking draagt zorg voor een betere afstemming van regionale onderwerpen, voor kostenefficiëntie en voor een krachtiger geluid richting hogere overheden.

Andere overheid

De laatste jaren verandert de rol van de overheid van pure dienstverlener in partner bij nieuwe ontwikkelingen. Het gaat dan om de lokale ondernemer die graag zijn onderneming verder wil doorontwikkelen, maar ook als belangrijke partij bij gebiedsontwikkelingen. Voorwaarde is dat de gemeente daarbij integraal werkt waardoor alle facetten worden meegenomen en de afweging op een transparante en open wijze plaatsvindt.

⁸ Onderzoek wijst uit dat gemeenten met een inwonertal van + 75.000 inwoners pas goed in staat zijn om zelf alle gedecentraliseerde taken uit te voeren

3.2 Consequenties voor de drie pijlers

3.2.1 Consequenties van huidige trends voor de sociale pijler

3.2.1.1 Demografische ontwikkelingen

- *Vergrijzing en ontgroening*

Toename 65-plussers en tegelijkertijd een gelijkblijvende groep 15-minners. Dat betekent dat je, vanuit sportvoorzieningen geredeneerd, op langere termijn het aanbod voor jeugd op hetzelfde niveau zult moeten houden en waarschijnlijk aanvullend aanbod nodig zult hebben voor de oudere groep. De komende tijd zal aandacht worden besteed aan dit thema om de vraag in beeld te krijgen.

Voor de toekomst betekent dit dat jeugd als aandachtsgroep voor het Veiligheidsbeleid waarschijnlijk zal blijven bestaan, en dat er een nieuwe aandachtsgroep bij zal komen, de ouderen.

Er zijn op dit moment geen redenen om aan te nemen dat de objectieve veiligheid in de toekomst zal verslechteren. Wel kan aangenomen worden dat de subjectieve veiligheid meer aandacht zal moeten krijgen in het beleid, omdat vooral ouderen zich vaker onveilig voelen. Deze ontwikkeling is uit de laatste cijfers van de veiligheidsmonitor nog niet af te leiden, de veiligheidsbeleving van de 65-plussers is beter geworden in Harderwijk.

Harderwijk gaat vergrijzen. Dit biedt enerzijds kansen, bijvoorbeeld door een toename van mensen inzetbaar voor vrijwilligerswerk, en anderzijds bedreigingen, omdat bijvoorbeeld zorgvraag zal toenemen. Voor het zorgaanbod voor ouderen (maar ook voor andere beleidsterreinen) heeft dit betekenis.

Een verdubbeling van het aantal 65-plussers zal ook zeker betekenen dat de groep dementerende toeneemt (is nu al een te merken ontwikkeling) terwijl er geen groei is van de collectieve middelen (eerder een afname). Aanpassingen van woningen, het ondersteunen van mantelzorgers, het bieden van dagopvang wordt allemaal moeilijker, terwijl dit wel van groot belang is om in de toekomst tegemoet te kunnen komen aan de zorgvraag en deze vraag waar mogelijk te doen afnemen. Er zijn grenzen aan wat met preventie bereikt kan worden.

De komende twintig jaar is er geen sprake van ontgroening. Dit betekent dat het zorgaanbod dat zich richt op jongeren minimaal op het huidige niveau moet blijven.

Tot 2020 groeit het aantal jongeren onder de 15 jaar beperkt. Er gaan niet veel extra kinderen bijkomen; Harderwijk moet het wat dat betreft op fysiek niveau doen met wat er nu is.

- *Bevolkingsgroei in relatie tot huishoudensgroei*

Er komen waarschijnlijk steeds meer alleenstaanden (jong en oud). Hiervoor is niet altijd passende woonruimte beschikbaar waardoor de kans bestaat dat deze in 'te grote' woningen terechtkomen en zo ruimte voor gezinnen in beslag nemen (hiermee zou in het woningbouwprogramma meer rekening gehouden moeten worden).

3.2.1.2 Sociaal-economische ontwikkelingen

- *Meer/grotere groepen inactief*

Op langere termijn is de verwachting in NL en ook in Harderwijk dat het aantal inactieven zal afnemen. De groep met beperkingen wordt meer en meer in het arbeidsproces opgenomen,

allochtonen kennen steeds minder problemen, de arbeidsparticipatie van vrouwen neemt nog toe (van mannen lijkt deze af te nemen). Aandachtspunt hierbij is wel dat er geen vanzelfsprekende match is tussen de benodigde en aanwezige competenties van de mensen en de vraag van de bedrijven.

- *Schooluitval, lagere startkwalificaties*

Er lijkt een trend waar te nemen dat de omvang van het LBO-aanbod aan banen minder wordt, terwijl het gezien het opleidingsniveau van de Harderwijker bevolking (relatief laag, maar wel langzaam stijgend) wenselijk zou zijn als er op dit niveau een behoorlijk aanbod blijft bestaan.

- *Veranderende vraag in onderwijsaanbod*

De afgelopen decennia is het onderwijs aangesproken op haar verantwoordelijkheid op verschillende maatschappelijk terreinen (opvoeden, gezondheid, etc.). Ook in de toekomst zal het onderwijs een belangrijke rol spelen bij dit soort vraagstukken, maar dit mag niet ten koste gaan van de kerntaken van het onderwijs. Dit veronderstelt dus een meer faciliterende rol van de gemeente en andere partners.

- *Minder middelen overheid en andere partijen*

De bezuinigingen lijken eraan bij te dragen dat voor de intrinsieke waarde van kunst en cultuur steeds minder aandacht (geld) is. Aan kunst en cultuur zal steeds meer een instrumentele waarde worden toegekend.

De enorm forse bezuinigingsopgave blijft niet zonder consequenties voor het culturele aanbod in Harderwijk. Voorkomen moet worden dat er een kaalslag plaatsvindt waardoor essentiële onderdelen van het culturele aanbod ook verdwijnen. Dat betekent dat instellingen op zoek moeten naar extra middelen en dat de grote inzet van vrijwilligers in stand blijft c.q. uitbreidt (dat vraagt een stimulerende, faciliterende strategie van de gemeente).

De bekostigingsmethoden voor Cultuur zullen, mede als gevolg van de bezuinigingen, zich fundamenteel moeten gaan wijzigen. Dit zal vragen om meer eigen initiatief van de instellingen en bewoners van de gemeente Harderwijk. Hierbij kan gedacht worden aan *crowd funding* - het via netwerken op internet geld of andere middelen bij elkaar brengen – of lokale initiatieven om geld binnen te halen. Of dit in omvang de waarde zal benaderen van de subsidies die nu wegvallen is echter de vraag. Ook zal er hierdoor steeds minder mogelijk zijn voor collectieve cultuurmaatregelen.

Er zijn geen onbeperkte middelen om aan alle vraag te voldoen. Dat betekent het beter afstemmen van vraag en aanbod (één van de doelen van het sportloket), intensiever en flexibeler gebruik maken van de beschikbare ruimte (voorbeeld kunstgrasvelden) en bij nieuwe of nieuw te bouwen voorzieningen flexibiliteit en multifunctionaliteit als uitgangspunt nemen. Daarnaast zijn er ook nieuwe vormen van samenwerking nodig.

Mede als gevolg van de bezuinigingen zal de gemeente en haar partners de komende jaren minder zichtbaar of voelbaar aanwezig zijn in de wijk, terwijl dat juist wel nodig zou is. Er zal sterker een beroep worden gedaan op de mensen zelf, het bedrijfsleven en eventueel particuliere beveiliging. Wellicht kan het zelforganiserend vermogen van mensen de veiligheid vergroten.

De toename van bevolkingsgroepen met een lage SES-score zorgt ervoor dat er steeds meer vraag komt naar verschillende soorten zorg, terwijl de tendens is (ingegeven door bezuinigingen en maatschappelijke ontwikkelingen) dat er steeds minder professionele zorg beschikbaar is. Om deze situatie van meer vraag dan aanbod (overbelasting) te voorkomen zijn verschillende strategieën mogelijk/nodig:

- zorgen dat er geen problemen ontstaan (dus preventie op meerdere terreinen)

- zorgen dat individuele mensen zelf in staat zijn om problemen op te lossen (dus zelfredzaamheid vergroten)

- *Verschraling uitkeringen/wegvallen vangnetten*

De bezuinigingen zullen er ook voor zorgen dat voor bepaald groepen de mogelijkheden tot cultuurparticipatie ernstige consequenties zullen hebben:

- Mensen met een beperking. Deze mensen vallen snel buiten de boot, omdat ze bijvoorbeeld speciale voorzieningen en andere activiteiten nodig hebben.
- Mensen met een lager inkomen. Door bezuinigingen kunnen deze mensen op termijn wellicht geen gebruik meer maken van cultuur. In Harderwijk wonen gemiddeld veel mensen met een lage sociaaleconomische status (SES).

Vanuit de gemeente zal er in de toekomst meer aandacht zijn voor specifieke groepen die nu een belemmering kennen om aan sport deel te nemen of niet zelf in staat zijn op een actieve manier te participeren in sport (door financiële of culturele belemmeringen). Specifieke doelgroepen zijn: allochtone jongeren, kinderen met overgewicht, ouderen in een sociaal isolement en mensen met een handicap.

Op korte termijn vraagt de positie van de wajongers wel aandacht. De wijziging van de regelgeving rond de 'wajongers' maakt dat er nauwelijks nog mogelijkheden zijn voor opvang in de wsw, en dat het bedrijfsleven zelf moet gaan zorgen voor de opvang van deze groep (en dus een beschutte werkomgeving moet bieden). Met name de kleine bedrijven kunnen hier moeilijk mee uit de voeten, en deze zijn in Harderwijk (en regio) juist vooral aanwezig. Voorkomen moet worden dat de groep wajongers hierdoor buiten de boot vallen, er geen opvang is en ze als het ware tot inactiviteit gedwongen worden.

- *Toename kwetsbare groepen*

De schuldenproblematiek onder jeugd neemt in Harderwijk toe.

Alcoholgebruik onder jongeren in Harderwijk blijft een aandachtspunt. Een aantal jaren geleden was er een trend van het steeds jonger gebruiken van alcohol. Die trend is ondertussen doorbroken, maar het blijft iets dat aandacht behoeft. Nieuwe thema's die binnen het gezondheidsbeleid aan de orde zullen komen zijn gezonde seksualiteit (o.a. 'Loveboy-problematiek'). Dit komt niet zozeer vanuit een lokaal of regionaal vastgestelde problematiek, maar ligt meer in de lijn van landelijke ontwikkelingen. De inschatting van de professionals is dat deze onderwerpen niet sterk spelen in de regio. Positief is dat alle VO-scholen meedoen hieraan (blijkt dat ze hier makkelijker bij te betrekken zijn dan alcoholproblematiek).

- *Lage sociaal-economische status groep wordt groter*

De groep 'zwakkeren' (o.a. lagere sociaal economische status) zal toenemen, onder andere door vergrijzing en hogere drempels in de zorg, economische crisis.

- *De opkomst van de kenniseconomie*

Er is volgens sommigen sprake van een zesjescultuur in de Nederlandse maatschappij en dus ook in het onderwijs. Er lijkt een tendens waar te nemen waarbij hiervan afscheid genomen wordt. Het gemiddelde is niet de norm, maar het excelleren.

3.2.1.3 Ruimtelijk-economische ontwikkelingen

- *Duurzaamheid*

Flexibiliteit van de gebouwen wordt belangrijk (zowel bouwtechnisch als juridisch). Het gaat niet zozeer om meer ruimte maar om betere ruimte: geschikt voor verschillende doeleinden in de levensfase van een gebouw. Verandering van school als onderwijsplek naar een

gebouw met andere functies, zoals kinderopvang of de brede school. Bij de Brede school is er meer nadruk op de conceptuele kant (visie: wat wil je bereiken) en niet op de fysieke kant.

- *Sterke profilering van steden groter dan 80.000*

De stad of het stedelijk gebied wordt een steeds belangrijkere plek om te werken, hierbij gaat het niet alleen om bedrijven met aparte werklocaties, maar ook om de groep zzp-ers

3.2.1.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

- Individualisering

Individualisering heeft als gevolg dat mensen minder in verenigingsverband sporten en hun eigen plekken en tijden willen bepalen. Het bestaande aanbod (verenigingsleven en voorzieningen) kan hier niet altijd aan voldoen. De verwachting is dat de individuele sport van grote betekenis zal blijven, maar zal wel een andere opstelling vragen van verenigingen en gemeente. De gemeente zal zeker verenigingen blijven ondersteunen (dit kan op allerlei verschillende manieren, bijvoorbeeld door het aanbieden van subsidies voor kadercursussen), maar er moet vanuit de samenleving wel een duidelijke behoefte zijn aan specifieke sportvormen en voldoende eigen organiserend vermogen van de verenigingen. In dit kader wordt ook gesproken van de vitale vereniging. Belangrijk aandachtspunt is dat de kwaliteit en kwantiteit van het bestuurlijk kader onder druk komt te staan (ook volgens de verenigingen zelf), terwijl het voor de toekomst essentieel is.

Afnemende rol levensovertuiging: In hoeverre laten ouders zich in de toekomst nog leiden door geloofsovertuigingen in de keuze voor een basisschool? Gaat kwaliteit van onderwijs etc. niet steeds meer een rol spelen? (en afstand en levensovertuiging minder)

- Informalisering

Het is wenselijk dat er een verschuiving plaats gaat vinden van minder formele naar meer informele zorg. Daarbij moet in worden gezet op het stabiliseren en versterken van de informele zorg. Het CJG is een voorbeeld van de gerichtheid op de eigen kracht of zelfredzaamheid van mensen. Door de gemeenschapszin van mensen in Harderwijk kan de vermindering van de formele zorg beter worden opgevangen dan elders.

- Internationalisering

Verdere internationalisering zorgt ervoor dat de bevolkingssamenstelling verandert (o.a. door openstelling grenzen), en zorgt soms ook voor nieuwe groepen die voor problemen zorgen (diefstallen, overlast).

- Informatisering

De veranderende informatie- en communicatietechnologie zorgt voor andere vormen van criminaliteit waarbij het overigens nog onduidelijk is of dit ook gevolgen heeft voor het gemeentelijk beleid (deze vormen zijn vaak niet aan (gemeente)grenzen gebonden).

- *Minder tolerantie tussen groepen*

Een aandachtspunt is het ontstaan van zwarte scholen in bepaalde wijken in Harderwijk (Stadsdennen, Stadsweiden). Er zijn zorgen over deze ontwikkeling. De samenstelling van de leerlingen heeft mogelijk invloed op het niveau of de integratie van de leerlingen. Als gemeente is het moeilijk hierop te sturen (er kan niet gestuurd worden op de keuzevrijheid van onderwijs door ouders, of op de kwaliteit van het gegeven onderwijs), maar het is een probleem dat nu nog 'van de school' is, maar op termijn ook een breder maatschappelijk probleem zou kunnen worden.

- *Verharding van de maatschappij*

In toenemende mate moet de gemeente zichzelf de vraag stellen of ze zich bezighouden met de 10% probleemjongeren of met de 90% zonder problemen. Mede door wijzigingen in financieringsstelsel lijkt het erop dat de gemeente gedwongen wordt zich te richten op de 10% waarmee het niet goed gaat (zorg georiënteerd).

3.2.1.5 Beleidsontwikkelingen

- *Decentralisatie*

Er zijn meer taken vanuit het Rijk naar de gemeente gegaan. Zo heeft de gemeente bijvoorbeeld de taak om de nazorg van ex-gedetineerde op zich te nemen.

Huisvesting van onderwijs blijft een belangrijk onderwerp, zeker voor de toekomst als het gaat om de vervanging en het onderhoud van bestaande gebouwen. Daarnaast voor mogelijke nieuwbouw. De financieringsstromen kunnen in de toekomst veranderen. De ambitie van de gemeente is dat het onderwijs (zowel BO als VO) in principe meer verantwoordelijkheid neemt als het gaat om bekostiging van onderhoud en nieuwbouw. Basisonderwijs: het is wenselijk om met gezamenlijk opgestelde meerjarenplanning de middelen te verdelen en in te zetten, mogelijk via een IHP (Concept visie onderwijshuisvesting Primair onderwijs). Voortgezet onderwijs: bezig met maken van afspraken voor doordecentraliseren van de middelen.

Taken rondom Jeugdzorg komen steeds meer bij de gemeente te liggen (in het kader van de stelselwijziging).

- *Regionale samenwerking*

Eind 2009 is het NOG Veiligheidshuis geopend, en is in Harderwijk de zgn Veiligheidskamer van start gegaan. Een samenwerking tussen de regiogemeenten en O.M., Politie e.a. gericht op 3 typen casusoverleg (veelplegers, huiselijk geweld, jeugd).

De gemeentelijke regierol ten aanzien van lokale veiligheid wordt bij wet geregeld. De verwachting is dat in de toekomst meer (veiligheids)issues regionaal zullen worden opgepakt, bijvoorbeeld de ontwikkeling naar grotere politieteams (Harderwijk, Putten en Ermelo).

Om zowel de aantrekkelijkheid van Harderwijk te vergroten als het opleidingsniveau te verhogen zou gestreefd kunnen worden naar de vestiging van een Hbo-instelling in Harderwijk. Gezien de ontwikkelingen in het onderwijs zelf (schaalvergroting: concentratie op een beperkt aantal punten, in grotere gemeenten en specialisatie: niet elke Hbo-instelling biedt overal hetzelfde aan) en het feit dat er in de regio al een redelijk Hbo aanbod is (Zwolle, Amersfoort), lijkt de kans dat dit realiseerbaar is niet zo groot. Daarnaast is Harderwijk niet echt een Hbo stad voor wat betreft vestigingsklimaat: bereikbaarheid OV, woningaanbod en cultureel aanbod. Wellicht liggen er mogelijkheden om rondom een voor Harderwijk relevant thema (bijvoorbeeld zorg), samen met partners (bedrijfsleven, instellingen) te onderzoeken of het mogelijk is om bijvoorbeeld een specifieke leergang te ontwikkelen. Daarbij kan meer gedacht worden vanuit het concept kenniscentrum, dan vanuit een onderwijsinstelling. Het al aanwezige opleidingscentrum bouw is in principe een voorbeeld van iets dergelijks.

- *Andere overheid*

De huidige samenstelling van de culturele infrastructuur maakt dat samenwerking niet altijd eenvoudig is. De bezuinigingen zal samenwerking in toenemende mate noodzakelijk maken om het aanbod overeind te houden. Dat vraagt om samenwerking tussen de instellingen maar ook tussen gemeente en instellingen en tussen de instellingen en de bevolking (vrijwilligers).

Het uitvoeren van activiteiten die vallen binnen het beleidsterrein Sport vraagt altijd om een integrale benadering, binnen de gemeente, maar ook in het veld. Binnen de gemeente zijn bijvoorbeeld al drie afdelingen betrokken bij dit beleidsterrein (gebouwen, velden en beleid). Dit vraagt om een vorm van integraliteit die nog niet altijd bereikt wordt.

Bewoners zijn meer dan voorheen een gesprekspartner voor de gemeente. Dit past bij de toegenomen emancipatie van de burger, maar is in Harderwijk ook een verdienste van het wijkgerichte werken.

In het kader van andere overheid kan ook de ontwikkeling Welzijn nieuwe Stijl geplaatst worden. Hoofdlijn: gemeente en organisatie bepalen gezamenlijk de te bereiken doelen, en de beoordeling vindt plaats op basis van al dan niet bereikte resultaten (output). De organisaties zijn vrij in het bepalen hoe dit gaat plaatsvinden. Een inhoudelijk belangrijke lijn hierbij is dat er een omslag plaats moet vinden naar een participerende samenleving (ipv de verzekeringsgedachte)

3.2.2 Consequenties van de trends voor de economische pijler

De belangrijkste trends voor de economie zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling, de vergrijzing en ontgroening, de globalisering, de ontwikkeling van de kenniseconomie en de trend van de toenemende kracht van steden.

3.2.2.1 Demografische ontwikkelingen

- *Stabiele of beperkte groei van de regio*

Aangezien uit onderzoek is gebleken dat in Nederland wonen wordt gevolgd door werken⁹ is een stabiliserende regio een bedreiging van de ontwikkeling van de werkgelegenheid. In Harderwijk is geen sprake van stabilisering en is tot 2031 steeds sprake van groei.

- *Vergrijzing en ontgroening*

Deze trend heeft de komende jaren nog niet zo'n grote impact op Harderwijk. De bevolking is nu relatief jong en het aantal inwoners groeit nog. De regio rondom Harderwijk heeft nu al wel met deze trend te maken. Op termijn, vanaf 2020 wordt ook voor Harderwijk de gevolgen van deze trend manifest.

Deze trend heeft effect op:

- Het aanbod van werknemers. Het zal moeilijker worden om het aanbod van goed opgeleide werknemers op peil te houden
- De arbeidsmarkt zal als gevolg van deze trend een ander profiel hebben gekregen. Het aanbod bestaat meer dan nu uit ouderen die over het algemeen langer doorwerken.
- Door de veranderende samenstelling van de bevolking zal er een andere vraag zijn naar sociale en culturele voorzieningen, een goed voorbeeld hiervan is de groeiende zorgsector.
- Als gevolg van de vergrijzing neemt de vraag naar leisurefuncties toe. Mensen hebben meer vrije tijd en geld om deze vrije tijd in te vullen.

⁹ Bevolkingsgroei heeft een positief effect op de economie (productiviteit, werkgelegenheidsgroei) (Marlet, 2010).

3.2.2.2 Sociaal-economische ontwikkelingen

- *De opkomst van de kenniseconomie*

De kracht van de economie ligt meer en meer in vernieuwing, innovatie, techniek en kennis. Om te kunnen ontwikkelen als bedrijf is het belangrijk om deel te nemen aan deze ontwikkeling en hierin te investeren zowel in mensen als in middelen. In Harderwijk wordt binnen een aantal sectoren echt innovatief gewerkt. Met name in de top 20 bedrijven zijn er een aantal die landelijk en zelfs mondiaal een rol spelen op het gebied van innovatie. Een aantal bedrijven kan niet aan voldoende gespecialiseerd personeel komen

Het huidige profiel van de Harderwijkse economie met traditionele, relatief kleine, zelfstandige en op de lokale economie gerichte bedrijven is behoorlijk introvert. Dat maakt dat het innovatieve karakter van de bedrijvigheid van Harderwijk niet algemeen bekend is.

De focus op de kenniseconomie heeft als effect dat:

- de vraag naar hoger opgeleid en gespecialiseerd personeel die toeneemt;
- de clustering en samenwerking van innovatieve bedrijven belangrijker wordt en
- het economische imago van de stad als geheel moet bijdragen aan een sterkere positie van de gemeente.

3.2.2.3 Ruimtelijk-economische ontwikkelingen

- *Toename (auto)mobiliteit*

De toename van de automobilititeit leidt zonder maatregelen tot een verslechtering van de bereikbaarheid. Dat betekent dat de bereikbaarheid continue de aandacht vereist. Bereikbaarheid moet hier in brede zin worden beschouwd. Het gaat dan om enerzijds de bereikbaarheid van alle werklocaties en anderzijds om de bereikbaarheid van banen buiten de stad voor inwoners van de gemeente.

- *Sterke profilering van steden groter dan 80.000*

Deze trend is van belang voor Harderwijk. 'Sterke' steden zijn niet per definitie groot. Sterke steden beschikken wel over goede netwerken, zijn succesvol bij ontwikkelingen van nieuwe technologische doorbraken zoals bio- of nanotechnologie en beschikken over grote en gedifferentieerde beroepsbevolking. Daarbij is intensieve samenwerking tussen onderzoekers, ontwerpers, producenten en dienstverleners noodzakelijk. Kleine steden met goede wereldwijde netwerken kunnen ook krachtige steden zijn zeker als zij beschikken over aantrekkelijke woonmilieus.

De omvang en kracht van de huidige economie in Harderwijk is dan wel dominant in de regio, maar het is de vraag of dat alleen voldoende is om ook in de toekomst op het nationale speelveld een rol van betekenis te spelen. De innovatieve kracht van de economie van Harderwijk komt op dit moment nog te weinig naar buiten.

3.2.2.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

- *Internationalisering*

De internationalisering heeft al effecten op de economie van Harderwijk. Werkgelegenheid in de industrie maar ook de zakelijke dienstverlening die voorheen in Harderwijk zelf plaatsvonden vertrekken of zijn vertrokken uit de stad. Het aantal arbeidsplaatsen in de sector industrie is de afgelopen jaren steeds afgenomen.

Grote bedrijven zijn steeds vaker onderdeel van grote Europese of wereldwijde concerns. Locale effecten van fundamentele wijzigingen in het productieproces zijn hierdoor minder beïnvloedbaar op lokaal niveau. Van de twintig grootste bedrijven zijn er in Harderwijk vijf onderdeel van een internationaal concern. Daarnaast zijn tien bedrijven landelijk opererende bedrijven. Bij deze grootste bedrijven werken in totaal ruim 5.000 mensen, circa 20% van de totale werkgelegenheid.

Deze trend heeft effect op:

- De stabiliteit van de economie. De stabiliteit van de economie neemt af door het eenzijdiger worden van de werkgelegenheid en de afhankelijkheid van de besluitvorming in het concern buiten Harderwijk.
- De betrokkenheid van de bedrijven met Harderwijk neemt af.
- Het totale aanbod van banen verandert en neemt af.
- Het economisch imago van de stad verandert. Het imago wordt minder bepaald door de maakindustrie en meer door de dienstverlening.

- *Informalisering*

Arbeidsrelaties worden losser. Het aantal zelfstandige zonder personeel neemt sterk toe. Deze adviseurs werken vaak vanuit huis maar zoeken ook steeds vaker ontmoetingsruimten op centrale plaatsen in Nederland waar zij vakgenoten kunnen ontmoeten.

3.2.3 Consequenties van de trends voor de ruimtelijke pijler¹⁰

De trends die in hoofdstuk 2 besproken zijn hebben hun effect op Harderwijk. In deze paragraaf wordt geschetst wat deze trends voor Harderwijk betekenen.

3.2.3.1 Demografische ontwikkelingen

- *Stabiele of beperkte groei van de regio*

Het provinciaal woonbeleid en de uitwerkingen daarvan zijn beschreven in de Woonvisie Gelderland en het daarin opgenomen Kwalitatief Woonprogramma 2010 – 2019. Dit zogenaamde KWP-3 is het resultaat van intensief overleg tussen provincie en de regio's (gemeenten en woningcorporaties) waarbij zowel kwalitatieve als kwantitatieve afspraken zijn gemaakt met betrekking tot de regionale woningbouwontwikkeling. Voor Harderwijk zijn van belang de afspraken die enerzijds tussen de provincie en de regio Noord-Veluwe zijn gemaakt en anderzijds tussen de regiogemeenten onderling. Kwantitatief is afgesproken dat de regio Noord-Veluwe (Putten, Ermelo, Harderwijk, Nunspeet, Oldebroek, Elburg, Hattem en Heerde) in de periode 2010 t/m 2019 ca. 8.000 woningen zal realiseren. Daarvan zullen er 2534 worden gebouwd in Harderwijk.

- *Vergrijzing en ontgroening*

De vergrijzing zorgt voor een veranderende woningopgave. Zo zijn er meer woning voor ouderen nodig. Levensloopbestendig bouwen past ook bij deze trend. De vergrijzing betekent ook dat er een veranderde opgave is voor de publieke ruimte. Zo moet rekening gehouden worden met een toename van senioren met relatief veel vrije tijd. De stad moet hiervoor mogelijkheden bieden. Deze ruimtelijke opgaven (woningopgave, publieke ruimte) moeten plaatsvinden binnen de huidige gemeentegrenzen.

De woningvoorraad bestaat voor 58% uit koopwoningen en 40% uit huurwoningen. De bewoners zijn (zeer) tevreden over hun woonomgeving en de leefbaarheid in Harderwijk. In

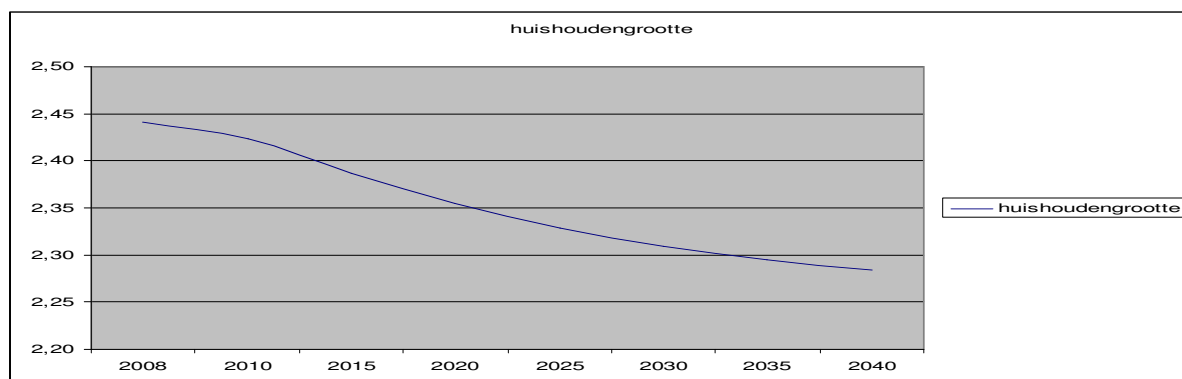
¹⁰ Consequenties zijn tevens afhankelijk van de ruimtebehoefte afkomstig uit de andere pijlers

Harderwijk wonen relatief veel huishoudens met kinderen (39%). Het huidige woningaanbod lijkt hier bij te passen. Deze huishoudens met kinderen zijn vooral woonachtig in de wijken Drielanden en Tweelingstad. De komende jaren zal de vergrijzing toenemen. Hiermee moet rekening gehouden worden met het woningaanbod. Het is niet mogelijk uit te breiden buiten de gemeentegrenzen.

- *Bevolkingsgroei in relatie tot huishoudensgroei*

Het aantal huishoudens was in 2010 toegenomen tot 18.300. De meest opvallende ontwikkeling is dat het aantal eenpersoonshuishoudens en het aantal meerpersoonshuishoudens zonder kinderen toeneemt. Dit als gevolg van de vergrijzing (meer oudere alleenstaanden en gezinnen waarvan de kinderen de deur al uit zijn) en de toegenomen individualisering (meer personen gaan al dan niet tijdelijk alleen een huishouden voeren). Op dit moment bestaat 31 % van de huishoudens uit één persoon. Het aandeel huishoudens met kinderen is 39 %. En het aandeel meerpersoonshuishoudens zonder kinderen is 30 %.

De huishoudengrootte in de gemeente Harderwijk is in 2010 ongeveer 2,40. In 2030 en 2040 zal die volgens de prognose respectievelijk ongeveer 2,30 en 2,28 zijn (zie Grafiek 4). Wanneer rekening wordt gehouden met een verdergaande individualisering van de samenleving, zal door huishoudensverdunding nog behoefte zijn aan meer woningen. De inschatting is dat er dan na 2020 nog ongeveer 2300 woningen tot 2040 moeten worden gebouwd. Dat aantal kan nog iets groter worden wanneer de huishoudengrootte sterker afneemt maar dat is niet de verwachting. Het effect van verdere huishoudenverdunding is slechts marginaal.

Grafiek 4: Huishoudensgrootte

3.2.3.2 Sociaal-economische ontwikkelingen

- *Veranderende vraag in onderwijsaanbod*

Een veranderende vraag in onderwijs kan betekenen dat er meer differentiatie in onderwijs ontstaat. Nieuwe onderwijsinstellingen moeten door de gemeente gehuisvest worden. Hieruit kan dus een toekomstige ruimteclaim ontstaan.

- *Minder middelen overheid en andere partijen*

Ruimtelijke kwaliteit is subjectief. Wat de een mooi vindt heeft een ander niets mee. Om bijzondere kwaliteit toe te voegen is geld nodig. Bij het ontwikkelen van stedenbouwkundige concepten en gebiedsvisies ontstaan regelmatig fraai vormgegeven plannen. Bij het komen tot een ontwerp wordt een plan regelmatig ontdaan van de kwaliteit vanwege het ontbreken van middelen. De waarde van ruimtelijke kwaliteit wordt vaak onderschat, omdat deze waarde geen directe opbrengsten genereert maar vaak op een geheel andere (onverwachte) wijze wordt terugverdiend.

De tijd dat er grote landbouwgebieden werden getransformeerd naar woongebieden is voorbij. Voor de gemeente zijn er nieuwe opgaven van herstructurering en transformatie van bestaande stedelijke gebieden. De ontwikkeling van dergelijke gebieden is vrijwel altijd complexer en duurder dan de ontwikkeling van landbouwgronden. De gemeente kan de herstructurering en transformatie van deze binnenstedelijke gebieden niet alleen trekken. Daarvoor zijn andere partners nodig van zowel het maarschappelijk middenveld als ook van private partijen noodzakelijk. Het instrument van gebiedsontwikkeling biedt daarvoor uitkomsten. Partijen zoeken daarin een gezamenlijk doel en proberen het gebied samen te (her)ontwikkelen.

- *Afnemende werkgelegenheid in de maakindustrie/ Toenemende werkgelegenheid in de diensten en de kenniseconomie*

Door de internationalisering en het wegtrekken van de maakindustrie is er geen behoefte aan een nieuw bedrijventerrein. Door de internationalisering en de ontwikkeling van de kenniseconomie bestaan er kansen voor de gemeente om kenniscentra te ontwikkelen. Harderwijk vervult daarvoor een centrumpositie in de regio.

- *De opkomst van de kenniseconomie*

De ontwikkeling van de kenniseconomie kan in Harderwijk zorgen voor behoefte aan kenniscentra op het gebied van zorg (Sint Jansdal ziekenhuis) en duurzaam en energieneutraal bouwen (Bouw en Infrapark).

3.2.3.3 Ruimtelijk-economische ontwikkelingen

- *Toename (auto)mobiliteit*

De bereikbaarheid van de stad moet verbeterd worden. De interne bereikbaarheid is momenteel redelijk, maar zal, zonder maatregelen, op termijn met de steeds toenemende automobiliteit gaan afnemen.

De stad kan beter bereikbaar zijn voor fietsers en voetgangers door maatregelen te treffen om de omrijdfactor te verminderen.

De kwaliteit van het openbaar vervoer (met name per trein) zorgt er momenteel voor dat de banen in Harderwijk en de banen vanuit Harderwijk niet snel bereikbaar zijn. De verhoging van de frequentie met Randstadspoor zorgt voor een aanzienlijke verbetering, maar een snelle spoorverbinding met de Randstad blijft een diepgekoesterde wens door de Noord-Veluwse samenleving. Ook geven de bewoners aan dat hun wijk beter bereikbaar kan zijn met het openbaar vervoer. Deze rapportcijfers stammen van voor de nieuwe concessieverlening aan Syntus. De aanpassingen door deze vervoerder zullen waarschijnlijk hun invloed hebben op de waardering van de klant. Daarnaast moet rekening gehouden worden met toenemende druk op de hoofdinfrastructuur, vanwege een groei van de bevolking en een toename van de automobiliteit.

Door de toename van de automobiliteit moet rekening gehouden worden met een toenemende druk op de infrastructuur, met name het hoofdwegennetwerk. Hierdoor kan een ruimtebehoefte ontstaan. Tevens moet de gemeente open staan voor verdere verbetering van het openbaar vervoer, alternatieve vervoerswijzen en het fiets- en wandelverkeer stimuleren.

- *Klimaatverandering*

De veranderingen in het klimaat hebben ook, zij het beperkt, invloed op Harderwijk. Er moet rekening worden gehouden met een stijgende zeespiegel, een natter klimaat en stijgende energieprijzen.

- *Stijgende energieprijzen*

Deze stijgende energieprijzen zouden een beperking van de bereikbaarheid tot gevolg kunnen hebben maar het ook noodzakelijk maken om op een andere wijze te gaan bouwen en ontwikkelen. Mede daardoor is duurzaam en/of energieneutraal bouwen kansrijk. Voor de toekomst moet bijzondere aandacht uitgaan naar duurzaamheid.

- *Duurzaamheid*

Duurzaamheid kan toegepast worden op allerlei thema's, zo kan gedacht worden aan duurzaam bouwen en energieneutrale gebouwen maar ook aan levensloopbestendig bouwen of functievrij bouwen. Ten slotte leent de schaal van Harderwijk en de compacte structuur van de stad zich uitstekend om zich te profileren als 'fietsstad'.

De gemeentelijke ambities voor de kwaliteit van ons milieu staan in het Milieubeleidsplan. Veel mensen wonen op locaties waar de milieukwaliteit beperkt is en waar vanuit de GES scores zonder ingrepen nooit nieuwbouw zou worden gepleegd. Het beleid moet er op gericht zijn om juist voor bestaande bouw in te zetten op maatregelen die overlast tegengaat.

- *Afnemende agrarische bedrijvigheid*

De afnemende agrarische bedrijvigheid kan zorgen voor schaalvergroting van agrarische bedrijven of juist ruimte bieden voor ontwikkeling van andere activiteiten.

- *Sterke profilering van steden groter dan 80.000*

Steden als Apeldoorn, Amersfoort, Zwolle en Lelystad zijn de naburige grote steden in de regio. Het is denkbaar dat Harderwijk als regiogemeente een functie vervult tussen deze steden en zorgt voor een voorzieningenpakket voor de regio. Daarbij zal wel rekening moeten worden gehouden met de omliggende steden om daarmee te concurreren dan wel om eventuele gaten in het voorzieningenpakket te vullen.

- *Internationalisering*

Met name Europese regel- en wetgeving op milieu- en natuurgebied heeft grote consequenties op de ontwikkelingsmogelijkheden in Harderwijk.

- *Toename van Midden- en Oosteuropese arbeiders op de Nederlandse arbeidsmarkt*

De uitbreiding van de Europese Unie naar het oosten heeft als gevolg dat goedkope arbeidskrachten naar de regio Noord-Veluwe komen om daar laagbetaald werk te verrichten. Het huisvesten van tijdelijke arbeidskrachten is een eerste verantwoordelijkheid van werkgevers. De gemeente heeft echter een rol in het huisvesten van arbeiders die langere tijd in de regio werken of zelfs zich permanent willen vestigen. Hieruit vloeit wellicht een extra woningbouwopgave in de goedkopen huursector.

- *Economische impuls uitbreiding luchthaven Lelystad*

Met de uitbreiding van vliegveld Lelystad kan Harderwijk op onderwijs en op het gebied van de horeca een rol vervullen.

3.2.3.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

- *Individualisering*

De toenemende trend van individualisering heeft als effect dat mensen zich meer dan in het verleden graag profileren. Dat doen ze in hun levensstijl maar ook door uiterlijkheden. Het wonen is daarin een van de manieren om kleur te geven aan het persoonlijk profiel. Particulier opdrachtgeverschap kan een mogelijkheid bieden aan invulling van individuele woonwensen.

Harderwijk beschikt over een weinig gedifferentieerd woningaanbod. Dit zorgt er voor dat de mate van eigenheid van woningen maar ook van woonwijken laag is. Het ontbreekt de meeste wijken aan een duidelijke identiteit. Er wonen in Harderwijk relatief weinig mensen die tot de creatieve klasse behoren.

Harderwijk beschikt over relatief weinig publieke ruimte. Gezien de trend dat er een toename van senioren komt met relatief veel vrije tijd kan dit problemen opleveren. De individualisering zorgt voor een grotere behoefte aan ontmoeting. Dat kan in de publieke ruimte, maar ook kunnen commerciële voorzieningen (sport- en dansscholen, oefenruimten e.d.) in die behoefte voorzien.

Ook draagt de individualisering bij aan een minder strikte scheiding tussen werk en privé. Dit kan leiden tot bijvoorbeeld meer thuiswerken, behoefte aan ZZP locaties en werklandschappen.

- *Informalisering*

Regelmatig komen er initiatiefnemers bij de gemeente met een bepaald verzoek. Vaak lopen deze aan tegen veel (ruimtelijke) regelgeving waardoor de verzoeken niet of niet snel kunnen worden gehonoreerd. Initiatiefnemers verwachten dat een coöperatieve gemeente terwijl de gemeente gebonden is aan verplichte procedures. Het afschaffen van regels en procedures ligt bij de rijksoverheid. Niet vergeten moet worden dat regels en procedures er zijn om mensen of het algemeen belang te beschermen. Het spanningsveld daartussen vraagt om flexibeler beleid.

- *Informatisering*

De informatiseringstrend is al langere tijd gaande. Het effect kan zijn dat de afstand tussen werken en wonen minder belangrijk wordt: het thuiswerken is steeds beter mogelijk. Door de snelle ontwikkelingen in de communicatie kan iedereen overal werken. Toch blijkt in de praktijk de behoefte te blijven bestaan aan oogcontact. Ook de communicatie ontwikkelt zich in deze richting (Skype, beeldtelefoneren, etc).

- *Intensivering*

Jongere generaties willen graag beleven. Dat betekent dat er ruimte gereserveerd moet zijn die prikkelend is en mogelijkheden biedt voor het organiseren van evenementen.

- *Minder tolerantie tussen groepen*

De verminderde tolerantie tussen groepen dwingen tot het zoeken naar meer participatie aan de samenleving en ontmoetingsruimte. Deze kan gevonden worden in de publieke ruimte waar naast de (groen)beleving ook verschillende functies ingepast en activiteiten georganiseerd kunnen worden, zoals:

- faciliteiten voor kinderen, die in onze relatief jonge gemeente de aandacht verdienen. Door kinderen met inventief/creatief spel met natuurlijke materialen te stimuleren in de buitenruimte te verblijven komen ze weer meer in contact met de natuur.

- voorzieningen in de openbare ruimte voor ouderen, met als doel meer bewegingsmogelijkheden en mogelijkheden voor contact met elkaar;
- multifunctionele sport en spelvoorzieningen in de openbare ruimte (dus niet in verenigingsverband) om het bewegen te stimuleren. (Cruijff courts, hondenuitlaatruidten, e.d.)
- evenementen (rommelmarkten, straatbarbecues, e.d.)

- *Verharding van de maatschappij*

Op het gebied van de veiligheid moet er nog veel verbeterd worden. Ten eerste door een betere structuur voor fietsers te ontwikkelen, ten tweede door knelpunten in de infrastructuur weg te halen en ten slotte door de verschillende verkeersstromen waar mogelijk te scheiden.

- *Toename vrije tijd*

Harderwijk kan gezien worden als een gemeente met een matig stedelijk karakter waarin de tevredenheid over de woonomgeving groot is. De schoonheid en nabijheid van de natuurlijke omgeving zoals de Natura 2000 gebieden en de historische binnenstad vormen sterke punten van de gemeente, maar deze kwaliteiten kunnen nog meer versterkt worden.

3.2.3.5 Beleidsontwikkelingen

- *Decentralisatie*

Ruimtelijk beleid is de afgelopen decennia gedecentraliseerd naar de lokale overheid. De gemeente heeft de meeste kennis over de lokale omstandigheden, behoeftes en knelpunten. Zij is daarom het beste in staat het ruimtelijk beleid op te stellen. Toch is daarvoor ook het waterschap, de provincie en het rijk vaak een belangrijke overlegpartner omdat zij verantwoordelijk zijn voor de infrastructuur op het hoger schaalniveau. Door de decentralisatie komen alle disciplines bij de gemeente bijeen. Dat vraagt veel van de capaciteit van de gemeente en de competenties van haar medewerkers. Veel onderwerpen zijn dermate specialistisch dat gemeenten adviseurs moeten inhuren. Deze zijn echter vaak minder goed op de hoogte van de lokale omstandigheden.

- *Regionale samenwerking*

Regionale samenwerking is noodzaak. Vanwege de hiervoor beschreven gevolgen van decentralisatie is het goed denkbaar om in groter verband samen te werken met buurgemeenten, het regioverband of de ZEPH-gemeenten¹¹.

- *Andere overheid*

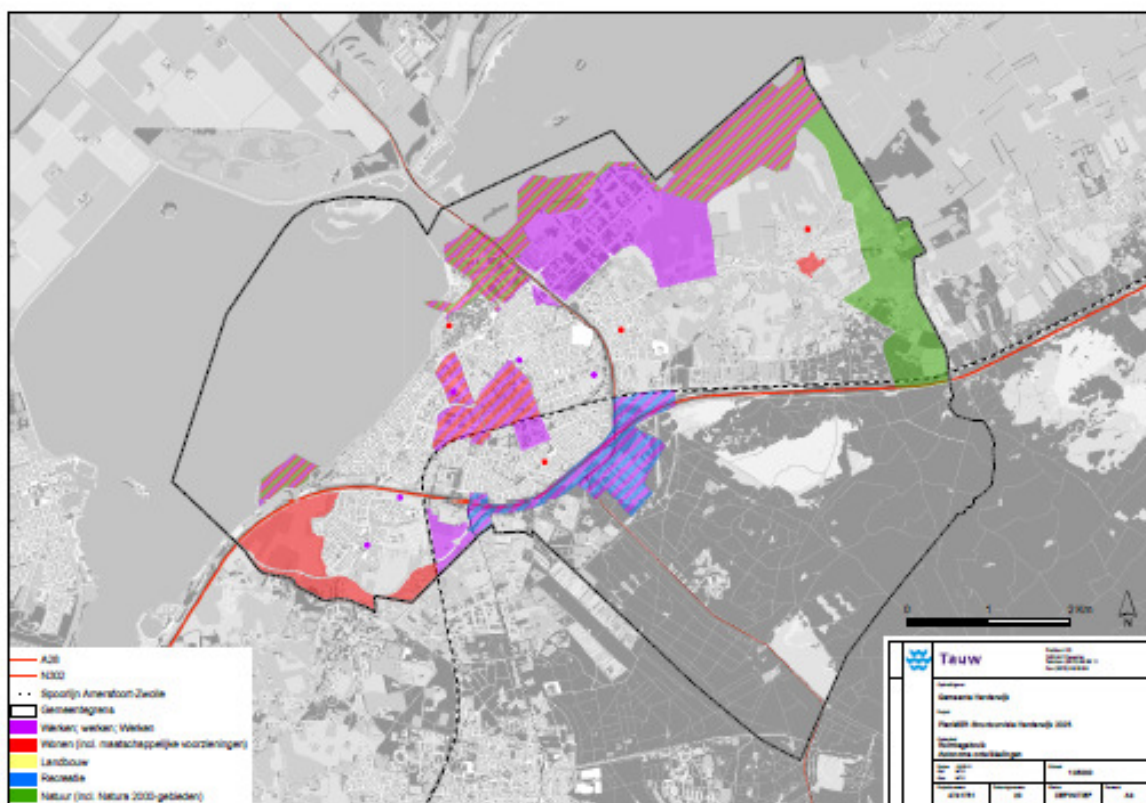
Op dit moment werkt de gemeente Harderwijk vooral via toelatingsplanologie. Dit beperkt de flexibiliteit van de gemeente om snel in te kunnen spelen op actuele ontwikkelingen. Het streven is naar flexibeler plannen en gebiedsontwikkeling om daarmee innovatieve initiatieven sneller te kunnen faciliteren.

¹¹ Op 12 april 2011 hebben de vier colleges van de gemeenten Zeewolde, Harderwijk, Putten en Ermelo besloten tot intensievere samenwerking op het gebied van bedrijfsvoering. De colleges hebben op 14 april j.l. dit voornemen door middel van een ondertekening van een gezamenlijke intentie bekrachtigd. De colleges zijn verheugd over de toekomstige samenwerking tussen de vier gemeenten. Zij hebben vertrouwen in het samenwerkingstraject dat de afgelopen periode door de gemeentesecretarissen is geïnitieerd en door hen verder uitgewerkt zal worden. Gestreefd wordt naar definitieve besluitvorming vóór 1 januari 2014. Verder is door de vier colleges de wens uitgesproken tot deelname van de gemeenten Elburg en Nunspeet aan de samenwerking. De gemeenten Nunspeet en Elburg zullen worden uitgenodigd om hierover bestuurlijk van gedachten te wisselen. De reden voor de mogelijke uitbreiding van het aantal deelnemende gemeenten is dat er daardoor een nog robuustere en toekomstbestendigere samenwerking op bedrijfsvoeringsniveau ontstaat.

De gemeente wil door proactief in plaats van reactief haar visie over verschillende gebieden op te stellen, de maatschappij uitdagen tot het nemen van initiatief.

3.3 Projecten in uitvoering

Tot 2020 staan al veel projecten gepland. Hieronder volgt een opsomming van projecten die in uitvoering of in de planning staan of uigevoerd te gaan worden. Deze lijst is overgenomen uit het structuurplan Harderwijk 2020 en waar nodig geactualiseerd.

Kaart 11: Projecten in uitvoering

3.3.1 Waterfront

Een grote ontwikkeling in de gemeente Harderwijk is het project Waterfront. Met het project Waterfront wordt beoogd Harderwijk een alomvattende oplossing te bieden voor een aantal stedelijke knelpunten die een gezond functioneren van de stad steeds meer hinderen.

Harderwijk heeft zich de laatste decennia sterk ontwikkeld qua bedrijvigheid en toerisme. Dat heeft behalve economische vooruitgang, ook problemen met zich meegebracht. Door de groei is de stad slechter bereikbaar geworden en is de parkeerdruk groot; mede als gevolg van het grote aantal bezoekers van het Dolfinarium, vooral in de zomermaanden. Het belangrijke toeristische boulevardgebied verliest haar aantrekkingskracht en vraagt om een nieuwe impuls. Daarnaast zorgt het oude industrieterrein Haven, dat dicht tegen de binnenstad en woonwijken ligt, voor milieuhinder. De bodem in dat gebied is sterk vervuild. Daar gevestigde bedrijven hebben geen ruimte meer om zich te ontwikkelen. Om dit alles op te lossen is een ingrijpende reconstructie noodzakelijk.

Het plan Waterfront heeft in algemene zin als doel het behoud en waar mogelijk het vergroten van de dynamiek en de uitstraling van de stad. Daarmee wordt de basis gelegd om

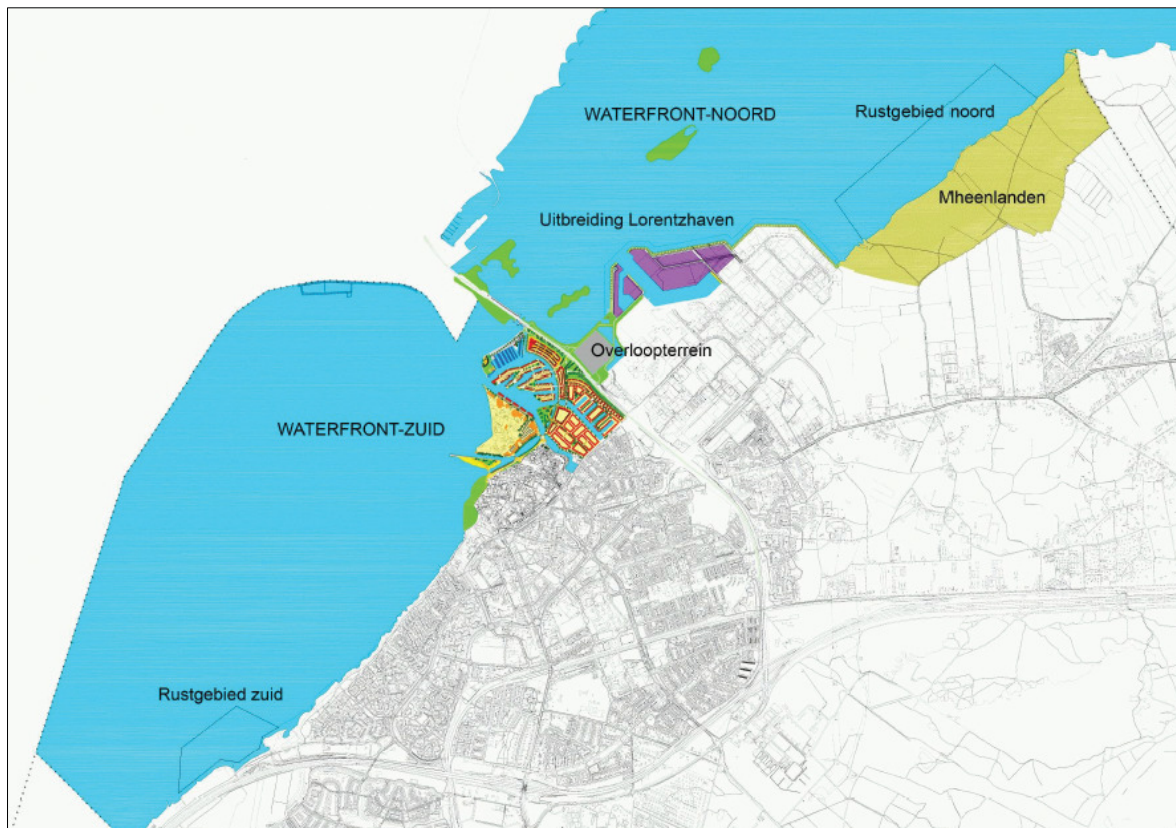
de slagkracht van de stad – en daarmee de regio – te vergroten.

De uitgangspunten voor de ontwikkeling van het plan zijn vastgelegd in het Masterplan, dat in 2003 door de raad is vastgesteld. Het project Waterfront zorgt voor:

- het herstellen van de relatie van de historische binnenstad met het water;
- het verbeteren van de bereikbaarheid van de stad;
- het creëren van voldoende parkeergelegenheid;
- het realiseren van zeer hoogwaardige woonmilieus op een unieke locatie aan het water, nabij de binnenstad;
- het oplossen van de milieuproblemen die worden veroorzaakt door het nabij de binnenstad gelegen, sterk vervuilde industriegebied Haven;
- het optimaal benutten van bestaande, deels ondergesneeuwde kwaliteiten;
- het vergroten van de aantrekkingskracht van de stad.

Door de verwevenheid van de verschillende planonderdelen is het project Waterfront een zeer complex plan. Die planonderdelen betreffen onder andere de aanleg van een nieuw bedrijventerrein aan water (Lorentzhaven), de transformatie van het industriegebied Haven naar een attractief woongebied, verplaatsing en aanleg van jachthavens, herstructurering van de boulevard, de aanleg van een strandeiland, de aanleg van een groot (overloop)parkeerterrein en het inrichten van twee rustgebieden voor watervogels in de Veluwerandmeren.

Om de woningbouw in het nieuwe plan mogelijk te maken worden de bedrijven in het bestaande industriegebied Haven aangekocht en verplaatst. Veel van deze bedrijven zijn watergebonden. De meeste daarvan verhuizen dan ook naar het bedrijventerrein Lorentzhaven dat als onderdeel van het project Waterfront wordt gerealiseerd. Met de aanleg van dat bedrijventerrein is in 2011 gestart.

Kaart 12: Plangebied Waterfront

Na een grondige sanering van het oude industriegebied kan worden begonnen met de nieuwbouw. In het plandeel Waterfont-Zuid wordt een veelheid aan woonsferen gecreëerd op bijzondere woonlocaties: aan het water en direct tegen de binnenstad. De bijzondere gebiedskenmerken dicteren een programma bestaande uit koop- en huurwoningen in de midden en hoge marktsegmenten.

Door de realisering van het plan Waterfront ligt de stad met zijn boulevardgebied straks weer aan het water. De vernieuwde boulevard, waarin jachthavens worden aangelegd, een strandeiland en leisurevoorzieningen maken de waterkant straks tot een attractief verblijfsgebied voor inwoners en bezoekers. Geparkeerde auto's zijn in de nieuwe situatie aan het oog onttrokken; het plan voorziet in de realisering van twee parkeergarages en van een groot overloopterrein (voor drukke dagen).

Het plangebied ligt tussen twee Natura 2000-gebieden: de Veluwerandmeren en de Veluwe. Het beschermen van de aanwezige natuurwaarden vergt grote zorgvuldigheid. Als onderdeel van het project worden in het Wolderwijd en in het Veluwemeer twee rustgebieden voor watervogels ingericht. Daarmee wordt voorkomen dat het project Waterfront negatieve effecten heeft op de natuurwaarden in het Natura 2000-gebied Veluwerandmeren.

Het plan Waterfront wordt gefaseerd uitgevoerd. De planning ziet er vooralsnog als volgt uit (NB de planning wordt periodiek geactualiseerd).

Actie:	Jaar:
✓ Aanleg bedrijventerrein Lorentzhaven	2011/2012
✓ Verplaatsen jachthaven De Knar	2012/2013
✓ Sanering industriegebied Haven	2014
✓ Start woningbouw	2013
✓ Start herinrichting Boulevard	2015/2017
✓ Start aanleg Strandeiland	2012
✓ Aanleg overloopterrein	2017

3.3.2 Drielanden-West

Ten zuiden van de snelweg A28 ligt het nieuwste stadsdeel van Harderwijk: Drielanden. De plannen voorzien in de bouw van ongeveer 1350 woningen (het uiteindelijke aantal is afhankelijk van het te realiseren woningbouwprogramma en de omvang van andere in het gebied te realiseren functies). Naast woningen worden hier de nodige wijkvoorzieningen gerealiseerd.

Kenmerkend voor Drielanden zijn de grote variatie in woningen, de aandacht voor het aanzien van de wijk ('beeldkwaliteit') en voor duurzaam bouwen.

Bij de ontwikkeling van woningbouwplannen voor Drielanden is het uitgangspunt dat de verschillende woonbuurten duidelijk van elkaar verschillen, waarbij elke woonbuurt een duidelijk herkenbaar eigen gezicht heeft. Aan de plannen voor nieuwste woonbuurten (Muziekland IV en Harderhout II) is dat heel goed te zien. In de plannen zal ook, meer dan tot dusver, ruimte zijn voor vernieuwende architectuur en niet-traditionele woonvormen. De plannen voor het westelijk deel van Drielanden zijn in voorbereiding. Naast woningen zullen in dit plandeel ook in beperkte mate wijkvoorzieningen worden gerealiseerd. De realisatie van een basisschool en een kerkgebouw zijn daar de eerste voorbeelden van. De voorzieningen worden bij voorkeur gesitueerd langs de centrale langzaamverkeersroute (de Waterplassteeg) die de verschillende wijkdelen verbindt.

Voor de ontwikkeling van het stadsdeel Drielanden werkt de gemeente Harderwijk nauw samen met een consortium van projectontwikkelaars en bouwbedrijven.

De hoofdonthsluiting van Drielanden wordt gevormd door de Groene Zoomweg, die door de (toekomstige) aansluiting op de A28 ook een belangrijke zuidelijke invalsweg van Harderwijk zal vormen. Vanaf de Groene Zoomweg worden de verschillende woonbuurten in Drielanden voor autoverkeer ontsloten. Binnen de wijk wordt een fijnmazig en hoogwaardig fietspadennet aangelegd waardoor de fiets voor veel verplaatsingen binnen en buiten de wijk een goed alternatief voor de auto zorgt. De fietsverbinding met de binnenstad zal worden bekort door aanleg van een fietsbrug over de A28 die aansluiting geeft op het Zeepad. Naast deze verkeersstructuur worden er in Drielanden enkele 'groene dragers' aangelegd, in de vorm van een wijkpark (het Muziepark) en de Blauwe Long, een ruime groene zone langs een smalle beekloop; dit gebied krijgt een natuurlijke inrichting die goed aansluit bij oorspronkelijke omgevingskenmerken, met een streekeigen beplanting.

3.3.3 Locatie De Harder

Op de locatie aan de N302 van de Harder staat momenteel een grote hal met een recreatieve functie (partycentrum, kartbaan). Er is een bestemmingsplan vastgesteld dat een andere, hoogwaardige invulling van de locatie mogelijk maakt. Het complex zal worden ontwikkeld als een hoofdcluster voor thematische detailhandel op basis van het thema voor vrije tijd en wonen. De bestaande hal hierin volledig worden geïntegreerd. Verder komen hier diverse grootschalige winkels, waarbij het accent zal liggen op recreatie en vrije tijd. Er kunnen ook grootschalige woonwinkels worden gevestigd. Daarnaast kan de functie "leisure" (leisurecluster 'Young and Wild') verder worden ontwikkeld. Door de wegverdubbeling van de N302 krijgt het terrein meer het karakter van een snelweglocatie. Hier te realiseren functies dienen daarom met hun representatieve zijde naar de N302 te worden gericht. Het bestaande industriespoortje wordt opgeruimd. Hier zal het complex van De Harder worden afgezoomd met een attractieve bebouwingswand van woningen in verschillende prijsklassen.

3.3.4 Bedrijventerrein Tonsel (Drielanden-oost)

Aan de zuidkant van Harderwijk, omsloten door de A28, de spoorlijn, de Groene Zoomweg en de Harderwijkerweg, is het bedrijventerrein Tonsel gerealiseerd. Vanwege de nabijheid van woningen (langs de Weisteeg en in Drielanden) kunnen hier alleen bedrijven met een geringe milieubelasting worden gevestigd. Vanwege de zichtbare situering van het terrein langs belangrijke ontsluitingswegen worden aan de verschijningsvorm van de hier te realiseren bebouwing hoge eisen gesteld. Op dit terrein worden daarom overwegend representatieve en schone bedrijven gevestigd. Daarbij wordt onder meer uitgegaan van een concentratie van autobedrijven met showrooms. Daarnaast kan het terrein ook enige ruimte bieden aan perifere detailhandelsvestigingen (zoals een bouwmarkt of een tuincentrum). De noordelijke rand van het gebied, langs de Weisteeg, wordt gehandhaafd als woongebied met een groen en open karakter.

3.3.5 Bedrijventerrein Lorentz

Het bedrijventerrein Lorentz is het grootste bedrijventerrein van Harderwijk en is gefaseerd aangelegd vanaf de naoorlogse jaren tot aan het heden. Het terrein is recentelijk een revitalisering ondergaan. De prognoses geven aan dat ook na de realisatie van het Regionale Bedrijventerrein RBT op Lorentz III behoefte blijft bestaan aan bedrijventerrein. Naast het opvangen van deze vraag in Flevoland wordt gekozen voor het efficiënt benutten van de bestaande voorraad. Daarom heeft de gemeente samen met het bedrijfsleven en andere maatschappelijke partners een revitaliseringsproces gestart. Uitgangspunt van revitalisering was onder meer intensiever en duurzamer grondgebruik en het toepassen van vormen van bedrijventerreinmanagement.

3.3.6 Lorentz III

Na het opstellen van de Ontwikkelingsvisie uit 1998 is de keuze gemaakt om ten oosten van het bestaande bedrijventerrein Lorentz het regionale bedrijventerrein Lorentz III te realiseren. Belangrijke uitgangspunten voor de inrichting van dit gebied waren onder meer:

- geen (nieuwe) bebouwing en infrastructuur in de Mheenlanden, het lint van de Zuiderzeestraatweg, alsmede de Hierdense Enk en het noordelijk deel van de Stadslanderijen (met sportpark en dorpshuis) als ruimtelijke buffer naar Hierden;
- rekening houden met ontwikkelingen die zijn aangegeven in de plannen voor het Waterfront, zoals de realisering van een locatie voor kleine watersport, de aanleg van het recreatieve (Zuiderzee)fietspad en de aanleg van waterpartijen en natuurontwikkeling als compensatie voor de uitbreiding van het bedrijventerrein Lorentz;
- ontsluiting van het plangebied primair vanaf de westzijde, aansluitend op de Newtonweg;
- een interne zonering van zware en lichte bedrijvigheid.

De regionale functie van het bedrijventerrein houdt in, dat Lorentz III bedoeld is voor bedrijven uit Harderwijk en uit andere plaatsen in de regio, die vanwege hun aard of omvang moeten worden verplaatst of niet elders kunnen worden gevestigd. Overigens is maar een gedeelte van Lorentz III geschikt voor de vestiging van zwaardere bedrijven; langs de zuidelijke en oostelijke randen kunnen alleen bedrijven worden gevestigd die weinig milieuhinder veroorzaken, vanwege de nabijheid van woningen.

Bij de plannen hoort ook de aanleg van afschermende groene zones langs de noord-, oost- en zuidzijde. Aan de westzijde moet representatieve bebouwing worden gerealiseerd die met het gezicht naar de Newtonweg moet liggen. Bij de realisering wordt uitgegaan van intensief ruimtegebruik, en van het treffen van alle maatregelen die redelijkerwijs mogelijk zijn om milieuoverlast te beperken. De ontwikkeling van Lorentz III heeft (samen met het plan Waterfront) een belangrijke impuls gegeven aan het maken van plannen voor natuurontwikkeling in de Mheenlanden, oostelijk van het bedrijventerrein.

3.3.7 Mheenlanden / Hierdense poort

Bij de uitbreiding van stad en infrastructuur moet aantasting van belangrijke natuurwaarden zoveel mogelijk worden voorkomen. Daarnaast kan door aanpassing en verbetering van de natuurlijke omstandigheden de ecologische waarde van gebieden op diverse ruimtelijke schaalniveaus worden verhoogd. Dit gebeurt in de plannen voor de Mheenlanden, de Hierdense Poort en de Natte As in het Veluwemeer. Op regionaal niveau vormen deze gebieden schakels in de ecologische verbindingszone tussen de Veluwe en de natuurgebieden in Flevoland, terwijl op lokaal niveau een grotere soortenrijkdom aan planten en dieren wordt bewerkstelligd.

Het project De Natte As voorziet in de aanleg van drassige eilandjes in het Veluwemeer die als ecologische stapstenen fungeren tussen de natuur in de Mheenlanden en de natuurgebieden in Flevoland.

In de Mheenlanden zullen de aanwezige kenmerken en natuurwaarden worden versterkt van dit gebied dat onder meer waardevol is weidevogels. Het plan omvat een gebied van zo'n 130 hectare. Een van de doelen is het verbeteren van de omstandigheden voor de gebiedseigen flora en fauna. Het zuidelijke kustgebied van de Mheenlanden krijgt een nat karakter. Hier wordt natte natuur (wetlands) aangelegd ter compensatie van landaanwinningen elders rond het Harderwijkse Waterfront. Aan de noordoostzijde behoudt het gebied zijn agrarische en open karakter.

Het project Hierdense Poort sluit aan op de Mheenlanden en strekt zich meer in oostelijke richting uit in een breed gebied aan weerszijde van de Hierdense Beek. Doel is de

ecologische verbinding tussen Veluwe en Randmeren te versterken door onder meer terugdringen van de barrièrewerking van infrastructuur en het doorvoeren van terreinverbeterende maatregelen en nieuwe beheersvormen. Een belangrijke schakel vormt het gewenste ecoduct over de A28 ter hoogte van de Hierdense Beek.

3.3.8 Stationsomgeving/ Weiburglaan/Westeinde

De stationsomgeving wordt ruimtelijk programmatisch gepositioneerd als de voordeur naar de Veluwe en een goede verbinding met het historische waterfront. De ruimtelijke presentatie wordt bepaald door bomen en groen. In het gebied en de aangrenzende gebieden staan al veel bomen. Deze groene gloed wordt verder uitgebouwd en zichtbaar gemaakt. Dit samenhangende groenplan vormt een campus. De campus is een aaneengesloten groene ruimte met daarin ontwikkelvelden voor nieuwbouw programma.

Het station wordt uitgebreid met voorzieningen voor het Randstadspoor. De ontwikkeling van het Randstadspoor vindt plaats in combinatie met de aanleg van een tunnel en een voetgangersbrug als veilig alternatief voor de gelijkvloerse kruising. Met het uitvoeren van deze technische ingreep wordt de hele stationsomgeving heringericht en geoptimaliseerd tot een compacte openbaar vervoerknoop. De overstapmogelijkheden, parkeervoorzieningen en logistieke afwikkelingen worden helder, veilig en aantrekkelijk. Op en rond de perrons wordt ruimte geboden aan stationgerelateerd programma. De ruimtes worden ook voornamelijk beschikbaar gesteld aan dit type programma.

De stationsomgeving heeft een bijzondere potentie. Van de nieuwe ontwikkelingen in het stationsgebied kan heel Harderwijk profiteren. Het komen en gaan van bewoners, bezoekers en gebruikers van de stad leidt tot een unieke dynamiek. Hierdoor ontstaan kansrijke condities voor nieuw programma en ook voor de uitbreiding van de bestaande functies. Tussen het station en het historische centrum wordt een gebied opgespannen met regionale functies. In eerder gemeentelijk beleid staat dit gebied aangeduid als Centrale Zone Harderwijk. Bestaande functies zijn het ziekenhuis en andere zorg gerelateerde programma's, regionaal onderwijs en kantoren. Dit programmatisch profiel kan in de ontwikkelgebieden van de stationsomgeving worden verrijkt. De richtlijnen voor de ontwikkeling zijn:

- Locale en regionale functies; kantoren, onderwijs, zorg, stedelijk wonen
- Functies die baat hebben bij een centrale, goed bereikbare plek
- Zorgfuncties rond St. Jansdal ('het zorgfront')

Kaart 13: Structuurvisie Stationsomgeving

3.3.9 Uitbreiding Sint Jansdal

De belangrijkste functie in de Centrale Zone is het ziekenhuis St Jansdal. Uitgegaan wordt van uitbreiding van het ziekenhuis, en realisering van parkeervoorzieningen (inpandig) voor personeel, patiënten en bezoekers. De infrastructuur rondom het ziekenhuis moet worden aangepast; speciaal voor ambulances is een directe aansluiting op de Westermeeenweg gemaakt. De ontsluiting vanaf het Westeinde is beter en veiliger gemaakt door aanleg van een rotonde. In de nabijheid van het ziekenhuis kunnen aanvullende (para-)medische voorzieningen worden gevestigd, waardoor bij het ziekenhuis en langs de Wethouder Jansenlaan een concentratie van zorgvoorzieningen (een 'zorgfront') kan ontstaan. Daarnaast zullen in de Centrale Zone andere maatschappelijke functies worden gevestigd, onder meer het politiebureau en Werkwereld (voorheen C.W.I.). Waar dat mogelijk is wordt in de Centrale Zone uitgegaan van realisering van voorzieningen en publieksfuncties in de onderste bouwlagen, en woningbouw op de hogere bouwlagen (onder meer voor senioren en andere doelgroepen waarvoor dit gebied een geschikte vestigingslocatie is). Omdat de beschikbare ruimte in de Centrale Zone beperkt is en de parkeerdruk hoog (als gevolg van de nabijheid van ziekenhuis en binnenstad) wordt bij alle ontwikkelingen uitgegaan van intensief ruimtegebruik en realisering van parkeervoorzieningen op eigen terrein.

3.3.10 Kantorenlocatie bedrijventerrein Sypel

Het bedrijventerrein Sypel ligt centraal in het stedelijk gebied van Harderwijk, langs een belangrijke ontsluitingsweg (de Deventerweg) en dicht bij het station. Er wordt voor gekozen om op deze locatie een bedrijventerrein te handhaven, omdat deze locatie zich goed leent als vestigingsplaats voor startende ondernemers met kleinere, schone en weinig ruimte behoevende bedrijven.

Er wordt wel uitgegaan van het opwaarderen, hoogwaardiger maken, van het bedrijventerrein Sypel. Voor de (her)ontwikkeling van Sypel gelden onder meer de volgende uitgangspunten:

- milieuhinder van de bedrijven moet voldoen aan daaraan te stellen kwaliteitseisen;
- er mag geen sprake zijn van intensieve belasting van de omgeving door verkeer en transport,
- de ruimtelijke kwaliteit moet worden afgestemd op het beoogde karakter van de omgeving;
- de bedrijven dienen een representatieve uitstraling te hebben.

Langs de randen van het terrein worden functies en bebouwing gerealiseerd die een goede overgang vormen naar aangrenzende gebieden; dat betekent dat aan de oostzijde kantoorachtige bebouwing gerealiseerd kan worden, vergelijkbaar met de al aanwezige bebouwing langs de Deventerweg en aan de overkant. In de zuidelijke en westelijke rand van de Sypel kunnen functies worden gevestigd die bijdragen aan een goede overgang naar de aangrenzende woon- en groengebieden.

3.3.11 Hierden-dorp

Hierden is een kleinschalig, deels nog vrij authentiek dorp, en het beleid is er op gericht om de bestaande kwaliteiten zo veel mogelijk in stand te houden. Dit houdt ook in dat de uitbreiding van Hierden beperkt blijft, maar er kunnen de komende jaren nog wel enige tientallen woningen in Hierden worden bijgebouwd om inwoners de gelegenheid te geven in het dorp te blijven wonen.

Een stabiel inwoneraantal draagt ook bij aan de levensvatbaarheid van aanwezige voorzieningen, de detailhandel en de sociale samenhang, onder meer via het verenigingsleven. Voor de woningbouw wordt uitgegaan van een schaal en architectuur die goed past bij het landelijke karakter van het dorp.

Om te voorkomen dat het dorpse karakter van Hierden verloren gaat door het uitbreiden van Harderwijk in oostelijke richting is er voor gekozen om na Lorentz III geen nieuwe uitbreidingen aan de oostzijde van het bedrijventerrein Lorentz meer te realiseren. De plannen voor Lorentz III voorzien in een landschappelijke afscherming rondom dit nieuwe bedrijventerrein. Om de openheid van het aangrenzende gebied De Mheenlanden te waarborgen is gekozen voor duurzame natuurontwikkeling in dat gebied.

3.3.12 Groene Zoom

De Groene Zoom vormt een recreatief uitloophet gebied ten zuiden van Drielanden, gelegen aan weerszijden van de Fokko Kortlanglaan en Horloseweg. Het gebied ligt op de overgang tussen de oost-west georiënteerde zandrugget met landgoederen op Ermelo's grondgebied naar het van oudsher lager gelegen poldergebied Drielanden. De functie van het gebied wordt gekenmerkt door overwegend vrijstaande woningen op grote erven, die veelal overblijfselen vormen van agrarische bedrijven. Ook komen met name langs de Fokko Kortlanglaan kleinschalige bedrijven voor. De recreatie is vertegenwoordigd door een kleine natuurcamping en een groot recreatieterrein op Ermelo's grondgebied. Aan de westkant van het gebied bevinden zich forse bospercelen aansluitend op het bos in de Ermelose landgoederen rond 's Heerenloo.

Door beide gemeenten is een structuurvisie opgesteld waarin het toekomstbeeld voor het gebied wordt geschetst. Uitgangspunt in deze visie is dat het groene, open karakter van het gebied zoveel mogelijk wordt gehandhaafd en op sommige plekken wordt verstevigd. De toegankelijkheid van het gebied wordt vergroot, waardoor bewoners van Drielanden een uitlooptmogelijkheid wordt geboden.

Versterking van de groenstructuur kan onder meer door toepassing van het principe 'rood voor groen'; nieuwe functies financieren mede de groenstructuur. Deze functies moeten uiteraard wel passen bij het karakter van het gebied. Te denken valt aan vrijstaande woningen op ruime kavels rond een brink, terwijl aan de oostkant van het spoor tussen de bedrijventerreinen Tonsel en Veldzicht-Noord meer kan worden gedacht aan werklandschappen. Werklandschappen zijn locaties waar een combinatie van verschillende functies mogelijk is en waar het stedenbouwkundig concept bepalend is. In sommige gevallen kan nieuwe bebouwing worden ingeruild voor oude, in onbruik geraakte bebouwing. De Groene Zoom biedt tevens ruimte voor noord-zuid gerichte fietsroutes (vanuit de Blauwe Long en het Centrumgebied Drielanden) die belangrijke schakels vormen in de hoofdfietsstructuur tussen de binnenstad van Harderwijk en de dorpskern van Ermelo.

3.3.13 Hoge Varen

In plan "de Hoge Varen" zullen zowel huur- als koopwoningen worden gerealiseerd in verschillende huur/prijsklassen. De daarbij gehanteerde woningdifferentiatie is zoveel mogelijk afgeleid van de Woonvisie Harderwijk 2010. Tevens is rekening gehouden met de woonwensen van woningzoekenden in Hierden en met het bovengenoemde specifieke dorpse karakter van het gebied. Er zullen ongeveer 100 woningen worden gerealiseerd.

Kaart 14: Hoge Varen

3.3.14 Prinsenhof

In Harderwijk heeft een herwaardering plaatsgevonden voor wat betreft het gebruik van schoollocaties voor de basisscholen. Dit heeft voor de Willem Alexanderschool geresulteerd in een nieuwe locatie aan de Veldkamp 33. Het schoolgebouw op het vrijgekomen terrein is inmiddels ook al gesloopt. De gemeente Harderwijk heeft zich voorgenomen om de vrijkomende schoollocatie aan te wenden voor woningbouw. Op de onderhavige locatie zal de plaatselijke woningbouwvereniging Uwoon woningbouw realiseren voor ouderen in de leeftijdscategorie 55+.

Mede door de ligging van de locatie, die op een steenworp afstand is van het winkelcentrum Tweelingstad, ligt het voor de hand de voorkeur uit te spreken voor huisvesting van de ouder wordende mens.

3.4 Effecten van bovengenoemde projecten

Bovengenoemde projecten hebben ook effecten die niet in beschrijvingen zijn meegenomen maar die wel gevolgen hebben voor de Ausgangssituatie. Deze gevolgen zijn te verdelen naar de gevolgen voor het verkeer en milieu.

3.4.1 Gevolgen verkeer

Het verkeer is een belangrijke bron voor de milieuthema's geluid en luchtkwaliteit. Om de milieueffecten hiervan te kunnen beschrijven is een goede basis nodig: het Verkeersmodel Harderwijk. In de tabel is een overzicht opgenomen met de ontwikkelingen die in het basisjaar 2008 als toekomstige ontwikkelingen zijn meegenomen in het huidige verkeersmodel. Het toekomstjaar is 2020. Met de uitkomsten van de verkeerssimulatie van de effecten van de uitvoering van alle projecten opgeteld bij de huidige situatie is goed te bepalen waar volgens het model knelpunten kunnen ontstaan.

In Tabel 13 is een overzicht opgenomen van alle projecten met het waarschijnlijke programma dat daarin wordt gerealiseerd. Voor de visie is deze lijst zo goed mogelijk geactualiseerd. De verschillen met het basismodel van 2008 zijn zeer gering. Dat het programma waarschijnlijk niet precies zo zal worden gerealiseerd als is beschreven zal daarom ook geen grote verschillen teweeg brengen. Dat betekent dat de uitkomsten van de simulatie als zeer betrouwbaar kunnen worden beschouwd.

Tabel 13: Overzicht wijzigingen Verkeersmodel Harderwijk t.b.v. planMER Structuurvisie Harderwijk 2031.

Woningbouw			
1a	Waterfront, De Bakens (2)	239 woningen	A
1b	Waterfront, Eilanden/Lichthuis (3)	301 woningen	A
1c	Waterfront, Watersportboulevard (4)	174 woningen	A
1d	Waterfront, Kop Stadswerven (5)	60 woningen	A
1e	Waterfront, Stadswerven-zuid (6)	331 woningen	A
1f	Waterfront, Flevoweg-zuid (8)	503 woningen	A
2	Drielanden West	1350 woningen	A
3	Harderhout II	0 woningen	H
4	Drielanden Centrum	17 woningen	A
5	Drielanden Noord	geen woningen ¹²	H
6	De Harder	66 woningen	A
7	Hoge Varenweg (Hierden)	99 woningen	A

¹² In het basisjaar 2008 werd nog uitgegaan van de bouw van woningen. Inmiddels is vanwege de KWP-3 afspraken afgezien van woningbouw op deze locatie.

8	Wethouder Jansenlaan	105 woningen	H
9	Groene Zoomweg	60 woningen	A
10	Stadsdennen	16 woningen	A
11	Sypel	39 woningen	A
12	Terrein Oude Politiekantoor	36 woningen	H
13	Prinsenhof (Veldkamp)	34 woningen	A
14	Walstein	277 woningen	H
15	Frankrijk	23 woningen	A
16	Binnenstad (Vijhestraat)	9 woningen	A
17	Hierden Dorp	15 woningen	A
Werkgelegenheid			
1	Drielanden Centrum	5.500 m ² winkels	H
2	Drielanden Noord	4.500 m ² kantoren	A
3	Bedrijventerrein Tonsel	6,3 ha lichte industrie	A
4	Stationsgebied (Weiburglaan / Westeinde)	25.000 m ² kantoren	A
5	Lorentz Haven	18 ha zware industrie	A
6	Lorentz II	1,8 ha lichte industrie	A
7	Lorentz III/ RBT	44 ha zware industrie	A
8	Wethouder Jansenlaan	135 fte kinderopvang	H
9	St Jansdal	115 fte ziekenhuis	A
10	Handelsweg	6.000 m ² kantoren	A
11	Groene Zoomweg	5.000 m ² kantoren	A
12	Groene Zoomweg	2 ha lichte industrie	A
13	Stadsdennen	geen m ² kantoren	H
14	Sypel	15.000 m ² kantoren	A
15	De Harder	4.000 m ² kantoren	A
16	Waterfront Fase II	1.200 m ² kantoren	A
16	Waterfront, Flevoweg-zuid (8) Fase III	3.750 m ² kantoren	A
Leisure waaronder Horeca en detailhandel			
1a	Waterfront, Strandeiland / Dolfinariumeiland (1)	15.200 m ² bvo	A
1b	Waterfront, Watersportboulevard (4)	4.000 m ² bvo	A
1c	Waterfront, Kop Stadswerven (5)	4.400 m ² bvo	A
1d	Waterfront, Jachthaven (7)	51.210 bvo	A
Grootschalige detailhandelsvestiging			
2	De Harder	31.500 m ² bvo	A
3	Sypel	1.800 m ² bvo	A

A= autonome ontwikkeling

H = huidige situatie

3.4.2 Gevolgen milieu

Voor een structuurvisie schrijft de wet voor dat er een milieueffectrapportage dient te worden opgesteld. Het planMER beschrijft de milieueffecten van toekomstige ontwikkelingen. Deze worden afgezet tegen de huidige situatie en de autonome ontwikkelingen.

De structuurvisie en dus het planMER richt zich op het toekomstjaar 2031. Voor het planMER zijn de milieugevolgen van ontwikkelingen waarover een besluit is genomen autonome ontwikkelingen. Ontwikkelingen waarover nog geen besluit is genomen zijn geen autonome ontwikkelingen. In dit geval gaat het om een structuurvisie. Daarom zijn voor dit planMER besluiten op structuurvisieniveau het ijkpunt voor de autonome ontwikkeling. Dit betekent dat het actualiseren van het verkeersmodel voor het planMER noodzakelijk was.

De gevolgen van met name de toename van het verkeer zijn voor het milieu van belang. Meer verkeer genereert meer geluid en emissies. Voor het planMER zal in kaart worden gebracht welke milieuaspecten

Voor het beoordelen van de milieueffecten vormen diverse bronnen een toetsingskader. In de eerste plaats stelt de Wet milieubeheer eisen aan het planMER. Deze zijn hieronder opgesomd. Ook gelden voor verschillende milieuthema's sectorale wetten (bijvoorbeeld Wet geluidhinder, Wet bodembescherming, et cetera), besluiten (bijvoorbeeld Besluit externe veiligheid inrichtingen, et cetera) en richtlijnen waarin grens- en richtwaarden (wettelijk) zijn vastgelegd.

Voor de Structuurvisie Harderwijk 2031 is ook gemeentelijk beleid van belang. Het Milieubeleidsplan 2009-2012 is hierin medesturend. In het milieubeleidsplan is voor verschillende milieuthema's een hoger ambitieniveau, het milieukwaliteitsbeeld, opgenomen dan de wettelijke kaders voorschrijven. Bij het bepalen van de effecten heeft het Milieubeleidsplan 2009-2012 de voorkeur boven het wettelijk kader in de gevallen waar het milieubeleidsplan een hoger milieukwaliteitsbeeld ambieert dan het wettelijk kader.

De (milieu)onderzoeken die noodzakelijk zijn voor het planMER hebben een globaal en inventariserend karakter dat past bij het detailniveau van een structuurvisie. Niet voor alle milieuaspecten is onderzoek nodig omdat voor een deel de benodigde informatie al aanwezig is.

Naast de 'klassieke' milieuaspecten (luchtkwaliteit, geur, geluid, bodem, externe veiligheid) zijn ook duurzaamheid en klimaat, ecologie, landschap, cultuurhistorie en archeologie onderwerp van studie. In het planMER maken wij verdeeld over verschillende thema's de milieueffecten inzichtelijk zoals beschreven in de notitie reikwijdte en detailniveau PlanMER structuurvisie Harderwijk.

Wettelijke eisen voor het planMER:

In artikel 7.7 van de Wet milieubeheer is vastgelegd aan welke inhoudelijke eisen een planMER moet voldoen. Het milieueffectrapport geeft in ieder geval:

- a. een beschrijving van hetgeen met de voorgenomen activiteit wordt beoogd;
- b. een beschrijving van de voorgenomen activiteit, alsmede van de alternatieven daarvoor, die redelijkerwijs in beschouwing dienen te worden genomen, en de motivering van de keuze voor de in beschouwing genomen alternatieven;
- c. een overzicht van eerder vastgestelde plannen die betrekking hebben op de voorgenomen activiteit en de beschreven alternatieven;
- d. een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voor zover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van

de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien die activiteit noch de alternatieven worden ondernomen;

- e. een beschrijving van de gevolgen voor het milieu, die de voorgenomen activiteit, onderscheidenlijk de beschreven alternatieven kunnen hebben, alsmede een motivering van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven;
- f. een vergelijking van de ingevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven mogelijke gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven mogelijke gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven; een beschrijving van de maatregelen om belangrijke nadelige gevolgen op het milieu van de activiteit te voorkomen, te beperken of zoveel mogelijk teniet te doen;
- g. een overzicht van de leemten in de beschrijvingen, bedoeld in de onderdelen d en e, ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens; een samenvatting die aan een algemeen publiek voldoende inzicht geeft voor de beoordeling van het milieueffectrapport en van de daarin beschreven mogelijke gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de beschreven alternatieven.

4 Harderwijk in 2010 vigerend beleid

Hieronder volgt een opsomming van relevante elementen uit de verkenningnota.

4.1 Europees beleid

Het Europese beleid is op vier terreinen van belang voor de gemeente: Europese aanbestedingen, staatssteun, de speelruimte voor woningcorporaties en de milieu- en natuurwetgeving.

Europese aanbesteding

De regels voor Europese aanbestedingen worden door een groot aantal arresten voortdurend aangepast aan gewijzigde inzichten. Het laatste arrest (Muller-arrest) geeft de overheid weer wat meer vrijheid om samen te werken met private partijen. Hoewel de Europese regels een rigide karakter hebben, blijft het zoeken naar praktijkgerichte oplossingen noodzakelijk. In de paragraaf 'Selectie van marktpartijen: hou het simpel' komen we hierop terug.

Staatssteun

Projecten worden in toenemende mate getoetst op staatssteun. Dit vraagt aandacht bij de start van een project. In tegenstelling tot de Europese aanbesteding kunnen staatssteundiscussies wel op voorhand binnen Europa worden getoetst. De overheid kan wel degelijk als financier optreden, mits zij aan bepaalde criteria voldoet. Ook de afdekking van (grondexploitatie)tekorten op projecten blijft – onder voorwaarden – mogelijk.

Speelruimte van woningcorporaties

Tussen Nederland en Brussel zijn verder afspraken gemaakt over staatssteun aan woningcorporaties. Omdat de financiering van corporaties steunt op borging die mede door de overheid wordt gerealiseerd, worden activiteiten van corporaties gezien als publieke activiteiten. Zij mogen hun taak als huisvester van zowel minder draagkrachtige, als draagkrachtigere groepen blijven uitvoeren, maar hier worden wel strengere eisen aan gesteld. Corporaties kunnen bijvoorbeeld niet langer 'commerciële' activiteiten financieren met borging door het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW). Dit beperkt hun armslag in de gebiedsontwikkeling.

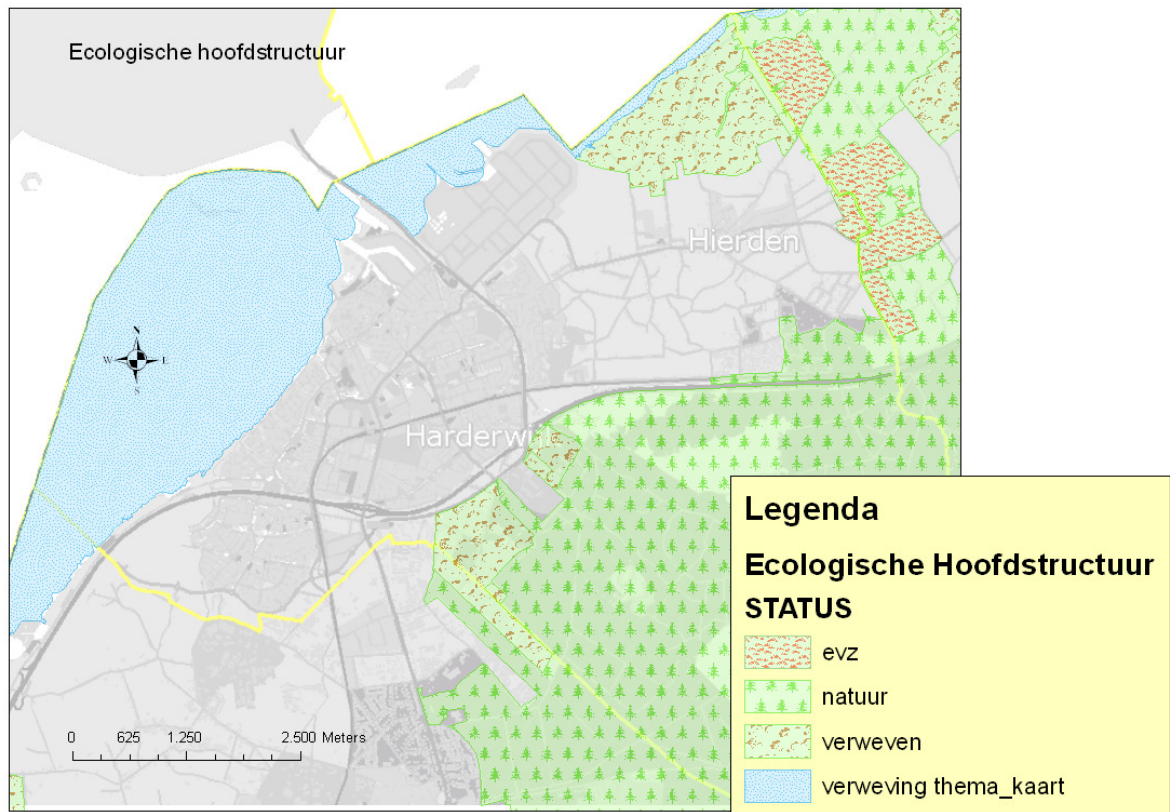
Milieu- en natuurwetgeving

Tenslotte vaardigt Brussel milieu- en natuurrichtlijnen uit, die meestal met een strikte normstelling gepaard gaan. Te denken valt aan de regeling voor fijnstof, de Kaderrichtlijn Water en Natura 2000. Dit levert een spanning op met gebiedsontwikkeling, dat het juist moet hebben van (in)passen en meten ter plaatse ('maatwerk'). Het vorige kabinet heeft dit spanningsveld in een brief van 16 februari 2010 aangekaart bij Eurocommissaris Hahn. Het is gewenst hier een vervolg aan te geven. De Nederlandse implementatie van richtlijnen maakt het er overigens vaak niet beter op, door bijvoorbeeld een eigen 'kop' op de Europese richtlijn te zetten. Het nieuwe kabinet wil daar nu een eind aan maken.

(Bron: Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling, TU Delft, 2011)

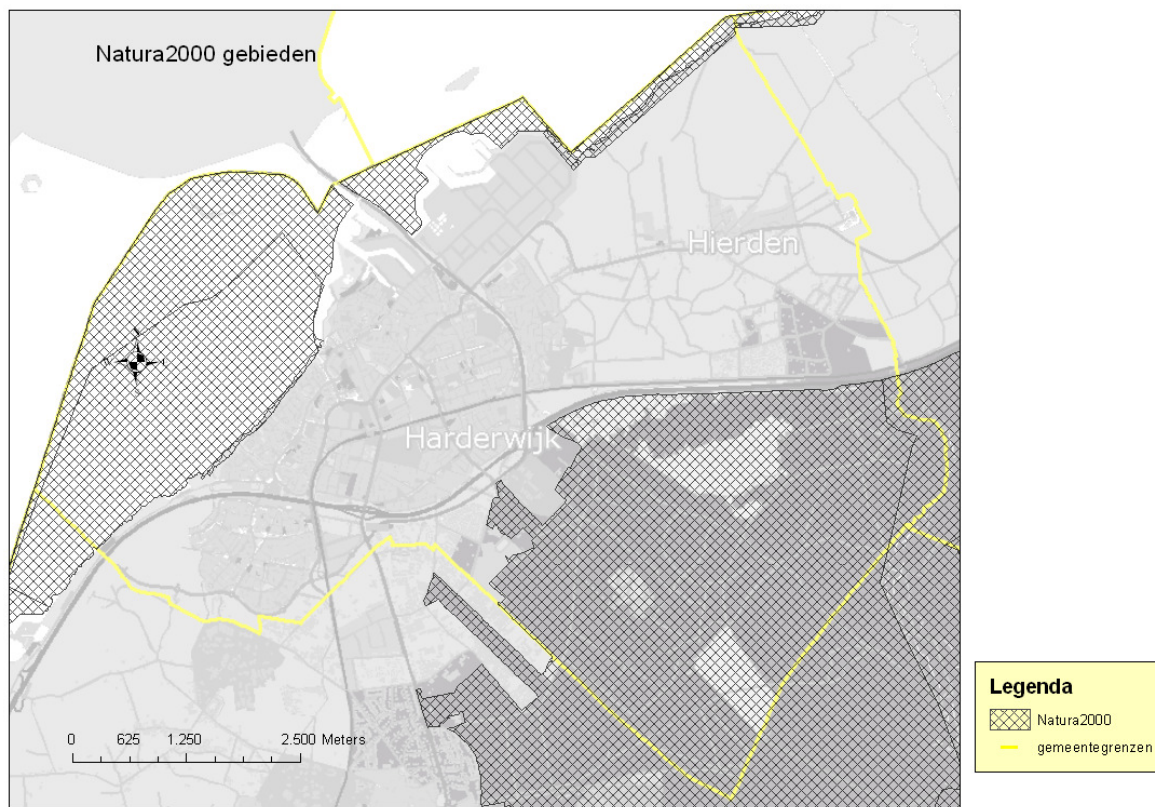
- De beleidskaart geeft de drie onderdelen van de EHS weer: EHS-natuur, EHS-verweving en ecologische verbindingzones (Hierdense Poort). Op deze onderdelen is toegespitst ruimtelijk beleid van toepassing. Voor het behoud en herstel van de biodiversiteit in Gelderland zijn de drie delen van de EHS onlosmakelijk met elkaar verbonden. Soorten die gebonden zijn aan grotere natuurgebieden vinden vooral een plek in EHS-natuur; EHS-verweving is van belang voor soorten die gebonden zijn aan gebieden waarin veel natuurelementen en natuurkwaliteiten verweven zijn met agrarisch en ander gebruik van

het cultuurlandschap. Met de ecologische verbindingzones neemt de versnippering van de natuur af en ontstaan meer migratiemogelijkheden voor plant- en diersoorten.

Kaart 15: Beleidskaart EHS

- De Vogel- en Habitatrichtlijngebieden en Natuurbeschermingswetgebieden maken onderdeel uit van Natura2000. In het algemeen betekent het dat in de beheerplannen het bestaand gebruik getoetst is en dat daarvan dan duidelijk is wat wel en niet mag. Nieuwe ontwikkelingen moeten vervolgens altijd aangevraagd en getoetst worden op de doelstellingen van Natura2000. De provincie en het rijk stellen beheerplannen op voor Natura2000 gebieden: Veluwe en Veluwerandmeren

Kaart 16: Natura2000 gebieden Veluwe en VeluweRandmeren

4.2 Rijksbeleid

Er komt veel meer bewegingsvrijheid voor regio's op het gebied van ruimtelijke ordening. Minister Melanie Schultz van Haegen (Infrastructuur en Milieu) doet dit door het terugbrengen van nationale ruimtelijke belangen en door te schrappen in regels en procedures. Zij heeft haar plannen in de ontwerp-Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte ontvouwd die zij op 14 juni 2011 naar de Tweede Kamer heeft gestuurd. Tegelijkertijd geeft zij aan welke richting zij met het infrastructuurbeleid wil inslaan, in welke infrastructuurprojecten zij de komende jaren gaat investeren en op welke manier de bestaande infrastructuur beter benut kan worden. 'Ik wil ruimte maken voor Nederland', aldus de minister.

Maatwerk

De voorgestelde wijziging van het ruimtelijk beleid komt voort uit verschillende ontwikkelingen. De belangrijkste is dat de regionale verschillen in Nederland toenemen. Dat maakt maatwerk noodzakelijk. 'Beslisruimte zo dicht mogelijk bij de burger, dat wordt het uitgangspunt. Het Rijk moet zo weinig mogelijk op de stoel van provincies en gemeenten willen zitten. Mensen weten zelf het best hoe ze moeten inspelen op de eigen situatie', aldus Schultz. Zo kunnen de regionale verschillen in groei en krimp gericht worden aangepakt. Ingewikkelde regelgeving en meerdere bestuurslagen die verantwoordelijk zijn voor de besluitvorming maken het Nederlandse ruimtelijke orderingsbeleid weinig slagvaardig. Daarom schrapt Schultz in de rijksbemoeienis. Zo ziet zij af van landsdekkende verstedelijkingsafspraken en locatiebeleid (bijvoorbeeld nationale landschappen, rijksbufferzones en snelwegpanorama's).

Het omgevingsrecht wordt vereenvoudigd, waardoor de doorlooptijd van procedures

gehalveerd kan worden. Bovendien scheelt het jaarlijks € 650 miljoen aan administratieve lasten.

Nationale opgaven en belangen

Door provincies en gemeenten de ruimte te geven, kan het rijk zich richten op het behartigen van ruimtelijke belangen die van nationale en internationale betekenis zijn. De ontwikkeling van de stedelijke regio's rond mainports, brainport en greenports gaat gepaard met economische ontwikkeling, energiebehoefte, vraag naar woningen en meer mobiliteit. Projecten als de Zuidas, de ontwikkeling van Schiphol, Rotterdam-Zuid, brainport Eindhoven en de schaalsprong Almere zijn cruciaal voor de nationale economie. Netwerken voor energie en buisleidingen zijn van nationaal belang. Ook het waarborgen van de waterveiligheid, van unieke natuurlijke en cultuurhistorische waarden, gezondheid en veiligheid is een taak van het Rijk. Uitgangspunten is zorgvuldig ruimtegebruik. Daartoe introduceert Schultz een voorkeursvolgorde ('ladder') voor duurzame verstedelijking. Infrastructuur en ruimte worden veel meer in samenhang aangepakt. Het Rijk zet zo in op een concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig Nederland.

Ruimte voor nieuwe investeringen

Het infrastructuurnetwerk moet robuuster en meer samenhangend worden. Het selectieve investeringsbeleid is daarop gericht. Voor heel Nederland wordt de basis op orde gebracht. Het extra beschikbare geld wordt voor een belangrijk deel besteed aan projecten die bijdragen aan een betere bereikbaarheid van de gebieden met de grootste economische verdien capaciteit voor Nederland. Tot en met 2020 zijn de keuzes voor infrastructurele projecten al gemaakt. Voor de jaren 2021-2028 is financiële ruimte voor nieuwe investeringen van € 19,4 miljard. Schultz gebruikt hiervan 7,3 miljard voor nieuwe investeringen, zodat ook haar opvolgers voldoende financiële ruimte overhouden. Een paar voorbeelden van nieuwe investeringen: ring Utrecht fase 2 (A12), A7, A8 en A10 ten noorden van Amsterdam, A1 Oost, nieuwe westelijke oeververbinding in Rotterdam, Rijnlandroute bij Leiden, en de A27 en A58 in Brabant worden aangepakt.

In de Randstad wordt 2x4 rijstroken de standaard; daarbuiten moeten op termijn alle hoofdverbindingen 2x3 worden. In deze kabinetsperiode wordt 800 kilometer aan extra rijstroken aangelegd. Ook worden vaarwegen versterkt en komt er hoogfrequent spoor met om de 5 tot 6 minuten een trein op de drukste treinverbindingen tussen de grote steden in de Randstad, Brabant en Gelderland. Bovendien wordt veel geld uitgetrokken voor het verbeteren van het wegonderhoud.

Beter benutten

Het infrastructuurbeleid wordt integraal aangepakt. Door weg, spoor, regionaal OV en vaarwegen in samenhang met ruimtelijke ontwikkeling te bekijken kan veel winst worden geboekt. Schultz trekt voor een betere benutting van de bestaande netwerken € 794 miljoen uit. Zo gaan buiten de spits- en plusstroken langer open, in- en uitvoegstroken worden verlengd, er wordt geïnvesteerd in fietsenstallingen bij stations en het potentieel in de binnenvaart wordt beter ingezet.

Naast verkeerstechnische maatregelen zet zij in op vermindering van de spitsdrukke in de gebieden met de grootste knelpunten. Onderdeel daarvan is de toepassing van nieuwe technologie en IT-toepassingen voor individuele en actuele reisinformatie.

De minister werkt in de regio's met het bedrijfsleven en lokale en regionale bestuurders aan regionale pakketten. Dit najaar moeten deze maatregelpakketten op tafel liggen. Het gaat ook om afspraken over werktijden, thuiswerken en de keuzes die werknemers hebben voor de wijze van vervoer. Onderzocht wordt welke fiscale regels dit beleid kunnen ondersteunen.

Fileontwikkeling

De files nemen voor het eerst sinds lange tijd af in plaats van toe. Dat komt zeker niet alleen door de economische crisis. Aangetoond is dat het beleid effectief is. Dat zal de komende jaren blijken door een verdere afname van de files.

Gebiedsontwikkeling

Aan het regeerakkoord en de beleidsbrief van de minister van I&M aan de Tweede Kamer van 26 november 2010 kunnen we een aantal voorwaarden voor de nieuwe praktijk van gebiedsontwikkeling ontleen. Zo is economische groei in de komende jaren leidend voor de investeringen van de rijksoverheid. De prioriteit ligt bij de ontwikkeling van onze belangrijkste centra: de main-, brain- en greenports in de regio's rond Amsterdam, Rotterdam en Eindhoven. Verder stelt het Rijk keuzevrijheid en creativiteit voor provincies en gemeenten, ondernemers en burgers centraal in het ruimtelijk beleid. Het opleggen van kaders en andere beperkingen aan decentrale overheden wordt teruggedrongen. Zelf richt het kabinet zich op belangen en vraagstukken die louter op nationaal niveau kunnen worden opgelost. Voor de zomer van 2011 verschijnt een actualisatie van de nota's 'Ruimte' en 'Mobiliteit', in één nieuw beleidskader.

Het regeerakkoord decentraliseert zodoende de ruimtelijke ordening en gebiedsontwikkeling verder naar provincies, gemeenten, marktpartijen en burgers. Dat is een bevestiging en versterking van het beleid dat het kabinet in 2003 heeft ingezet. Naar ons idee is dit een realistische lijn, mits er geen sprake is van een gedeeltelijke decentralisatie. Dat leidt namelijk tot een versplintering van taken en verantwoordelijkheden en daarmee tot een fragmentatie van overheden en overheidslagen. Dat er een einde komt aan het topdown 'maakbaarheidsdenken' uit de wederopbouwperiode is overigens alleen maar goed; dat sluit niet aan bij de actuele opgaven en de situatie in de markt. In het ruimtelijk domein heeft het verleden uitgewezen dat rijksbeleid alleen succesvol is als het gepaard met een uitgekende uitvoeringsstrategie en adequate budgetten. De rest bestaat uit papieren tijgers en bureaucratie, die lokale partijen eerder gemakzuchtig maakt dan ze activeert. Meer ruimte voor de markt is hiermee verbonden. De markt moet in dit verband breed opgevat worden. Naast projectontwikkelaars, bouwers en corporaties vallen hier ook particuliere investeerders en opdrachtgevers onder.

Het kabinet agendeert een verregaande vereenvoudiging van het omgevingsrecht en doet dat met hoge prioriteit. Dat geeft voor gebiedsontwikkeling mogelijkheden om een aantal inhoudelijke en procedurele knelpunten aan te pakken. Voor gebiedsontwikkeling als zodanig komen geen nieuwe rijksbudgetten beschikbaar. Dat heeft met name repercussies voor de binnenstedelijke transformatieopgaven. Die kampen vaak met een tekort op de grondexploitatie. De gemeentelijke grondbedrijven komen gehavend uit de crisis, zodat van die zijde weinig tekortafdekking valt te verwachten. Dit zal gevolg hebben voor de realiseringsmogelijkheden van binnenstedelijke projecten. Een tempering van lokale ambities is onvermijdelijk. (Bron: Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling, TU Delft, 2011)

Huidige relevant beleidstukken

VROM (2000), Nota wonen: mensen, wensen en wonen – wonen in de 21ste eeuw. Den Haag: Ministerie van VROM.

VROM (2006), Nota Ruimte, Den Haag: Ministerie van VROM.

4.3 Provinciaal beleid: positie Harderwijk binnen provincie

In dit hoofdstuk wordt een korte weergave gegeven van het huidige beleid dat betrekking heeft op de gemeente Harderwijk. Voor een volledige beschrijving van het beleid kunnen de beleidsrapporten opgezocht worden. Per pijler wordt het beleid besproken.

4.3.1 Algemeen: Centrumfunctie

In het rode raamwerk moet vooral de verstedelijking van Gelderland plaatsvinden. De stad Harderwijk valt hier als regionaal centrum ook binnen.

Harderwijk kan zich profileren als een krachtige aantrekkelijke stad op het gebied van wonen, werken en voorzieningen. Aandacht gaat uit naar binnenstedelijke transformatieprocessen en bereikbaarheid, gekoppeld aan de potenties van het station Harderwijk, Waterfront en de opwaardering van de N302.

Gekoppeld aan de verstedelijkingsopgave voor Harderwijk is het gebied tussen Harderwijk en Ermelo aangewezen als 'groen in en om de stad' gebied. De provincie wil dat de mogelijkheden voor stedelijke netwerkvorming tussen Harderwijk en Ermelo nader worden verkend.

Harderwijk neemt in de regio een centrale positie in op het gebied van wonen, werken en voorzieningen. Het verstedelijkingsconcept, zoals de regionale structuurvisie Noord Veluwe dat voorstelt, bestaat uit nederzettingen, intensieve en extensieve zwermgebieden, Veluwegemeenschappen en de centrale positie van Harderwijk.

4.3.2 Beleid sociaal

Cultuur

Beleidsmatig is er een aantal 'verplichtingen' waar de gemeente rekening moet houden:

- De auteurswet verplicht de gemeente als houder van kunstwerken (binnen en buiten) tot onderhoud.
- Daarnaast zorgt de gemeente ervoor dat instellingen voldoen aan relevante wet- en regelgeving (ARBO, toegankelijkheid, brandveiligheid) door dit als voorwaarde op te nemen bij de toekenning van subsidies.
- Voor wat betreft de muziekschool bestaat er een gemeenschappelijke regeling waarin 5 gemeenten zich verplichten op regionaal niveau muziekonderwijs in stand te houden (de wet op speciaal cultuurbeleid).
- De bibliotheek heeft wettelijk voorgeschreven taken met betrekking tot de educatie van jongeren. De gemeente moet hierop toezien.
- Door middel van de subsidieverordening is de gemeente verplicht op een eerlijke manier subsidies te verstrekken.
- De rol van de gemeente op het gebied van cultuur is het faciliteren van culturele initiatieven, het handhaven van de verplichtingen en het inspelen op incidenten.
- Door de grote bezuinigingen en de daarmee afnemende rol op het gebied van subsidies, zal de gemeente een andere rol krijgen: de gemeente heeft het namelijk niet meer voor het zeggen. Dit zal het contact tussen de gemeente en de verschillende instellingen verzakelijken.
- De basistaken voor de toekomst zullen er als volgt uit komen te zien:
- Het ondersteunen van de verschillende organisaties op het gebied van dienstverlening.
- Het randvoorwaardelijk faciliteren van organisaties met als doel zo mogelijk het een kwaliteitsgarantie (bij bijvoorbeeld onderwijs), en in ieder geval een zo groot mogelijke toegankelijkheid. Dit laatste om ervoor te zorgen dat ook speciale

doelgroepen kennis kunnen maken met, of deel kunnen nemen aan, culturele activiteiten. De gemeente zal meer en meer een regisseursrol gaan vervullen.

Sport

- Op het beleidsterrein Sport is er één wettelijke verplichting die aan de gemeente wordt gesteld, namelijk het voorzien in accommodatie en materiaal voor bewegingsonderwijs. De gemeente moet het basisonderwijs voor 100% voorzien in accommodaties en materiaal. Bij het voortgezet onderwijs ligt dit percentage lager.
- Daarnaast neemt de gemeente de rol van plannen en beheren van accommodaties en velden. (bijvoorbeeld ook administratieve ondersteuning door het afstemmen van vraag en aanbod)
- De gemeente heeft in toenemende mate een netwerkfunctie, het bij elkaar brengen en bemiddelen tussen verschillende betrokkenen, maar ook het volgen van ontwikkelingen en de mogelijke consequenties en te nemen maatregelen voorleggen aan het netwerk. De verwachting is dat deze rol steeds belangrijker gaat worden, ondermeer omdat aan sport steeds belangrijkere positie wordt toegekend.
- Gezien de demografische en maatschappelijke ontwikkelingen zal verder nagedacht moeten worden over hoe in de toekomst de ondersteuning van verenigingen plaats zal moeten gaan vinden.
- Het in beeld brengen van de behoeften van de bewoners en dit vertalen naar een passend aanbod (waar mogelijk) verdient zeker gezien de grote groep ouderen meer aandacht.

Veiligheid

- De rol van de overheid om op te treden (en af te dwingen) als de grenzen en normen worden overtreden vormt in zekere zin de basis van het veiligheidsbeleid. Daarnaast heeft de gemeente een belangrijke rol bij het samenbrengen van de professionele partners op het gebied van veiligheid en het (mede) aangeven van oplossingsrichtingen voor veiligheidsvraagstukken (de invulling van de regierol van de gemeente varieert per 'omgeving').
- Kaders worden gesteld door onder andere de wet op veiligheidsregio's, de gemeentewet (waarop de APV is gebaseerd), het coffeeshopbeleid, het hennepconvenant, de wet BIBOB en het Integraal Veiligheidsprogramma.
- Het is belangrijk om als gemeente de beperkingen te kennen, en deze ook duidelijk aan te geven. Eendachtig de metafoor van Boutelier over het speelveld van de veiligheid moet er sprake zijn van participierend veiligheidsbeleid, waarbij het middenveld zijn rol oppakt, maar ook de burgers zelf.
- Van de gemeente mag verwacht worden dat zij zich ook richt op het 'organiseren van burgerschap en samenhang'.
- Omdat de afdeling Veiligheid onder de afdeling WOS valt wordt de samenwerking met bijvoorbeeld Zorg en Onderwijs snel gevonden. De samenwerking met anderen (intern en extern) vraagt meer aandacht.

Zorg

- Op het terrein van de Zorg heeft de gemeente zelf beperkte middelen (alleen in 'WMO-hoek'), de wijze van financiering (AWBZ, Verzekeringen) maakt dat er (bijna) altijd sprake is van de noodzaak tot bundeling van financiële middelen (van anderen).
- De gemeente moet de verbindende factor zijn, en partijen verleiden tot samenwerking. Daarvoor is noodzakelijk dat de gemeente het overzicht heeft en eigen inzicht (een 'flexibele' visie). Starten vanuit een gezamenlijke analyse is daarbij van belang.
- De gemeente kan de 'stroperigheid' in de keten verminderen door goede voorbeelden te laten zien, enthousiasme uit te stralen.

- Integraliteit is en blijft noodzakelijk, binnen de sociale pijler, tussen de pijlers en tussen de betrokken instanties. Als gemeente moet je minimaal het goede voorbeeld geven (concreet: relatie tussen woningbouw en sociale aspecten).

Onderwijs

- De gemeente is onder meer geldverstrekker en beslist over subsidieverzoeken en huisvestingsaanvragen. Straks moet de gemeente meer als regisseur gaan fungeren, dus meer partijen bij elkaar brengen en luisteren naar de partners in het veld. Onderdelen van de rol van de gemeente zijn dan:
 - o Expertise inbrengen: alternatieven en keuzes voorleggen (o.a. op basis van prognoses)
 - o Scholen bewust maken van de rol die ze hebben bij het oplossen van maatschappelijke problemen (en hen daarbij betrekken).
- Het is taak zorg te blijven dragen voor een onderwijsaanbod dat blijft passen bij de bevolking van Harderwijk, waarbij kansen worden geboden voor ontwikkeling op ieder opleidingsniveau. Daarbij is de rol van de gemeente beperkt.

Jeugd

- Wettelijk gezien heeft de gemeente een taak met betrekking tot de jeugdgezondheidszorg, o.a. het consultatiebureau en het CJG. Ook dit wordt regionaal geregeld in de zin van gezamenlijke inkoop van 0 tot 4 jaar bij Icare en van 4 tot 19 bij de GGD.
- Een belangrijke rol van de gemeente is het creëren van overzicht (cijfers, ontwikkelingen) en het creëren van inzicht in wat speelt in het beleidsveld. Vanuit dit inzicht kan duidelijker beargumenteerd worden wat wel en niet gedaan kan worden. Het begrijpelijk maken van beleid is een rol van de gemeente.
- De gemeente Harderwijk heeft op het gebied van jeugd verder een regisserende en agenderende functie.
- Doorontwikkeling van het CJG is een taak van de gemeente. Regionaal worden de CJG's opgepakt, lokaal wordt gezorgd voor een CJG op maat. Er zijn veel verschillende netwerken die in principe in de toekomst moeten worden verbonden aan het CJG.

Aandachtspunten Jeugd

- Het realiseren van meer ouderbetrokkenheid rondom het thema opgroeien is belangrijk, maar hoe dat te doen is een lastige opgave.
- Bereiken van jongeren: Wat willen jongeren? Niet voor hen bedenken wat ze willen, maar ze zelf een stem geven. (inzetten van nieuwe communicatie?)
- De leef- en belevingswereld van jongeren meer als uitgangspunt van beleid nemen.
- Bewustzijn van de beperking die je als gemeente en samenleving hebt: "Dingen laten, niet iedereen is te redden".
- Andere beleidssectoren (bijvoorbeeld sport en cultuur) kunnen gezien worden als middel om de doelen van het jeugdbeleid te bereiken. Voorbeeld: een toneelclub die zelf het initiatief neemt om een toneelstuk te introduceren rond het thema loverboys of een allochtone zelforganisatie die alcoholgebruik als thema voor een theatershow neemt.
- Jeugd en Onderwijs zijn teveel gescheiden velden terwijl de twee beleidsvelden naadloos bij elkaar aan zouden moeten sluiten. De lokaal educatieve agenda (LEA) - een instrument voor gemeenten, schoolbesturen en overige partners om tot gezamenlijke afspraken te komen over het onderwijs- en jeugdbeleid helpt bij het verbeteren van de samenwerking tussen onderwijs, jeugd en zorg.
- Om de verbinding tussen de losse onderdelen van jeugd te ondervangen kan meer programmatisch gedacht worden. Dit vraagt om meer dan het denken in en praten over integraliteit, daarvoor moet een inhoudelijke ordening plaatsvinden.

Gezondheid

In de wet Publieke Gezondheid wordt in de basis geregeld welke gemeentelijke taken er liggen op het terrein van de gezondheid. Deze hebben betrekking op:

- Jeugdgezondheidszorg (contactmomenten consultatiebureau 0-4 jr, schoolarts)
- Ontwikkelen lokaal gezondheidsbeleid (1 x per vier jaar een nieuwe beleidsnota, de consequenties van besluiten voor de volksgezondheid structureel in beeld brengen etc.)
- Het in stand houden van de GGD

De GGD is op regionaal niveau georganiseerd, en werkt ten behoeve van 21 gemeenten, zij is ondermeer verantwoordelijk voor:

- Periodiek onderzoek (ouderen, volwassenen, emovo (jongeren zelf), kinderen (door ouders))
- Milieuraapportages
- Inspectie locaties kinderopvang
- Inentingen
- Gezondheid gevangenen
- Bestrijden infectieziekten

De GGD levert per gemeente een basispakket aan diensten en daarnaast is er per gemeente sprake van een pluspakket (gerichte inkoop op basis van een productenboek).

Harderwijk werkt met de andere gemeenten in de regio samen aan het programma 'Kiezen voor Gezondheid op de Noord Veluwe'. Hierin zijn de 5 landelijke speerpunten vertaald naar het lokale niveau (alcohol, overgewicht, depressie, roken en diabetes). Op alle (behalve roken) thema's vinden interventies plaats. Het gemeentelijk gezondheidsbeleid is gekoppeld aan de regionale Sociale Agenda van de provincie (jeugd en leefstijl). De regio heeft een extra subsidie van ZONMW gekregen voor activiteiten gericht op het thema gezondheid en jeugd.

Arbeidsmarkt

Op het beleidsterrein dat werk, werkgelegenheid en arbeidsmarktparticipatie omvat zijn de taken en verantwoordelijkheden over meerdere organisaties verdeeld:

- De sociale dienst, een samenwerkingsverband Ermelo-Zeewolde-Harderwijk, is op hoofdlijn actief met de uitkeringen en de re-integratie (globaal geldt voor het UWV hetzelfde).
- De RNV is vooral bezig met bovenlokale vraagstukken en verbindingen leggen tussen betrokken rondom het brede thema van participatie, ook probeert zij provinciale middelen richting de regio en Harderwijk te krijgen.
- Gemeente is actief rond het thema participatie op lokaal niveau. Dit omhelst alles wat zich richt op het 'meedoen' (vanuit de verwachting dat 'de burger' werkt of bezig is om werk te krijgen).

Het onderwerp arbeidsmarktbeleid kreeg in het verleden niet erg veel specifieke aandacht, vooral omdat de problemen in de gemeente meevielen (relatief lage werkloosheid). Zo heeft Harderwijk nog geen eigen arbeidsmarktbeleid dat is vastgelegd in bijvoorbeeld een aparte beleidsnota.

De laatste tijd is er meer aandacht voor, mede vanwege de oplopende cijfers. Nu wordt duidelijker dat de relevante beleidsonderwerpen over veel verschillende organisaties, afdelingen en clusters verdeeld zijn (volwasseneneducatie, economische ontwikkeling, etc.).

Dit maakt het soms lastig om regionaal opererende organisaties ook te verbinden aan lokale thema's (bijvoorbeeld taalproblemen en analfabetisme bij allochtone groepen), of intern in de gemeente te komen tot een integrale (beleidsmatige) benadering en uitvoering.

4.3.3 *Beleid economie en leisure:*

- De ambitie van de provincie Gelderland ligt in het verzilveren van de kansen voor Gelderland. Daarom zet de provincie het toekomstig beleid in op die punten waar we als provincie daadwerkelijk meerwaarde kunnen bieden. Daarbij gaat het om vier speerpunten: het verzilveren van onze kennis- en innovatiepositie, ruim baan voor ondernemen met minder regeldruk, investeren in de fysieke bedrijfsomgeving en het benutten van de vrijetijdseconomie. (rapport 'Maak het in Gelderland' (2006).)
- Ook de Provinciale Economische Verkenning 2010-2015 gaat over de economie. In dit rapport wordt een beeld geschetst van de ontwikkelingen van Gelderland in de periode 1995-2009 en worden de verwachtingen gepresenteerd voor de middellange termijn 2010-2015. Bovendien wordt een doorkijk gegeven naar de lange termijn. Uit het rapport blijkt dat de economische structuur van deze regio geen bijzondere kenmerken vertoont. De bevolking, beroepsbevolking en werkgelegenheid hebben zich in de afgelopen 5 jaar wat sneller ontwikkeld dan in Gelderland. In de projectie tot 2015 zal dit niet alleen zo blijven maar zelfs nog iets sterker worden. Op de lange termijn wordt echter een ontwikkeling verwacht die neigt naar het algemene Gelderse beeld.
- Ook is er een Uitvoeringsprogramma Vrijetijdseconomie 2009-2012 (2008) dat streeft naar meer bezoekers, meer bestedingen en meer werkgelegenheid. Door onder andere in te zetten op de basisinfrastructuur- en voorzieningen en marketing en promotie worden deze doelstellingen nagestreefd.
- Daarnaast heeft de provincie de Structuurvisie Bedrijventerreinen en werklocaties opgesteld. Het streekplan en het Gelders coalitieakkoord vormen de kaders. Er moet voldoende ruimte voor bedrijfsontwikkeling van de juiste kwaliteit op de juiste plek gerealiseerd worden en overschotten en leegstand moeten voorkomen worden.

4.3.4 *Ruimtelijk beleid:*

Algemeen: ruimtelijke kwaliteit en ontwikkelingsplanologie

- twee onderwerpen komen vaak terug in beleid provincie en rijk: ruimtelijke kwaliteit en ontwikkelingsplanologie.
- Provincie wil ruimtelijke kwaliteit versterken, 'Mooi Gelderland'.
- In de verschuiving van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie past het doel een verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Volgens de nota moet de overheid zich meer gaan opstellen als een partner van ondernemende mensen en bedrijven en dienen zij de dynamiek te versterken in plaats van tegen te gaan door een veelheid aan regels.
- Bovendien past meer ontwikkelingsplanologie bij de ontwikkeling van de civil society waarvan de overheid een van de spelers is (VROM e.a., 2004, pp.21-22).
- De ontwikkeling richting ontwikkelingsplanologie en een minder sturende/regierol van de overheid kan gezien worden als een vorm van culturele vernieuwing.

4.4 *Regionaal beleid: Regiovisie 'Carevalley'*

Naast de gemeente heeft de regio beleid opgesteld over economie en leisure.

- Zo staat in het document Water, Wild en Wellness (2008) dat er gestreefd wordt naar het maken van een gezamenlijke visie op basis van de unieke Veluwe kwaliteiten. Daarnaast moet er ruimte gelaten worden voor de couleur locale, een hogere omzet bevorderen uit toerisme en recreatie, het ontwikkelen van een jaarrond toeristisch aanbod en het voorzieningenniveau van de gemeenten versterken.
- Ook de Visieontwikkeling Hanzesteden Elburg, Harderwijk en Hattem (2007) is van toepassing op Harderwijk. In dit rapport wordt ingegaan op meerdere doelen zoals het ontwikkelen van een duidelijk herkenbaar toeristisch profiel, het benutten van de

potenties op dag- en verblijfsreactie, groei van het toeristisch verblijf in het voor- en naseizoen, een grotere diversiteit in aanbod en het voeren van een gezamenlijke promotiecampagne om Hanzesteden te promoten.

- Tot slot het Positionpaper Noord Veluwe bundelt haar krachten (2009). De ambitie van dit rapport is het geven van een impuls aan de Gelderse economie.

4.5 Lokaal beleid

De gemeente wil een open, ontspannen en ondernemende gemeente zijn. De kernboodschap van deze gewenste identiteit is: *Harderwijk is een ondernemende stad met een open, menselijk karakter waar men op een ontspannen wijze kan wonen, werken en genieten.*

Open:

Harderwijk is toegankelijk en gastvrij. Een gemoedelijke stad met een menselijk karakter. Harderwijk is goed bereikbaar in het midden van het land.

Ontspannen:

In Harderwijk is het genieten. Een complete, veelzijdige stad met een unieke combinatie van water, natuur en cultuur. Harderwijk biedt rust en ruimte.

Ondernemend:

Harderwijk is een levendige stad aan het water met tal van activiteiten en evenementen op het gebied van uitgaan, sport, cultuur en natuur. Harderwijk bouwt gezamenlijk aan de toekomst met veelbelovende bouw- en ontwikkelprojecten. Harderwijk speelt een centrale rol in de regio.

4.5.1 Sociaal

4.5.1.1 Cultuur

Begin 2011 is de nieuwe beleidsnota 'Bouwen aan betekenis 2011-2016' met 7 speerpunten door de gemeenteraad van Harderwijk vastgesteld.

- Kunst en cultuur zijn van belang voor een samenleving door de betekenis die kunst en cultuur hebben voor de identiteit, de diversiteit, de economie, het cultuurtoerisme, de invulling van de vrije tijd, de zingeving, de creativiteit, de participatie en het maatschappelijke leven binnen een gemeente.
- Het actief of passief deelnemen aan kunst en cultuur kan zorgen voor plezier, kennis, kritisch vermogen, ontspanning, ontroering en bewustwording.
- Kunst en het cultureel aanbod vormen belangrijke bindende elementen in de samenleving en leveren een bijdrage aan de sociale cohesie binnen wijken en aan de stad als geheel.
- Cultuur zorgt voor extra aandacht voor speciale doelgroepen: participatie, vergroting van sociale competenties en persoonlijke ontwikkeling.
- Culturele activiteiten geven een impuls aan de economische bedrijvigheid op lokaal en regionaal niveau en aan de uitstraling van de gemeente.
- Kunst- en cultuur zijn van belang voor de ruimtelijke kwaliteit van onze woonomgeving. Een aantrekkelijke woonomgeving vergroot de leefbaarheid¹³. Het

¹³ Bij leefbaarheid hebben we het hier over de mate waarin de kwaliteit van het fysieke leefmilieu is afgestemd op de menselijke behoeften, verlangens en eisen, voor zover deze geen betrekking op het economische bestaansminimum hebben.

geeft plekken identiteit (gebaseerd op verleden, heden en toekomst) en zorgt ervoor dat mensen er graag wonen en verblijven.

Als gevolg van het coalitieakkoord zal de realisering van de beleidsdoelen uit deze nota in deze collegeperiode 2010 -2014 het omslagmoment markeren waarop de gemeentelijke overheid zich bescheidener zal opstellen wat betreft taakstellingen en financiering. Het particulier initiatief krijgt de ruimte om initiatieven te ontplooien. De sector zal toegroeien naar een nieuw model van cultureel ondernemerschap.

Harderwijk is een stad die geworteld is in de regio, in zijn rijke historie en een voorkeur heeft voor de menselijke maat. Wij staan voor een cultureel ondernemend, open, ontspannen en duurzaam Harderwijk. Een stad waar iedereen welkom is en zich thuis kan voelen. Wij gaan voor een aantrekkelijke leefomgeving voor onze bewoners en voor een duidelijke identiteit van Harderwijk richting bezoekers en toeristen. Het hele jaar rond. Het kunst en cultuuraanbod neemt hierbij een sleutelpositie in. Ondernemend en open betekent ook dat we ruimte bieden voor gedurfde culturele experimenten en particuliere initiatieven. De gemeente bewaakt de kwaliteit en toegankelijkheid van gesubsidieerde culturele instellingen, waardeert cultureel ondernemerschap, stimuleert cultuurparticipatie en educatie en werkt aan een goede en mooie openbare ruimte. De gemeente waakt over het cultureel erfgoed. De gemeente heeft een stimulerende rol in kunst en cultuur in de regio en is voorbeeld voor de andere gemeenten in de omgeving. Kunst en cultuur is een middel is voor beleving en dialoog op de kernwaarden.

Missie kunst en cultuur 2011-2016:

- Historische Hanzestad is vertrekpunt. Harderwijk is een stad die zijn gezicht als wereldburger wendt naar de toekomst.
- Het kunst en cultuuraanbod neemt hierbij een sleutelpositie in. Ondernemend en open betekent ook dat we ruimte bieden voor gedurfde culturele experimenten en particuliere initiatieven.
- De gemeente bewaakt de kwaliteit en toegankelijkheid van gesubsidieerde culturele instellingen, waardeert cultureel ondernemerschap, stimuleert cultuurparticipatie en educatie en werkt aan een goede en mooie openbare ruimte. De gemeente waakt over het cultureel erfgoed. De gemeente heeft een stimulerende rol in kunst en cultuur in de regio en is voorbeeld voor de andere gemeenten in de omgeving.

Visie Culturele Infrastructuur

- Professionele instellingen versterken door hen aan te spreken op hun ondernemerschap en een steviger positie voor Cultuur.Uit (lees samenwerking);
- Het culturele aanbod versterken door het aanbod te organiseren in samenwerking of rond een centraal thema, dat leeft bij de bewoners;
- Een kwalitatief hoogstaand aanbod, dat aansluit bij de vraag van de inwoners en bezoekers van Harderwijk;
- Voldoende kwalitatief goede en betaalbare accommodatie voor kunst en cultuur in Harderwijk
-

Visie op cultuur en bewoners

- Kunst en cultuur in Harderwijk zijn goed toegankelijk voor alle inwoners en bezoekers;
- Prioriteit voor de doelgroepen jeugd en jongeren en de lagere inkomens;
- Meer presentatiemogelijkheden voor de amateurkunst en volkscultuur;
- Meer afstemming tussen het aanbod kunsteducatie en de vraag van het onderwijs;
- Waar mogelijk combinaties maken tussen kunst en cultuur en de regelingen maatschappelijke stages en nieuwe functionarissen met cultuur.

Visie kunst en openbare ruimte

- Het Waterfront en de verbindingroutes daartussen zijn prioritair;
- Het vergroten en verbreden van het publieksbereik;
- Bijdrage aan de verhoging van de kwaliteit van openbare ruimte;
- Het invullen van de kwaliteitsgarantie ten aanzien van beheer, onderhoud en opslag van kunstwerken;
- De samenwerking van de Adviescommissie Beeldende Kunst met andere gemeentelijke commissies en afdelingen intensiveren en verbreden.

Visie op cultuur en economie

- Meer ruimte voor creatief ondernemen en culturele allianties;
- Meer onderscheidende Harderwijkse elementen en erfgoed in de festivals en evenementen.

4.5.1.2 Sport

- Missie van de gemeentelijke visie op sport: “het bevorderen van een sterke organisatorische sportinfrastructuur en een kwalitatief hoogwaardig en betaalbaar sportaanbod, zodat de inwoners van Harderwijk een heel leven lang met plezier en voldoening kunnen sporten en bewegen en de maatschappelijke participatie en betrokkenheid wordt verhoogd”.
- Doel van het gemeentelijke sportbeleid: “de gemeente Harderwijk voert een sportbeleid om sport en bewegen onder een zo groot mogelijk deel van de bevolking te stimuleren. De gemeente schept voorwaarden en stelt faciliteiten ter beschikking, zodat verenigingen, instellingen en individuele burgers ieder hun eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen”.
- Algemene doelstellingen van sport in Harderwijk
 - o gemeente beschikt over kwalitatief en kwantitatief voldoende aanbod van sportvoorzieningen voor georganiseerde en ongeorganiseerde sporters. Daarvoor wordt sport vroegtijdig bij planvorming en ontwikkeling betrokken.
 - o Er is een verdergaande samenwerking tussen buurt, sport, onderwijs en welzijn. De combinatiefunctionaris heeft een spilfunctie in deze samenwerking.
 - o Nieuwe accommodaties worden waar mogelijk geclusterd en ingericht ten behoeve van multifunctionele centra. De openbare ruimte biedt voldoende, veilige mogelijkheden voor ongeorganiseerd sporten en bewegen. Bij het realiseren van voldoende sport- en spelvoorzieningen in de buurt bij de inrichting van de woonomgeving wordt gestreefd naar realisatie van de landelijk gehanteerde norm van 75 m² groen per woning, waaronder ruimte voor recreatie, speelmogelijkheden en trapveldjes.
 - o Voor diverse doelgroepen zijn er sportstimulerende activiteiten. De realisatie van nieuwe sport- en beweegactiviteiten wordt gestimuleerd en daar waar mogelijk ondersteund.
 - o Er wordt veel aandacht gegeven aan goed en verantwoord bewegingsonderwijs op de basisscholen.

4.5.1.3 Onderwijs

- primair onderwijs, concept visie onderwijshuisvesting: zet in op unilocaties en proactief handelen
- voortgezet onderwijs: onderzoek de mogelijkheden van doordecentralisatie van de middelen voor huisvesting per 1 januari 2012
- in het coalitieakkoord is aangegeven dat onderzoek moet worden gedaan naar doordecentralisatie voor het primair onderwijs. In overleg met het onderwijsveld is

afgesproken deze discussie uit te stellen tot eind 2013, wanneer er een wetswijziging wordt verwacht die ten aanzien van onderhoud enkele taken bij de schoolbesturen zal leggen.

- Gezien de komst van de nieuwe brandweerkazerne wordt er een verhuizing verwacht van CVMBO het Focus.
- In het collegeprogramma wordt voorgesteld om het onderhoudsniveau gemeentelijke onderwijsaccommodaties op het huidige niveau behouden, door noodzakelijk onderhoud te blijven uitvoeren. Gezien de beperkte middelen moet er mogelijk enige temporisering van onderhoud plaatsvinden.
- Momenteel wordt gewerkt aan het structureren en verdiepen van de activiteiten van de twee Brede Scholen in Harderwijk.
- Op dit moment wordt toegewerkt naar de harmonisatie van kinderopvang en peuterspeelzaalwerk.
- Onderwijsachterstandenbeleid, en dan met name taalachterstandenbestrijding, is in het huidige onderwijs een belangrijk speerpunt.

4.5.1.4 Veiligheid

- actualiseren van de risicokaart
- Er zijn binnen het IVP 2007-2010 9 speerpunten opgesteld:
 - 1 Wijkveiligheid (wordt geïntegreerd in wijkgericht werken)
 - 2 Jeugd en veiligheid: overlast
 - 3 Jeugd en veiligheid: criminaliteit
 - 4 Jeugd en veiligheid: alcohol en drugs
 - 5 Huiselijk geweld
 - 6 Veelplegers
 - 7 Dak- en thuislozen (nachtopvang + 24-uurs begeleiding)
 - 8 Senioren
 - 9 RisicocommunicatieVoor 2011-2014 komt er nieuw IVP waarin de raad opnieuw speerpunten zal benoemen.
- ontwikkelingen keurmerken: Keurmerk Veilig Ondernemen, Kwaliteitsmeter Veilig Uitgaan

4.5.1.5 Welzijn en zorg

WMO-nota Gewoon meedoen. Hoofdpijnen uit de nota:

- Informatie, advies, cliëntondersteuning: extra investeren door gemeente.
- Mantelzorg en vrijwilligerswerk: gaat over de investeringen van de gemeente in mantelzorg en vrijwilligerswerk. In 2010 is een Harderwijks Steunpunt mantelzorg gestart. Het eigen gemeentelijke steunpunt is bedoeld om mensen die mantelzorg verlenen te helpen. Voorts trekt de gemeente extra subsidies uit voor projecten die erop gericht zijn vrijwilligers te ondersteunen, of om nieuwe groepen voor vrijwilligerswerk te interesseren, zoals jongeren en allochtonen.
- Sociale samenhang en leefbaarheid. De gemeente wil dat instellingen in zorg en welzijn zo dicht mogelijk bij de burger werken. Ook wil de gemeente stimuleren dat mensen bij hun buurt betrokken blijven.
- Deelname aan het maatschappelijk verkeer. Onder prestatieveld 5 komt aan de orde hoe Harderwijk wil bevorderen dat iedereen gelijkelijk kan deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Dat wil zeggen dat de gemeente altijd eerst zal kijken of algemene voorzieningen voor iedereen toegankelijk kunnen worden gemaakt. Alleen als dit echt niet – tegen redelijke kosten - kan, moeten er speciale voorzieningen komen voor mensen met een beperking.

- Individuele verstrekkingen. De gemeente wil waar dit kan inzetten op verstrekkingen die als algemene voorziening kunnen functioneren. Algemene voorzieningen, zoals de Regiotaxi, hebben een voorkeur boven individuele voorzieningen.
- Preventief jeugdbeleid en beleid voor kwetsbare groepen.

4.5.1.6 *Vrijwilligerswerk en Mantelzorg*

- Vrijwilligers kiezen dus bewust voor vrijwilligerswerk. Bij mantelzorgers gaat het meestal niet om een vrijwillige keuze. Zij zorgen voor een chronisch zieke, gehandicapte of hulpbehoevende ouder, kind of ander familielid, vriend of buur. Zij geven die zorg, omdat zij een persoonlijke band hebben met die persoon.
- Vrijwilligers zijn onmisbaar in onze samenleving. Vrijwilligerswerk is bij uitstek het middel van burgers om hun betrokkenheid en verantwoordelijkheid ten aanzien van de samenleving te tonen en te nemen. Zij geven daarmee tevens aan dat zij niet alles van een ander of de overheid verwachten. De landelijke en lokale overheid dienen op hun beurt de vrijwilligers hierin te ondersteunen en vrijwilligerswerk mogelijk te maken. Het gemeentelijk vrijwilligerswerkbeleid in Harderwijk heeft zich vooral gericht op het faciliteren.
- De gemeente erkent het maatschappelijke belang van vrijwilligerswerk. Om dit belang te benadrukken en de risico's voor vrijwilligers te verminderen heeft het college van B&W van Harderwijk een vrijwilligersverzekering afgesloten.
- Regelgeving die belemmerend is voor vrijwilligerswerk willen we zoveel mogelijk weg te nemen. De gemeente Harderwijk neemt derhalve actief deel aan de regionale Taskforce Regeldrukvermindering een samenwerking met regiogemeenten in het kader van een regionaal, door de provincie gesubsidieerd project.
- De vrijwillige Buurtbemiddeling is vanaf februari 2006 van start gegaan. Het doel van het project buurtbemiddeling is conflicten tussen burens of buurtbewoners in een zo vroeg mogelijk stadium aan te pakken en het contact tussen partijen te herstellen. Op deze manier wordt woonoverlast en escalatie in de buurt voorkomen, de leefbaarheid van de buurt vergroot, de gemeenschapszin versterkt en de zelfredzaamheid van burgers bevordert.
- Maatschappelijke stage is een belangrijke stimulator om de jeugd kennis te laten maken met het vrijwilligerswerk. Harderwijk voert de Rijksregeling Maatschappelijke stage uit.
- Het doel van het steunpunt mantelzorg is zorgen dat mantelzorgers kunnen blijven zorgen voor hun naaste en voorkomen dat overbelasting ontstaat. Daarvoor is ook de aandacht van zorgvrijwilligers belangrijk omdat zij vaak de mantelzorger ondersteunen.
- Het beroep dat gedaan wordt op de civil society vanuit burgers en beleidsmatig is de laatste jaren daaraan sterk toegenomen. Het is niet zo simpel om vast te stellen hoe stevig de civil society ter plekke verankerd is. Dat heeft consequenties voor de mate van succes van beleidsmaatregelen.

4.5.1.7 *Maatschappelijke zorg*

Wij kiezen er voor om de naam Maatschappelijke Zorg (MZ) te gebruiken als verzamelnaam voor alle doelgroepen en thema's die een rol spelen in de prestatievelden 7,8 en 9.

- Betreft het bieden van maatschappelijke opvang, waaronder vrouwenopvang en het voeren van beleid ter bestrijding van geweld, dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer is gepleegd (huiselijk geweld).
- Betreft het bevorderen van de openbare geestelijke gezondheidszorg met uitzondering van het bieden van psychosociale hulp bij rampen. Het omvat het functioneren als meldpunt voor crisis en dreiging bij kwetsbare personen en

risicogroepen, evenals het bereiken en begeleiden van kwetsbare personen en risicogroepen.

- Betreft het bevorderen van verslavingsbeleid. Het omvat ambulante verslavingszorg gericht op (preventie van) verslavingsproblemen en overlastbestrijding.
- Gezien de grote mate van overeenkomst in problematiek van de doelgroepen is gekozen voor een integrale benadering van prestatieveld 7, 8 en 9.
- Naast de samenhang met andere onderdelen van de Wmo is er ook samenhang met het gemeentelijk gezondheidsbeleid.
- Vanzelfsprekend zijn er ook verbanden te leggen met het beleid op het gebied van openbare orde en veiligheid in gemeenten en met het beleid op het gebied van sociale zaken en schuldhulpverlening. Vaak zijn cliënten in de OGGZ aangewezen op een uitkering, maar anderzijds onmachtig om (altijd) te voldoen aan alle voorwaarden die daaraan worden gesteld. Een te strikt regime kan dan inspanningen, die anderen doen om de cliënt weer een stapje verder te helpen, teniet doen.
- De Wmo benadrukt opnieuw de verantwoordelijkheid van iedere gemeente op het terrein van de Maatschappelijke Zorg.
- De Noord-Veluwe gemeenten zien regionale ketensturing als hun verantwoordelijkheid. De gemeenten nemen hierin een regierol op zich.
- Het beleid richt zich, in principe, op mensen uit de Noord-Veluwe.
- Een lokaal Maatschappelijke Zorg-netwerk is het hart van de lokale maatschappelijke zorg.
- Een compleet traject van praktische zorg (wonen, dagactivering/werk, financiën) is noodzakelijk voor mogelijk succes.
- Doorstroombeleid is nodig om voor iedere maatschappelijke zorg cliënt een passende situatie te creëren.
- Out-reachende hulpverlening is nodig om vroegtijdig te kunnen interveniëren en om ernstige probleemsituaties te kunnen beïnvloeden.
- Multi-probleem cliënten vragen zelf niet (meer) om hulp, maar worden door derden signaleerd.
- Er komt vervolgzorg voor ex-gedetineerden en ex-intramuralen met een zorgvraag.
- Iedere gemeente heeft een aanpak voorkoming huisuitzetting.
- Er is m.b.t. de maatschappelijke zorg sprake van interne regie bij gemeenten op de gebieden leefbaarheid, veiligheid, volkshuisvesting en gezondheid.

4.5.1.8 Jeugd

- Preventief jeugdbeleid wordt voor een groot deel regionaal vormgegeven. Ambtelijk is het Regionaal Regieteam Jeugd hiervoor verantwoordelijk.
- In de Wmo-nota 'Beter voor elkaar' zijn de volgende uitgangspunten geformuleerd ten aanzien van preventief jeugdbeleid: voorkomen van problemen kan door bereikbaar en laagdrempelig CJG. Harderwijk streeft naar een laagdrempelig en toegankelijk aanbod van ondersteuning bij opgroeien en opvoeden, dat aansluit bij vragen van ouders en jongeren in verschillende leeftijdsgroepen (0-4, 4-12, 12-18, 18-23).
- Opstellen van integraal jeugdbeleid
- Preventief jeugdbeleid is een belangrijk thema in de wijkaanpak. Er is gekozen voor de uitvoering van de methodiek 'Veilig Opgroeien' (Communities that Care). Jongerenparticipatie is een thema in het collegeprogramma en in de strategische raadsagenda. Vanuit de wijkaanpak zal dit thema in samenwerking met de griffie worden opgepakt.

4.5.1.9 Gezondheid

- De regiogemeenten (RNV) hebben gezamenlijk de gemeentelijk gezondheidsbeleid vastgesteld: "Kiezen voor gezond leven op de Noord-Veluwe. In de lokale nota

gezondheidsbeleid is gekozen om de landelijke speerpunten te volgen: roken, schadelijk alcoholgebruik, overgewicht, diabetes, depressie.

- De doelen van het gezondheidsbeleid en de RSP projecten overlappen elkaar wat betreft de inhoud voor een groot deel. Daarom is ervoor gekozen om de uitvoer van het lokaal gezondheidsbeleid en de RSP projecten aan elkaar te koppelen.
- Dit heeft geresulteerd in een regionaal project Kiezen voor Gezond Leven wat bestaat uit:
 1. Programma Overgewicht
 2. Programma Verantwoord Alcoholgebruik
 3. Regionale campagne, PR-plan en startdag

Masterplan gebouwde voorzieningen, wonen zorg en welzijn (visie en ontwikkelingsplan)

- Doel van het masterplan is een strategische visie te geven op het brede vlak van wonen, zorg en welzijn.
- Dekkend voorzieningenaanbod: zorg op maat en niemand valt buiten de boot
- Voorzieningen voor ouderen op wijkniveau en streven naar wijksteunpunten: vanwege beperkte mobiliteit en sociale gebondenheid
- Voorzieningen voor andere doelgroepen worden m.n. op lokale (en soms regionale) schaal gepland
- Rol van de aanbieders: zij zijn primair verantwoordelijk voor planning en realisering van voorzieningen
- Rol van de gemeente: faciliterend waar het gaat om afstemming; trekkersrol t.a.v. de totstandkoming van Wijksteunpunten
- Randvoorwaarden: te grote concentraties vermijden, overlast voorkomen
- Afspraken worden vastgelegd in een gezamenlijke intentieovereenkomst

4.5.1.10 Schuldhelpverlening

Dit beleid betreft de gemeenten Ermelo en Harderwijk.

- Gemeenten dienen het initiatief te nemen in het organiseren van integrale schuldhelpverlening.
- Integrale schuldhelpverlening dient de basis te vormen voor een voor een gezonde en te beheersen financiële toekomst. Belangrijke doelen van integrale schuldhelpverlening zijn:
 1. een doelmatige preventie
 2. vroegtijdige signalering, advisering en verwijzing
 3. het bieden van een integrale aanpak
 4. het voorkomen van herhaling van de problematiek
- Beleidsuitgangspunten
 1. De gemeenten Ermelo en Harderwijk kiezen voor integraal beleid en beleggen de beleidsregie hiervoor binnen de afdeling Welzijn en Onderwijs van de gemeente Harderwijk.
 2. De gemeenten benoemen één partij in het veld als “hoofdaannemer” van de totale schuldhelpverlening.
 3. De schuldhelpverlening wordt de komende drie jaar in stappen georganiseerd, waarbij implementatie in de praktijk bij elke stap nadrukkelijk aandacht krijgt.
 4. Preventieactiviteiten zijn noodzakelijk om de groeiende schuldenproblematiek te beïnvloeden.
 5. Vroegtijdig differentiëren in het hulpaanbod zorgt voor efficiënte inzet van hulp.
 6. Wanneer schulden onderdeel zijn van een multi-probleemsituatie wordt schuldhelp geboden als ook andere hulpverlening geaccepteerd wordt. In de samenwerking is duidelijk afgesproken wie de trajectcoördinator is.
 7. Hoe minder schakelmomenten tussen organisaties, hoe beter. Bij voorkeur worden trajecten ingekocht en geen organisatiecontracten gesloten.

8. Out-reachend denken en werken waar nodig. Contacten afsluiten zonder monitoring gebeurt niet.
9. Zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid worden gestimuleerd waar het kan. De schuldhulppladder (hoofdstuk 10) dient hierbij als richtlijn.
10. Mensen met schulden hebben rechten maar ook plichten. De attitude van hulpverleners heeft een juist evenwicht tussen beiden. In de hulpverlening zal dit duidelijk tot uiting moeten komen.
 - gemeente wil nieuw beleid ontwikkelen dat tot doel heeft alle inwoners van Ermelo, Harderwijk met financiële problemen een hulpaanbod te bieden wat passend is bij de grootte van het probleem. Doel twee is om voor alle inwoners en hulpverleners een herkenbare schuldenladder te organiseren, waarbij het ultieme doel is dat inwoners van Harderwijk en Ermelo niet op de onderste trede terecht komen.

4.5.2 Economie en leisure

Harderwijk vervult in de regio een centrale positie op het gebied van wonen, werken en voorzieningen. Diverse beleidsnota's zijn opgesteld. De ambities worden verwoord en een aantal maatregelen wordt genoemd.

- De ambitie van de Kantorennota 2007-2020 is dat er in Harderwijk voldoende mogelijkheden zijn op de korte en de lange termijn om kantoorontwikkelingen mogelijk te maken.
- De Visie op detailhandel heeft als ambitie Harderwijk als winkelstad te verbeteren door te zorgen voor een levendige en florerende binnenstad. Daarnaast is de ambitie te zorgen voor levensvatbare wijk- en buurtwinkelcentra en een sterke perifere detailhandelsfunctie te realiseren.
- De Beleidsvisie en Businessplan Harderwijk Recreatie en Toerisme (2006) streeft meerdere doelen na: economische groei, meer werkgelegenheid, aantrekken van de consument van de toekomst, versterken van het aanbod en de marketing van Harderwijk oppakken.
- De Nota Evenementenbeleid (2008) wil op basis van evenementen Harderwijk meer uitstraling geven en beter promoten. Daarnaast streeft de nota naar het versterken van de evenementen, het totale aanbod beter te laten aansluiten bij consumententrends, de huidige evenementen uitbouwen en professionaliseren en de negatieve kanten van evenementen te minimaliseren.
- Ook is de nota Uitgaan in Harderwijk 2008-2010 (2007) van toepassing. De doelen van deze visie zijn het verminderen van de regelgeving voor horecaondernemers, een terrassenbeleid voor de pleinen ontwikkelen, gezondheidsbeleid ten behoeve van alcoholmatiging maken, een behoefteonderzoek naar uitgaan uitvoeren en het verhelderen van de situatie rondom de Harder.

4.5.3 Ruimtelijk

4.5.3.1 Groen en landschap

- het ontwikkelen, versterken en in standhouden van de typische Harderwijker groenstructuur
- relatie tussen stad en landschap wordt versterkt
- ook Nota ruimte ziet ontwikkeling van het groen als een vorm van basiskwaliteit
- streekplan Gelderland vindt landschap Harderwijk-Elburg een waardevol open gebied.
- Streekplan Gelderland: Veluwemassief en Randmeerkust zijn waardevolle landschappen.

4.5.3.2 *Natuur*

- Harderwijk heeft twee Natura2000gebieden: de Veluwe en Veluwerandmeren. Nieuwe ontwikkelingen moeten getoetst worden aan de doelstellingen van Natura 2000.
- Provincie/rijk stelt beheerplannen op voor Natura2000 gebieden.
- Vogel- en habitatrictlijnen en natuurbescherming; beiden zijn onderdeel Natura2000.

4.5.3.3 *Cultuurhistorie*

- ambitie van de gemeente is de tastbare geschiedenis verder zichtbaar maken en toegankelijk maken voor zowel de Harderwijkers als de bezoekers van de gemeente.
- Ambitie gemeente past bij motto Belvoirbeleid van de provincie 'behoud door ontwikkeling'.
- Nota Ruimte ziet cultuurhistorie als inspiratiebron voor kwaliteit.
- Aan elk deel van Harderwijk is een welstandsniveau toegekend. Doel is bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de bebouwde omgeving. Welstandscommissie ziet toe op ruimtelijke kwaliteit.

4.5.3.4 *Milieu*

- gemeente streeft naar samenhang in het bestaande veelomvattende milieubeleid
- gemeente wil zorg dragen voor een duurzame leefomgeving
- gemeente wil een bijdrage leveren aan de klimaatdoelstellingen van het Rijk.
- Het doel is een gebiedsgerichte benadering en voor ieder gebied een kwaliteitsbeeld op te stellen.

Milieugezondheidskwaliteit

De tendens in de milieuwetgeving is dat het aspect gezondheid steeds belangrijker wordt. Een voorbeeld daarvan is hoofdstuk 5 van de Wet milieubeheer waarin kwetsbare groepen extra beschermt worden tegen luchtverontreiniging.

De luchtkwaliteitwetgeving was ooit gericht op gezondheidsnormen. De laatste jaren is er meer ingespeeld op de ruimtelijke ontwikkeling. Met de komst van het Besluit gevoelige bestemming luchtkwaliteit komt het gezondheidsaspect weer meer in beeld. Gemeenten krijgen de mogelijkheid om op grond van dit besluit aanvullende maatregelen vast te stellen. In de gemeente Harderwijk heeft dit geresulteerd in het opnemen van contouren rond rijks- en provincialen wegen waarbinnen geen gevoelige functies geprojecteerd mogen worden. Luchtkwaliteit is één milieuaspect waarvoor de vertaalslag wordt gemaakt naar gezondheid. Om de gezondheidseffecten van een ruimtelijke ontwikkeling inzichtelijk te maken kan een GezondheidsEffectScreening (GES) worden uitgevoerd. Hierin worden alle verschillende milieuaspecten samengenomen en vertaald in ges-scores.

In milieugebiedsvisies voor Harderwijk zijn ambities opgenomen betreffende de minimale gezondheidskwaliteit die in een gebied zou moeten heersen. Tot nu toe zijn deze ambities alleen opgenomen voor het milieuaspect geluid. In de toekomst wordt deze systematiek ook doorvertaald voor de andere milieuaspecten.

Lokaal milieubeleid

De laatste jaren is ook wat betreft milieubeleid decentralisatie ingezet. Gemeenten zijn zelf verantwoordelijk voor de leefomgevingskwaliteit op hun grondgebied. Dit vertaalt zich door in bijvoorbeeld de geurwetgeving. In de Wet geurhinder worden gemeenten de mogelijkheid geboden om een geurverordening op te stellen. De wet maakt het mogelijk dat de geurnormen op geurgevoelige objecten worden aangepast, binnen de bandbreedte die de wet voorschrijft. Met de verordening kan een gemeente richting geven aan de functie van haar buitengebied. Wil een gemeente ruimte geven aan de ontwikkeling van de landbouw? Of kiest het voor de woonfunctie?

Met de wijziging van de Wet geluidhinder is de verantwoordelijkheid voor het toestaan van hogere grenswaarden bij de gemeente komen te liggen. De gemeente is dus zelf verantwoordelijk voor het geluidsniveau dat zij toestaat. De verwachting is dat milieuwetgeving steeds meer toestaan dat gemeenten op lokaal niveau een verordening of beleid kunnen vaststellen, ingespeeld op de lokale situatie.

Duurzaamheid

Voor wat betreft energiegebruik heeft de gemeente Harderwijk zich als doel gesteld om binnen de gemeentegrenzen te besparen op energiegebruik, duurzame opwekking van energie na te streven en de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen. Het duurzaamheidsbeleid sluit aan bij de klimaatdoelstellingen van het Rijk en de VNG; energiebesparing van 2 % per jaar, 20% duurzame energie in 2020 en 30 % reductie van broeikasgassen in 2020 (ten opzichte van 1990). Om deze doelstellingen te bereiken heeft de gemeente Harderwijk zich gecommitteerd aan het regionaal Klimaatakkoord. Ter ondersteuning van gemeenten voor de uitvoering van het klimaatakkoord heeft VROM een Prestatiekaart Lokaal Klimaatbeleid op 3 ambitieniveaus ontwikkeld. De gemeente Harderwijk heeft als uitgangspunt het actieve niveau gekozen.

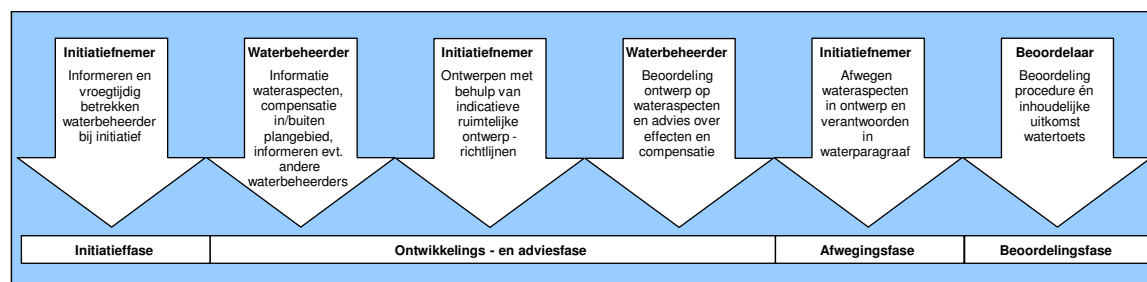
Dit is vertaald in:

- een verscherpte Energieprestatiecoëfficiënt (EPC) van 50 % voor gemeentelijke gebouwen.
- Naast deze verscherpte EPC-eis streven we in alle gemeentelijke gebouwen naar energiemangement en het zo efficiënt mogelijk gebruik maken van de benodigde energie;
- Voor nieuwbouwprojecten geldt een verscherpte EPC van 10%.

4.5.3.5 Water

Sinds het advies van de Commissie Waterbeheer 21^e eeuw speelt de beoordeling van waterhuishoudkundige aspecten bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen, waaronder het bestemmingsplan, een steeds belangrijkere rol. Om deze beoordeling goed te kunnen uitvoeren is de Watertoets ingesteld.

De Watertoets is in essentie een procesinstrument met als doel te komen tot een betere inbreng van wateraspecten in ruimtelijke plannen en besluiten. De Watertoets omvat het hele proces van vroegtijdig informeren, adviseren, afwegen en uiteindelijk beoordelen van waterhuishoudkundige aspecten in ruimtelijke plannen en besluiten. Dit betekent dat bij nieuwe ruimtelijke besluiten, in een aparte paragraaf met toelichting, de gevolgen van het ruimtelijke plan voor het water in beeld moeten worden gebracht. De resultaten van de Watertoets moeten betrokken worden bij de integrale afweging van het ruimtelijke plan of besluit. Dit gebeurt door het opstellen van een waterparagraaf.

Figuur 3: Het proces van de watertoets

Waterparagraaf

De waterparagraaf maakt onderdeel uit van het ruimtelijk plan of besluit. In de waterparagraaf worden het huidige en toekomstige watersysteem beschreven en worden de gevolgen van het ruimtelijke plan voor het watersysteem uiteengezet. Essentieel is dat duidelijk wordt uitgelegd welke afwegingen ten aanzien van het water zijn gemaakt. Als compenserende maatregelen nodig zijn, worden deze beschreven en wordt toegelicht waarom compensatie nodig is. Het wateradvies van de waterbeheerder wordt samengevat weergegeven en het gevolgde watertoetsproces wordt beschreven. Gemaakte afspraken worden opgenomen in de waterparagraaf. Daarnaast kan in de waterparagraaf het relevante waterbeleid worden beschreven.

Een overlegverplichting tussen initiatiefnemer en waterbeheerder(s) geldt voor structuurplan, bestemmingsplan, vrijstelling bestemmingsplan (als bedoeld in artikel 19, lid 1) en regionaal structuurplan. In het Nationaal Bestuursakkoord Water is afgesproken dat de partijen de watertoets uitvoeren zoals beschreven in de Bestuurlijke Notitie Watertoets. De gepleegde afwegingen worden vastgelegd in de waterparagraaf van ruimtelijke plannen.

De volgende plannen moeten worden voorzien van een waterparagraaf:

- Structuurvisie, een plan tot uitwerking daarvan en ontwerpen daarvoor
- Gemeentelijk structuurplan en een ontwerp daarvan
- Bestemmingsplan en een ontwerp daarvan

In de Watertoets Harderwijk zijn de relevante wateraspecten voor de structuurvisie benoemd. Per wateraspect zijn doelen geformuleerd. Al deze aspecten even belangrijk. Hieronder worden alle relevante wateraspecten kort omschreven:

- Veiligheid en wateroverlast
Doel: waarborgen veiligheidsniveau en voorkomen van wateroverlast
Harderwijk is direct gelegen aan het Wolderwijd en moet daarom beschermd worden tegen de huidige waterpeilen en golfaanval. Ook moet rekening worden gehouden met een mogelijke verdere peilstijging in de toekomst ten gevolge van klimatologische ontwikkelingen.
- Compensatie
Doel: behoud/realisatie ruimte voor water
Wanneer door ruimtelijke ingrepen er oppervlaktewater verloren gaat en daarmee bergingscapaciteit dient dit verlies te worden gecompenseerd.
- Behandeling hemelwater en afvalwater
Doelen: schoon houden-scheiden-schoon maken en vasthouden-bergen-afvoeren
In het plangebied wordt schoon hemelwater (daken en extensief gebruikte wegen en terreinen) afgevoerd naar het oppervlaktewater. Mogelijk vervuild hemelwater wordt via een bodempassage geloosd op oppervlaktewater. Vuil hemelwater, afkomstig van intensief gebruikte wegen en terreinen, wordt via het vuilwaterstelsel afgevoerd naar de rioolwaterzuiveringsinstallatie (rwzi). Het gezuiverde afvalwater wordt na zuivering in een rwzi geloosd in de randmeren
- Oppervlaktewaterkwaliteit
Doel: behoud/realisatie goede waterkwaliteit voor mens en natuur
De oppervlaktewaterstructuur en de dimensionering van de watergangen zijn belangrijke factoren. Waterverontreiniging kan worden voorkomen door een doordachte plaatsing van risicovolle activiteiten. Verontreinigingen vanuit de recreatievaart dienen zoveel mogelijk te worden voorkomen.
- Zwemwaterkwaliteit bij de stranden
- Doel: onderzoeken in hoeverre nieuwe waterverbindingen in de visie leiden tot een andere verspreiding van bacteriologische verontreinigingen.

- Grondwaterkwaliteit
Doel: behoud/realisatie goede grondwaterkwaliteit voor mens en natuur
In het plangebied zijn bodemverontreinigingen aanwezig.
- Grondwaterover- en onderlast
Doel: overlast en schade door veranderde grondwaterstanden voorkomen
In het huidige Nationale waterplan worden de Veluwerandmeren gecompartmenteerd waardoor de peilen in de Veluwerandmeren onafhankelijk zijn van toekomstige peilverhogingen. Klimaatveranderingen kunnen leiden tot toenemende kwel vanuit de Veluwe. Bij het bouwrijp maken van het plangebied (ophogen, ontwateren) dient hiermee rekening te worden gehouden.
- Inrichting watergangen en oevers
Doel: functiegerichte inrichting van watergangen en oevers
Dit betekent dat de oevers hoofdzakelijk zullen bestaan uit kades. De mogelijkheden voor natuurvriendelijke oevers dienen steeds te worden onderzocht.
- Beheer en onderhoud
Doel: afspraken maken over het beheer en onderhoud van de havens en watergangen in Harderwijk. Rijkswaterstaat is waterbeheerder voor de randmeren. Het oppervlaktewater in Harderwijk staat in open verbinding met het Wolderwijd, waardoor Rijkswaterstaat formeel waterbeheerder blijft. Omdat het hier stedelijk gebied betreft en Rijkswaterstaat is geen beheerder van stedelijk water is, heeft de gemeente Harderwijk het beheer en onderhoud van alle stadswateren overgedragen aan Waterschap Veluwe.

Waterplan Harderwijk

Ambitie: De hoofddoelstelling van Waterplan Harderwijk is:

- In beeld brengen en uitvoeren van de benodigde maatregelen voor het realiseren en behouden van een veilig, veerkrachtig en ecologisch gezond functionerend watersysteem met het oog op een aantrekkelijke en gezonde leefomgeving;
- koppeling van de blauwe en groene opgave;
- rekening houden met de toekomstige waterstructuur door klimatologische ontwikkelingen.

Kaders:

- ♦ Water heeft ruimte nodig;
- ♦ Voldoende veiligheid;
- ♦ Aanpakken grondwaterproblemen;
- ♦ Verbeteren waterkwaliteit en ecologie;
- ♦ Voort met afkoppelen;
- ♦ Bevorderen van de waterbeleving en waterrecreatie.

Maatregelen:

- ♦ Een aanpassing van de waterstructuur zodat water van goede kwaliteit uit Drielanden door de stad heen richting de havenarmen wordt geleid/verpompt. Via verlenging Friese gracht over Kuipwal en de Scheepssingel (bij voorkeur in de vorm van open water/herstellen vd stadsgracht Kuipwal) én een ondergrondse verbinding vanaf Couperussingel vanuit de bermsloot N302.
- ♦ Aanleg Crescent in Drielanden
- ♦ Aanleggen korte wandelpaden met bijv. vlonders en knuppelpaden door het moeras naar Wolderwijd en Veluwemeer
- ♦ Ontwikkelen natuur Harderwijk-Zuid
- ♦ Diverse maatregelen in het kader van Hierdense Poort
- ♦ Versterken belevingswaarde groene strand
- ♦ Realiseren van verblijfsruimte rondom de grachten

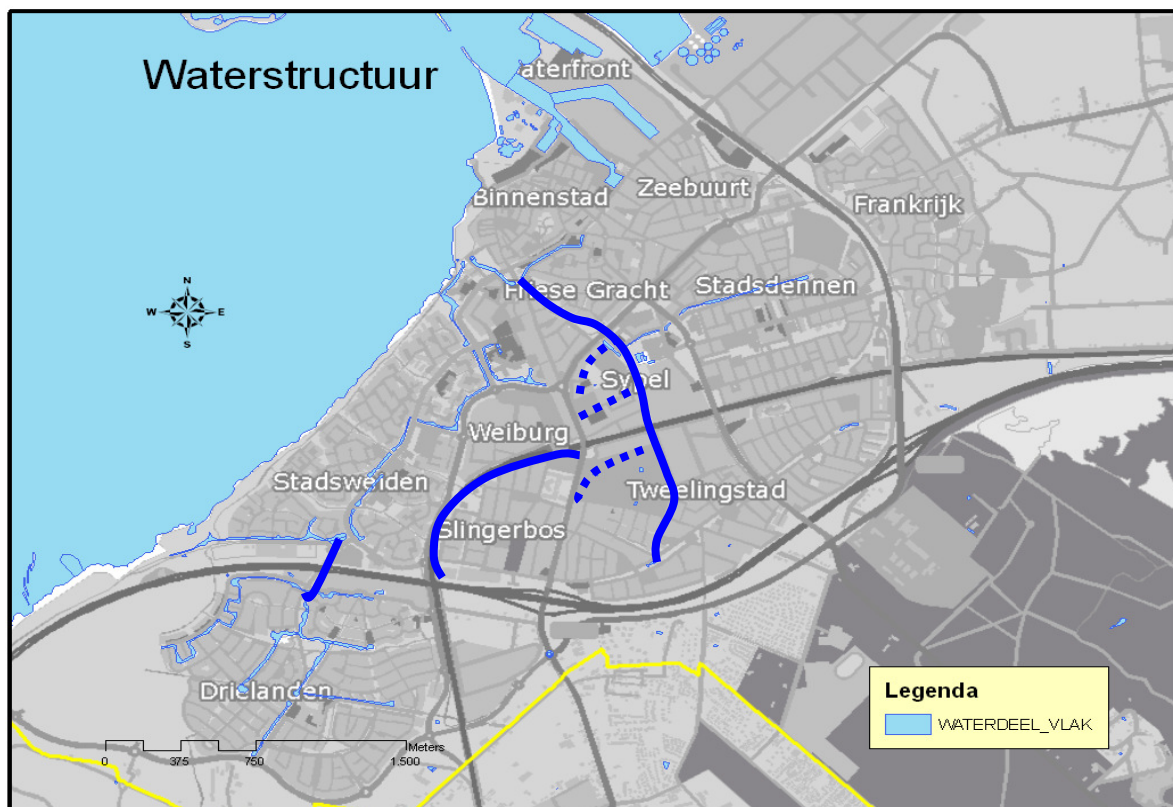
Maatregelen (uit ontwerpdocumenten/uitwerking waterplan) : aanpassen van toekomstige waterstructuur i.v.m. de verwachte hogere grondwaterstanden in de grondfluctuatietoneelzone en

de verwachte extremere buien door klimatologische ontwikkelingen. Bij extreme buien kan niet al het hemelwater door het rioolstelsel afgevoerd worden. Haaks op de grondwaterstroming worden een aantal grondwaterinvangende armen (b.v. singels) gerealiseerd. Deze armen moeten via een aantal 'radialen' kunnen afwateren op de bestaande waterstructuur.

Dit heeft mogelijk consequenties voor de ruimtelijke invulling van:

- de herinrichting industrieterrein Weiburg;
- de wijk Friese gracht (met name parallel aan Hoge Pad);
- de wijk Slingerbos langs het spoor;
- het gebied Groot Sybel;
- Tweelingstad.

Voorsorteren op hoger grondwaterstanden in de grondwaterfluctuatietoneel (zie 1ste bijlage). Hoewel het nog geen vaststaand beleid is geeft vooral Kaart 17 een indruk van de aanpassingen van toekomstige waterstructuur. Het is nog erg conceptueel, maar het principe is dat haaks op de grondwaterstroming (zeg maar parallel aan de randmeeroever) in de kritische zone een aantal grondwaterinvangende armen (b.v. singels) worden gerealiseerd. Deze armen moeten via een aantal 'radialen' kunnen afwateren op de bestaande waterstructuur. Hoewel dit technisch gesproken niet altijd perse in de vorm van open watergangen hoeft kun je je voorstellen dat dit concept de nodige consequenties heeft voor de inrichting van de openbare ruimte.

Kaart 17: In donkerblauw: gewenste toekomstige aanpassingen in de waterstructuur

Een andere aspect dat niet in deze figuur is opgenomen is de verbetering van de waterkwaliteit in het toekomstig stedelijk gebied van het Waterfront. Daarvoor wordt gedacht aan een aanpassing (2 andere maatregelen uit het Waterplan) van de waterstructuur zodat water van goede kwaliteit uit Drielanden door de stad heen richting de havenarmen wordt geleid/verpompt. Via verlenging Friese gracht over Kuipwal (bij voorkeur in de vorm van

open water) én een ondergrondse verbinding vanaf Couperussingel vanuit de berm-sloot N302. Deze maatregelen hadden al in realisatiefase moeten zitten, maar zijn mede door vertraging van het waterfront minder urgent geworden. Bovendien twijfelt het waterschap (waterschap is waterbeheerder van stedelijk water) aan de haalbaarheid/doelmatigheid van deze maatregelen. Het waterschap heeft toegezegd dit jaar een “waterbalans” en een “quickscan waterkwaliteit” op te stellen om te kunnen toetsen of dit concept hout snijdt.

Ten slotte hebben we rekening te houden met de klimatologische ontwikkelingen. Als de buien inderdaad extremer worden kan het riool nooit al het hemelwater zondermeer verwerken (zie afgelopen weken). Het water zal dan via het oppervlak afgevoerd moeten worden. Het mag dan nergens zoveel accumuleren dat er schade ontstaat of onveilige situaties ontstaan (oneindig systeem). Het NS spoor vormt daarvoor bijvoorbeeld één van de belangrijkste barrières (vooral rondom Slingerbos). Met een juiste dimensionering kunnen de genoemde invangende armen en afvoerende radialen ook hiervoor een oplossing bieden. Alles bij elkaar hebben we een structuur voor ogen als in de 2de bijlage is weergegeven. Wij proberen in allerlei plannen alvast ruimte te claimen in de vorm van groenzones om deze waterstructuur op langere termijn mogelijk te maken.

Bovenstaande heeft mogelijk consequenties voor de ruimtelijke invulling van:

- herinrichting industrieterrein Weiburg;
- wijk Friesegracht (met name parallel aan Hoge Pad);
- Slingerbos langs het spoor;
- De Sytel;
- Tweelingstad.

4.5.3.6 Verkeer

- Ambitie is om Harderwijk beter, goed, duurzaam en bereikbaar te maken voor alle soorten verkeer.
- Ambitie sluit aan bij Nota Ruimte en streekplan Gelderland
- Zo min mogelijk onnodig gemotoriseerd verkeer door de bebouwde kom
- Gemeente wil fietsen en lopen voor kortere verplaatsingsafstanden stimuleren
- Knelpunten in verkeerssysteem worden aangepakt, verkeersafwikkeling en verkeersveiligheid verbeteren.
- Kwaliteitssprong in fietsnetwerk en fietsvoorzieningen
- Aantal verbindingen aangelegd voor fietsers.
- Op lange termijn streven naar IC-status voor Harderwijk

4.5.3.7 Wonen

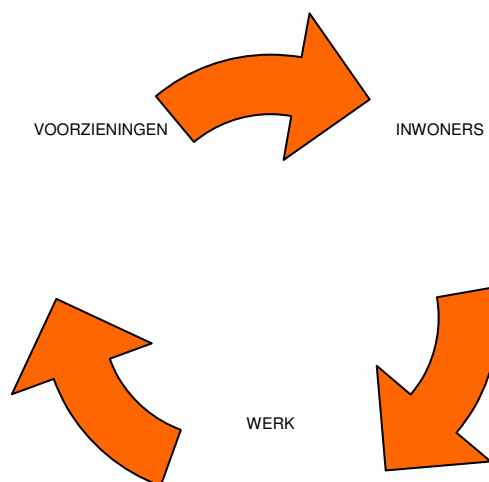
Nieuwe woonvisie gemeente:

- Doel van provincie is komen tot woonbeleid met kwaliteit. Er moet een omslag komen van beleid gericht op kwantitatieve tekorten naar kwalitatieve tekorten.
- Provincie wil bewoners meer vrijheid en kansen bieden om hun woonwensen te creëren wil woningen en woonmilieus beter laten aansluiten bij de voorkeuren van bewoners, provincie treedt op als partner in wonen.
- Regiogemeenten hebben verdere afspraken gemaakt over lokale woonprogramma's

5 Analyse

5.1 Inleiding

In algemene termen is het hoofddoel van de stadsvisie het waar mogelijk vergroten en versterken van de aantrekkelijkheid van Harderwijk als plaats om te wonen, te werken en te recreëren. De aantrekkelijkheid van een stad wordt door meerdere factoren bepaald. In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe Harderwijk er voor staat. Het gaat dan om de vraag hoe het voorzieningenpeil is, of er voldoende werk is en of mensen prettig kunnen wonen, werken en verblijven. Welke van deze aspecten nu belangrijker is, is moeilijk aan te geven, omdat het één invloed heeft op het ander. Er is sprake van een cirkelredenering: meer inwoners betekenen meer werk. Dat betekent dat er meer en betere voorzieningen nodig zijn. Meer voorzieningen hebben vervolgens aantrekkingskracht op nieuwe inwoners.

Figuur 4: Het cyclische proces van inwoners, werk en voorzieningen

Om ergens aan deze cirkel te beginnen wordt uitgegaan van de demografische ontwikkeling zoals de provincie in 2010 in haar prognoses heeft berekend. Dat wil zeggen dat de circa 2500 woningen die tot 2020 worden gebouwd zorg dragen voor een groei met ruim 5400 inwoners. Tot 2040 komen er volgens de prognose daarna nog eens ongeveer 5000 nieuwe inwoners bij.

Dit hoofdstuk is verdeeld in drie onderdelen: sociaal, economische en ruimte. Voor de drie beleidssectoren wordt begonnen met de beschrijving van het doel van het desbetreffende beleid. De volgende vragen komen daarbij systematisch aan de orde.

Gewenste kwaliteit: Wat willen we graag bereiken?

Om nu te kunnen bepalen welke maatregelen of ingrepen noodzakelijk zijn om een betere, mooiere, veiliger samenleving te krijgen wordt eerst beschreven welk concrete doel moet worden bereikt. Dit doel wordt beschreven als de in een gewenste sociale, economische en ruimtelijke kwaliteit. Daarmee wordt helder en transparant uiteengezet wat er in 2031 moet zijn bereikt. Het verschil tussen de huidige stand van zaken uit hoofdstuk 2 en de gewenste kwaliteit is waar maatregelen moeten worden getroffen of inspanningen moeten worden verricht. Daarbij moet rekening worden gehouden met het effect van de in hoofdstuk 3

beschreven trends. Wanneer de huidige stand van zaken afwijkt van de neergelegde ambities in de Stadsvisie wordt bekeken of dat te maken heeft met de waargenomen trends of dat trends juist kansen bieden om geconstateerde minpunten te verbeteren. Tevens wordt bekeken of de autonome ontwikkelingen, projecten die in gang worden gezet, bijdragen aan het totstandbrengen van de gewenste kwaliteit. Elke pijler sluit af met een conclusie met daarin een opsomming van de zorgpunten.

Wat hebben de verschillende pijlers met elkaar te maken?

Vervolgens worden de geconstateerde zorgpunten voor de drie pijlers met elkaar in verband gebracht om te zoeken naar raakpunten. Aan de hand van de analyse in dit hoofdstuk wordt de probleemopgave geformuleerd.

Doen we het samen met de regio?

In de structuurvisie wordt gekeken of geconstateerde punten zouden moeten worden opgepakt in groter (lees regionaal) verband. Verschillende onderwerpen zijn uitstekend in regionaal verband op te pakken. Bij ieder onderwerp stellen we daarom bovenstaande vraag. Dat betekent concreet dat steeds moet worden bepaald of we een onderwerp zelf doen of dat we het probleem in regionaal verband dient te worden opgepakt.

5.2 Sociale pijler

5.2.1 Definitie gewenste sociale kwaliteit

Het doel van de sociale pijler in de stadsvisie is (wederom in algemene termen) te omschrijven als: Het behouden, doorontwikkelen en versterken van de sociale kwaliteit van de gemeente. Bij het begrip Sociale Kwaliteit gaat het om: 'de mate waarin burgers in staat zijn om deel te nemen aan het sociale en economische leven, onder condities die hun welbevinden en individuele potenties stimuleren'.

Naast deze algemene lijn zijn de volgende, meer concrete opgaven te benoemen:

- Vergroten zelfinitiatief en zelfredzaamheid van de bewoners van Harderwijk. Kernbegrippen hierbij: preventie, participatie, talenten/capaciteiten, actief burgerschap
- Een vangnet creëren door de gemeente om kwetsbare burgers te ondersteunen, participatie mogelijk te maken en uitsluiting etc. te voorkomen. Kernbegrippen hierbij: ondergrens benoemen, basiskwaliteit, zekerheid bieden etc
- Stimuleren van actieve sociale netwerken. Hoe versterk je de kracht van de samenleving, welke rol kan het verenigingsleven spelen, hoe stimuleer je dat, zijn er taken van de gemeente over te dragen, welke zijn dat en hoe gaat dat dan, etc
- Maximale flexibiliteit vraagt om nieuwe concepten rond voorzieningen. Huisvesting voor voorzieningen is/was een belangrijke manier om vanuit gemeentelijk perspectief te sturen. Hoe vraag en aanbod zich in de komende jaren zullen ontwikkelen is lastig exact aan te geven maar aangenomen kan worden dat de vraag sterk en snel zal veranderen (ook gedurende die periode). Dit zal vragen om maximale flexibiliteit (fysiek, functioneel, juridisch, organisatorisch) bij de bouw en renovatie van gebouwen en accommodaties. Maar ook om een beter systeem van afstemmen van vraag en aanbod te realiseren

- Nieuwe vormen van samenwerking (en bekostiging). Kernbegrippen: faciliterende welzijnsinstellingen, samenhang in hulpverlening, adaptieve overheid, enzovoorts.

Samenvattend bevat de sociale kwaliteit een aantal componenten:

- Individuele componenten
 - talenten en capaciteiten,
 - participatie,
 - zelfredzaamheid,
 - sociaaleconomische zekerheid;
- Collectieve componenten
 - sociale samenhang,
 - hoe gaan groepen met elkaar om,
 - aanwezigheid en rol van Civil society,
 - sociaal kapitaal;
- Relationale component
 - burgers en instanties waaronder gemeente);
- Sociale infrastructuur (maatschappelijke voorzieningen)
 - afstemming vraag/aanbod
 - multifunctioneel

Om sociale kwaliteit meetbaar te maken worden daarvoor een aantal meetbare indicatoren benoemd die impliciet dan wel expliciet iets zeggen over het welzijn van sociaal beleid.

De indicatoren die daarvoor zijn benoemd zijn:

- Het werkloosheidscijfer (IGSD)
- Veiligheid (Integrale veiligheidsmonitor)
- Leefbaarheid (Integrale veiligheidsmonitor)
- Verenigingsdeelname (gemeentelijke cijfers)
- Geluk (bevolkingsonderzoek)
- Waardering (gemeentelijke) overheid (bevolkingsonderzoek)
- Voorzieningenniveau (verhouding capaciteit/intensiteit)

5.2.1.1 Cultuur

In de nieuwe beleidsnota 'Bouwen aan betekenis 2011-2016' wordt het belang van kunst en cultuur voor een samenleving beschreven als de betekenis van kunst en cultuur voor de identiteit, de diversiteit, de economie, het cultuurtoerisme, de vrijetijdsbesteding, de zingeving, de creativiteit, de participatie en het maatschappelijke leven binnen een gemeente. Het actief of passief deelnemen aan kunst en cultuur kan zorgen voor plezier, kennis, kritisch vermogen, ontspanning, ontroering en bewustwording. Kunst en het cultureel aanbod vormen belangrijke bindende elementen in de samenleving en leveren een bijdrage aan de sociale cohesie binnen wijken en aan de stad als geheel.

Cultuur zorgt voor extra aandacht voor speciale doelgroepen: participatie, vergroting van sociale competenties en persoonlijke ontwikkeling. Culturele activiteiten geven een impuls aan de economische bedrijvigheid op lokaal en regionaal niveau en aan de uitstraling van de gemeente.

Kunst is van belang voor de ruimtelijke kwaliteit van onze woonomgeving. Een aantrekkelijke woonomgeving vergroot de leefbaarheid. Het geeft plekken identiteit (gebaseerd op verleden, heden en toekomst) en zorgt ervoor dat mensen er graag wonen en verblijven.

De gemeente bewaakt de kwaliteit en toegankelijkheid van gesubsidieerde culturele instellingen, waardeert cultureel ondernemerschap, stimuleert cultuurparticipatie en educatie en werkt aan een goede en mooie openbare ruimte. De gemeente waakt over het cultureel

erfgoed. De gemeente heeft een stimulerende rol in kunst en cultuur in de regio en is voorbeeld voor de andere gemeenten in de omgeving. Kunst en cultuur is een middel is voor beleving en dialoog op de kernwaarden.

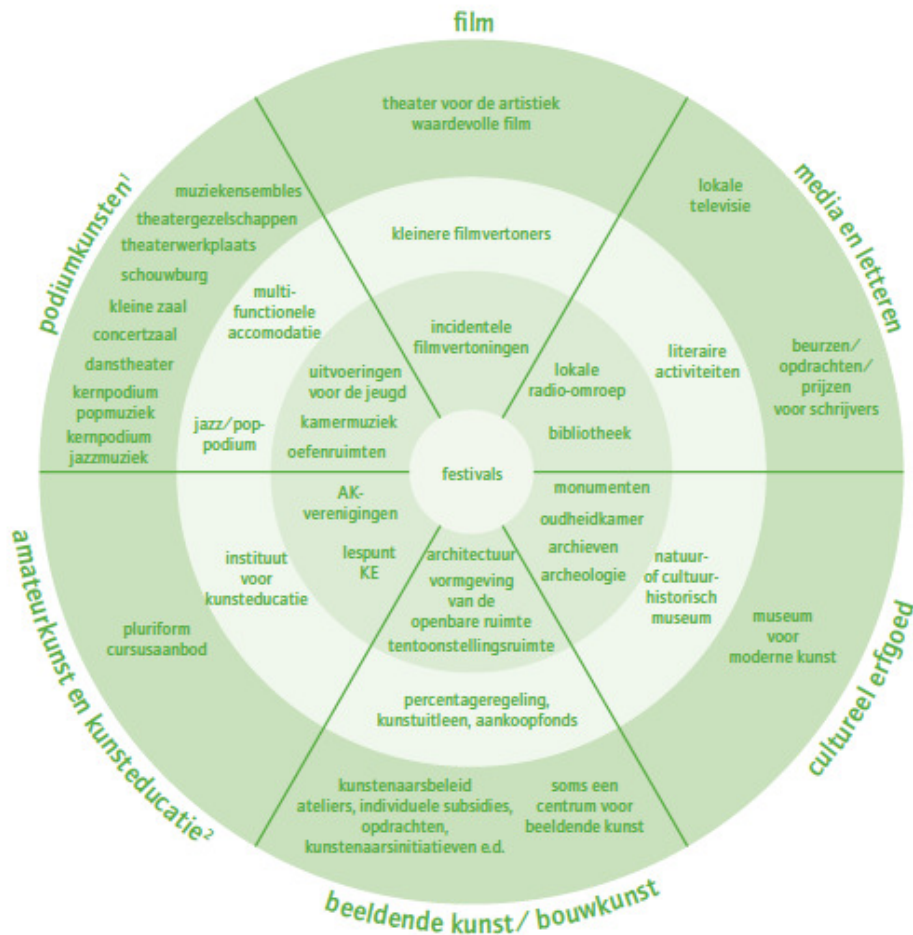
Harderwijk is een stad die geworteld is in de regio, in zijn rijke historie en een voorkeur heeft voor de menselijke maat. Wij staan voor een cultureel ondernemend, open, ontspannen en duurzaam Harderwijk. Een stad waar iedereen welkom is en zich thuis kan voelen. Wij gaan voor een aantrekkelijke leefomgeving voor onze bewoners en voor een duidelijke identiteit van Harderwijk richting bezoekers en toeristen. Het hele jaar rond. Het kunst en cultuuraanbod neemt hierbij een sleutelpositie in. Ondernemend en open betekent ook dat we ruimte bieden voor gedurfde culturele experimenten en particuliere initiatieven.

Als gevolg van het coalitieakkoord zal de realisering van de beleidsdoelen uit deze nota in deze collegeperiode 2010 -2014 het omslagmoment markeren waarop de gemeentelijke overheid zich bescheidener zal opstellen wat betreft taakstellingen en financiering. Het particulier initiatief krijgt de ruimte om initiatieven te ontplooien. De sector zal toegroeien naar een nieuw model van cultureel ondernemerschap.

- Beleidsmatig wordt Cultuur als een breed begrip gebruikt in Harderwijk. Cultuur is hierdoor een overkoepelend begrip waar onder andere kunst onder valt. Zo is het actief en passief beleven van kunstuitingen onderdeel van het bredere begrip cultuur. Bij kunst gaat het vaak om de kunstuiting, het exposeren daarvan en het onderhoud en beheer. Cultuur is voor iedereen, van kunst maken over het algemeen slechts enkele mensen gebruik.
 - De VNG roos (zie einde van deze paragraaf) wordt gebruikt om aan te geven waar het beleid zich inhoudelijk op richt, waarbij bedrijven, bewoners en bezoekers als extra dimensies worden toegevoegd.
 - De afgelopen vier jaar heeft het kunst- en cultuurbeleid zich in Harderwijk vooral gericht op:
 - o Het zichtbaarder maken van wat cultuurinstellingen doen en de bijdrage die de cultuur kan hebben aan de stedelijke samenleving (bijvoorbeeld door de professionele instellingen te verplichten concrete doelstellingen te formuleren en SMART te formuleren)
 - o Het professionaliseren van de kunst- en cultuursector met daarbij aandacht voor drie punten:
 - Dienstverlening: wat wordt aangeboden voor wie?
 - Financiële structuur
 - Marketing (onder andere door het stimuleren van samenwerking)
- Concreet voorbeeld van professionaliseren is bijvoorbeeld het aanbod van de gemeente aan instellingen en kunstenaars voor een cursus bedrijfsplannen schrijven (stimuleren cultureel ondernemerschap).

Deze beleidsrichting heeft (indirect) al een aantal zichtbare vruchten afgeworpen, bijvoorbeeld de bedrijfsmatige benadering van de popschool (een eigen aanbod creëren op een 'kapitaalkrachtige vraag'), Underground (een ondernemende groep jongeren die op een netwerkachtige wijze festivals en evenementen organiseren (zonder subsidies)) en het tijdelijke Pietenhuis van het Klooster, dat 10 tot 20.000 extra bezoekers trok.

- De bedoeling was om nu door te bouwen op hetgeen dat bereikt was in de eerste fase, maar de bezuinigingen maken dat de situatie nu geheel anders is: cultuur heeft de opdracht gekregen 50% te bezuinigen, van 2,6 naar 1,3 miljoen. Dit is dermate ingrijpend dat er rekening mee moet worden gehouden dat een aantal instellingen niet in staat zal zijn het hoofd boven water te houden. Het zou kunnen gaan om de bibliotheek, het poppodium, het stadsmuseum en de muziekschool.
- De agenda van de afgelopen vier jaar speelt nog steeds en wint eigenlijk aan belang. Door de bezuinigingen moeten instellingen structureel eigen middelen gaan genereren willen ze overleven, en dit vereist een nog professionelere (bedrijfsmatige) instelling.

Figuur 5: De gemeentelijke culturele infrastructuur van gemeenten in ringen.
(Bron: <http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Sez/JOC/Kunstgemcultuurbeleid.pdf>)

5.2.1.2 Sport

Voor de periode 2011-2018 hanteert de gemeente Harderwijk de volgende missie voor het te voeren sport- en bewegbeleid: “Het in stand houden en waar nodig en mogelijk versterken van vitale sportorganisaties en kwalitatief hoogwaardige en laagdrempelige voorzieningen voor sport en bewegen, zodat de inwoners van Harderwijk een heel leven lang met plezier en voldoening kunnen sporten en bewegen en de maatschappelijke participatie en betrokkenheid wordt verhoogd.”

Deze missie is vertaald in de volgende doelstelling: “De gemeente Harderwijk voert een beleid om sport en bewegen onder een zo groot mogelijk deel van de bevolking te stimuleren met specifieke aandacht voor kwetsbare groepen. Vanuit een regionale visie op de afstemming van de vraag naar en het aanbod van sportvoorzieningen schept de gemeente voorwaarden en stelt faciliteiten ter beschikking, zodat verenigingen, instellingen en individuele burgers ieder hun eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen. Daarbij wordt gestreefd naar zo veel mogelijk efficiënt en multifunctioneel gebruik van ruimte, infrastructuur

en voorzieningen. Aanvullend op het particulier initiatief is de gemeente Harderwijk bereid waar mogelijk en gewenst talentontwikkeling te faciliteren.”

Speerpunten zijn:

1. samenwerking buurt, onderwijs, sport en welzijn
2. laagdrempelige sportmogelijkheden dichtbij huis
3. aandacht voor kwetsbare groepen
4. regionale afstemming en samenwerking
5. kwalitatief hoogwaardige multifunctionele sportclusters
6. vitale sportverenigingen
7. transparantie geldstromen in de sport
8. sportloket als kenniscentrum voor sport en bewegen

De ontwikkeling van de breedtesport is en blijft de basis van het lokaal sportbeleid. Vanuit een sterke breedtesport, ontstaan talenten en topsportambities. Het ondersteunen van talentenontwikkeling en in de praktijk brengen van topsportambities is primair een taak van sportverenigingen en –bonden. De gemeente Harderwijk is bereid waar zinvol en mogelijk initiatieven te faciliteren.

De economische crisis en de daarmee gepaarde gaande bezuinigingsoperaties dreigt positieve ontwikkelingen in de sport te doorbreken. De stimulans om te investeren in de sportinfrastructuur dreigt door de economische crisis te worden gefrustreerd en vertraagd. Dit kan echter ook worden uitgelegd als een stimulans om beschikbare accommodaties efficiënter in te zetten door multifunctioneel gebruik mogelijk te maken en te stimuleren en door slimme samenwerkingsverbanden te sluiten.

- Bij dit beleidsterrein gaat het om sport als zodanig (sporten, teamverband, competitie), maar ook om bewegen (in actie komen voor een betere gezondheid of conditie, zoals bijvoorbeeld traplopen, naar werk/school fietsen, wandelen, avondvierdaagse, etc. Natuurlijk gaat het ook om de relatie tussen beide.
- Bij het onderdeel ‘bewegen’ liggen vooral vele relaties met andere beleidsterreinen (jeugd, gezondheid, welzijn).
- Belangrijk aspect van dit beleidsterrein is dat het zich enerzijds kenmerkt door de bemoeienis met de ‘hardware’ (accommodaties, velden etc.), waar zeker in financiële zin vaak de meeste aandacht naar uit gaat. Anderzijds is er de ‘software’ (de sociale kant van sport), minder stuurbaar, lastiger om resultaten te meten, maar waar uiteindelijk de grootste uitdaging ligt.
- Onder het beleidsterrein Sport valt in Harderwijk:
 - o Breedtesportstimulering. Dit is de basis voor lokaal sportbeleid. Sport wordt hier in de eerste plaats gezien als doel op zich en in de tweede plaats als middel om bij te dragen aan het tegengaan en voorkomen van maatschappelijke problemen en het versterken van de sociale cohesie, bijvoorbeeld op gebieden als gezondheid, participatie en Brede School. In dit kader zijn ook de zogenaamde Combinatiefunctionarissen te plaatsen. (Landelijke regeling met als doel jeugd tot 18 jaar te motiveren voor sport en cultuur. Het gaat daarbij om samenwerking tussen: buurt, Brede School, onderwijs, cultuur en sport.) Op dit moment worden de mogelijkheden van het inzetten van deze functionarissen onderzocht.
 - o Accommodatie. Hier gaat het om planning, beheer, exploitatie (tariefstelling), van sporthallen, gymzalen en buitensportaccommodaties. Beleidsmatig is het cluster Sport hiervoor verantwoordelijk, gaat het om de accommodaties dan valt dit onder de afdeling V&W. De meer beheersmatige aspecten van de velden, maar ook de trapveldjes en speeltuinen vallen in Harderwijk geheel onder verantwoordelijkheid van BOR (Beheer Openbare Ruimte).

- Ondersteuning verenigingen. Beleid richt zich op het ontwikkelen en versterken van zogeheten vitale verenigingen.
- Talentontwikkeling. Vanuit bijvoorbeeld een sterke breedtesport ontstaan talenten en topsportambities. Harderwijk is bereid waar mogelijk initiatieven te faciliteren. Bijvoorbeeld aanhaken bij provinciale initiatieven van de GSF voor het verbeteren van het topsportklimaat in de provincie.
- Regionale afstemming en samenwerking is een belangrijk speerpunt met als doel een verbetering van de kwaliteit van de voorzieningen.

5.2.1.3 Veiligheid

Als begrip en beleidsthema is het lastig veiligheid eenduidig te beschrijven en de beleidsmatig daarmee goed af te bakenen. In een poging veiligheid te definiëren spreekt het CCV (Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid) van: 'het aanwezig zijn van een zekere mate van orde en rust in het publieke domein en van bescherming van leven, gezondheid en goederen tegen acute en dreigende aantastingen. Onveiligheid is te omschrijven als alles wat hier inbreuk op maakt. Die inbreuken kunnen feitelijke aantastingen betreffen, maar ook gevoelens van onveiligheid.

Uit deze omschrijving is af te leiden dat:

- Openbare orde intrinsiek verbonden is met veiligheid.
- Er een relevant verschil is tussen objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid. De veiligheidsbeleving is niet altijd direct te verbinden met de objectieve veiligheid.
- Veiligheid ook een sterke relatie kent met leefbaarheid, en van grote invloed kan zijn op de beleving van de leefbaarheid en de waardering van de woon- en leefomgeving door bewoners, gebruikers en ondernemers.

Vanuit een beleidsmatig en organisatorisch perspectief is Veiligheid bij uitstek een onderwerp dat een integrale benadering vereist.

Het onderscheid tussen de verschillende veiligheidsthema's uit het Kernbeleid Veiligheid van de VNG geeft inhoudelijk richting aan waar het gemeentelijk veiligheidsbeleid zich op kan richten:

- Veilige woon- en leefomgeving
- Bedrijvigheid en veiligheid
- Jeugd en veiligheid
- Fysieke veiligheid
- Integriteit en veiligheid

Het Harderwijker veiligheidsbeleid kent voor de periode 2011-2014 de volgende speerpunten:

- Veilig Uitgaan
- Woninginbraak/veelplegeraanpak
- Jeugd en Veiligheid
- Polarisation en radicalisering
- Aanpak drugscriminaliteit en -overlast
- De overheid heeft een eerste verantwoordelijkheid voor de veiligheid in de openbare ruimte. De aantasting van de kwaliteit en het gebruik daarvan door onveiligheid, ontnemt mensen het gevoel ongehinderd deel te kunnen nemen aan het openbare, sociale leven.
- Het zorgen voor veiligheid voor haar burgers is van oudsher één van de belangrijkste verantwoordelijkheden van de overheid. Wordt daar in tekort geschoten dan verliezen burgers (deels) het vertrouwen in rechtsorde, de politie en het bestuur.
- Integraal Veiligheidsbeleid is het bestuurlijke antwoord op de problematiek van de onveiligheid en de vraag van de burgers en bedrijven naar een goed veiligheidszorg.

- Veiligheid kan nadrukkelijk gezien worden als een basisvoorwaarde voor een sociale stad. De gehele samenleving vraagt om veiligheid (niet alleen bepaalde groepen), en in een onveilige stad komt verder weinig van de grond.

5.2.1.4 Zorg

Zorg is meer dan mensen helpen bij een beperking, maar gaat ook om het voor elkaar zorgen in niet-medische termen. Er is sprake van overlap tussen Welzijn en Zorg. Zorg en welzijn schuiven naar elkaar toe, de verschillen zijn daarbij niet altijd te beschrijven (waar begint de een en houdt de ander op? Zorg en welzijn kennen een sterke relatie in de zin dat hoe meer er sprake is van *wel zijn*, hoe minder zorg noodzakelijk is. Deze relatie is ook wetenschappelijk vastgesteld, bijvoorbeeld hoe actiever men is (werk, sociaal netwerk, et cetera) hoe minder groot de zorgvraag/behoefte is. In concrete situaties is dit altijd lastig te kwalificeren. Het beleidsterrein 'Zorg' is lastig eenduidig te omschrijven. In meer algemene termen gaat zorg uit van langdurige beperkingen bij mensen.

Binnen de gemeente wordt nu uitgegaan van de onderverdeling:

- Maatschappelijke opvang (vangnetzorg)
- Vrijwilligers en mantelzorg
- Jeugd
- Ouderen (hulpmiddelen, thuiszorg, intramurale zorg). Bij Ouderen gaat het om een breed pakket aan diensten die er op gericht zijn de ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen (hulpmiddelen, thuiszorg, vervoer, woningaanpassing). Beleidsmatig ligt de verantwoordelijkheid bij de gemeente. Op basis van aanbesteding zijn er meerdere aanbieders. De intake voor alle groepen met beperkingen ligt bij Publiekszaken.

Daarnaast is ook een onderscheid te maken in termen van informele en formele zorg:

- Bij formele zorg gaat het om de professioneel georganiseerde zorg (daar waar een diploma voor nodig is).
- Bij informele zorg gaat het over de zorg voor 'naasten' door familie, vrienden, burens en vrijwilligers.

Een belangrijk kenmerk van het beleidsterrein zorg zijn de verschillende 'potjes' waarvan uit de financiering plaats vindt.

- Er zijn drie 'potjes' te onderscheiden:
 - Rijk (structureel, wordt minder)
 - Provincie (naast jeugdzorg incidenteel)
 - Gemeente (kleinste potje)
- Er is in hoofdlijn sprake van een drietal stromen:
 - Ziektekosten
 - AWBZ
 - WMO

Dit zorgt er voor dat de gemeente niet de enige partij is die kan sturen of afdwingen, maar in grote mate afhankelijk is van de wijze waarop anderen functioneren.

Door het inhuren van algemeen maatschappelijk werk wordt ondermeer psycho-sociale hulpverlening geboden om de druk op andere voorzieningen te voorkomen. De slag die gemaakt wordt is dat dit zich steeds meer ontwikkelt tot generalistische zorgconsulenten (de 'oude' sociaal werkers). Dit ook in de lijn van de WMO-filosofie van verzorgingssamenleving naar participatiesamenleving. (De WMO is daarmee ook een wet die (mede) richting geeft aan het gemeentelijk welzijn- en zorgbeleid)

De gemeente speelt in principe geen rol bij de intramurale zorg of bij de 1^e lijnsgezondheidszorg. Tenzij hier problemen ontstaan, dan komt dit vaak wel op het bord van de gemeente terecht.

Veel van het uitvoerende welzijnswerk is uitbesteed aan andere organisaties, zoals:

- Maatschappelijk werk (algemeen maatschappelijk werk, Schoolmaatschappelijk werk, steunpunt Huiselijk geweld) scholen, huiselijk geweld)
- Welzijn op Maat (opbouwwerk, jongeren)
- SWO (ouderen)
- Algemene Hulpdienst (vrijwilligers en mantelzorgers)

Daarnaast vindt veel welzijnswerk op projectbasis plaats en in het kader van specifieke initiatieven (bijvoorbeeld het Centrum Jeugd en Gezin)

5.2.1.5 Onderwijs

Er zijn voor onderwijs een aantal taken neergelegd bij de gemeente: huisvesting, voor- en vroegschoolse educatie en leerplicht.

Huisvesting:

- taak van gemeente: zorgen dat kinderen onderwijs kunnen volgen in adequate behuizing.
- Het voortgezet onderwijs krijgt rechtstreeks geld voor onderhoud van huisvesting, voor basisonderwijs loopt de bekostiging via de gemeente. Nieuwbouw loopt altijd via de gemeente.
- Zij is dus betrokken bij de manier waarop de middelen verdeeld worden (geregeld in specifieke verordening). Verordening is een open einde regeling, waarbij de gemeente middelen beschikbaar moet stellen op basis van aangetoonde noodzaak.

Voor- en vroegschoolse educatie (2 tot 12 jaar):

- Doel: Bestrijden en voorkomen van achterstanden (vroeger op gebied van taal, nu ruimer). Bijvoorbeeld consultatiebureau signaleert en verwijst door. Basisscholen signaleren achterstanden, aanvullend aanbod in de vorm van schakelklassen (verschillende vormen).
- Subsidiëren peuterspeelzaal (regulier) en daarnaast extra subsidies voor taalonderwijs in Peuterspeelzalen.

Leerplicht en voorkomen van schooluitval. Voor Harderwijk uitgevoerd door Regionaal bureau Leerlingzorg Noord-Veluwe.

Daarnaast zijn er maatschappelijke vraagstukken waarin onderwijs een rol speelt. Het gaat hier om de (veronderstelde) maatschappelijke rol van het onderwijs bij bijvoorbeeld gezondheid, veiligheid en opvoeding. De gemeente en maatschappelijke partners betrekken scholen bij de aanpak op deze verschillende terreinen. Brede scholen zijn mede gericht op het vergroten van het welzijn van kinderen en jongeren.

Opleidingsniveau wordt door iedereen belangrijk gevonden, maar bij dit onderwerp heeft de gemeente zelf geen rol. Indirect wel via leerplicht en startkwalificatie (VSV), door RBL.

5.2.1.6 Jeugd

Het onderwerp jeugd is breed. Het betreft kinderen/jongeren van 0 tot 23 (of 25) en heeft dus relaties met geboorte, onderwijs, sport, werk, enzovoorts. In de gemeentelijke praktijk blijkt dat relatief veel aandacht uitgaat naar de meer problematische groepen: alcohol, gezondheid, overlast, vormen van uitval. Hoewel moeilijk exact te benoemen betreft dit een minderheid van de jeugdpopulatie (ongeveer 10% waarmee iets aan de hand is, tegen ongeveer 90% die zich 'normaal' ontwikkelen).

Er zijn vele verschillende partijen betrokken bij het onderwerp jeugd:

- Binnen de gemeente: de afdeling Jeugd heeft vele raakvlakken met andere afdelingen en clusters (bijvoorbeeld sport en cultuur).
- Professionele partners: welzijnsorganisaties, GGD, politie, onderwijs, etc.
- Maatschappelijke context: familie, buurt, voetbalclub.

Jeugdbeleid is bij uitstek een beleidsterrein waarbij op regionaal niveau veel wordt vormgegeven en geregeld. Voorbeelden daarvoor zijn: afspraken over CJG, de verwijzindex, coördinatie van zorg, nazorg na jeugdzorg. Voordelen daarvan zijn: bundeling van kennis en betere 'onderhandelingspositie' met aanbieders van zorg en welzijn. Nadeel van deze regionale insteek is dat het voor een gemeente lastig is om de lokale 'kleur' te vinden en te behouden. Daarnaast moet het lokale tempo af worden gestemd op het regionale tempo.

Dat de gemeente Harderwijk specifiek jeugdbeleid moet hebben is onomstreden. Het belang dat aan jeugd wordt toegekend (bestuurlijk en maatschappelijk) is groot. Harderwijk kent nog geen integrale visie op jeugd, wel op deelonderwerpen. De bedoeling is dat dit in 2011/2012 geformeerd zal gaan worden. Hiermee kan de gemeente duidelijker kaders scheppen, waardoor beter gestuurd kan worden en ook de begrenzingen van het jeugdbeleid beter benoemd kunnen worden. Daarmee kan onder andere het werk van de welzijnsinstelling beter gepositioneerd en aangescherpt worden.

5.2.1.7 Gezondheid

In de wet Publieke Gezondheid wordt in de basis geregeld welke gemeentelijke taken er liggen op het terrein van de gezondheid. Deze hebben betrekking op:

- Jeugdgezondheidszorg (contactmomenten consultatiebureau 0-4 jr, schoolarts)
- Ontwikkelen lokaal gezondheidsbeleid (1 x per vier jaar een nieuwe beleidsnota, de consequenties van besluiten voor de volksgezondheid structureel in beeld brengen etc.)
- Het in stand houden van de GGD¹⁴.

Harderwijk werkt met de andere gemeenten in de regio samen aan het programma 'Kiezen voor Gezondheid op de Noord Veluwe'. Hierin zijn de 5 landelijke speerpunten vertaald naar het lokale niveau (alcohol, overgewicht, depressie, roken en diabetes). Op alle (behalve roken) thema's vinden interventies plaats. Het gemeentelijk gezondheidsbeleid is gekoppeld aan de regionale Sociale Agenda van de provincie (jeugd en leefstijl). De regio heeft een extra subsidie van ZONMW gekregen voor activiteiten gericht op het thema gezondheid en jeugd.

5.2.1.8 Arbeidsmarkt

Op het beleidsterrein dat werk, werkgelegenheid en arbeidsmarktparticipatie omvat zijn de taken en verantwoordelijkheden over meerdere organisatie verdeeld:

- De sociale dienst, een samenwerkingsverband Ermelo-Zeewolde-Harderwijk, is op hoofdlijn actief met de uitkeringen en de re-integratie (globaal geldt voor het UWV hetzelfde).
- De RNV heeft de taak om bovenlokale vraagstukken en verbindingen te leggen tussen betrokken rondom het brede thema van participatie. De RNV geeft echter aan

¹⁴ De GGD is op regionaal niveau georganiseerd, en werkt ten behoeve van 21 gemeenten, zij is ondermeer verantwoordelijk voor:

- o Periodiek onderzoek (ouderen, volwassenen, emovo (jongeren zelf), kinderen (door ouders))
- o Milieuraapportages
- o Inspectie locaties kinderopvang
- o Inentingen
- o Gezondheid gevangenen
- o Bestrijden infectieziekten

De GGD levert per gemeente een basispakket aan diensten en daarnaast is er per gemeente sprake van een pluspakket (gerichte inkoop op basis van een productenboek).

op dit punt nauwelijks aansluiting te krijgen bij gemeenten en ondernemers. Daarnaast heeft de RNV de taak provinciale middelen richting de regio en Harderwijk te krijgen.

- Gemeente is actief rond het thema participatie op lokaal niveau. Dit omhelst alles wat zich richt op het 'meedoen' (vanuit de verwachting dat 'de burger' werkt of bezig is om werk te krijgen).

Het onderwerp arbeidsmarktbeleid kreeg in het verleden niet erg veel specifieke aandacht, vooral omdat de problemen in de gemeente meevielen (relatief lage werkloosheid). Zo heeft Harderwijk nog geen eigen arbeidsmarktbeleid dat is vastgelegd in bijvoorbeeld een aparte beleidsnota.

De laatste tijd is er meer aandacht voor, mede vanwege de oplopende cijfers en de gedelegeerde overheidstaken. Dit heeft ook behoorlijke financiële consequenties. Nu wordt duidelijker dat de relevante beleidsonderwerpen over veel verschillende organisaties, afdelingen en clusters verdeeld zijn (volwasseneneducatie, economische ontwikkeling, etc.). Dit maakt het soms lastig om regionaal opererende organisaties ook te verbinden aan lokale thema's (bijvoorbeeld taalproblemen en analfabetisme bij allochtone groepen) of intern in de gemeente te komen tot een integrale (beleidsmatige) benadering en uitvoering.

5.2.2 Conclusie voor de sociale pijler

De startsituatie in Harderwijk is relatief gunstig in de zin dat de sociale kwaliteit op dit moment als redelijk hoog te kwalificeren is en dat de gemeente een actief en omvangrijk maatschappelijk middenveld kent die ook een belangrijke sociale rol speelt. De toekomst is echter onzeker, er zijn ontwikkelingen en vraagstukken die zich aandienen die maken dat deze kwaliteiten onder druk kan komen te staan. De algemene opgave voor de komende jaren is te typeren als 'niet meer maar beter', waarbij beter staat voor meer aansluitend bij de echte behoeften en noden van de inwoners en een beperktere (maar wel belangrijke) rol van de gemeente.

Harderwijk is geen eiland, (inter)nationale ontwikkelingen hebben ook hun consequenties op het lokale niveau. Uit de gesprekken, gezamenlijke discussie en een nadere oriëntatie op relevante stukken uit het vakgebied komen een aantal ontwikkelingen naar voren die als dominant te zien zijn voor de (nabije) toekomst en die op het niveau van Harderwijk om een antwoord zullen vragen. Hierbij gaat het om:

- De veranderende rol- en taakverdeling tussen overheid en samenleving. De overheid kan/wil/mag het niet meer, dus het individu en/of 'de samenleving' moet het zelf doen. Er is sprake van een toenemend beroep op het zelfinitiatief en de zelfredzaamheid van het individu (actief burgerschap) en daarnaast een beroep op het organiserend vermogen van de lokale samenleving (de civil society). Deze ontwikkeling is op alle beleidssectoren waar te nemen (ook buiten het sociale domein) en vraagt naast het ontwikkelen van nieuwe strategieën ook om een grondige heroriëntering op het samenspel tussen gemeente, welzijninstellingen en andere professionals (hoe kunnen deze er voor zorgen dat de burger echt centraal komt te staan en niet het product).
- Op basis van de huidige prognose kan er van worden uitgegaan dat de gemeente Harderwijk de komende jaren nog niet geconfronteerd wordt met krimp, wel dat de groei afneemt. Er is wel sprake van belangrijke veranderingen in de bevolkingssamenstelling. Voor het beleid is relevant is dat er sprake is van een aanzienlijke toename van de groep ouderen en gelijkblijvende groep jongeren. De komende 20 jaar zal het aantal jongeren in absolute zin niet afnemen en dus in omvang gelijk beroep doen op voorzieningen. In relatieve neemt de groep jongeren wel af omdat het aantal ouderen bijna zal verdubbelen. Dit vraagt op nagenoeg alle

beleidsterreinen om een antwoord en extra en andere inspanningen van de gemeente en haar partners. Hierbij is het van belang te beseffen dat de vergrijzing niet alleen als een probleem gezien moet worden, maar dat deze ook nieuwe mogelijkheden kan bieden (bijvoorbeeld meer actieve vrijwilligers).

- Steeds meer en snellere maatschappelijke veranderingen. Veranderingen lijken steeds sneller te gaan, de houdbaarheidsdatum van beleid wordt steeds korter, de vragen vanuit de samenleving worden steeds diverser, ontwikkelingen op het gebied van informatie en communicatie gaan razendsnel, etc. Dit betekent een andere opstelling als overheid, het anders definiëren van je relatie tot de samenleving, maar ook een andere manier van omgaan met planning, huisvestingsvragen etc. (verandering is een constante die om continue flexibiliteit vraagt)
- Het gemeentelijk niveau zal niet altijd het meest optimale niveau zijn om beleid op te organiseren. Enerzijds zal er sprake zijn van een toenemende regionalisering. 'De regio' wordt voor steeds meer beleidsterreinen een relevant niveau van opereren. Soms ingegeven vanuit de wet –en regelgeving, soms op basis van inhoudelijke voordelen zal in toenemende mate een bovenlokale aanpak (samenwerking) van vraagstukken noodzakelijk zijn. Anderzijds is er steeds meer behoefte en noodzaak om meer burger nabij te gaan opereren' (wijk- en buurtniveau). Het wijkgericht werken om samen met bewoners de leefbaarheid van buurten, wijken en kernen te verbeteren is hiervan een goed voorbeeld. Dit vraagt ook van de gemeente als bestuurlijk en organisatorisch gremium een andere manier van werken.

5.3 Economische pijler

5.3.1 Definitie gewenste economisch kwaliteit

De economische kwaliteit in een stad bestaat uit vier elementen:

1. Werkgelegenheid: de mate waarin de totale economische activiteit in staat is voldoende werkgelegenheid te bieden voor de beroepsbevolking. Omdat Harderwijk een economische centrumpositie vervult, is het ook van belang om voor (een deel van) de regionale werkgelegenheid te zorgen. Het gaat hierbij om de totale omvang en de kwaliteit van de huidige werkgelegenheid en de mate waarin de werkgelegenheid ook in de toekomst aanwezig zal zijn.
2. Werklocaties: de kwaliteit van de aanwezige werklocaties, de ontwikkelingsmogelijkheden die bedrijven nu en in de toekomst hebben en de mogelijkheden van samenwerking met andere aanwezige bedrijven, kennisinstellingen en overheden (clustervoordelen).
3. Bereikbaarheid: de bereikbaarheid van werklocaties en van banen. De algemene mobiliteitsbeleid is: 'kwaliteit als thema': het centrale doel is om Harderwijk (in de regio als geheel) beter, goed, duurzaam en veilig bereikbaar te maken en te houden voor alle vervoerssoorten: gemotoriseerd verkeer, fietsverkeer, openbaar vervoer en vervoer over water (conform de 'Stadsvisie')
4. Economisch profiel: Tenslotte wordt de economische kwaliteit van een stad ook gekenmerkt door de mate van dynamiek, openheid en innovatiekracht in de stedelijke economie als totaal. Deze laatste kenmerken zijn minder goed uit exact te drukken in cijfers en tabellen maar wel belangrijk voor het profiel van de economie en daarmee voor het economisch imago van de stad.

Bepalend voor de economische kwaliteit is dan bijvoorbeeld:

- Passend werk: Passend werk wordt bepaald door het gevraagde opleidingsniveau, het geboden salaris of winst uit onderneming. Dit kan ook worden uitgedrukt in de mate van welvaart.
- Inkomen: Betaalbaarheid van woning en levensonderhoud zijn mede bepalend.
- De bereikbaarheid van banen speelt een belangrijke rol. Dit kan de afstand van passend werk voor inwoners van de gemeente op redelijke afstand zijn (gemeten in tijd) of bereikbaarheid van banen in de gemeente voor mensen van buiten de gemeente.
- Imago van de gemeente

Vanuit de stadsvisie wordt het volgende gezegd over de gewenste kwaliteit. De ambitie is dat in 2031:

- de totale werkgelegenheid is gegroeid, zowel in aantallen als ook in niveau.
- de economische centrumpositie van Harderwijk in de regio duidelijk is versterkt.
- er meer, sterke en gevarieerde werklocaties in Harderwijk aanwezig zijn en dat bedrijven ook dan ruimte hebben voor ontwikkeling
- er meer samenwerking tot stand is gekomen tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden .
- een aantal sectoren van de economie een extra groei hebben doorgemaakt zodat zij een duidelijk profiel geven aan de economie van de stad.
- we samen met alle stakeholders een goed beeld hebben van de arbeidsmarkt en hierop tijdig kunnen anticiperen.
- de gemeente staat voor een optimale dienstverlening aan bedrijven en instellingen.

5.3.2 Conclusie voor economische pijler

De komende jaren blijft de beroepsbevolking nog groeien. Dat is enerzijds het gevolg van de groei van het aantal inwoners van de gemeente de komende jaren en anderzijds aan de stijging van de deelname van vrouwen aan het arbeidsproces. De verhoging van de pensioenleeftijd zal op langere termijn ook effect hebben op omvang, maar zeker ook op de samenstelling van de beroepsbevolking. Zo rond het jaar 2020 komt aan de groei van de beroepsbevolking naar verwachting een einde. Daarna wordt een stabiele omvang van de beroepsbevolking verwacht en wellicht op de lange termijn na 2030 een lichte daling. In de regio Noord-Veluwe groeit de beroepsbevolking de komende jaren niet meer. De gemeenten om ons heen groeien niet veel meer qua inwoneraantal en de groei van de deelname van vrouwen wordt lager ingeschat. De demografische ontwikkeling in de gemeente Harderwijk heeft grote consequenties voor de economie in Harderwijk. Naast een afnemend arbeidspotentieel door vergrijzing neemt juist de werkgelegenheid in de sectoren zorg en recreatie (meer vrije tijd) sterk toe. Dat biedt kansen voor banen die verloren gaan in de maakindustrie.

Op de lange termijn moet Harderwijk sterk inzetten op hoger gekwalificeerd werk in bijvoorbeeld de dienstverlening. Harderwijk kan daartoe zijn sterke kwaliteiten benutten om bedrijven en werknemers te trekken. Dat betekent concreet dat Harderwijk sterk moet inzetten op het creëren van een aantrekkelijke werk- en woonstad om de daarmee economisch aantrekkelijke creatieve klasse te trekken..

De belangrijkste opgaven voor de toekomst ('een eerste rijtje')

Werkgelegenheid

- De omvang van de werkgelegenheid past nu bij de omvang van de beroepsbevolking. De gemeente moet kennis opdoen over de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de ontwikkeling van de beroepsbevolking en op sturingswijzen die invloed kunnen hebben op de match tussen vraag en aanbod nu en in de toekomst.
- Op dit moment kent Harderwijk een gemiddeld laag opgeleide beroepsbevolking. De zogenaamde creatieve klasse is zwak vertegenwoordigd.

Werklocaties

- Harderwijk kent een veelheid aan werklocaties. De meeste worden gekenmerkt door relatieve kleinschaligheid. Een uitzondering hierop vormt het industrieterrein Lorentz dat nu, met de uitbreiding van het regionale bedrijventerrein, één van de grootste van de provincie is en ruim baan geeft aan alle mogelijke ontwikkelingen in de industriële sector. Een sterkere identiteit en profilering verdient de aandacht.
- De winkellocaties zijn zowel in omvang en in kwaliteit niet al te ruim. Dit geldt zowel voor het stadcentrum als voor sommige wijkcentra. De winkellocatiemarkt in Harderwijk vertoont weinig dynamiek. Dat heeft vooral te maken met de beperkte mogelijkheden om de verplaatsen. Vooral winkels met grotere oppervlakten zijn te weinig aanwezig. Om de concurrentie van grote plaatsen om de gemeente heen het hoofd te bieden is uitbreiding een noodzaak.
- De kantoorlocaties hebben over het geheel genomen weinig identiteit. Hierdoor heeft Harderwijk ondanks de dominantie aan kantorenmeters in de regio geen imago als kantorenstad. De gehanteerde voorverhuureis zorgt ervoor dat leegstand van kantoren beperkt is. Het zorgt er tevens voor dat, vergelijkbaar met de winkellocaties er een zeer lage dynamiek is. De beschikbaarheid van locaties voor de ontwikkeling van kantoren in Harderwijk is groot en divers. Toch komt de ontwikkeling niet of zeer traag op gang.

- In en rond de stad zijn er voldoende mogelijkheden voor het uitbreiden van de werklocaties. Met name voor de zorgsector en de vrijetijdssector kan hier op worden ingespeeld. Het is hierbij van belang om oog te hebben voor het realiseren van de kansen. Minder regels of het soepel hanteren van regels kan hierbij wellicht een oplossing bieden.
- Het ontwikkelen van werklocaties alleen is niet voldoende. De werklocaties dienen ook te worden 'verkocht' aan potentiële klanten. Het vermarkten van het goede vestigingsklimaat voor Harderwijk is essentieel.
- Bij het ontwikkelen van werklocaties is het belangrijk om te bedenken dat we een regiostad willen zijn, dit betekent dat we ook locaties in omvang en kwaliteit ontwikkelen, zoals bijvoorbeeld Lorentz III, die van betekenis zijn voor de regio.
- Harderwijk moet meer investeren in de nieuwe werklocaties van de toekomst. Dit houdt in dat we actief deelnemen aan provinciale of landelijke pilots op dit terrein. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld het werklandschap. Deze pilots geven ons in de regio en daarbuiten het profiel van een dynamische stad.

Bereikbaarheid

- De bereikbaarheid van werklocaties moet gegarandeerd zijn. Met de verbetering van de capaciteit van de N302 is veel verbeterd. De verbinding met Flevoland (rotonde bij Harderhaven) verdient nog aandacht.
- De bereikbaarheid van Harderwijk voor de binnenvaart moet beter worden benut.
- Harderwijk moet z'n positie op een kruispunt van infrastructuur meer uitdragen en benutten.
- Parkeerfaciliteiten moeten aansluiten op de behoefte.
- Een stadsdistributiecentrum kan de intensiteit van de beperkte infrastructuur in de stad doen afnemen en daarmee de milieueffecten van verkeersstromen in de stad mitigeren.
- Reistijden van en naar Harderwijk zijn per treinverkeer naar de Randstad nog onder de maat.
- Reistijden naar het oosten (Apeldoorn, Deventer en Arnhem) zijn ver onder de maat.
- Reistijden naar de Randstad per auto nemen toe door filevorming rond knooppunt Hoevelaken.

Economisch profiel

- Samenwerkingsverbanden zijn er wel binnen de gemeente en er zijn ook al concrete projecten uit voort gekomen. Ondernemers geven aan ook veel belang te hechten aan netwerken en samenwerkingsverbanden. Echter, samenwerking met kenniscentra staat nog in de kinderschoenen.
- De dienstverlening van de gemeente aan de ondernemers is op dit moment vooral reactief van aard. Het zou een belangrijk signaal zijn om meer pro-actief te werken en daarbij te werken aan het verminderen van beperkende regels.
- Dynamiek, innovatiekracht en openheid zijn op individuele schaal zeker aanwezig. Vanuit de grotere bedrijven zijn deze ook zichtbaar. We zijn er van overtuigd dat er veel potentie is op dit gebied.
- Het profiel van de economie van Harderwijk wordt vooral gevormd door de dominantie van relatief kleine bedrijven die lokaal of regionaal werken en die al lang in Harderwijk zijn gevestigd. Met het oog op de toekomst zijn juist deze bedrijven dan ook van groot belang om de gewenste groei van de economie vorm te geven. Een verdiepingsslag vanuit de gemeente en ondernemers om te onderzoeken welke kansen de trends als globalisering en kennis-economie voor juist deze bedrijven uit Harderwijk biedt is noodzakelijk.
- Harderwijk kent ook een aantal grote landelijk bekende bedrijven. Hiervan zouden we in de profilering van Harderwijk meer en beter gebruik van kunnen maken. We zijn

trots op onze successen! Laten we de kans pakken om 'mee te liften' op de uitstraling van onze visitekaartjes.

- Veel van bovenstaande conclusies gaan over het stedelijke karakter van Harderwijk en hoe deze te versterken. Immers stedelijke economieën hebben de toekomst!

5.4 Ruimtelijke pijler

5.4.1 Gewenste ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit geeft de relatie aan tussen de ruimte en de menselijke gebruiker. De gebruiker kent waarde toe aan de functies van die ruimte. Ruimtelijke kwaliteit is een aanduiding van de waarde die gebruikers in een concreet gebied op een bepaald tijdstip aan ruimte toekennen. Dit wordt bepaald door objectieve en subjectieve elementen.

De Nota Ruimte maakt onderscheid in de gebruikerswaarde, belevingswaarde en de toekomstwaarde van ruimtelijke kwaliteit. In de Nota wordt aangegeven wat de basiskwaliteit is die nagestreefd moet worden. Elke partij die ruimtelijke afwegingen maakt moet minimaal voldoen aan de nationale of internationale wetgeving stelt.

De gewenste ruimtelijke kwaliteit hangt nauw samen met het woonklimaat in een gemeente. Het woonklimaat is, naast het economische perspectief, bepalend voor de aantrekkelijkheid van de gemeente. Woonklimaat is hier gedefinieerd als: het geheel van leefomstandigheden die voor langere tijd het wonen en verblijven in de gemeente Harderwijk bepalen. Dat geheel bestaat uit het totaalpakket van voorzieningen, omgevings- en milieukwaliteit, werkgelegenheid, wonen en bereikbaarheid. Daarbij wordt rekening gehouden met de bevolkingssamenstelling, de woonmilieus en de leefomgeving (een combinatie van voorzieningen, openbare ruimte en natuur).

Ruimtelijke kwaliteit is subjectief: de waardering voor de omgeving hangt af van persoonlijke voorkeuren van mensen. De ruimtelijke kwaliteit wordt hier beschreven aan de hand van drie dimensies:

- gebruikswaarde,
- belevingswaarde en
- toekomstwaarde¹⁵.

Deze drie basisbegrippen gelden voor alle schaalniveaus. Als je een huis koopt, houd je er rekening mee, maar ook als je een ontwikkelingsplan voor een regio maakt.

Bij de gebruikerswaarde gaat het er om dat de beperkte ruimte goed gebruikt kan worden (gebruikswaarde). Dat wil zeggen dat de ruimte op een veilige manier gebruikt kan worden voor verschillende functies (wonen, werken, ontmoeten, recreëren en verplaatsen), deze functies elkaar niet hinderen, elkaar zo mogelijk versterken en toegankelijk zijn voor alle bevolkingslagen en –groepen.

De belevingswaarde gaat het om cultureel besef en diversiteit, menselijke maat, aanwezigheid van karakteristieke kenmerken (identiteit) en afleesbaarheid van (cultuur)historie en schoonheid. Ook moet worden gedacht aan ruimtelijke variatie (vorm, kleur en textuur, maar ook wat betreft afmetingen, harmonie en contrast, drukte en stilte, geluid en stank).

¹⁵ Deze begrippen zijn van alle tijden. De Romeinse bouwmeester Vitruvius gebruikte al 60 jaar voor Christus de sterk verwante begrippen *utilitas* (bruikbaarheid), *venustas* (uiterlijk schoon), en *firmitas* (degelijkheid). De door ons tegenwoordig gebruikte 'waarden' zijn breder van inhoud. Zo is belevingswaarde meer dan schoonheid en toekomstwaarde meer dan duurzaamheid. We kunnen de drie waarden kunnen verder uitsplitsten in kwaliteitsaspecten.

Bij toekomstwaarde gaat het om kenmerken als duurzaamheid, biodiversiteit, robuustheid, aanpasbaarheid en flexibiliteit in de tijd, zowel wat betreft gebruiksgeschiktheid voor nieuwe gebruiksvormen als ontvankelijkheid voor nieuwe culturele en economische betekenissen (Tabel 14).

Tabel 14: Aspecten van de drie dimensies van ruimtelijke kwaliteit

Gebruikswaarde	Belevingswaarde	Toekomstwaarde
• Samenhang • Patroon • Functie • Integratie • Doelmatigheid • Functionele geschiktheid • Doelmatig gebruik • Doelmatige aanleg • Doelmatig beheer • Bereikbaarheid • Interferentie • Efficiëntie	• Diversiteit • Structuur • Vorm • Compositie • Identiteit • Herkenbaarheid • Zingeving • Attractiviteit • Schoonheid	• Duurzaamheid • Proces • Tijd • Ontwikkeling • Sturende werking • Doelmatigheid in tijd • Uitbreidbaarheid • Aanpasbaarheid • Flexibiliteit

Bron: Ruimtexmilieu.nl (2011)

Aan de hand van de definitie van ruimtelijke kwaliteit kunnen indicatoren vastgesteld worden. Deze indicatoren zijn toe te wijzen aan de drie type waarden van ruimtelijke kwaliteit (Tabel 14).

5.4.1.1 Gebruikswaarde

Samenhang, patronen en functies

Sturen op de beste locatie: Voor de ruimtelijke kwaliteit is het van essentieel belang dat gezocht wordt naar de samenhang tussen de verschillende functies. Daarnaast dienen patronen zo herkenbaar te zijn, dat de stad ‘leesbaar’ wordt. Functies bevinden zich op voor de handliggende plaatsen langs bijvoorbeeld belangrijke infrastructuur. Concreet bekend dat ook dat functies elkaar niet mogen hinderen. Te denken valt aan geluidsoverlast van bedrijventerreinen in relatie tot woonfuncties, maar andersom zouden woningen ook geen belemmeringen moeten opleveren voor bestaande (agrarische) bedrijven (Ruimte voor bedrijvigheid).

Wanneer we een gemeente bekijken als een winkel voor iedereen moet het aanbod daarop zijn afgestemd. Dat betekent dat steeds moet worden gezien of en wat nieuwe functies toevoegen aan het reeds bestaande aanbod in Harderwijk en Hierden.

Functionele geschiktheid

Ook de afstemming tussen de bestemmingen van verschillende functies moet zorgvuldig gebeuren. Zo is het ongewenst om de buitenspeelruimte van kinderopvang langs doorgaande wegen te situeren en mogen kwetsbare groepen geen plaats krijgen op locaties waar milieutechnische overlast groot is. De milieukwaliteit van locaties is bepalend voor de bestemmingen. De milieukwaliteit kan uitgedrukt worden in de gezondheidseffectscore (GES). De GES is een methode door de GGD ontwikkeld om inzicht te krijgen in de milieukwaliteit in een gebied. In een GES worden kwantitatieve risicoschattingen gemaakt voor de verschillende activiteiten. Tevens wordt gestreefd naar een uniform beoordelingssysteem van gezondheidsrisico's bij stedelijke ontwikkelingsprojecten. In dit

kader is een handleiding ontwikkeld waarin de invloed van milieubelastende activiteiten op de gezondheid binnen een omschreven gebied gekwantificeerd wordt.

Integratie

Meekoppelen van ruimtelijke kwaliteit met andere belangen: de integratie van verschillende functies is bevorderlijk voor de leefbaarheid in wijken. De levensvatbaarheid van (wijk)winkelcentra is bijvoorbeeld van groot belang voor de leefbaarheid van wijken. Wijkwinkelcentra zijn gebaat bij de koppeling met meerdere maatschappelijke functies zodat in wijken een goed voorzieningenniveau blijft bestaan. Voor ouderen is belangrijk dat zij op loopafstand van dit soort voorzieningen kunnen wonen. De toegankelijkheid van voorzieningen op de verschillende niveaus is een aandachtspunt en gaat enerzijds over het niveau van de bereikbaarheid van stedelijke voorzieningen, bijvoorbeeld met het openbaar vervoer, anderzijds over het voorkomen van drempels bij entrees van voorzieningen.

Interferentie

Ook moet er volop gebruik worden gemaakt van de sterke kanten van de gemeente: ligging aan twee Natura2000 gebieden, de historische binnenstad, project Waterfront en verschillende potentiële vestigingslocaties voor bedrijven aan de A28, N302 en N303.

Bereikbaarheid

Bereikbaarheid komt onder de economische pijler reeds aan de orde. Als structurerend aspect in de ruimtelijke orde verdient het zeker ook onder de ruimtelijke pijler aandacht. Infrastructuur bepaalt in hoge mate de allocatie van functies. In de Stadsvisie wordt in het kader van de bereikbaarheid ook gesproken over een stadsdistributiecentrum en parkeren aan de rand van de stad. Het meervoudig ruimtegebruik bij parkeeroplossingen is uitgangspunt in de Stadsvisie.

Efficiëntie

Omdat de gemeente slechts beperkt ruimte heeft moet daar efficiënt mee worden omgegaan. Dat wil zeggen dat er steeds op een slimme manier met die beschikbare ruimte moet worden omgesprongen. Duurzame verstedelijking: In de afweging voor het creëren van ruimte voor bedrijventerreinen wordt de SER ladder toegepast:

Stap 1: Structuur: gebruik optimaliseren (herstructurering),

Stap 2: Efficiëntie: meervoudig ruimtegebruik,

Stap 3: Ruimte: wanneer stap 1 en 2 onvoldoende ruimte creëert past kijken naar nieuwe ruimte

Deze systematiek is veel breder inzetbaar voor alle vormen van functiegebruik. Er valt te denken valt aan multifunctionele gebouwen, parkeren onder maaiveld en inbreiding vóór uitbreiding.

Doelmatigheid

In de Stadsvisie is over identiteit gezegd dat wordt ingespeeld op bijzondere, doelgroepgerichte en themagerichte woonmilieus. Steeds moet worden afgewogen of nieuwe activiteiten voldoen aan de vraag: Welke behoefte bestaat er aan welk type functie?

Veiligheid

Veiligheid is al aan de orde geweest bij de sociale pijler. Toch is veiligheid ook een thema onder de ruimtelijke pijler. Te denken valt aan de verkeersveiligheid en de sociale veiligheid van infrastructuur en openbare ruimte. Hoe is het gesteld met de 'ogen en oren' op straat?

5.4.1.2 Belevingswaarde

In de Stadsvisie wordt in relatie tot de beleving opgemerkt dat eigenzinnige woningbouw en vernieuwende stedenbouwkundige concepten bijzondere aandacht behoeven. Dat Hierden een aantrekkelijk dorp moet blijven waarbij er bijzonder aandacht moet zijn voor de identiteit

van buitenplaats Essenburgh. De diversiteit in het aanbod van Harderwijk wordt daarmee vergroot.

Woonomgeving

Vergroten kwaliteit woonomgeving. De woonomgeving bestaat uit veel verschillende indicatoren:

- mate van stedelijk karakter (is al beschreven bij gebruikswaarde),
- schoonheid natuurlijke omgeving/nabijheid van natuurgebieden,
- ruimtelijke kwaliteit,
- esthetische kwaliteiten,
- tevredenheid over de woonomgeving,
- duurzaamheid en
- waterveiligheid.

Schoonheid natuurlijke omgeving/nabijheid natuurgebieden

De schoonheid van de natuurlijke omgeving en de afstand is van belang voor de aantrekkelijkheid van de gemeente. Die afstand wordt bepaald door de bereikbaarheid van die natuurgebieden. De nadruk moet steeds liggen op de verbetering van die bereikbaarheid met verschillende modaliteiten.

Voorzieningen en onderhoud

Voorzieningen komen uitgebreid aan de orde onder de sociale- en economische pijler. Voorzieningen dragen bij aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van de stad. Het onderhoudsniveau kent meerdere categorieën en is bepalend voor het beeld. Vooral toegangswegen en de hoofdwegenstructuur alsmede de entrees van wijken en werklocaties behoeven een hoge mate van kwaliteit.

Ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is een containerbegrip. Omdat juist iedereen ruimtelijke kwaliteit verschillend interpreteert, is het lastig het begrip als bindend aan te duiden in gebiedsontwikkelingsprocessen. Zo kan ruimtelijke kwaliteit verschillen naar tijd, plaats, belang en naar schaalniveau. Ondanks alles is het van groot belang dat de ruimtelijke kwaliteit wel aandacht krijgt, al is het maar omdat veel gebiedsontwikkelingen er om begonnen zijn om de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren.

Esthetische kwaliteiten

Esthetiek past bij de belevingswaarde van ruimtelijke kwaliteit. Om de esthetische kwaliteiten te benoemen wordt ingegaan op:

- de historische binnenstad: Het behouden en herstellen van het historische karakter van binnenstad en vesting dient voortgezet te worden.
- het cultureel erfgoed¹⁶: De gemeente heeft een rijke historie. De gemeente kent veel monumenten die bijdragen aan de kwaliteit van de historische binnenstad. Ook heeft de gemeente een stadsmuseum en een museum voor wegebouwmachines. Het cultureel erfgoed draagt bij aan de identiteit van de gemeente. Daarom moet bij planontwikkeling aandacht worden besteed aan: archeologie, monumentenzorg, cultuurhistorie en musea
- architectuur: Maakt de ruimte tussen gebouwen en geeft identiteit aan die plekken. Voor een stad is een belangrijke kwaliteit van een gebouw de ruimte rondom dat gebouw. Daar, in de openbare ruimte, moet een leuke, fijne, misschien zelfs spannende omgeving ontstaan, waar mensen de mogelijkheid hebben elkaar te

¹⁶ Cultureel erfgoed is een breed begrip, bestaande uit veel vormen van materieel erfgoed, zoals monumenten, voorwerpen in musea en oude schepen en van immaterieel erfgoed, zoals gewoonten en gebruiken, tradities en rituelen.

ontmoeten. In de verschijningsvorm van te ontwerpen gebouwen moet naar herkenbare beeldentaal gezocht worden die voorkomt in het collectieve geheugen van mensen (archetypes). Dit betekent dus niet teruggrijpen naar letterlijke vormen uit het verleden, maar er op voortborduren, de kennis als het ware doorvertellen en doorontwikkelen. Voor Harderwijk zijn dan kenmerken als het visserijverleden, de historische binnenstad, de garnizoensstad en de natuurgebieden.

De aanwezigheid van bijzondere architectuur kan bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de stad. De waarde van architectuur is:

- herkenbare beeldentaal door het verleden als het ware door te vertellen
- de bijdrage aan de inrichting van de openbare ruimte
- gevelopeningen als 'ogen' van de openbare ruimte
- begane grond als ondersteunende functie aan de openbare ruimte
- herkenbaarheid/leesbaarheid van de stad
- goede architectuur is duurzaam.

Criteria bij de ontwikkeling van nieuwe gebouwen en wijken zijn:

- innovatief zijn in het combineren van opgaven
- een overtuigende alternatieve toekomst tonen
- aansluiten bij maatschappelijke behoeften
- de gebruiker een centrale rol toebedelen
- op korte én lange termijn tot positieve verandering leiden
- de toegestane bouwhoogte moet worden gerelateerd aan de openbare ruimte die door die gebouwen gevormd wordt.

Gebouwen zouden als het ware de openbare ruimte moeten vormen, ondersteunen en begeleiden. Dat kan door gebouwen zo te ontwerpen dat prettige straten, pleinen en hoven ontstaan, waardoor deze als het ware de huiskamers van de stad worden. Hiertoe zouden stedenbouwers en architecten zich af moeten vragen: Hoe staat een gebouw aan de openbare ruimte, de gevel daarvan vormt tenslotte de wand van de spreekwoordelijke huiskamer? Is de begane grond vormgegeven als ondersteunende functie van de openbare ruimte? Zorgen de gevelopeningen voor 'ogen' op die openbare ruimte? En zo zijn er veel vragen, waarvan de antwoorden gezamenlijk iets zeggen over een te ontwerpen gebouw.

Die openbare ruimte is belangrijk vanwege de mogelijkheden voor het versterken van de sociale cohesie door::

- het elkaar te kunnen ontmoeten in de (groene) openbare ruimte;
- elkaar multicultureel te kunnen ontmoeten;
- om door natuur- en milieueducatie het milieubewustzijn te vergroten;
- van sociale integratie;
- van re-integratieprojecten, waarbij mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt onder bepaalde voorwaarden en met extra begeleiding kans krijgen weer in het arbeidsproces mee te gaan doen door mee te werken in de daadwerkelijke uitvoering van die projecten;

Maar ook:

- als economische motor: groene werklandschappen, economische waardering groen;
- voor het mitigeren van klimaat effecten: CO2 neutraal bouwen, duurzaamheid, biomassa
- voor multifunctioneel gebruik: wadi's, parkeren (groene bermen), en bovengenoemd ruimtegebruik.

Kortom: steeds meer wordt onderkend hoe belangrijk groen is voor het fysiek en psychisch welbevinden van mensen. Hiervoor zijn/ontstaan alleen kansen als er

- voldoende maat/ruimte aanwezig is in het openbaar gebied
- onderhoudsniveau van het openbaar groen op voldoende hoogte blijft

- voldoende diversiteit is in toegepaste soorten beplanting. Dat heeft invloed op de belevingswaarde van de woonomgeving (woonklimaat), maar maakt groen ook minder kwetsbaar (geen monoculturen).

5.4.1.3 Toekomstwaarde

Duurzaamheid

De structuurvisie gaat met name over waar de gemeente naar toe wil ontwikkelen. Om die ontwikkeling toekomstrobust te maken is duurzaamheid min of meer randvoorwaarde voor gemeentelijk beleid. Onder duurzame ontwikkeling wordt volgens de Brundlandt-commissie verstaan:

‘Ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar brengen’

De structuurvisie heeft als doel op een duurzame wijze ruimte te scheppen voor de verschillende ruimtevragende functies, de leefbaarheid in de gemeente te waarborgen en te vergroten en de ruimtelijke kwaliteit van stad en buitengebied te verbeteren. Dit doel komt sterk overeen met de drie dimensies people, planet en profit die als waarden voor duurzame ontwikkeling of verantwoord ondernemen worden gehanteerd:

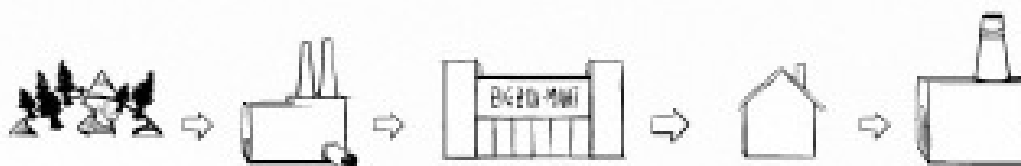
- people: mensen binnen en buiten de onderneming;
- planet: de gevolgen voor het (leef)milieu;
- profit¹⁷: de voortbrenging en economische effecten van goederen en diensten.

Deze benadering levert langetermijnwinst op voor de maatschappij. De gemeente heeft, vanuit de zorg voor haar inwoners en bezoekers, de taak om de ecologische voetafdruk¹⁸ van de gemeente met haar bewoners en ondernemers te verkleinen. Wanneer we bovenstaande vertalen naar gemeentelijk beleid dan moet de gemeente in haar beleid steeds rekening houden met de veranderende behoeften in de toekomst.

Duurzaamheid wordt vaak vertaald in zuinigheid vanuit het idee dat wanneer zorgvuldig en spaarzaam wordt omgegaan met grondstoffen en ruimte, er langer gebruik van gemaakt kan worden. Uiteraard is dit een goed streven, maar daarmee is het nog niet klaar omdat veel voorraden met grondstoffen toch uitputbaar zijn. Het streven moet zijn naar een volledige kringloop van grondstoffen, ruimte, energie, productie en gebruik. Dat betekent dat de wijze waarop wordt omgegaan met grondstoffen en energie gebaseerd moet zijn op hergebruik en hernieuwbare energie.

¹⁷ Voor de Wereldtop over duurzame ontwikkeling te Johannesburg (2002) werd de P van Profit veranderd in 'Prosperity' (welvaart), om naast economische winst ook de maatschappelijke winst in de afwegingen te betrekken. Alhoewel de gemeente geen onderneming is, is het maatschappelijk verantwoord handelen de basis voor al het gemeentelijk beleid.

¹⁸ De Ecologische voetafdruk (ook Mondiale voetafdruk of kortweg voetafdruk) voor een bepaald jaar is een getal dat weergeeft hoeveel biologisch productieve grond- en wateroppervlakte een bepaalde bevolkingsgroep in dat jaar gebruikt om zijn consumptieniveau te kunnen handhaven en zijn afvalproductie te kunnen verwerken. Het gaat om een hypothetisch getal, gemeten in mondiale hectares.

Figuur 6: Het verhaal over spullen (<http://www.storyofstuff.com/>)

De gemeente kan slechts beperkt eisen stellen aan de productie van producten. Wel heeft de gemeente voor haar eigen inkoopbeleid duurzaamheidsnormen opgesteld. Enerzijds als voorbeeldfunctie, anderzijds om direct, zij het beperkt, invloed te hebben op producenten.

Ook ruimte kan worden beschouwd als schaars goed, zeker in een klein land als Nederland. Te denken valt daarbij aan meervoudig ruimtegebruik, flexibele bouw, levensloopbestendig bouwen, voldoende ruimte voor natuur en natuurlijke (water)systemen.

Duurzaamheid in architectuur zit met name in het feit dat gebouwen die gezamenlijk een prettige openbare ruimte vormen altijd gewaardeerd zullen worden en blijven en dus heel lang mee zullen gaan. Denk bijvoorbeeld aan de binnenstad van Harderwijk, maar ook aan de veel modernere invulling van oude havengebieden in veel steden, waar gebouwen zo vormgegeven zijn, dat openbare ruimte op een identiteitsvolle wijze gevormd wordt (Waterfront). Daarentegen is het ook denkbaar om gebouwen zo te ontwerpen dat ze geschikt zijn voor hergebruik op andere locaties.

Energieverbruik

De gemeente heeft in de Stadsvisie ook gesteld zich te willen inspannen voor de reductie van de milieubelasting van de hoofdinfrastructuur. De gemeente volgt de ontwikkelingen in vervoerstechniek en zal bij nieuwe ontwikkelingen zo mogelijk faciliteiten aanleggen voor milieuvriendelijk vervoer. De gemeente dient daarom te streven naar een laag energiegebruik. Voor nieuwbouw worden hoge energieprestatienormen gesteld. Onderzocht moet worden of energieneutraal bouwen op korte termijn haalbaar is. Duurzaamheid vraagt bijzondere aandacht vanwege de klimaatverandering: de gemeente wil zich daarom inspannen voor het opwekken van duurzame energie, CO₂ reductie en CO₂- neutraal en duurzaam bouwen. De gemeente heeft zich daarom aangesloten bij de energiedoelstellingen van het rijk.

Voor wat betref het huishoudelijk energieverbruik gaat de gemeente zich richten op bestaande woningen. Juist bij oudere woningen is relatief eenvoudig veel energiewinst te behalen. Daartoe kan de gemeente een regierol op zich nemen door gemeenschappelijke regelingen voor woningisolatie of energieopwekking door zonnecollectoren of warmtecollectoren in het leven te roepen.

Ten slotte gaat de gemeente zich inzetten voor een hoge mate van recycling. De gemeente zet zich in voor het realiseren van een modern afvalbrengstation waar materialen op een efficiënte manier worden gescheiden.

Milieu

Om alle milieuaspecten mee te wegen in deze structuurvisie wordt naast de structuurvisie een plan-MER (milieueffectrapportage) opgesteld. In deze rapportage worden de effecten van alle mogelijke toekomstige ontwikkelingen in kaart gebracht en op basis daarvan keuzes gemaakt waarbij de milieueffecten zwaar worden meegewogen. Milieu is daarmee een medesturend ruimtelijk factor geworden.

Kortom de gewenste kwaliteit voor de ruimtelijke pijler bestaat uit de ingrediënten:

- Sturen op de beste locatie
- Meekoppelen van ruimtelijke kwaliteit met andere belangen
- Duurzame verstedelijking: SER ladder toepassen (1. gebruik optimaliseren (herstructurering), 2. meervoudig ruimtegebruik, 3. nieuwe ruimte)
- Vergroten kwaliteit woonomgeving (ruimte)
- Versterken van de sociale cohesie (sociaal)
- Ruimte voor bedrijvigheid (economie)
- Verkleinen van de ecologisch voetafdruk

5.4.2 Conclusie voor de ruimtelijke pijler

Ruimte voor functies: Er moet ruimte beschikbaar zijn om nieuwe initiatieven te kunnen faciliteren. Voor bedrijven en kantoren is die ruimte voorhanden op de verschillende werklocaties. Voor detailhandel is die ruimte te beperkt voor grotere winkelbedrijven in de binnenstad. Ook een aantal wijkwinkelcentra hebben een ruimtebehoefte. Voor verschillende maatschappelijke voorzieningen is er behoefte aan meer ruimte, zo is er vraag voorruimte voor verschillende zorg-, sport-, recreatieve en (para)medische voorzieningen. Voor wonen voldoet de ruimte: Tot 2025 is voorzien in woningbouwlocaties met bouw mogelijkheden voor totaal bijna 1400 woningen. Na 2025 zijn er nog potentiële locaties in de gemeente voor zo'n 800 woningen. Dat betekent dat er wellicht nog noodzaak bestaat om locaties te zoeken in de periode tussen 2030 en 2040 voor maximaal 100 woningen. Aangezien dit een zeer klein aantal betreft en 2030-2040 erg ver weg in de tijd is en deze structuurvisie slechts tot 2025 reikt, is voorlopig de conclusie te trekken dat in de gemeente Harderwijk voorlopig geen behoefte is aan nieuwe woningbouwlocaties naast de locaties die al bekend zijn. Dat betekent dat er na 2025 voorlopig geen behoefte bestaat aan verdere uitbreidingslocaties. Overigens betekent dat niet dat er niets meer kan maar dat vooral gekeken wordt naar de winst in ruimtelijke kwaliteit in plaats van naar de woningbouwopgave. Om op duurzame wijze met deze ruimtelijke claims om te gaan is het verstandig om de voor bedrijfsterreinen gehanteerde SER ladder (1. gebruik optimaliseren (herstructurering), 2. meervoudig ruimtegebruik, 3. nieuwe ruimte) voor alle ruimteclaims te hanteren.

Versterken van de sociale cohesie: Voor Harderwijk is van algemeen belang dat het woonklimaat steeds verbetert. Voorzieningen, bereikbaarheid, veiligheid maar ook de openbare ruimte zijn daarin zeer belangrijke thema's. Mensen moeten zich thuis voelen in Harderwijk. Daarvoor is het nodig om een gemeenschap te creëren waarin iedereen een plaats kan vinden en waar iedereen de mogelijkheid heeft om zichzelf te ontplooiën en elkaar te ontmoeten.

Vergroten kwaliteit woonomgeving: Duurzaamheid, woonklimaat en leefomgeving zijn de belangrijke hoofdthema's voor de ruimtelijke pijler. Zoals eerder opgemerkt, is ruimtelijk beleid er op gericht om de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren. Die kwaliteit staat voortdurend onder druk. De ruimte wordt gemaakt door de gebouwen en de ruimte daartussen.

Gebouwen verliezen naar verloop van tijd hun functie. In de agrarische sector verliezen bedrijfsgebouwen hun functie en wanneer de trend zich voort zet zullen ook industriële complexen hun functie verliezen. Dat is niet vreemd maar vraagt wel aandacht. Wanneer gebouwen hun functie verliezen, ontstaan er problemen met betrekking tot het onderhoud. Dit heeft direct het gevolg van verpaupering op de openbare ruimte. Dit werkt vervolgens door in de beleving van die ruimte en dus de leefbaarheid.

Ook de veiligheid laat op sommige plaatsen in Harderwijk te wensen over. Enerzijds gaat dat om de verkeersveiligheid anderzijds om de sociale veiligheid. Voor wat betreft de verkeersveiligheid verdient de fietsstructuur bijzondere aandacht. Dat gaat vooral om de punten waar het fietsverkeer het autoverkeer kruist. Qua sociale veiligheid moet de openbare ruimte altijd zodanig worden ingericht dat er 'ogen' gericht zijn op de openbare ruimte.

Uiteraard gaat het ook om de beleving. Zoals een huis niet af is na de bouw omdat de tuin nog moet worden aangelegd, de decoraties aan de muur en de lampen aan het plafond zo moet het aangenaam verblijven in de openbare ruimte steeds de aandacht krijgen. Behoud van cultuurhistorie, stimuleren van esthetiek en inrichting van de openbare ruimte (inclusief openbaar groen) vereisen grote inspanning.

Ten slotte Harderwijk kent veel dynamiek. Er hebben zich de afgelopen jaren grote veranderingen voorgedaan. Ook de komende jaren staat Harderwijk niet stil met de ontwikkeling van grote projecten als het Waterfront, Drielanden en Hoge Varen, de infrastructuur rondom het station en de aanleg van de Houtwalgarage. Het verdient aandacht om in de planning van deze projecten nauwkeurig afstemming in de planning te zoeken teneinde de stad leefbaar en bruikbaar te houden.

Verkleinen van de ecologisch voetafdruk: Vanuit het duurzaamheidsbeginsel moet wel steeds worden bekeken hoe bij nieuwbouw wordt rekening gehouden met een eventuele toekomstige functieverandering. Als voorbeeld zou een nieuw appartementengebouw zo moeten worden gebouwd dat al rekening gehouden wordt met toekomstige oudere en meer hulpbehoevende infrastructuur. Dus voorzieningen voor (mantel)zorg, rolstoelgebruik etc. Ook kunnen kantoren zodanig worden gebouwd dat een woonfunctie mogelijk is. Kortom flexibiliteit in bouw en in planning is van groot belang.

Vanwege de forse stijging van energieprijzen zal de behoefte aan klimaatneutrale woningen ook toenemen. Woningen zullen vaker worden verkocht en gefinancierd op basis van de aanschaf- én beheerkosten.

Het verder verbeteren van het openbaar vervoer en de fietsstructuur kan helpen om de druk van de stijging van de automobiliteit te verminderen.

Sturen op de beste locatie: Analoot aan het milieubeleidsplan moet waar mogelijk worden getracht de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren. Effecten van nieuwe ontwikkelingen knagen aan de, soms al onder druk staande, milieukwaliteit in een aantal delen van Harderwijk. Milieuaspecten verdienen daarom veel aandacht ten behoeve van het welzijn van de Harderwijker gemeenschap.

Meekoppelen van ruimtelijke kwaliteit met andere belangen: De middelen raken op waardoor de overheid zich gedwongen voelt tot het zoeken naar samenwerking met private partijen. De opgave is om met partijen uit de private sector en partijen uit het maatschappelijk middenveld te zoeken naar synergie. De gemeente moet zich daarvoor bezinnen op haar toekomstige rol en verantwoordelijkheden. Burgers en ondernemers behoeven een meer expliciete rol bij de planvorming. Ruimtelijke regelgeving heeft aanpassing om sneller en adequater te kunnen reageren op vragen uit de samenleving waardoor initiatieven uit de markt sneller kunnen worden gerealiseerd en burgers meer mogelijkheden krijgen om hun eigen ideeën te verwezenlijken met privaat opdrachtgeverschap.

5.5 Integratie pijlers

De Stadsvisie is gebaseerd op drie pijlers: sociaal, economisch en ruimtelijk. In deze structuurvisie, de integrale uitwerking van de Stadsvisie, wordt gezocht naar de raakvlakken tussen de drie pijlers. In onderstaande tabel worden de onder de pijler gevonden consequenties per geconstateerde trend op een rij gezet. In de volgende kolom wordt het raakvalk benoemd. Ten slotte wordt in de laatste kolom het gemeenschappelijke thema benoemd. Over de gevonden thema's moet de integrale structuurvisie richtinggevende uitspraken doen.

Tabel 15: raakvlakken tussen de drie pijlers; sociaal, economie en ruimte

	Sociaal	Economie	Ruimte	Raakvlakken	Thema's
Demografische ontwikkelingen - Beperkte groei van de regio - Vergrijzing en ontgroening - Bevolkingsgroei in relatie tot huishoudensgroei - Harderwijk groeit met een toename van de groep ouderen met 50%, een gelijkblijvende groep jongeren en kleinere huishoudens	Vraag naar ouderenvoorzieningen bijvoorbeeld sport, recreatie en zorg Toename beschikbaar vrijwilligerspotentieel Veiligheidsbeleving van m.n. ouderen Toename zorgvraag Toename alleenstaanden Behoud voorzieningen voor jongeren	Groei van de bevolking betekent groei werkgelegenheid Vergrijzing beperkt aanbod werknemers Relatieve afname van potentieel werknemers Veranderende arbeidsmarkt Veranderende vraag naar sociale en culturele (wijk)voorzieningen Vraag naar Leisure-functies neemt toe	Vrijwel geen behoefte aan nieuwe woningbouwlocaties na 2025 Publieke ruimte specifiek inrichten voor vergrijzende bevolking Woningaanbod aanpassen op ouderen en kleinere huishoudens	Toename vraag ouderenvoorzieningen Voorzieningen voor jongeren minimaal behouden op huidig niveau Veranderende arbeidsmarkt Toename werkgelegenheid in m.n. zorg en recreatie Veranderende behoefte voorzieningen en wonen Belang ontmoetingsruimte neemt toe	Vergrijzing Arbeidsmarkt Voorzieningen Vrijtijdseconomie Levensloopbestendig bouwen Zorg Publieke ruimte
Sociaal-economische ontwikkelingen 1 Percentage beroepsbevolking tov gehele bevolking daalt 2 Schooluitval/lagere startkwalificaties 3 Veranderende vraag in onderwijsaanbod 4 Minder middelen overheid en andere partijen 5 Verschraving uitkeringen/wegvallen vangnetten 6 Toename kwetsbare groepen	Afname inactieven door opname in het arbeidsproces Match werk en competenties is niet goed Match opleidingsniveau tov werkgelegenheid is zwak Onderwijsaanbod past zich aan op de vraag Afname middelen voor kunst en cultuur, sport, professionele zorg en zwakkeren in de samenleving Afname participatie Jeugdproblemen: schulden, verslaving en seksualiteit Toename lage SES groep Einde zesjescultuur Crisis is katalysator voor verandering, zorgt voor urgentie.	Vraag naar hoger opgeleid en gespecialiseerd personeel neemt toe Belang economisch imago neemt toe Laag opleidingsniveau match niet met nieuwe werkgelegenheid Creatieve klasse ontbreekt sterke dynamiek, veranderende eisen aan communicatie en informatie, grotere invloed van kennis en innovatie	Differentiatie in onderwijs vraagt om passende huisvesting Ruimtelijke kwaliteit staat onder druk agv minder middelen Herstructurering en transformatie vraagt andere aanpak Afname maakindustrie > behoefte bedrijventerrein kleiner Opkomst kenniseconomie > behoefte kenniscentra groter Cultuurhistorie als onderdeel van de identiteit afname agrarische sector en maakindustrie, opkomst kenniseconomie,	Identiteit en profilering zwak Vermarkten vestigingsklimaat Zichtbaarheid innovatie verbeteren Betere match werkaanbod en opleiding nodig Aandacht voor milieuaspecten Behoud en versterken van cultuurhistorie Stimuleren van esthetiek in de openbare ruimte	Vangnet kwetsbare groepen Opleidingsniveau Flexibiliteit Jeugdzorg Innovatie Citymarketing Ruimtelijke kwaliteit Economisch profiel Kwaliteit openbare ruimte Creatieve klasse

7	Lage sociaal-economische status groep wordt groter				
8	Afnemende werkgelegenheid in de maakindustrie/Toename werkgelegenheid in de diensten en kenniseconomie Opkomst van de kenniseconomie				
Ruimtelijk-economische ontwikkelingen 9 Toename (auto)mobiliteit 10 Klimaatverandering 11 Stijgende energieprijzen 12 Duurzaamheid 13 Afnemende agrarische bedrijvigheid 14 Sterke profilering van steden groter dan 80.000 15 Internationalisering 16 Toename van Midden- en Oosteuropese arbeiders op de Nldse arbeidsmarkt 17 Economische impuls uitbreiding luchthaven Lelystad	Accommodaties voldoen maar worden niet flexibel benut Aantrekkelijke werklocaties hebben een aanzuigende werking ZZP-ers Accent Brede school is conceptueel	Afname bereikbaarheid banen Belang intensieve samenwerking bedrijven neemt toe Rekening houden met gevolgen klimaatverandering Toename automobility,	Toename milieudruk agv autoverkeer > kwaliteit openbaar vervoer en langzaam verkeer verbeteren Stijgende energieprijzen en klimatologische effecten dwingen tot maatregelen Milieukwaliteit verbeteren voor een betere gezondheid Agrarische sector: schaalvergroting /afname aantal bedrijven Voorzieningspakket op regionaal niveau brengen Natura2000 gebieden beschermen maar ook benutten Huisvestingsbehoefte (tijdelijke) buitenlandse werknemers Kansen vliegveld Lelystad benutten Gebiedsontwikkeling als instrument bij herstructurering en transformatie toename automobility, klimaatverandering, stijgende energieprijzen, toename belangstelling voor duurzaamheid, toename Oost-Europese werknemers, economische impuls Lelystad	Afname van beschikbaar programma Veelheid aan (kleinschalige) werklocaties Grootste aaneengesloten bedrijventerrein Sterker benutten Harderwijkse kwaliteiten Winkellocaties in omvang te klein Kantoorlocaties geen identiteit Nieuwe innovatieve werklocaties Ontwikkeling regiostad Flexibiliteit in bouw en in planning Anticiperen op ruimtebehoevende functies Fietsstructuur verbeteren	Nieuwe concepten rond voorzieningen Bereikbaarheid werklocaties Regiovoorzieningen Identiteit Verbeteren OV en fietsstructuur Klimaat Duurzaamheid Flexibel en multifunctioneel bouwen Verminderde regelgeving
Maatschappelijke ontwikkelingen 18 Individualisering 19 Informalisering 20 Internationalisering	Afname verenigingsleven door individualisering Idem rol levensovertuiging Meer informele zorg Door internationalisering veranderende	Afname werkgelegenheid in de maakindustrie Totaal aantal banen in de maaksector en agrarische sector neemt af Arbeidsrelaties worden losser	Vraag naar vraaggestuurd woningaanbod Behoeft aan ontmoetingsmogelijkheden in de publieke ruimte Opheffen barrières regelgeving	Steeds meer en snellere maatschappelijke veranderingen Zoeken naar meer samenwerkingsverbanden	Zelfinitiatief en zelfredzaamheid Stimuleren van actieve sociale netwerken Versterken samenwerking Particulier

21 Intensivering 22 Minder tolerantie tussen groepen 23 Verharding van de maatschappij 24 Toename vrije tijd	bevolkingssamenstelling Informatisering brengt nieuw soort criminaliteit met zich mee Ontstaan 'zwarte' scholen Globalisering: jongeren zien/voelen minder grenzen Sterke dynamiek, veranderende eisen aan communicatie en informatie, stabilisatie individualiseringstendens en toename gemeenschapszin	Individualisering, verandering in verhouding werk/privé Afname investeringsbereidheid private sector	Woon/werkmogelijkheden Behoeftte aan zakelijke ontmoetingsruimten Behoeftte aan creatieve ruimten zowel binnen als buiten Behoeftte aan diverse ontmoetingsgelegenheid Ruimte voor vrijetijdsbesteding Verkeersveiligheid verbeteren Sociale veiligheid verbeteren individualisering, hogere eisen woning/woonomgeving, toename verweving werk/privé, toename vrijetijdssector, behoefte aan flexibiliteit regelgeving,		opdrachtgeverschap Afnemende regelgeving Ontmoeting Veiligheid Particulier opdrachtgeverschap
Beleidsontwikkelingen 25 Decentralisatie 26 Regionale samenwerking 27 Andere overheid	Onderwijs zelf verantwoordelijk voor huisvesting Gemeente verantwoordelijk nazorg ex-gedetineerde Taak jeugdzorg bij de gemeente samenwerking regio en OM Behoeftte aan kenniscentrum Meer samenwerking tussen instellingen én gemeente Integrale benadering burgerparticipatie Sterk veranderende taak- en rolverdeling overheid-instellingen-burgers, kanteling/decentralisatie, overheid nabij de burgers, structureel meer taken minder middelen	Veranderende rolverdeling overheid-instellingen-burgers, kanteling Decentralisatie,	Decentralisatie schept spanning tussen middelen en competenties binnen de overheid Meer regionale afstemming en samenwerking Andere proactieve en stimulerende houding overheid Verminderde regelgeving / kortere procedures minder middelen overheid, ruimtelijk beleid meer lokaal bepaald, decentralisatie maakt regionale samenwerking noodzakelijk,	Veranderende rol- en taakverdeling tussen overheid en samenleving Regionalisering Minder regels Meer dienstverlening	Nieuwe vormen van samenwerking Minder regels Regisserende overheid Dienstverlening

5.5.1 Demografische raakvlakken

De groei van de bevolking in de regio vakt na 2025 af. De samenstelling van de bevolking verandert: meer ouderen bij een gelijkblijvend aantal jongeren. Het percentage werkenden daalt sterk ten opzichte van het aantal niet-werkenden.

Dit alles betekent dat er een hoge druk op werkenden ontstaat. Er zijn maatregelen nodig om zoveel mogelijk mensen te kunnen laten deelnemen aan het arbeidsproces. Daarvoor is het noodzakelijk om het beschikbare potentieel aan werknemers zo goed mogelijk te matchen met de werkgelegenheid. Enerzijds door mensen goed te scholen of zonodig om te scholen, anderzijds door mensen in de gelegenheid te stellen om te kunnen werken door de fysieke bereikbaarheid van banen te verhogen of door voorzieningen te scheppen waardoor mensen in staat zijn om te werken. Denk daarbij aan brede schoolconcepten in combinatie met naschoolse opvang en sport- en cultuuractiviteiten.

Het aantal potentiële vrijwilligers neemt door de vergrijzing toe. Ouderen beleven na hun werkzame leven vaak nog veel plezier en genoeg aan het verrichten van allerlei vrijwilligerstaken. Dat kan zijn op het gebied van bestuurswerk bij een sport- of buurtvereniging of noaberschap (burenhulp, omzien naar de medemens) of werk voor belangenverenigingen. Voor de maatschappij zijn juist deze vrijwilligers van onschatbare waarde.

Nieuwe concepten rond voorzieningen. De druk op de ruimte neemt af. Naast de reeds geplande ontwikkelingen voor woningbouw is er slechts geringe behoefte aan nieuwe woningbouwlocaties. Wel zal de behoefte aan ruimte voor (wijk)voorzieningen voor ouderen groeien. Dit gaat om voorzieningen als bereikbare winkels voor de eerste levensbehoeften alsmede om zorgvoorzieningen en leisure-voorzieningen. De behoefte aan voorzieningen voor jongeren blijft op het huidige niveau maar zal wel meer accent krijgen op de beleving van incidentele evenementen en individuele sportbeoefening. Huisvesting voor voorzieningen is/was een belangrijke manier om vanuit gemeentelijk perspectief te sturen. Hoe vraag en aanbod zich in de komende jaren zullen ontwikkelen is lastig exact aan te geven, maar aangenomen kan worden dat de vraag sterk en snel zal veranderen (ook gedurende die periode). Dit zal vragen om maximale flexibiliteit (fysiek, functioneel, juridisch, organisatorisch) bij de bouw en renovatie van gebouwen en accommodaties. Maar ook om een beter systeem van afstemmen van vraag en aanbod te realiseren (voorkom dat schoollokalen leegstaan terwijl een koor een zangplek zoekt).

Nieuwe woonvormen. De veranderende bevolkingssamenstelling stelt andere eisen aan het wonen en de publieke ruimte. Woningen, voorzieningen en openbare ruimte moeten steeds meer multifunctioneel, levensloop bestendig en flexibel in gebruiksmogelijkheden worden. Bij wonen is in het verleden veel gekeken naar de verdeling goedkoop/duur wonen en huur/koopwoningen. In de toekomst moet eerder worden gekeken naar de wensen en behoeften van de woonconsument. Woningen voor alleenstaanden en ouderen vragen om aandacht evenals privaat opdrachtgeverschap en woon/werkvormen.

5.5.2 Sociaal-economische raakvlakken

Nieuwe vormen van samenwerking (en bekostiging). Kernbegrippen: faciliterende welzijnsinstellingen, samenhang in hulpverlening, adaptieve overheid, publiek-private samenwerking in gebiedsontwikkeling. De overheid heeft steeds minder middelen tot haar beschikking. Dit heeft verschillende consequenties: Ten eerste worden voorzieningen voor kwetsbare groepen steeds minder betaalbaar. Ten tweede wordt deelname aan sport-, kunst- en culturele activiteiten voor mensen met lagere inkomens moeilijker met gevolgen

voor de participatie aan de samenleving. Ten derde wordt het herontwikkelen van gebieden steeds lastiger: de overheid heeft niet de middelen om veel geld bij te dragen aan de ontwikkeling van gebieden en zal gedwongen zijn samenwerking te zoeken met corporaties en ontwikkelaars in publiek-private samenwerkingsvormen.

Identiteit en profilering worden steeds belangrijker. Mensen, bedrijven en instellingen willen zich identificeren met hun omgeving. Daarom is het belangrijk dat de gemeente kiest voor het leggen van bepaalde accenten. Dat betekent dat er wordt gekozen voor een bepaald economisch profiel waarbij bepaalde sectoren extra aandacht krijgen. Ruimtelijk investeert de gemeente in specifieke maatregelen die de identiteit benadrukken. Het sociale beleid past bij deze identiteit en/of profiel. Deze profilering gaat op verschillende abstractieniveaus: werklocaties of voorzieningencluster krijgen een gezicht. Denk daarbij aan een auto- of zorgboulevard, een leisurecluster 'Wellness' of wijkcentrum Stadsweiden. Deze identiteit moet daarna ook nog breed worden geventileerd of liever nog vermarkt. Dat vraagt ook iets van de ruimtelijke component voor wat betreft inrichting, esthetiek van de entree en/of de openbare ruimte van of in deze gebieden.

Verhogen gemiddeld opleidingsniveau. Het gemiddelde opleidingsniveau van de Harderwijkse beroepsbevolking is laag. De aantrekkelijkheid van Harderwijk geeft kansen voor het aantrekken van de creatieve klasse.

5.5.3 Ruimtelijk-economische raakvlakken

Het vermarkten van Harderwijk. Harderwijk is een winkel met een veelheid aan ontwikkellocaties in de aanbieding. Er is aanbod in bedrijventerrein, kantoorlocaties, locaties voor woningbouw, etc. Daarnaast heeft Harderwijk geweldige kernkwaliteiten met haar ligging aan de belangrijkste natuurgebieden van Nederland en haar rijke historie. Maar evenals iedere winkel zal Harderwijk dit moeten vermarkten.

Centrumgemeente. Op het gebied van winkellocaties en regionale (maatschappelijke) voorzieningen bestaat een tekort. Op de vraag naar meer mogelijkheden voor detailhandel en voorzieningen zal de gemeente moeten inspelen. Dat geeft ook mogelijkheden tot het maken van een schaa sprong naar het niveau van een centrumgemeente.

Duurzaamheid in Harderwijk. Het thema duurzaamheid moet de nodige aandacht krijgen. Niet langer kan de overheid haar ogen sluiten voor een thema dat juist die overheid nodig heeft als stimulans. Particulieren zijn onvoldoende in staat om individueel bij te dragen aan het verkleinen van de ecologische voetprint. De overheid kan daarentegen eisen stellen.

5.5.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

Vergroten zelfinitiatief en zelfredzaamheid van de bewoners van Harderwijk is noodzakelijk. Kernbegrippen hierbij: preventie, participatie, talenten/capaciteiten, actief burgerschap. Daarvoor moet de gemeente dan ook mogelijkheden creëren. Te denken valt aan verminderde regelgeving, particulier opdrachtgeverschap, woon/werkvormen, mantelzorg, inzetten maatschappelijk middenveld, enzovoorts.

Een vangnet creëren door de gemeente om kwetsbare burgers te ondersteunen, participatie mogelijk te maken en uitsluiting etc. te voorkomen. Kernbegrippen hierbij: ondergrens benoemen, basiskwaliteit, zekerheid bieden etc.

Stimuleren van actieve sociale netwerken. Hoe versterk je de kracht van de samenleving, welke rol kan het verenigingsleven spelen, hoe stimuleer je dat, zijn er taken van de gemeente over te dragen, welke zijn dat en hoe gaat dat dan, etc.

5.5.5 Beleidsontwikkelingen

Nieuwe vormen van samenwerking zijn noodzakelijk om vorm te geven aan een andere rol van de overheid. Kernbegrippen daarbij zijn: verminderde regelgeving, flexibiliteit, proactieve houding, regierol bij de overheid, publiek-private samenwerking dienstverlening.

Regionale samenwerking verdient hierbij bijzondere aandacht. De capaciteit van kleinere gemeenten schieten te kort om alle gedecentraliseerde taken op te pakken. Deze taken vragen gespecialiseerde kennis en competenties van medewerkers. Grotere gemeenten hebben de middelen om dit soort specialisten aan te trekken.

5.6 Opgaven

De in de vorige paragraaf gevonden raakvlakken geven inzicht over de opgaven waarvoor de structuurvisie een oplossingskader moet bieden. Een eerste opsomming van opgaven is:

Zelfinitiatief

Individuele componenten (talenten en capaciteiten, participatie, zelfredzaamheid, sociaaleconomische zekerheid), de opgave voor 2031 is dan bijvoorbeeld iedereen doet mee.

Sterkere samenleving

Collectieve componenten (sociale samenhang, hoe gaan groepen met elkaar om, aanwezigheid en rol van Civil society, sociaal kapitaal), de opgave voor 2031 is dan bijvoorbeeld een sterkere betrokken samenleving.

Voorzieningen

Voorzieningen zijn een belangrijk aspect in de aantrekkelijkheid van een gemeente voor wonen, werken en leven. Simpel gesteld, wordt de gemeente aantrekkelijker naarmate er meer voorzieningen zijn. Er zijn echter vaak (financiële) grenzen. Voorzieningen zullen steeds vaker aangewezen zijn op het zelf genereren van middelen, dat geldt zowel voor commerciële voorzieningen als ook voor voorzieningen met een niet-commerciële grondslag. Daar waar de marktwerking commerciële voorzieningen reguleert is het de opgave om niet-commerciële voorzieningen te stimuleren op een meer zakelijke, klantgerichte wijze te gaan werken. De aantrekkelijkheid van de stad wordt sterk bepaald door een samenhangend stelsel van sociale voorzieningen (afgestemd op de vraag), de opgave voor 2031 is dan: een passend aanbod aan voorzieningen

Andere overheid

Voor wat betreft de relatie tussen burgers en instanties (waaronder de gemeente) is het de opgave voor 2031 om de afstand tussen burger en overheid te verkleinen tot nihil. De overheid moet daarvoor meer klantgericht gaan werken. Dat betekent dat de overheid moet leren omgaan met het spanningsveld tussen het voldoen aan individuele wensen van bewoners en ondernemers en als hoeder van het algemeen belang.

Werkgelegenheid

Arbeidsmarkt en beroepsbevolking moeten op elkaar aansluiten (dynamiek, innovatie, aandeel, stabiliteit en flexibiliteit). De opgave is dan dat er een perfecte match tussen werkaanbod en beroepsbevolking is. Een hoger opleidingsniveau van de beroepsbevolking

is noodzakelijk om de transitie van de werkgelegenheid van maakindustrie naar dienstverlening bij te blijven. De creatieve klasse kan dienen als stimulans van die transitie.

Werklocaties

Werklocaties zijn belangrijk in voor de lokale economie om daarmee agglomeratie en schaalvoordelen te behalen uitgaande van gebundelde aantrekkelijkheid. De opgave is om voldoende werklocaties te hebben voor alle typen werkgelegenheid waarbij leegstand¹⁹ voorkomen wordt.

Economisch profiel

Een gemeente dient zich te profileren teneinde de naamsbekendheid en de aantrekkelijkheid van de gemeente te bevorderen. De opgave is om het economisch profiel van Harderwijk kleur te geven met keuzes voor sectoren. Zorg en recreatie lijken daarvoor het meest geëigend.

Bereikbaarheid

De bereikbaarheid van een stad is uitermate belangrijk voor het goed functioneren van een stad. De opgave is om Harderwijk goed bereikbaar te hebben en te houden voor alle modaliteiten (auto, openbaar vervoer, langzaam verkeer en scheepvaart).

Woonklimaat

Het woonklimaat bepaalt de aantrekkelijkheid van Harderwijk. De openbare ruimte, multifunctioneel en efficiënt ruimtegebruik alsmede het aanbod in voorzieningen en werkgelegenheid maakt daar deel van uit. De opgave is om het voorzieningenniveau op de hoogte van een centrumgemeente te krijgen.

Leefbaarheid

De leefbaarheid wordt vaak verward met het woonklimaat. Met leefbaarheid hebben we het hier over de kwaliteit van het leven. Dat gaat met name over esthetiek, erfgoed en eigenheid. De opgave is om voor burgers een optimaal geluksniveau te bereiken.

Veiligheid

Veiligheid gaat over gezondheids- en milieuaspecten maar ook om veiligheid in het verkeer en op straat. De opgave is om het verkeer zodanig te laten functioneren dat de veiligheid het meest gewaarborgd is. Daarnaast moet de stad zodanig zijn ingericht dat op onze gemeenschappelijke publieke ruimten 'ogen en oren' zijn gericht.

Duurzaamheid

Duurzaamheid is een thema waar veel over wordt geschreven maar waarvoor de concretisering moeilijk is. De opgave is om met de ingrepen die nu worden gedaan niet het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen.

In de structuurvisie worden deze opgaven uitgewerkt in vier thema's:

¹⁹ Een bepaalde mate van leegstand is noodzakelijk om voldoende dynamiek te behouden in de economie.

Bijlage 1: Bronnen

CBS (2010), Gegevens Nederland Regionaal [online]. Geraadpleegd in november 2010: <<http://www.cbs.nl>>.

Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen 2007

Gemeente Harderwijk (2010), Integrale Veiligheidsmonitor. Harderwijk: gemeente Harderwijk.

Harderwijk in cijfers, 2011

<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/B2A0308E-E093-4DF2-8AB9-358FE1D70898/0/Harderwijk.pdf>

<http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Sez/JOC/Kunstgemcultuurbeleid.pdf.pdf>

Integrale veiligheidsmonitor Harderwijk, 2009

Marlet, G. (2010), Stadsfoto Harderwijk. Utrecht: Atlas voor gemeenten.

Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling, TU Delft, 2011

Ruimtexmilieu.nl (2011)

Statline

VROM, 2000, p.47

VNG 15 september 2011

Werkgelegenheidsenquête provincie Gelderland 2010